

FEGYVERBEN

Katonaélet	329
Hadifogság	373
A kupuszinai repilétér	417
A Vörös Hadsereg	427
A katonatiszt	447
A katona	463
Cserék és lopások	477
Erőszakolások és azok elkerülése	409
Átkelés a Dunán	519
Kényszermunka	543

KATONÉLET

Kiskunhalason történt, kerékpáros
laktanyába... (331) ♦ Úgyhogy ezen
múlott édesapánk élete (332) ♦ Mert
nagyon-nagyon csúnya világ volt akkor
itt (332) ♦ Kiment a frontra, vissza se
jött többet, pedig idevalósi az is (332) ♦
Kanyargó Tisza mente (335) ♦ Lehet, hogy

énhelyettem halt meg (338) ♦ Mert más
kiút nem volt, vagy ide, vagy oda (343) ♦
Akkó vótak szökevények (358) ♦ Apámat
megsirattam, mikor berukkót, mikor
elvitték katonának (358) ♦ Az ezredes
azt mondta, mindjárt, ha vége lesz a
háborúnak (359)

KISKUNHALASON TÖRTÉNT, KERÉKPÁROS LAKTANYÁBA...

– Aki vót honvéd, az tudja, hogy kitólnak a honvédda. Nagyon. Mindenhogyan... én Kiskunhalason szógátam...

– Hányba vonult be katonának?

– Negyvenkettőbe. Anyám kérte, mivel apám meghalt, akkó vót törvény, hogy hazaengedtek a hadseregbű kiképzés után, a honvédségbű leszeretek. De hát ott homokba, bakancsba... úgy hajtottak, tiszta hab vót a zubbony. És ezek a öregebb tisztek, altisztek, nem tisztek, azok megfогták a kezemet, oszt gyerünk, oszt gyerünk! Tiszta hab vót a zubbony.

Például emesélek egy izét... Kiskunhalason történt, kerékpáros laktanyába. Ez egy új laktanya vót. Ha valahun van képem, nincsen kézné, nem tudom. Mindegy, és én meg egy Pék Imre, úgy híták, vezetékneve a Pék Imre vót, kimentünk a városba. Első napokba, elészé kimenni a városba, meg kell ünnepelni, ugye? És mikor ránéztink a órára, akkó nem érink má [vissza], a laktanya vót három kilométerre a várostú Kiskunhalason. Hát nincs más hátra, fogunk egy taxit, és el ne késsünk, az a lényeg. Hogy átlépjük a határt, ugye... No, mikó odaérink a taxiva, a ór parancsolt vigyázt, puskáva tisztelegj! Ugye? Kigyűnnek a honvéd urak a a luxuskocsibű, autó vót, de mindegy, nem késtünk el. Beengedtek, meg hát le is toltak, hogy hát míg űk szalutának nekink, a őrség meg minden, ugye. Mán másnap regge megyink gyakorlatra, a századparancsnok má meghallotta eztet, hogy ugye a honvédok mit csináltak, meg mi történt. Akkó mikó vót szűnet, pipahuja,¹ akkó odahít, kérdezte, hogy hát meséjjik el! Örűt nekije, ugye! Jövő vasárnap megint mehetek ki! Az vót a első. Akkó elmontuk, ugye. A lényeg az vót, hogy ne késsink el. Hogy most, hogy érink oda, az nem számított. Ugye? Hát a honvédok azok mikó eskűt tettek, tettük le a eskűt, tűzérség ugye, összekevertek fekete kávé, pálinkát, akkor bort, meg hát eskűttek, s köllött abbú inni. Hát az olyan volt, hogy nem megiható volt, ugye! De hát nem merted mondani, friss katona...

– Ezt kik adták?

– Öreg katonák. Öreg katonák. Nem is hallottam én akkor még, hogy még ilyen is van, ugye. Meg másik is, ugye. De hát. Hát kikeptem. Hát azé nem. Emberek vótak azok. Vót minden. Vót olyan is, aki akarta magát agyonlűni. Átment a golyó rajta. Utóbb, mikó meggyógyút, vitték bíróság elé.

Bácskertes, 18.

¹ Dohányzásra, pihenésre szánt időszak, cigarettaszűnet

ÚGYHOGY EZEN MÚLOTT ÉDESAPÁNK ÉLETE

– Hát ugye, akiket elvittek, SAS-os behívók jöttek a magyarok alatt. SAS. Édesapám is kapta. No, aszongya, gyerekek. A szerencséje, képzelj milyen, min múltak a szerencsék. Még valaki kapta, az a Vicei Anti bácsi volt. És azt mondta, Mihálkám, ne siessünk, majd hónap. De úgy híre szaladt, hogy hát ezeket a frontra viszik. Hát ugye mire mink beérünk a vicinális vonattal Szabadkára, mer Szabadkán köllött. Jelentkeztek itt. Azt mondja, Mihály, hol voltak. Hát azt mondja, elkéstünk. Valahogy áthúzta, oszt betette a fiókba. Azt mondja, menjenek haza. Ez, aztán a Vili bácsi, aki ugye, hogy odakeveredett hét-nyóc év múlva, hogy hazakerűt, mert a front, aztán a fogság, azt mondja, hogy Mihály bátyám, azok mindenki meghalt. Mer, hogy is, gyalogság... Úgyhogy ezen múltott édesapánk élete. Egy hajszálon. Egy hajszálon.

Zentagunaras, 56.

MERT NAGYON-NAGYON CSÚNYA VILÁG VOLT AKKOR ITT

– Nekem volt egy bátyám, az meghalt már, úgyhogy az is kintről jött, Oroszországból, mert ott hadifogságba volt két évig, akkor onnan valahogy addig-addig kijárták a magyarokat is, meg a szerbek voltak itt, meg azok is csak a saját embereinket, vagy a mi embereinket védjék, akkor az is hazajött, Oroszországból akkor, haza se jött mindjárt akkor, befogták még katonának, még azt is, akkor úgyhogy itt majdnem két évet lehúzott, pedig az ám, nem tudom, hány évet volt fogságban, az oroszoknál fogságba.

Hát a fogságba, nagyon rosszul volt a fogságba, mert nagyobb része ugye mind magyarság volt odakint, és akkor, hogy mondjam, volt, aki nem is mert hazajönni, meg akkor nem engedték, meg akkor szökdöstek ugye Oroszországból haza. Mert nagyon-nagyon csúnya világ volt akkor itt. Úgyhogy hetvenhétféleképpen.

Szilágyi, 131.

KIMENT A FRONTRA, VISSZA SE JÖTT TÖBBET, PEDIG IDEVALÓSI AZ IS

– Negyvenegy, negyvenkettő, mikor bent voltam katona, akkor itt voltam még Zomborba, aztán kellett menni a pletenici iskolába és akkor, amikor itt lejártuk pár hónapot ugye, sokat kellett tanulni ugye, nem óhajtottam az ilyesmit én, tudod, úgy gondoltam, ha én felelek magamért, de tizenkét emberért felelni, az kicsit csiklandós, mert az egyik ilyen, a másik olyan, a harmadik szófogadó, a negyedik betyár, mit tudom én, hát én ilyesmibe nem akartam belemenni, nem, nem bírtam kibújni alóla, de hála Istennek nem volt problémám. De az én századomban mind rendes volt, a gyerekek, én mindig szépen beszéltem velük, nem voltam olyan goromba, alig

várta, hogy a csillagot fölvarrják, majd én megmutatom, hogy ki a parancs, nem, ez fölösleges az ilyen valami. Emberek vagyunk, az egymás iránti, nem kell olyasminek lenni. És nekem jól is ment ott is. Zomborba...

Hát nem töltöttem le a két évet, hanem ez a két év alatt jött a fordulat, hogy átdobtak Pest-Budára, megszállták a németek, megszállták Magyarországot, akkor úgy gondoltam, hogy húha, ez nagyon veszélyes, nagyon, még ha megkaptam volna azt a rendfokozatot, hogy nem kellett volna mennem altiszt iskolába, hát akkor jól van, magamról gondoskodom. Egyik a másik után, tehát én is, amikor megkaptam azt a rendfokozatot.

Időközben meg a németek megszállták, és a Horthy meg magyarul megmondva ugye, Horthyt a Hitler kicsalta ugye hadiszállásra, de ez már politika volt, ez politika, hogy Horthyt kicsalják a hadiszállásra, Hitler, és közbe megszállták a Magyarországot, ilyen okos volt a német, hát nem mindegy volt ez, mert tudtuk, hogy mi a helyzet, olyan háborús volt. Akkor nehéz helyzetbe voltam, mentünk éleslövészetre, tudod, homoksivatag volt, és olyan törpe agácaerdő² volt, olyan bábok, akik ugye, azok voltak az ellenfelek. Igen, gyakorlat volt, ezekre kellett támadni mint gyakorlat. Na és akkor már itt is, már itt is nagyon sok dolgot megismertem, mert már, mikor leástuk magunkat idáig ugye, és rajtunk keresztül ment a harckocsik, repülők jöttek, támadás volt, úgy gondoltam magamba, hogy ez csak egy gyakorlat, mi lesz, ha élőbe lőnek. Gondoltam magamba, ez itt nem jól van. Hát most, nem készakarva, hanem ez olyan érdekes volt, ez a napi, nap nap után, ahogy a nap kelt, úgy a szél kezdett erősödni, ahogy a nap ment, egyfajtan fújt a szél, este, ahogy jött, lassan lecsendesedett, de ez nem egy nap, de ezen is le voltam akadva, hogy, hogy itt is van, hogy fúj, fúj bolondul meg néha nem is fúj, ott meg így ment, és amikor így le voltunk ásva, akkor azt a száraz homokot hordta a szél. És akkor ugye mást mit csináltunk ugye, dörgöltük a szemünket, hogy lássunk ugye, valakinek ugye erősebb a szervezete, valakinek gyöngébb. Én nekem is megesett az a dörzsölés a szememmel, így akkor kellett mennem az orvoshoz. Akkor kellett mennem az orvoshoz, akkor kaptam csöppeket, Protalkot, olyan színű, mint a kávé, a cink az meg olyan volt, mint a víz, erős volt a cink. Úgyhogy onnan, amikor visszadobtak Zomborba, a századunk már menőfélbe volt a frontra. Most gondold el, nem mindegy volt, hogy milyen szerencsém volt, onnan mikor visszajöttem, hogy nem estem bele, hogy nekem is kellett! Ebbe szerencsés voltam, mert nekem megvolt az az idő, hogy le fogok szerelni. Én meg akkor örültem ennek, mert hála az istennek, nem kellett a földre menni. Úgyhogy átúsztam³ a frontot. És ez nehéz dolog volt. És ilyesvalami az embernek, ő akiben átesik, az felejtethetlen, mert nemcsak az énrám eső része a jó vagy a rossz, mindenkire, volt, akinek jó volt, volt, akinek nem. Nehéz a civil életeknek, parasztságot meg ilyenek.

² Az akácerdő helyi elnevezése.

³ Megúsztam

[De máma ugye, máma se lehet mondani, hogy virágos az élet. Ezt így neked is meg merem mondani, ha fiatal is vagy. Nincsen olyan örömök, mint azelőtt. Ezt mondani, merem mondani akárkinek. Itt, nem akarok félrebeszélni meg félreérteni. A fiatalok részéről eljött a hétköznap, elmentünk a lányokhoz szórakozni, eljött a kedd, volt szájmuzsikám is, meg voltak, van kollégáim, akik nem ittak, én olyanokkal nem társalogtam, nem szerettem. És akkor muzsikáltam, hol, hol a Gyuri. Mi ketten voltunk, akik szájmuzsikáltak. Akkor azok táncoltak, a lányok, ugye. Kedden, csütörtökön, szombaton este, hát a nyári szezonba kint, de télen bent, de mikor eljött a vasárnap, hát akkor meg mentünk a kocsmába táncolni. És ilyen szépen mullott el a hét. Mámma? Mámma a fiatalok jönnek-mennek, mind el van foglalva, le van stoppolva, csakhogy én ugye látom, hogy ez így, ez nem jó így.]

Megkaptam a leszerelést. Mentem az orvoshoz. Akkor itt, ahogy mentem az orvostól a szememre, hogy szóval, mindig lett is, meg véres is volt a szemem, meg asszem, kisebb is a szemem. Úgyhogy mindig kellett mennem az orvoshoz Újvidékre. Ott is fönt járkáltam a tetejére, meg néztem a Dunát. Itt, amikor bejutottam a kórházba, volt tűzi erősök⁴ is, akik szemre voltak bent, meg gyalogosok is. Mert hát nem mindenkinek árt, mert nem mindenkinek ugyanolyan a szervezet, vagy nem mindenkinek jött ki úgy. És akkor ugye, amikor itt a kórházba bent voltam, akkor itt voltam szobaparancsnok, mert jó volt az orvossal, azt mondta, Varga, ha valaki keres, itt-e van, és régen átal volt az orvosnak a szobája ugye, ő operált is, nem akarom mondani, miket, elég csak, hogy operált, mert az embernek sajnos az ő baja volt, aki ott volt. Jóba voltam vele, és akkor neki voltak ilyen ismerősei, ilyen tiszték, satöbbi, és ha valaki keres, mondjam meg, hogy később hívjon fel, akkor volt olyan, hogy nincs itt az orvos, később hívja fel, úgyhogy ezzel múlt az idő. Egyszer azt mondta nekem, hogy: Varga én magát kiírom egy hónapi egészségügyi szabadságra. Hazamegy, de tovább kell a szemére csöpögtetni ezt, amit most kap. Mondom, igenis, doktor úr. Úgyhogy hazajöttem, engem többet nem bántottak. És valahogy átúsztam. Ezt ugye nehéz dió volt átúszni, de valahogy...

Mert ha én kimegyek a frontra, én nem jöttem volna biztos. Mert kimegyek a Don-kanyarnál, ahol az ütközet volt. Ott nagyon sok magyar elesett. Ott ki tudja, milyenfajta minden, össze voltak keveredve, és ott pucoltak, és mentek a nehéz fegyverek és így tovább ugye, és szóval ez nem nehéz a kibeszélések, csak, vagy hogy mondjam, az, aki beleesett ebbe, nem mindegy volt az. Most akinek nem sikerült, volt a rokonságból, Paróci Pistit nem ismerted, honnan ismerted volna? Kiment a frontra, vissza se jött többet, pedig idevalósi az is.

Szilágyi, 133.

⁴ Tüzérségnél szolgáló katonák

KANYARGÓ TISZA MENTE

– Negyvenegyben, mikor a magyar hadsereg bejött, az én édesapám pont húszéves volt. El köllött menni katonának. Nagyon jó megúszta, élve hazajött, hála a jóistennek.

– Katona volt vagy munkaszolgálatos?

– Rendes katona, sőt a végén ő szakaszvezető is volt abban a hadseregben azért, mert egy rettentő körmönfont gazember volt, mint én, és ott megszerették a többiek is, és addig-addig... Rengeteget mesélt a magyar hadseregben eltöltött időkről, hogy hogy élte át azt. Rengeteg kontraverzis⁵ dolog van benne. Ilyen, hogy az úgynevezett szegedi repülőteret védjed, mikor már tudod, hogy az oroszok erre vannak. Azt mondja a fater: „Kivel, az ég faszát, már senki nincsen, kivel védjem?” Ő megcsinálta azt is, hogy ő érezte, hogy hogy áll ez az egész. Ő elindult az ő, hát tizenvalahány ember maradt abban a szakaszban meg, és elindult Ausztria felé, tudta, hogy jobb, ha az amerikaiak, tehát a nyugati társaság fogja el, mint az oroszok. Útközben ott főnt, már egész Győr alatt valahol, ott az oroszokkal öszejöttek, de azok is egyszerű katonák lehettek, és akkor a fater ráfogta a gépfegyvert, azt mondta, hogy cserélünk. Hát az abból állt, hogy ők ilyen széttaposott csizmában, ki tudja, hogy honnan jöttek, a faternak meg volt rendes magyar tiszti csizma, tehát amelynek nem volt lukas a talpa, akkor cseréld, a gépfegyvert rám tartotta, akkor azt ki kellett cserélni. A vége az lett, hogy aztán ő hazajött különböző [csizmákban], én már pontosan nem emlékszek, csak hívta az otthon, nem a haza, hanem az otthon, és itt ezek elfogták, de már a partizánok. Az volt a szerencséje, hogy ő úgy ért haza, hogy már ezek a kivégzéseket már itt befejezték.

Édesapámnak az öccse, a Frici bátyám, az meg partizán lett. De szerintem nem azért, mert nagyon akart volna. A fater se nagyon akart menni harcolni, mert fogalma sem volt, hogy hova fogják vinni. Ő volt Szombathelyen, Szegeden, hatvanhat helyen Magyarországon katona, de hál' istennek!, annak az ő hozzáállásának, hogy megúszta az egészet. A Frici bátyám, az meg Petőfi brigádos lett. Ebből az egészből, mikor már én komolyabb ésszel rendelkeztem, két fiad van, az egyik partizán, a másik meg magyar katona. Ebből akkor mi van? Egymásra lövöldöznek.

Akkor a másik nagyta, tehát az anyám nagyta, az első világháborús, Monarchia alatti harcos volt, ő végigcsinálta az övét, de azok az én őseim, akik voltak, mind szerették a jó bort is, ez kocsmáros is volt, negyvenegyben bejött a magyar hadsereg, és elkaptak ott pár szerbet a Kolonijából, amiről az előbb beszéltem. Azok között volt neki egy haverja. Ő fölrakta az összes első világháborús rendet, és fölment a városházára, de akkor itt magyar hatóság volt a városházán, és vitézi rangot kapott az első világháborúban, oszt fölment, fölrakta az összes, ami létezett fémét magára, hogy ő első világháborús osztrák-magyar, hát csak azért nem vágta szájon, mert már idősebb volt. Mit maga, ezt a csetniket védi, ez, az. Na, azzal a szerb emberrel,

⁵ Ellentmondásos

nem tudom, mi lett a végén, de hogy az öreget úgy lebaszták ott, hogy csak úgy füstölt, mit okoskodik, ők majd ott tudják.

Nagyon sajnálom, mert én nagyon sok mindent szerettem volna még apámtól is megtudni. Ő a magyar hadseregben amiken átment, ott függetlenül, hogy szakaszvezető lett, az ő gazemberségéből eredt. Látták a tisztek is, hogy erre rá lehet bízni, mert ez olyan. De megkapta ő is azt, hogy na, csetnik. Hát keverték a magyarok is dolgokat, hogy mi a csetnik, mi a partizán, vagy ki a jó, ki a rossz. Ez a két szerb közt is, hogy csetnik vagy partizán. Fatert azt lecsetnikézték feszt. Tehát volt Szombathelyen, Szegeden, meg hol is még? Azt szerette az öreg elmesélni, Géza, maga most megy fölszabadítani a repülőteret. Kivel? Már mikor szétszaladt mindenki, mondta, kivel szabadítsam föl?

– Milyen században volt [az apa]?

– Repülős volt. Hát azért köllött volna neki a röpteret fölszabadítani. Azt mindig nagy örömmel mesélte, hogy volt egy pilóta, hát ő ilyen szakaszvezető lett, de valószínűleg, akik lent szolgálják a repülőket, és az egyik pilótával egyszer elrepültek Zenta fölött is, és akkor még nem ilyen sugárhajtás, hanem a búúúú, és akkor az Újházi-ház fölött egészen leereszkedett a pilóta ugye, azt hitte, hogy majd integet az apjának, és akkor mentek vissza Szegedre. Azt mindig mesélte, az körülbelül ez az a mese volt, hogy azt tudtam, hogy ez fog történni, ezt is tudtam, hogy ez fog történni, de hogy ez a nyakamba folyik, azt már nem gondoltam. Amiért látta, hogy a pilóta mit csinált, egy pár duplingot,⁶ és akkor aranyos volt a fater. Ő aránylag szűkszavú, de énszerintem azért úszta meg a második világháborút is így, mert ott lecsetnikézték a magyaroknál, mire visszakerült, akkor itt ezek nem bántották, nem bántott senkit se sose. Többször próbáltam rákattintani, hogy voltál Szombathelyen, voltál Győrnél, ott az amerikaiaknak meg valami Bátfis⁷ volt, ott fogták el, a Bátfis már Ausztria. Most hogy akkor az hogy állt ott területileg, a fene tudja.

Mesélte még azt, hogy volt nekik, de az már történelmi könyvekben egy pár helyen olvastam róla, volt valami kegyetlen, hát az olyan nagyon magas rangú tiszt valaki volt, és az még Debrecenben is volt, ott is volt. Megindultak az utcán, az negyvenegyben nem működött annyira durván, a zsidógyűjtés, a katonák menetelnek az utcán, akkor köll énekelni, és akkor ők elkezdték: „Debrecennek főutcáján sír a sok zsidó...” Hű, ez megörült, az a nagy valaki tiszt. Nem ezt, Géza, hát bassza mög, mondta, de ezek kezdték énekelni. Azt mondja, ne énekeljenek most már, hanem hümmögjének vagy füttyöljének. Hát ugyanavval a tempóval ugyanazt elhümmögtek vagy elfüttyülték. Mondja az apám, hogy valakire rámondani, hogy utálja a zsidót vagy a cigányt, a magyar, a szerbet vagy akárkit, azt nem. Az egy olyan, pedig meg fogom találni, mert le van neki írva, de kegyetlenül magas rangú tiszt volt, az képes volt kimenni az utcákra Debrecenben, és figyelni a katonák hogy viselkednek. De úgy, hogy viselkednek, hogy hogy viselkednek a más nemzetiségűekkel, ne adj isten,

⁶ Valószínűleg loopingra gondolt az adatközlő, ami a repülősök fejen keresztül történő megfordulását jelenti.

⁷ Bad Fischau, Bécsújhely külvárosa.

ott van zsidó, cigány, és ha valami olyat csinált az a katona, akkor másnap azt se tudta, képes volt elbújni. Rendesen leselkedett.

– Sikerült [édesapádnak] az amerikaiaknak megadni magát?

– Nem. A végén valamit elbaszott, aztán az oroszok fogták el, de úgy, hogy amikor elfogták, ott már vége volt. Nem sikerült neki, valami nem jött össze. Ezt a Bátfist is azért emlegetem, mer ő már akkor arra vitte az öt-hat-hét-nyolc emberét, amennyi maradt, akkor jöttek egyszer az oroszok, akkor csak elengedték őket. Akkor valamit csak elbasztak, mert orosz fogságba estek, de valahogy olyanba, hogy azok átadták a partizánoknak, szóval ide, az első olyan volt, hogy Becskerek környékére került, ott valamilyen nagy lágérba. De az már nem volt olyan. De mesélte, hogy ott német katonák is voltak. Azt mondta, a német katonákkal, ameddig működött a második világháború, azok mindig gyönyörűen kivastalt, feszes úriemberek, meg magyarokkal nem is nagyon társalogtak. Na most, mikor ebbe a táborba összejöttél, akkor például a fater megcsinálta azt, hogy kenyeret megsütte, megégette, mert vérhast kapott, és sokan behaltak. Vécé, amit úgy képzeld el, hogy egy nagyon nagy gödör, két deszka rajta, a polgár fölémegy, letolod a gatyát, kakász oszt mész tovább. No most volt olyan, isten nyugosztalja apámat, az ő szavait mondom, volt olyan, hogy a német beleesett, megcsúszott vagy mit csinált, az összes többi véletlenül sem nyújtotta a kezit neki. Nem tudom, hogy ez miért történt. A németek. A saját fajtáját. Inkább ott dögölj meg, csak ne szarozza be magát, nem húzta ki. Akkor mesélt ilyen cudarságokat is. Tehát mondom, ették azt a feketét,⁸ azt mondja, ettem az enyémmel, mondja, hát egyszer ott van egy Liba, azt meg hát az édesanyád tudja, ki volt a Liba, az is ott volt vele fogoly. Ez Zsadányi vagy Verebes. A zenész, igen. Na, akkor az elkezdett ott valamit húzni, mikor már ott este van, és valahogy elhúzta a napot.

– Az az ő csoportjában volt? Vele volt végig a Liba?

– Igen. Az elkezdett hegedülni, valami *Kanyargó Tisza mente*. Azt mondta a fater, pontosan ki lehetett szedni, hogy melyik Tisza menti gyerek, mert az úgy sírt mind.

Akkor még az ő gárdájába tartozott a Döme kertész, illetve azzal együtt voltak katonák, de hogy együtt voltak-e fogságban, azt már nem tudom. A Döme kertész a mai napig is, azt hiszem, ők katonák voltak együtt valahol.

[Azt én nem is tudtam, én vízilabdáztam, de az hunnan tudja ez, hogy én ki vagyok, az édesapádat üdvözlöm nagyon sokszor, az édesapádat. Honnan tudja ez, hogy én ki vagyok? Na, akkor még jól is ment a csapatnak, jól is játszottunk, ezek a muzsikus cigányok azok feszt szurkoltak.]

Zenta, 163.

⁸ Feketére sült kenyeret

LEHET, HOGY ÉNHELYETTEM HALT MEG

[– Itt is, nálunk óriási tömeg volt, szedtük szét a honvédokat, vittük el vacsorára, húsvét volt, sonkával etettük őket. Volt ott egy huszár őrmester, megvolt az első világháborús ruhája, az vezette a lovasokat. Volt ott egy egész csapat, még gatyába öltözve is, darutollal, fogadták őket, örültünk nagyon, csókolgattuk őket. Én tizenkilenc éves voltam akkor.]

A következő évben meg berukkoltam katonának Újvidékre. Hát Újvidéken nagy disznóságot csináltak ott a magyarok negyvenegy-negyvenkettő telén, félttem is egy kicsit, a tizenhatos határvadász zászlóaljba mentem, de mi már semmiféle atrocitásban nem vettünk részt. Akkorra ez mind lezajlott. És ami érdekes, Csúrogon elég sokat ártatlanul kivégeztek, és később azoknak a személyeknek Magyarország nyugdíjat fizetett. Nemhogy üldözte, nyugdíjat fizetett.

– És mit csinált itt nálunk?

– Hát egy évet Újvidéken töltöttem el, negyvennégyben jöttek be az oroszok, negyvenkettő-negyvenhárom telet ott töltöttem, díslépést tanultunk.

[Magyarországnak a katonaelete még hasonlított az osztrák–magyar idei katonaelethez, elég nagy fegyelem volt, de nem bántottak bennünket. Normális koszt volt, jó elbánásban részesültünk, úgyhogy nem volt semmi probléma. Voltak, akik trehányak voltak, megfirkálták egy kicsit, de inkább viccnek volt az egész, jókat neveltünk egyiken-másikon.

Például jelentkezel nálam éjfélkor, de föl ne költs, mert ha fölkeltesz, agyonverlek. Jelentkezett, mert parancs volt, az alsónadrágját odavarrta az ingéhöz, mikor ébresztették, akkor ugrott föl és elesett, mi az, az anyád szentségit, akkor mindenki röhögte. Vagy például óriási hordók voltak kitéve a csatornáknál sorban, volt egy cigány is köztünk, sose ébredt föl, hiába kiabáltak. Mit csináljunk a cigánnyal? Összefogtak, voltak ott huligánok, mikor beszóltak, megfogták a lepedőt és beledobták a hordóba, a vízbe. Aztán mindég fölébredt. Általában kiképeztek bennünket, nem arra tulajdonképpen, amire kellett volna, hanem inkább ilyen dísznek.]

Ott voltunk végig Újvidéken. Hát én kántor voltam tulajdonképpen. A honvédség ment minden vasárnap a misére, voltak a honvédmisék, én voltam mindig a kántor. Azon a bizonyos napon, mikor ide bejöttek az oroszok, mi ott elmentünk a misére, a század visszament, én nem velük mentem, hát mikor visszaérek, a kofferok szétdobálva, kiabálnak rám, bele mindent a hátizsákba, az oroszok átjöttek a Tiszán. Úgy tíz órára, az a buta hadvezetés, tudták, hogy ott vannak az oroszok, miért nem vittek ki a Tisza-partra bennünket. Utólag ítélve jobb, hogy nem vittek, szétlőtték volna az egész Tisza-vidéket. Így elég jól megúsza. És akkor gyalog Szenttamásra, ott beástuk magunkat, és vártuk az oroszokat. Három-négy nap múlva jött egy

német hadtest, szerbiai, jugoszláviai németekből álló Prinz Eugen hadosztály, hát én megszámloltam ahogy ott mentek, legalább harminckét-három tankot számoltam, de aztán nem számoltam tovább, de tüzérség, minden, egy jó fél óráig mentek Becse felé. Nahát, ezek majd rendet csinálnak. Hát egy óra múlva jönnek vissza üresen a teherautók, fölszállni, és mindenkit elvittek Becsére, és másnap reggel, akkor támadtuk meg az oroszokat, de olyan jó módon, annyira primitív katonai vezetéssel, hogy az ember ma nem tudja fölfogni ésszel. Becsületükre legyen mondva a tiszteknek, hogy nekik is ott volt a tűzkeresztség. Tanultuk mi az előrehaladást, tíz méterenként egymás után, de különben Szenttamásnál előttünk a kukoricát letaroltuk, hogy lássuk, hogy jönnek, hát az oroszok meg beásták magukat a kukorica közé, hogy ők lássanak, ne mi lássuk őket. Tíz méterenként mentünk egymás után, szórták, köpködték az aknát, előbb messzebb voltunk, én voltam a harmadik rajparancsnok, egy szakaszban három raj volt. Az első raj ment elől a zászlóssal, én a harmadik rajjal, egyszer szalad a küldönc, előre a harmadik raj, hát előrementünk, hova menjek, de akkor már ilyen puskával, nem golyószóróval vagy géppisztollyal, hanem messzehordó puskával lövöldöztek felénk, átkutatják a tanyát, előttünk állt olyan ötven-száz méterre, de szaladoztak ki az oroszok onnan, hát az oroszok ott vannak, nem érdekel, rám fogja a pisztolyt, gyerünk. Meg voltunk rémülve szabályosan. Mit mondjak, mint az állatok közé lecsap a vércse, úgy voltunk. De ott már komolyan aknáztak bennünket. Mire oda értünk, az oroszok már eltűntek onnan. De a többinek kellett oda jönni, jöttek utánunk. De előzőleg a német tankok ott mentek előttünk el, hogy hova lettek, elvesztek, sosem láttuk őket. Mikor az első raj beért, egy tizedest pont fejbe találtak. Abban a pillanatban meghalt. Hát lehet, hogy én helyettem halt meg, mert nekem kellett volna ott lennem. Az én rajomból magából tizenkét-tizenhároman, tizen voltunk a rajban, volt egy küldönc meg még egy valami voltunk. Négyen meghaltak meg hárman megsebesültek, úgyhogy alig maradtunk élve. Én bebújtam egy kövesút melletti, szoktak lenni azok a hidak, alá, onnan kukucskáltam ki, de vizes és sáros voltam, mondom, édes istenem, ha én innen kikerülök, sose többet nem panaszkodom, hogy milyen életem van. És ez így ment egész délelőtt, lövöldöztünk, nem bírtunk tovább előremenni, mert az oroszok tisztában voltak. Az igazság az, hogy fönt jöttek a repülő is, az úgynevezett stukák. Hát előttem olyan száz méterre hajigálták le a bombáikat, meg géppuskáztak nyolc-tíz percig, és aztán eltűntek, és semmi sem történt. Akkor jöttem rá, hogy tulajdonképpen a repülőgépek a harcászatban nem jelentenek semmit, csak rombolnak. Ott maradtunk, és a nyári tanyánál volt istálló, különálló, az elé ki volt kötve két tehén, nem volt idejük elvezetni onnan, úgy összelőtték a falat, mind a jég mikor összezsugorodik, és a teheneknek, egyiknek se lett semmi baja, egyiknek a lepenyőjét lőtték át, úgyhogy volt emberség bennük. És énelőttem is fölugrott egy nyúl, no, majd lelövöm, meggondoltam, eredj, szaladj, nem lőlek le. Így volt egész nap. Éjszaka ott aludtunk a földön, szalad a küldönc, zászlós úr parancsa, azonnal visszamenni, bekerítették bennünket az oroszok. Megindultunk visszafelé, mind a csürhe, mikor kivilágosodott, akkor tudtuk meg, nem kerítették be, csak ott a

végén szedtek már össze bennünket, és Szenttamásra már rendesen mentünk be. Akkor történt, nem tudtuk, később tudtuk meg, hogy Horthy kiadta a parancsot, hogy tegyék le a fegyvert, és azért vonultattak olyan hirtelen vissza bennünket. Ott voltunk egy-két napig, ez úgy szerdán-csütörtökön lehetett, és akkor hét végén az oroszok támadtak, de nem úgy, mint mi, hanem este, mikor köllött besötétíteni, odahúzódoztak egészen a lövészárokból, és fölugráltak, és átszaladtak az árkokon, úgyhogy tíz perc alatt szétverték a zászlóaljat egészen. Szerencsére, hogy nem mielőttünk voltak, hanem akik jobbról voltak, azokat támadták meg. Minket nem ért támadás. Kivonultunk és megindultunk visszafelé, de mielőtt az oroszok támadtak minket, fősorakoztattak és akartak visszavonni, és mikor elkezdtek az oroszok támadni, visszazavartak bennünket a lövészárkokba. Közben elég zűrzavar volt, és ez miatt is megkönnyítették az oroszoknak helyzetét, és aztán csürhe módon mentünk vissza, egészen Zomborba. Előbb valahol megaludtunk, de semmiféle fajta parancs az nem volt, mindenki a maga módján ment visszafelé. Másnap meg Zomborban aludtunk, sőt este tíz óra felé égett a villany, de Zombort kiürítették már akkor, bejön a zászlóaljparancsnokunk, egy alezredes. Mi van itt, mondjuk, no majd mindjárt meglátom, mi van Baján. Mert azt emlegették, primitívok, majd elmegyünk a Dunáig, és Baján a nehéztüzérség megvéd bennünket. Telefonált, és mondja, Baját elfoglalták az oroszok, és kiment.

Na most mi lesz velünk? Másnap reggel fölzavartak, elmentünk Bezdánig, ott már égették el és verték szét, amit nem lehet vinni, megyünk át a Dunán, még ott megaludtunk, és az én századomból akkor már csak a századparancsnok volt meg még heten-nyolcan, a többi szerteszt mindegyik. Én jóba voltam a századparancsnokkal, meg mivel iskolázottabb voltam, mint a többiek, közelebb kerültem hozzá, és mondom neki: „Százados úr, mi elmegyünk haza, a Dunán most már minek menjünk át.” Gondolkozott, megtörölte a szemében a könnyet és mondta: „Nézzétek, én nem tudom, itt mi lesz, de most már nagyon rosszul állunk, menjete, semmi kifogásom ellene. De jegyezzétek meg, ha a létezik az a német csodafegyver – mert mindig a német csodafegyvert emlegették, és hát nem is messze voltak az atombombától, ami csodafegyver lett volna, ha létezik – és visszamegyünk, agyonlövetlek benneteket, ha parancs lesz rá.” És mi Bezdánból visszajöttünk, eldobáltuk a puskákat ott.

Ahogy jövünk visszafelé, összetalálkozunk az oroszokkal, jönnek kocsival. Meg is állítottak, katonaruhában voltunk, és el is néztek századosnak az oroszok, és az első volt, hogy van-e karóra, nekem is volt, hárman jöttünk vissza, mindnyájunknak levették a karórát és fölültettek bennünket a kocsira. Hát nem arra akarunk menni, hanem amarra. Leugrott egy, altiszt lehetett, és odaszaladt, lovon ült ott egy, magas rangú tiszt lehetett, mert piros volt a nadrágszéle, de be volt rúgva valószínűleg, mert aludt a lovon, mondott valamit, és menjete haza. Mi megőrültünk, nem lesz itt semmi probléma. Jöttünk hazafelé, és Bajmok előtt van ott egy út, Topolyai útnak nevezik, pont Topolyára vezet, kövesút, ott megálltunk enni, mert a konzervek megmaradtak, mert megnézte az orosz azt is, van-e kézigránát, nem az volt, visszaadta. Kiszalad a tanyáról egy asszony, az istenért, mit csinálnak

maguk, nincs egy fél órája, innen vittek el három honvédot, ütték-verték őket, tele van Zombor foglyokkal. Úgy megriadtunk, hogy hárman háromfelé szaladtunk. Eggyel sosem találkoztam, a másikkal találkoztam, de katonaruhában, és megyek, ez a Topolyai út, hát akkor megyünk Topolya felé. Egyszer látom, átszalad valaki az úton, atyaúristen, hát mikor elmegyek mellette, Szécsényi, hát egyik moholi volt, de már civilben. Mondja, hogy ebben a ruhában, cseréljünk, bementünk az első tanyára, háború alatt mindenki szaladt a tanyára, hogy a tanya megvédi, de sokkal rosszabb volt, fogadtak is, bunyevácok voltak, bemegyünk a szobába, hát volt ott hat-hét tizenöt-tizenhatéves lányok, fiatalasszonyokig, rítottak, valószínűleg megerősakolták őket, szétdobáltak mindent náluk, rettentő szidták az oroszokat, adjanak már valamilyen ruhát. Mondják, már három-négyet fölöltöztettünk, nincs. Kimegyek, majd keresek valamit, talált is egy rossz nadrágot, az egyik szára csak félig volt, kabátnak az egyiknek az eleje, a másiknak a hátulja, de mit csináljunk. Szedték a kukoricát abban az időben, hát majd itt maradunk kukoricát szedni, maradatok itt, ha a héten megnyugszik, elviszünk benneteket Topolyára. Az istállóban megterítették szalmával, egyszer csak irtó ordítózás, kijövünk, hát az oroszok oda, fasiszti, mondta. Jöttek a lovat keresni, a lovak meg kint voltak dolgozni. Egyet odaállítottak az ajtóba, nehogy elmenjünk, a többi meg elment a lovakat keresni. Mondom én a kollegának, olyanok voltak azok a tanyai istállók, volt egy ajtó, ahol kidobálták a trágyát, gyerünk mi ott ki, elment az ör arrébb, akkor gyorsan kibújunk, észrevette, beszaladt ő is, de nem búj be, szerencsére, csak onnan lövöldözött utánunk. De nemsokára bekerültünk a kukoricába, és aztán kerültünk mindent, és akkor így jöttünk haza.

A moholi vasútállomáson megvoltak a nagyon jó bakancsaim, még azt leszedték a szerb barátaink a lábamról, mezítláb mentem haza este, sárban, október vége volt már. Nagyon megörültek, mikor hazaértünk, megfürdettek, beszélgettünk. Elmondták, hogy mi történt, hogy jöttek be az oroszok, lefeküdtünk.

Ahogy lefekszünk, úgy nyolc-kilenc óra lehetett, sötét van már októberben, irtó dörömbölés, kinyitják a kaput, és mondják, Szécsényi István, öltözzönek föl és jöjjenek velünk. Az egyik nálunk dolgozott, apám adott neki munkát, hová akartok vinni, nem csináltunk mi semmit, óriási pofon csattant, čuti,⁹ elvitték őket, nem is jöttek vissza sose. A fivérem visszajött, mert leventeparancsnok is volt, hogy szedje össze a leventeruhákat, mert a katonáknak nem volt ruhájuk, aztán visszament, akkor nekiestek, te marha, hát miért jöttél vissza, miért nem mentél el. Azt mondja, megfenyegettek, ha nem megyek vissza, kiirtják a családomat, most jött haza az öcsém is, nem is tudták, hogy én otthon vagyok, mert ha tudták volna, lehet, engem is elvittek volna. És ott maradt, ezt egy barátja mesélte el, akit közben kiengedtek.

De egy másik eset is volt, éppen ilyen hasonló. Négy-öt nap eltelt, jelentkeztem, és egy ismerős szerb legény nem csinált semmi problémát, menjek haza, majd szól, ha köll. Hordtuk egy darabig az ennivalót nekik, mert köllött vinni ennivalót, és

⁹ Hallgass!

egyik alkalomkor én vittem, és vezette egy puskás, „kuda me vodiš, ideš pred sud, pa zašto, ne znam ja, videćeš”,¹⁰ hát még megették az ebédet meg kiadták az edényeket, addig már vissza is jöttek. Addig tartott egy halálos ítélet kimondása. És egyszer csak azt mondják, most már ne vigyük az ennivalót, mert elvitték őket Becsére, hát akkor éjszaka elvitték őket, és kivégezték.

Az igazság az, hogy akkor elmesélték, mikor az oroszok bejöttek, nem volt semmiféle baj az oroszokkal, hát néhány nőt megkecercetk, ott is őket igyekeztek fékezni, de elég sokat megerőszakoltak. Moholon volt egy honvédszobor, mert kaptak országzászlót a moholiak, és mikor elmentek az oroszok, összeszedték a magyarokat baltával, hogy szedjék le a honvédot. Le is döntötték, közben ott mellette az iskola volt, vertek egy embert, aki ordított, míg meg nem halt, ott volt a pap is, mivel a fivérem volt a kereszteseknek az elnöke, bement a plébániára a plébánoshoz, mit csináljon. Nem tudom, fiam, eredj haza te is, imádkozzunk, hogy ezt ússzuk meg, mert ezt nehéz lesz megúszni. El is vitték mind a kettőjüket.

Minket meg, akiket nem vittek el, úgy december tizedike körül összeszedtek tizennyolctól harmincéves korig ásóval, lapáttal, és elhajtottak bennünket Zentára. Az oroszok át akartak jönni, hidat akartak csinálni a híd mellett, de nem oda föl a magasra, hanem alacsonyan, és annak töltést köllött csinálni, azt csináltuk egy-másfél hétig, akkor az oroszok hirtelen fölpackoltak és elmentek, abba is hagytuk az egészet. Nos ott, mikor az ember tömegben van, akkor bátrabb, és ott a híd mellett voltak a lövészárkok, és egy része be volt temetve, és persze kíváncsiak voltunk, kibontották és megtalálták, hogy ott voltak eltemetve. Mindjárt odajöttek és elzavartak bennünket, őrt állítottak oda, és többet nem lehetett odamenni. Hazajöttünk.

Mikor odamentünk, én voltam a moholiaknak a brigadéros, összeszedték a brigadérosokat, és egy orosz tiszt tartott egyórás előadást. Volt ott három öreg magyar, akik fordították, egy szót sem értettünk belőle, de az öregek sem tudták, hogy miről van szó. Amikor hazajöttünk volt két jó lovunk meg mezőgazdasági felszerelés, egyszer csak szedik össze a lovakat. Összeszedtek megint bennünket, föl köll szedni a cukorrépát, még a földben volt, beosztottak brigádba bennünket. Nekünk volt cukorrépánk is, úgyhogy a mienket is szedték a brigáddal. No, de utána nemsokára még be sem fejeztük a répaszedést, jöttek a lovakért meg a kocsi, köll a katonaságnak. Hát elmentünk oda, elvitték egészen Indiájáig, Rumáig, ott beadtuk a lovakat, és onnan gyalog haza. Kaptunk egy írást, de semmi ennivaló nem volt.

Eljöttünk Újvidékig, az állomásra mentünk volna, az állomásokon voltak fölállítva konyhák, a katonák jöttek-mentek, azoknak adtak enni. Valami moholi asszonyokkal főzettek, úgyhogy kaptunk mi is. Ott voltunk két napig, vártuk, hogy jön a vonat, nem jött, de be sem lehetett menni az állomásba, annyian voltunk. Valahogy csak betolakodtunk, volt közöttünk egy huligán alak, dadogott egy kicsit, azt mondja, gyerekek, menjetek oda, lesz hely, de nekem is foglaljatok helyet.

¹⁰ Hová vezetsz? Bíróság elé vezetlek! De miért? Nem tudom, majd meglátod.

Elment ki, valahol szerzett egy vasutassapkát, kinyitja az ajtót, Zombor felé be szállni. Megindul a tömeg, mindjárt lett hely, leültünk. Egy negyed óra múlva jönnek vissza, hol van az az anyja szentségit, mert aki egyszer leült, az onnan nem kelt föl. De ott álltunk két-három napig, mit csináljunk, hát gyerünk haza gyalog, Újvidéktől hatvanöt kilométer Mohol, két napig hazaérünk. Kértünk ott ennivalót, kaptunk kenyeret, eljöttünk.

Becsén az állomáson megaludtunk. Jó hideg volt, na, reggel indulunk tovább, deres idő volt, mikor Mohol határáig érünk, hát füttyög a vonat. Akkorra, még mi odavoltunk, összeszedték megint ezt a társaságot, és elvitték munkaszolgálatra Zentára. Zenta tele volt munkaszolgálatosokkal. Jelentkeztem, hogy hívják, hol voltam. Jól van, menj haza, majd legközelebb, ha szükség lesz, akkor majd elmész.

Mohol, 89.

MERT MÁS KIÚT NEM VOLT, VAGY IDE, VAGY ODA

– Gáspár bácsi, hogy került a német hadseregbe?

– Hát itt is, hát kellett volna menni vagy ide, vagy oda. Hát azt választottuk, hogy majd vége lesz a háborúnak, de kiképzést kapunk. Mert nekem volt egy unokatestvérem, az a magyaroknál volt, a honvédségnél, oszt kikötötték. Kicsi csínyet követett [el] vagy valami, akkor kikötötték. Így köllött tenni, így mesélte, fölhúzták, az ujsa hegyén állt. Mikor rosszul lett, akkor egy vödör vízzel leöntötték. Meg káromkodtak. A magyar hadseregnél a káromkodás az nagyon nagy izé volt.

– Jobb volt akkor a német hadseregben?

– Én nem tudom én magam se, de oda kerültünk. Mert más kiút nem volt, vagy ide, vagy oda. És akkor elmentünk oda, önként, háborúba. Az ember fiatalkorába nem számít neki.

Bevonultunk Bécsbe, ottan lett szétszortírozva, mert egész vagonnal. Pestről Bécsig ment a vonat, vitt bennünket. Akkor Bécsben ki lettek szedve szakemberek, kovács, bognár, lakatos, sofőr, ki hová akart jelentkezni. De én meg a bátyám azt mondjuk, nem jelentkezünk sehova. Ahova tesznek, oda. Akkor soha nem bántja, hogy minek is mentünk. De jól is sikerült, én Münchenbe kerültem az SS-kaszárnyába. Ott ment a kiképzés hat hónapig. A tűzérseghő. Tizenöt és feles, Göring-ágyúnak mondták. Ott voltam. Még gondoltam, hogy mire én sorra kerülök a frontra, hogy vége lesz a háborúnak. De hát nem úgy sikerült. A kiképzés az elég szigorú volt, mert köllött csinálni, mert hasznát vettük a fronton. De ott nem volt káromkodás egyáltalán, sem lopás. Egy embernek volt egy ilyen nagy szekrénye, benne volt neki az új ruha, szolgálati ruha meg nyári ruha meg a sport. Az rövid gatyá. Meg az órát, pénzt ott lehetett hagyni a szekrényben. De nem volt kulcs egyiknek se. És egyáltalán lopás nem volt, úgyhogy ebből a szempontból nem kellett félni, hogy mire hazajövök, elveszik. Mert kaptunk huszonöt márkát bekezdésre, hogy legyen pénzünk. A kaszárnya tizenkétezer személyes kaszárnya volt, és arról meg voltak a kantinok. Meg egy mozi is volt az egyik sarkán. Úgyhogy a kantinban

lehetett venni italokat, sört, meg ilyen zsiletet¹¹ meg hunmifélét.¹² És onnan hat hónap alatt kiment, éleslövésztre mentünk. Asberg Hohenfelz, ott. Az éleslövészet. Akkor onnant, mikor lejárt a nagy gyakorlat, akkor még egyszer. Szóval akkor a kaszárnyában kiválogatták, akik mentek a tűzérsgő, mentek az orosz frontra.

Mink meg, hogy mondjam, fölállítottak egy divíziót, aki Finnországba ment. Mert az őserdőbe mentünk, ott nem is lehetett a tankkal menni, semmit. Mert mind őserdő volt, már ezer esztendeje őserdő. Sűrű volt az erdő, a vastag fák kidűtek, oszt ottan csak így lovas [...] Akkor hegyi tűzérsgőbe kerültem, úgyhogy tíz lóra, ilyen muri kis apró meg öszvér meg számár meg kis apró lovak voltak. Azokra fő lett szerelve az ágyú, és a hátukon vitték be az állásba. Mert másként nem lehetett menni. Ottan negyvenkettő szeptember negyedikére beszálltunk a Bremen nevű hajóba Danzingba. Danzingbú mentünk a Balti-tengeren végig, fölíg, egész a finn kikötő, Oulu. Három nap, három éjjel mentünk hajóval, úgyhogy egész divízió ment. Ottan kirakodtunk, akkor volt két napig pihenő. Azután a tiszt azt mondja, hogy a cipőket jól masszírozzuk át, puha legyen, nehogy törést kapjunk. Mert Oulutul mentünk ötszáz kilométert gyalog. De a lovak akkor húzták az ágyúkat, lehetett huzatni is, nem a hátukon vitték. Meg így is, vitték is az ágyút is néha, úgyhogy néha még törést is kaptak a lovak, mikor nem jól hajtották össze a pokrócot. Csomó lett, és már kelevény lett, törés volt a lovon. Akkor télen tizenkét nap alatt megcsinátuk azt az ötszáz kilométert. Kétszázötven kilométerre volt Kuzanmai,¹³ olyan kis falu vót, olyan huszonöt ház. Ottan két nap volt pihenő, aztán megint kétszázötven kilométert még előre. Minden harminc-harmincöt kilométerre megvoltak, ott voltak a tavak. Mindig akkor a tónál lefordultunk a főútról, mert volt egy, Katelavegnek¹⁴ nevezték el, az leágazott a tóhoz. Ottan leszedtük a málhákat a lovakról, megetettük a lovakat, ettünk, oszt másnap újra. Gyalog. És ez így ment tizenkét napig. Mikor fölértünk, hát őserdő, semmi más. Olyan sűrű volt az erdő, hogy ha lement öt lépést, hat lépést, nem lehetett látni, mert kis vékony fenyők is nőttek magrú, meg az ilyen vastagok is. És ottan le lettek telepedve, majdnem kis falu vót, mert ott volt négy üteg meg a stáb.

Ottan sátor alatt aludtunk, de már fagyott. Szeptember negyedikén már fagyott. Akkor a cipőt a fejünk alá tettük, mert, ha nem tettük a fejünk alá, megfagyott a sátorba, köllött rugdalni, hogy mire föl bírtuk húzni. Akkor aztán el lett kezdve a bunkerok, a lakóbunkerok építése. A lovak be lettek az erdő közé kötözve. Volt az a vezető szíj, olyan másfél méter hosszú. Meg akkor volt a málhárul a pokrócok. A vékonyabb fát elrágták reggelre, mert nem gyűtt rögtön az utánpótlás mindjárt annyinak. Úgyhogy a pokrócokat is összerágták. Akkor egy bunkert is fölízéltek, abban benne laktak harmincan. Akkor nem volt se kályha, semmi. Hideg volt. De aztán lassan fölépült a bunkerok. Lett aztán. Mert én is három hónapig oda voltam kisegítőbe, mert voltak, akik már huszonnég hónapja nem voltak szabadságon.

¹¹ Borotvapengét. A Gillette márkanév révén a borotvapenge általános elnevezése.

¹² Mindenfélét

¹³ Vélhetően Kuusamo település.

¹⁴ Be nem azonosítható település.

Akkor azokat leváltottuk mink, mert űk nem bírtak menni szabadságra, nem volt, aki leváltsa űket. Akkor ott voltam a tőzelőállásban három hónapot. Meg a nehéztűzerégnél is voltam. űgyhogy amikor haza visszagyűttek, akkor visszakerűltem a mi űtegűnkbe. És akkor elkezdtűnk építeni bunkerokat. Szerencsénk volt, mert a motorizált csapatnál vállukon köllött vinni minden méterre egy embert, mert olyan vastag gerenda, mint a mestergerenda, olyan vastag fenyőket. Azok gyűttek, abból csináltuk a bunkert. Akkor elkezdtűnk építeni. Csináltunk irodát egyik bunkerba. A másik ágyúval egyet. Mikor az megvót, a lakók, de köllött negyven mestergerenda, tíz gerenda köllött egymás tetejére, akkor a közét kitöltöttűk mohával. Kivágtuk az ajtót meg az ablakot, akkor már volt pár fűrésűnk is. A sofőrök hozták Finnországból, akik hozták a takarmányt. Motorfűrés volt, de az is tönkrement, mire föl lett építve. Negyven köllött az izére, meg akkor a tetejére megint két sort. Föl lett egy sor gerenda téve, mestergerenda, egymás mellé, akkor földes-homokos, sárgás homok vót. Aztán abból egy réteg, akkor még egyszer.

űgyhogy a tetejire is, könnyebb ágyúgolyót kibírt, nem dobta szét. Akkor csináltunk hatvan méter hosszú istállót. Az mind fából lett csinálva, az eleje is, meg az oldala, meg a hátulja meg az ajtók. Egyik istálló az ágyúvontatók, akik az ágyút vitték, a kis lovak, meg külön voltak a kocsit, a trének. Azok vitték a muníciót. Azoknak megint külön hatvan méter hosszú istállót. Akkor a tőzelőállást fölállítottuk. Ott is köllött sok, ott is volt valami kilenc bunker. Akkor a fákat el köllött vágni, hogy ki lehessen lűni. űgyhogy el voltunk foglalva munkával. Nem olyan nagy front volt ott, álló front volt, se előre, se hátra. Csak annyi, hogy a finnekhő ne gyűjjenek be az oroszok. Ez így ment.

Akkor bekerűltek az istállóba a lovak. De akkor már meg is ették azt a bőrt, mert sós volt egy kicsit. Oszt akkor én, mind ilyen vajdasági, magyarországi, volt keverve, németség meg magyarországiak. Schwarz meg Rendzfach meg Holomeier Pista. Akkor mink csináltunk egy kutat. Hátha megmérgezik a tavat, ahonnan hordjuk a vizet a lovaknak, meg a konyhára is. No, most köllene valamivel földhűzni a vizet. Akkor az oroszoknak volt olyan három miliméter vastag telefondrót. Az nem rendes, olyan vékony telefon. Olyan oszlopokra, kétméteres oszlopokra volt kihűzva. Ahogy visszamentek, a drót ottmaradt. Akkor abból hoztak. És akkor én csináltam egy láncot. Mint a kutyalánc, ilyen, aztat két harapófogóval csináltam. A kovácsoktól kaptam egy fogót, meg egyet vittem innen hazulrű, osztán csináltam egy láncot. Meglátta a parancsnok, irodai parancsnok, oszt, hát ki csinálta? Hát én. No, akkor nekem köllött, izét csináltam, láncokat. Lovakat, hogy meg lehessen kötni. Lovaknak, mert köllöttek a láncok, mert megették. Ez ment egy ideig.

Mikor már elkészűlt, akkor kellett, hogy ne ázzon be az istálló is, meg a bunkerok, akkor megcsináltuk rendes háztetőre. Akkor kezdtek ott a németek zszindelyt csinálni. De csak ilyen keskenyet, mint a templomon volt valamikor. Mikor leszedték a cserepet, akkor itt is zszindely volt. Akkor én is odakerűltem, kaptam három embert, meg három embert, aki fűrészelt. Én megnagyobbítottam, mint a piros cserép, meg szélesebbre is. Itt volt egy élő fa, és itt volt egy hosszú, és itt elötte meg volt,

mint egy vályú, és annak volt bent egy szeg. Azt leütöttük, és akkor három ember mindig tolta, én meg a kést igazítottam. És akkor minden szelet, amit levágtunk, egy zszindely volt. Akkor elkezdtem én azt csinálni, becsináltam az egész bunkert, mind kapott tetőt. Ötszáz darabot csináltunk naponta. Mikor elfogyott a fa, akkor fogtunk egy húzólovat, nagy lovat, az vitte a drótkötelet meg a szerszámot, és akkor mondtam az embereknek, ezt vágjátok. Csomómentesek voltak. Elvágta három méterre, aztán ilyen darabokra. Akkor a ló kihúzta az erdőből, meg kihúzta a helyszínre. Ez volt a szerencsénk, mert a motorizált izéknél, ott vitték a vállukon. Volt a sövényvágó, a szalmabálákon meg dróttal voltak, azzal lett elvágva, és azzal lett leszegelve a zszindely. Én elvoltam ottan, mert mindig volt nekem ilyen.

A sofőr hozott egy malacot Finnországba, mert nekik hordták a takarmányt a lovaknak, odáig jött hajóval, ott kirakták, onnan meg ötszáz kilométert a teherautók hordták. Valami sorakozás volt reggel mindig. Minden reggel sorakozás meg vizsga. Zsebkendő, ing, gatyá, zokni, minden. Mert kézzel mostunk, kaptunk olyan marmaládés izét, a konyháról leürült, meg szappant, és akkor mostunk. Azt nem akarta senki elvállalni. Akkor azt mondja ez a spirc, četinarnak¹⁵ mondják szerbül, menjek be az irodába. Bementem. Azt mondja, te, van egy malac, ezt kéne etetni. Kapok én a lovaktól, a zabmestertől egy kis takarmányt, akkor etetni. Megvakartuk a lovakat, mert minden nap kellett vakarni a lovakat, mert minden szerdán volt lóvizsga... És a lovakat meg köllött vakarni, letörölgetni, mert minden szerdán az állatorvos megvizsgálta a lovakat. Volt, aki nyomást kapott, törést, akkor azt ápoltam. Elment vele két hónap, mire helyrejött. Meg egy öszvér is volt, azt meg az egész öszvért levezettem a tóra. Kaptam azt a kenyős, folyós szappant, lemostam. Úgyhogy két hónap múlva vitte az ágyúcsövet, száztizenöt kilót. Annyira helyregyütt.

Meg ez a malaccal úgy vót, hogy megvakartunk, meg a konyharú mindig maradt egy kis étel, akkor elvittem nekije. Akkor elmentem, volt olyan hosszú farkú ló, öszszezettem mindig három-négy szál szórt, hirtelen kirántottam, nem is vette észre a ló. Abból csináltam pecaszinórt. Akkor vékonyabb fenyőre, hosszabbra rátettem, és a fa bőrit, ami le lett már régebben vágva, lehúztam a bőrit, akkor ott voltak a fehér fakukacok. Úgy néztek ki, mint a krumplikukac. Akkor azt tettem rá. Mert azt lehet mondani, ott Finnországban van hatvanezer tó. Minden kilométernek mind a négy sarkán volt tó. Akkor elmentem halászni. A malac úgy gyütt velem, mint egy kutya. Az turkálódott, piszkálódott. Amikor elmentem egy öt-hat lépést, akkor már fölnézett, hol vagyok, szaladt utánam. Mint egy háziállat, állandóan gyütt velem. Fogtunk olyan fehér kárászok, meg nagyon sok hal volt. Apró halak, azt a finnek is rakják el, mint mink a savanyú káposztát, úk a hordókba, fahordókba, százliteresekbe. És egy sor halat, sót, hagymát, de hagyma nem nő meg nagyobbra, mint egy dió. Rövid az idő. Száztíz nap van nyőlőnap, a többi mind tél. Akkor olyan kis apró halak voltak, megsütöttük. A bunkerban volt olyan vaskályha, oszt akkor megettük a sült halat. Egyszer elgyütt velem a bátyám is, együtt voltunk. Egyszer ű is fogott, adtam neki

¹⁵ Vélhetően a szerb nyelvben ismert čato kifejezésre gondolt az adatközlő, ami a századírnoknak felel meg.

horgot. Fogott egyet, kidobta, letett oda a sapkájára. A malac meg észrevette, hogy az ugrál ottan. Oda, és mindjárt elkapta. Nem is bírtuk elvenni tőle, megette. Ez így ment. Egy ideig akkor föl voltam szabadítva, másnap reggelig. A lóápolás után, akkor énnekem ez volt a dolgom. És fölnevelődött a malac hatvan kilósra.

Akkor See nach Zeróra¹⁶ köllött elmenni, ott akartak valamit, voltak foglyok, német foglyok. Tél volt, volt hetven centi magos hó, és sítalpakon próbáltak. Mert volt, aki bejutott, és észrevette, hun vannak. És akkor fölmentünk oda, onnan ment egy járőr. Elment, hogy megpróbálja kiszabadítani őket. De annyira erős volt ott az orosz védelem, hogy körül voltak véve. Azok bementek a sítalpon, azok bezárták, és mind kinyírták. Nem gyüött vissza egy se. Az orvos se, semmi. Akkor még nem volt elég, akkor még le is aknázták a halottakat. Akkor elmentek másnap, hogy a halottakat hazahozzák, hogy kihozzák, de fölrobbantak. Akkor azok ott is maradtak. Akkor ottan, onnan indultunk el újra. Megint gyalog, sárba, vízbe, mert akkor olyan esős volt. Akkor egy Póth János, magyarországi borbély volt. Állj, majd megyek én nektek ott a sárba! Mert ki lett adva, hogy ne menjen senki le a kocsiútról, mert le van aknázva jobbrú, balrú. Kiment a gyalogútra, rálépett az aknára, fölrobbant. No, azért nem halt meg. Akkor másik is ki, a másik is fölrobbant. Akkor megcsináltunk hetven kilométert egy éjjel. Mert éjjel minden föl lett pörköelve ott az iroda, meg minden, ami fölösleg volt. Egész mi mentünk Kudavóig, a bátyám az visszamaradt egy ágyúval meg a géppuskákkal hátrvédnek. Akkor mi Kudovón újra találkoztunk két nappal később, mert ők késtek, két nappal később gyüettek. Akkor ott voltunk nyolc napig Kudovón, ott megpihentünk, meg ami fölösleg volt, az mind ott maradt. Akkor volt vizsga. Puskavizsga meg páncélsisak. Mert mikor visszajöttünk hetven kilométert, hát ahogy a táska lógott itt a lábikrámnál, a combom úgy földörgölte a páncélsisak, akkor fogtam a nyári ruhát, mert ott volt három öltözet ruha. Nyári ruhát, és bele a sapkába, minden, bele a tóba. De nemcsak én, többen. Akkor ideértünk, leértünk Kudovóra, kétszázötven kilométert, vissza. Akkor vizsga volt, páncélsisak. Meg puskavizsga. A páncélsisak jó nagy volt, téli szezonra, de jól van. Azzal is estem fogságba. Az maradt. De jól is gyüött, mert Linburg előtt, már mikor ide kerültünk, nem bírtunk gyüenni, mert Esztónia, Lettónia, Litvánia, Narvik meg erre köllött vóna gyüenni. De nem lehetett, mert az oroszok ezeket az apró államokat már elfoglalta megint. Akkor nem volt más megoldás, mint hogy neki Lapplandnak, Lappországnak. És arra fölfelé, Lappországon végig, egész föl az északi sarkkör. Ott volt is a Denkmahl,¹⁷ egy ilyen emelvény, szobor, nem is szobor, csak ilyen köröszt, és rajta írta, hogy Die Nordfronte. Die Nordkreis... az északi sarkkör no, magyarul mondva. Ott fölgyüöttünk, föl, egészen a hegyéig, a svéd–norvég határnál. Odaértünk Finnország meg a svéd meg a norvég határra. Akkor ott csináltak mindenkinek, ott volt ital, mindenki kapott egy italt, és akkor gyüöttünk vissza. Na, mondjuk, majd megüünk fönt Narvik, Moirana.¹⁸ Mert ott voltak hajókikötők meg mi. De nem

¹⁶ Kundozero vagy Notozero karéliei tavak egyike.

¹⁷ Emlékmű

¹⁸ Mo i Rana norvég kikötő.

ám, hanem gyalog. A hegyrű olyan erős szél volt, hogy a lovakrul elvitték a szénát. Bozótok voltak imitt-amott, alig bírtam kis ágakat szedni, mert mindig nagyon fújt a szél. Azt leraktuk, sátorlapot leterítettük, másikkal betakaróztunk, és így. Éjszaka. Mert erre visszafelé, mikor már elhagytuk Finnországot, akkor már lehetett, mert a repülők, támadtak az oroszok többször. Csak az volt a jó az oroszoknál, hogy nem hosszára támadott, hanem itt volt bal kéz felől az erdő, akkor az erdőre legyűtt, ledobott egy-két bombát, a bomba elhúzódott, mert a levegő elhúzta. Nem volt semmi. Aztán megint hamar visszament, hogy ne lehessen rálúni. Ez az a szerencse. Majd ekkor, majd akkor, lassan a hegyrű legyűttünk, tizenhat kilométert ide-oda. Oslóig. Akkor Oslóban megpihentünk. Meg egy tavon átmentünk, ami háromszor leadta a hangot. Az a fönt. És a svéd–norvég határon gyűttünk le, mint a Mosztonga, mind a mi Mosztongánk vót valamikor. Ilyen kis folyó volt, nádas. Átmentünk. Akkor a lovaknak nem volt mit már adni, akkor vittek át egy húsz pakli dohányt, akkor adtak annyi szénát, hogy a lovakat megettük. A dohány az nagyon jó. Mind a dohányt kereste: piptabak, piptabak. Pipadohányt meg cigarettát. Még a visszavonulásnál is a gyerekek odaálltak a kerítéshő: „Haben sie Bonbon?”¹⁹ Haben sie Bonbon?” Bonbont, cukorkát. Nekem volt mindig, mert azt is faszoltunk.²⁰ Mert visszavonulásnál ott volt már a koszt két divízióknak, ott volt kilenc hónapra előre a koszt. Akkor egész hordó vajakat meg margarint meg mindent dobáltak bele a tóba. Azt nem lehetett elhozni, nem volt hova. A zsebbe nyúltam, oszt dobtam be nekik a kerítésen. Úgy szedték össze a gyerekek. Nem volt semmi probléma. Mikor már oda fölkerültünk Munióhoz, ez még Lapplandon vót, most eszembe jutott, akkor az oroszok meg a finnek húsz kilométert bevágtak az őserdőbe egy utat, és gyűttek. Mi meg ott akarunk elmenni már éccakára, már sötét vót, megpihenni, és akkor másnap reggel folytassuk. És az oroszok német tiszt ruhába vótak, meg lóháton. És átnézték a terepet. És akkor visszamentek, oszt akkor elkezdtek lúni. Meg akkor a mieink is löttek. Akkor elvették az ágyút, aztán megint visszakerült az ágyú direktbe. Mink a lovakat fogtuk, mink nem mentünk sehova. Aztán mentünk tovább. Egy kapott nyaklövést, egy brestovaci. De amúgy más izé nem volt. Aztán Oslo, aztán lementünk, Skin. Skin, ez egy hajóállomás a norvégoknál. És ottan berakodtunk a hajóba. Aarhus, az meg a dánoknál van, hajókikötő, ott meg kirakodtunk. Akkor ott tartottuk a negyvennégyes karácsonyt. Ott maradtunk karácsonyra. Nagyon jól kiszolgáltak bennünket. Mi kikerültünk egy olyan tanyára. Kilencszáz hold földje volt a gazdának, Hopptruppon²¹ volt az a falu. List Franz volt a tulajdonos neve. Annak is volt valami hatvan darab borja meg fejőstehén. Nyáron a nagy fészerekbe berakták a búzát meg a zabot, akkor télen, mint amilyen a mi kis rostánk, ahogy köllött a kenyérnek, a búzát meg a zabot. Ottan volt ennek egy dán szolgálja, munkása, az etette a... Itt volt neki mindjárt a vályú meg a vízelvezetés. Akkor volt nekik, mint a konkolyozó. Az belerakjuk a garatba, és az mire végigért, ott meg vót a kés,

¹⁹ Van cukorkája?

²⁰ Vételeztünk

²¹ Be nem azonosítható település Aarhus környékén.

az darabolta össze. Az csak a lapáttal belapátolta, és akkor talicskával végigtolta egy darabig. Kiürült, akkor ment a másiké. Ez etette.

Az ű munkása azt mondja, hogy... Volt ez a rágócigarettá, olyan, mint a gatyamadzag, ilyen keskeny, akkor abból egy darabot le, és azt rágják. Olyan sárgát [lehetett] köpni tüle. Azt mondja, próbáljam meg, milyen jó. Megpróbáltam, kiköptem, és adtam neki egy skatula cigarettát. Mondom neki, ezt szívd, te, ne eztet az izét. A falu szélén kinn volt a tanya. De ott lehetett mindent kapni a boltban, ami csak létezett. Ott szabad volt, meg volt minden. Szerettem volna ott maradni, de nem mertem, mert elkapnak, akkor az embert agyonlövük mindjárt.

Egy majdnem azt lehet mondani lüke az lemaradt Dániában. És nem tudok róla, hogy meg-e lett. Mert a menetnek kellett menni, most hogy az hun lapult meg vagy mi lett vele, nem tudom.

Onnan megindultunk megint az amerikai frontra. Az amerikai frontra, Beinstein,²² ott volt az első állomás. Onnan indultunk volna ki februárban. De le volt izélve a híd, ahun kellett volna átmenni, azt fölrobbantották. Meg ott is hagyták a tankot az amerikaiak, mert meghallották, hogy legyütt a divízió, akkor meg ők már visszavonultak. Ezek nem nagy harcosok, az amerikaiak. Csak a röplővel amit, a gyalogság az semmi. Még bele is ment egy sofőr, oszt kihajtotta a tó szélére. Kihajtotta a tankot. Akkor ott lettünk bevetve, de köllött várni, míg a hidat megcsinálják. Ácsorogtunk, vártunk a lovakkal. Közben a röplő megfigyelte a távolságot, és odavágott pár gránátot, ágyúba. Úgyhogy mindjárt agyon is csapott egy-két embert. Meg akkor vissza kellett vonulni az erdőbe, ahun tanyáztunk is. No, akkor azt megcsinálták másnap. Még akkor este köllött menni izének. A telefonistáknak előremenni, hogy mi a helyzet, hun van az ellenség, vagy mi a helyzet? És a Lutz Filip meg a József, azok is testvérek voltak, újvidéki kefekötők, nem akarnak. Azt mondják, menjen a Klein Ádám, az is újvidéki volt. „Nem, te vagy kitűzve, gyere!” Mennek, de nagyon koromsötét van. Mentek, hát nem találtak senkit. Tovább, rámentek egy tanyára. No, ott megvárták, majd megvirrad, akkor majd mennek tovább. De az be volt már mérve biztosan, és belevágott a gránát a tanyába. A Filipet agyoncsapta, a számárnak nem lett semmi baja, az vitte a telefondrótot, és az lett ott az első halott. Akkor mink elmentünk vissza, át Simseile,²³ meg arra, ottan megint kaptunk egy ágyútüzet. Ezen a felin voltunk a dombon, és eztet lütte az amerikai, onnan átlútt a dombon. Akkor le köllött hurcolni, de ott négy ló ráment, agyoncsapta a szilánk. Az én lovamat is. Aztán le köllött hurcolkodni a hegynek erre felire. A gránát az ugye arra ment, de itt ezek mentve vótak. Ott a Röss Ádám, a Ferencnek a nagybátyja...

– Doroszlói volt?

– Igen, a Röss Ádám, ő ott elesett. Megsebesült, akkor elvitték a kórházba, a kórházat meg bombázták az amerikaiak, és ott meghalt. Stöselbron,²⁴ egy Koch

²² Vélhetően a Stuttgart-közeli Beinsteinről van szó.

²³ Be nem azonosítható település

²⁴ Be nem azonosítható település

nevezetű, Koch Karl, az volt a, ott voltunk, és öt kilométernyire volt a szülőföldje. Akkor kapott szabadságot, így vasárnap, elment. Mikor visszagyün, mondja: Mosina, Mosina. Hát azt mondja, itt vannak Mosinák Stöselbronon. És onnan származnak a Doroslóra a Mosinák. Úgyhogy a nagybátyámnak a felesége, azok Ausztriába kimentek, az is ment oda érdeklődni meg kutatni, és onnan származtak.

Aztán mentünk egy tó mellett, és a vízbe csapódtak a gránátok. Meg az angol vadászbombázók veszélyesek voltak, mert azok soha nem támadott keresztbe a keresztúton, hanem hosszába, meg géppuskával is. Úgyhogy ott a fákon nem volt már egyáltalán ág, csak a törzse. Mindent lenyírtak. Oszt egy szontainak a sarkába vert bele, meg a puskaszíjat ellütte. Így a hátán volt, ez a Sventli Hans volt, szontai születésű, olyan kis ember. De az életben maradt, mert kinn van Németországban, az ott maradt.

Udenheimban estem fogságba, akkor Németországba voltunk fogságban Partkreiznaun,²⁵ meg Biebierzein.²⁶ Akkor kerültünk az amerikai fogságba, akkor mentünk Marseille-ba. Nem is, Marseille-től húsz kilométerre. És itt lehetett látni, hogy ki van rakva a tengerpart az erődítményekkel. Mi meg idekerültünk, amerikai izébe, Marseille-től húsz kilométerre, egy sivatagon. Ez a szaharai pusztaság van ottan. Ott se ág, se fa, semmi, csak homok. Akkor úgy csináltam, hogy fogtam a pokrócot duplára, betakartam a fejemet. Meleg volt, és akkor megvártam, még elment, egész nap néha köllött. Úgyhogy tele lett a szemünk, szánk, minden azzal a finom homokkal.

– Hogy történt a fogságba esés?

– Akkor már szétment a csapat, ki merre látott, és akkor én odaértem Udenheimba, ahun kellett volna összegyünni megint, egy ilyen kis erdő volt. Akkor leszedtem én az izéket, rangot meg mindent, az SS-jelvényeket. Egyszer hallom, hogy pattognak, jönnek az amerikaiak, akkor mindjárt megadtam magamat. És akkor ottan, ott kerültem. Akkor két napra rá, a bátyám az már előbb fogságba került. De ott egy kőbánya volt, ott voltak lent. Akkor ott megint összejöttünk, akkor aztán mindig együtt voltunk. Elég szomorú helyzetek voltak. Akkora láger volt, százezren voltunk egy lágerban. Úgyhogy délig hurcolták be a teherautóba a konzervot, a könnyű dobozt. Abba volt három-négy keksz, a másikon meg volt egy kis húskonzerva. De nem volt kenyér hozzá, ahogy kaptuk, úgy meg is ettük mindjárt. Krumplit. De se víz, se semmi, ez mind izé volt. És akkor ilyen [konzerv]doboz, avval csináltunk lukat, mikor fújt szél, akkor belefeküdtünk a lukba. Mikor esett az eső, akkor összetettük a hátunkat a bátyámmal, és vártuk, mikor lesz reggel. Aki meg éppen úgy esett fogságba, hogy csak az ing vót rajta, az meg egész éjjel csak járkált, hogy ne fagyjon meg. Mert az éjszakák hűvösek voltak. Akkor, mikor kaptunk először, százan kaptunk egy kenyeret. Akkor aztat elosztották. Felibe, adtak ötven, ötven, tizenhárom, tizenhárom. Úgyhogy az huszonötre lett megint. Akkor föl lett írva a névsor, hogy kik tartoznak oda a, abba a csoportba. Tizenhármas, mondjuk csoportba. Akkor fölírtak mind sorba. Akkor volt egy kartondoboz, föl lett darabolva,

²⁵ Bad Kreuznach

²⁶ Biebelheim

mind egy sorba, végig. Aztán mikor fölosztotta: No! Ugye jól van? Nem, ebből még egy kicsit vágjon le, oszt tegye ide. Azok nézegették körül, mint a macska az egeret. Akkor megint le innen, tegyél ide! No jó, akkor kezd olvasni. De nem ám! Féltre kellett neki fordulni, hogy ne lásson senkit. És rá köllött mutatni, aki osztotta: Kié ez? Akkó ű mondta. Akkó, Masina, kié ez? Ezé. Úgyhogy nem lehetett izé, hogy másikat. Ű akkor kapott, aki osztott, tegnap is a végét kaptam meg most is. Kicsit olyan alacsonyabb: én nem osztok többet. Akkor másik osztotta. Egy fél üvegkanál, ez a kenyérosztás előtt volt, egy fél üvegkanál paradicsom meg vörös céklarépa, szárított. Úgy szopogattuk. Még a Lennert Józsi vót velünk. A Mandónak az ura. Kimentek Németbe.²⁷ Egyszer gyün a Józsi. Azt mondja, ő nem tudja, olyan pirosat is vizek. Azt mondja, rajta gyűtt a havibaj. Igen, mink is. Mert az a céklarépa ki volt szárítva, és azt rágtuk. Egy evőkanál konzervahúst kaptunk.

No, aztán lekerültünk Marseille-hó, ottan már kaptunk. Ott külön voltak a jugoszlávok, csehek, magyar tiszték német tisztekkel. Mind el voltak kerítve külön fülkébe, de egy vót az egészbe. Ott már főztek. És ottan egy szigorú parancsnok volt. Kis csoportokban le kellett ülni, voltak bankáros, dohánygyáros, szakemberek, kertészek, és akkor azok tartottak előadást. És akkor kint kellett, de előbb össze kellett szedni.

Gyűtt egy, bemondó vót, az kapott dupla kosztot. Meg csináltak vécéket, drótkerítés, meg ilyen csollányzsákból.²⁸ És akkor egy állt ott az ajtó előtt, és az benézett. Három álló, pisáló, három ülő vagy két ülő... De kává után ott is olyan sor volt, majdnem száz méter hosszú. Ott meg bent egy a legyeket csapkodta állandóan. Az is dupla kosztot kapott. Ez a bemondó bemondta mindig, volt ott egy oszlopon egy olyan izé, hogy mikor köll enni, ez meg minden félórába hajtotta előre. A két mutatót. Hajtotta előre, láttuk, hány óra van.

Nem, mink azért megúsztuk, akik nem Dachauba szolgáltak, meg Berlinbe. Ezek a koncentrált lágerek. Mert mindig Finnland, Division Nord. Akkor jó. A szlovénok akkor már mind rendőrök voltak az amerikaiknál. Kaptak sapkát meg csillagot, pirosat. Akkor még a fölvételnél be köllött adni, hogy hun szolgált, mert akkor rukkolt be mind. És ezek örzöttek bennünket.

Azt mondja, aki bent volt az irodában, ahol írták föl, hogy öltözzek föl, mert föl kellett emelni a bal kezet. Mert ide, a vércsoportot beszúrták a háború alatt, és aki nullás vércsoport volt, az bírt adni vért mindenkinek. De akinek B volt meg A, az nem.

Aztán mikor kírtem: Mikor rukkoltál be? Negyvenkettőben. Mert akkor kint le kellett ülni, idősebb bácsival köllött egymást pofozgatni. Ez a fölvételin volt. A másik azt mondja, ő negyvennégyben. Ű, akkor már tudad, hogy vége a háborúnak! Annak is egyet lekent. Akkor összeállították kettőt, lekent egyet. Ezt élvezték. Meg volt nekik hagyva, csinálják, ahogy akarják. Akkor azt mondja, félre, nem ekkorát. Ilyent adjál! Akkor kellett megint nagyobb pofont adni annak. Akkor így. Az öreg

²⁷ Németországba

²⁸ Csalánzsákból

is azt mondja, ne üssek nagyot. Nem, csak így e. Akkor félrelökött, lekent neki: „Így, ilyent adj neki!” A tizennégyes lágërba, amaz huszonkettes vót, a tizennégyes lágërba minden este szlovén rendörök voltak. Volt korbácsuk is, meg gumibot. Osz: „Daj, daj, ajde daj, daj, pevaj!”²⁹ Köllött danóni: *Živela, maširala, maširala kralja Petra garda*.³⁰ És akkor feküdj! Kelj, feküdj! Csókold a földet, úgyis ide kerülsz holnap! Mindenki akkó gondolkozott, tényleg úgy lesz. És megszűnt ez a lágër. A huszonnégyes lágër is veszélyes volt, itt is zavarászták üket.

Ott meg egész nap köllött danóni: az élet egy Vrplspiel.

– Szerencsekerék?

– Nem kerék, hanem Vrplspiel, amit úgy fognak, öt-hat szám van, megforgatnak.³¹ Az élet egy olyan lutri, majdnem. Akkor a huszonkettes lágër, a Tito kért, voltak izé, falíújságok ott, mindent írt, hogy van Jugoszláviában. Tito kért kétezer embert. Adtak is, mert kétezer-nyolcszázan voltunk, annak kitették egy részét hajón. Meg volt egy Mirko, az is csunyájul a szerbeket verte, azt agyonverték a hajóba, ahogy gyűttek. Mink meg vonattal gyűttünk le, Marseille-bú gyűttünk Szlovéniába. Zágrábba, ottan volt valami Trnski lager. A Samu Balázs mondta, hogy ú is volt ott. Az volt a neve a lágèrnak. Ahogy mentünk a temetőbe, az bal kéz felől az első ház.

Úgyhogy ott mindjárt polenta³² volt, vacsorára kaptunk enni. Kaptunk mindig ilyen babakosztot. Az öreg, volt egy verbászi idős bácsi, mindig együtt, cigarettát kaptunk. Fiam, azt mondja, ne add senkinek. Én odaadom a csokoládét, mert azt is kaptunk.

– Miket főztek Marseille-ben? Ott miket ettek?

– Volt résztaleves szőlővel, aszalt szőlővel. Mind ilyen babakoszt, ilyen finom. Mondom a Józsinak, a bátyámnak, ne edd meg, mert kaptunk háromnegyed liter palentát. Azt mondja az öreg bácsi, látod, fiam, ez köll nekünk, ez az élet, ez rendes koszt, nem babakoszt. Mondom a Józsinak, ne edd meg még felit se, csak egy kicsit. Kilenc óra felé már tele volt az izé ottan. Volt egy gerenda, állt az árok ott, az volt a véce. És ott végig voltak a rudakon, már nem is fértek a rudakra rá. És jajgattak: Jaj, mein Magen, jaj, mein Magen! Jaj, gyomrom, jaj, gyomrom! Mondom neki, gyere ki, nézd csak! És másnap mind feküdtek mind egy darab fa. Olyan betegek lettek. Hát az nehéz koszt. De itt már nem számított a jugoszláv fogságban. Polenta, gersli... Az olyan, mint a hámozott árpa. Meg bab, collánleves.³³

Akkor dolgoztunk Našicán, az erdőben. Ott azt mondják, ötszáz köbméter fát kivágunk, akkor mehetünk haza. De nem, akkor megint elkerültünk Raljára. Ralján csináltunk egy slicet,³⁴ mert földcsuszamlás volt a tunel³⁵ előtt, mind letakarta

²⁹ Gyerünk, gyerünk, énekelj!

³⁰ *A Menetelt, menetelt Péter király gárdája* kezdetű dal első sora.

³¹ Pörgettyű

³² Kukoricadarából készült étel, puliszka

³³ Csalánleves

³⁴ Átvágás

³⁵ Alagút

a síneket. Ott már németországiak is dolgoztak. Aztán ott dolgoztunk, ott meg minden reggel korpaleves volt. Voltak benne fekete bogarak, az volt a hús. Minden reggel az volt a reggeli. A németországiak, amikor odakerültek, hozzák az összes cókókot, ruhát, köpenyt, mindent, magánmunkára. Mondom, miért hozzátok. Azt mondja, mert mire visszaérnek, ellopják. Kiszolgált katonák voltak, azoknak lejárt az idejük, és azok raboltak pokrócot, mindent.

Mink is úgy jártunk egyszer Ralján. Egy este gyüttek, géppisztoly a nyakában. Fogott egy papírost, hogy ti jobban fel vagytok öltözködve, mint mink, és harcoltatok ellenünk, és jogunk van. És minden egyeset, tőlem a szőröcsizmát elvették, akkor az emeletre fölküldtek. Akkor a másiktól elvették a pokrócot, nagy zöd pokrócok voltak, amerikaiak. Az emeletre. Mind mikor, összegyűtt jócskán. Aki fölment az emeletre, az olyan kilövő bunkerek voltak. Horvátországban piros téglával voltak megcsinálva. Az állomás előtt meg a tunel előtt. A Vóglí Mátyás, ez brestovaci vót, tudták, hogy ennek van órája, azt kihívták. Adja oda az órát! Ezt nem adja, mert ezt az öregapjától jussolta. Elkezdtek pufálni. Akkor lecsatolta az órát, nekivágta a betonnak, itt van. Akkor még jobban megverték. Aki fölment már előbb, figyelték, mert két tunel volt, nem olyan messze egymástól. Lássák, hogy nem bírták elpakolni, annyit összeszedtek, cipőket, mindent, és akkor begyüttek. És akkor Pertli Ferenc, András bácsinak a fia. Nem tudom, nem ismered? Doroszlói, huszonnégybeli, az még velünk vót. Attól a pokrócot adja oda. Odaadta a pokrócot, és akkor összepakoltak és elmentek. Másnap gyün az állomásfőnök, mert ott dolgoztunk a sliccen, az odatartozott a vasúthoz. Hogy nem mentünk munkára. Akkor mondja az a Mátyás, a brestovaci, ez volt a kompanyonséfünk,³⁶ egy vezető férfi. Azt mondja, nem bírunk menni mezítláb munkára. Hát hun van? Akkor mondja, hogy gyüttek itten katonák, és elvitték. Az a tiszt, aki volt a följobbvaló, az elment, de Mladenovacon meg arra már szétoztották. Akkor öszeszedte mind a göncöket, nem tudom, hány zsákkal. Akkor hozta. Kié ez? Enyém. Kié ez? Enyém. Így akkor meglett minden, de az órát azt nem adták vissza.

Lekerültünk a bányába februárban. Ott voltunk két évig a bori bányában, az aranybányában. A szlovén rendőrök is el lettek eresztve, és kezdtek visszazökní Ausztriába. Észrevették őket, és le a bányába. És megismerte a pasast, hogy ez vette el túle az órát. És a karján volt az óra, megismerte. Akkor vissza kellett neki adni az órát. Oszt így. Akkor ott a bányában is én, először volt a legnehezebb munkát, tizenkét kilós kalapács, lapát meg egy krampács. Köveket szétverni meg beletolni a sahtba.³⁷ Akkor elmentem egyszer ki, sorakozó, mert a partizánok kísértek bennünket a bányába. Visszafelé meg megint gyüttek értünk este, ha lejárt az idő. Be a lágerba, volt egy láger. Gyün a mester, a bágermester, ki tud fűteni. Mondom, én. Hát miért? Hát mondom, gőzgépünk volt otthon, cséplőgép. Biztos? Ha nem, akkor elküldenek vissza. No, ezzel. Látod azt a nagy bágert? Két és fél köbmétert emel egyszerre. Olyan nagy kanala volt. Ott jelentkeztek a majsztor Radenál, szlovén fiú

³⁶ A kompánia vezetője

³⁷ Aknanyílásba

volt. Fiatalember. Ottan egy román volt előbb fűtő. Meg egy szerb, Drbić Janko. Én a románnal kerültem. Azt mondja, nekem nem szabad semmit csinálnom, csak nézzem, hogyan kő. Nézem. Oszt másnap én már fogtam a lapátot, dobtam. Azt mondja, látom, értesz hozzá. Úgyhogy én tanítottam fűtőket ki, a legjobb fűtő lettem a nagybányában. Volt egy Birtušek nevezetű szlovén, úgy nézett ki, mint a Ripli Jani. Ilyen erős fiatalember. Voltak ott a vonatok, azok hordták a, lett kipakolva a bánya. Lett szélesítve. Hát miért nem dolgozik a bánya? Hát nincsen gőz. Azt mondja, ezek mind olyan vlasik³⁸ voltak, olyan román keverék. Vlasok, ez olyan nemzetség. Azt mondja: „Pička vam materina, kad ovaj švaba loži, uvek ima i para i voda. A kad vi ložite, ni para.”³⁹ Még egy fűtő köllött a nyolcas bágerhoz, mondom én ennek a mesternek, főnöknek, van itt ez az ember, ez is ért hozzá. Akkor a Józsi betettem mindjárt. De a Józsi azt mondja, mit csinál ű, hogy megy. Egész éjjel gondolkozott. Semmit, mondom, te csak fogod a lapátot és beteríted. És ott is olyan, a legjobb fűtő volt. Akkor ott dolgoztunk. Aztán megint kicsit gondolkoztam, á, ezt nem bírom használni itthun, a bágert. Aztán elmentem, a németországiak elszöktek, neki Bulgáriának. Volt ott üres hely, hárman-négyen is elszöktek. Mesterek voltak, lakatosok. Osztan elmentem jelentkezni. Mondom nekik, géplakatos vagyok. Emitt voltak többen, mondja, már akkor holnap nem is köllesz. Akkor mindjárt átvettem a szerszámot, aki elszökött. A csapógyakat a vonatra, azokat a hajtókat, csapógyakat kiszedni, vinklire bereszelni. Mindig figyeltem, a másik hogy csinálja, én is úgy. Sikerült is. Először dolgoztam egy ulmival, csiszolta a fűtültető szelepeket, csiszolta, azt is figyeltem. Akkor ceruzával jelöltem körül, az olyan, mint a tányér, és ilyen izé van neki. Szelep. Azt megkarcoltam, egyet csavartam, megtűrültem, jó.

És ott is nagyon jól bevált a tudományom, meg mondta is a főnök, mert akkor megkaptam, csináltam a szerződést Beograddal. A doroszlói kendergyárban vagy a hajógyárban. Mert lehetett két évre szerződni. És akkor azt mondja az az izé, mert megkaptam, fürdő van ott lent Szerbiában, oda mint gépésznek, de azt nem vállaltam el. Akkor megkaptam a kendergyárra. Azt mondja a főnököm, ha nem passzol, menjek vissza, mindenkor megkapom azt a munkahelyet. Akkor hazaértem, és a kendergyárban kaptam munkát. Itt nyolc órát a kendergyárban, meg nyolc órát a szőlőben kapálás ősszel. Tavasszal kikapálás. Két-három gazdaság szőlőt bekapáltam mindig. Ott is kerestem. Akkor télen az erdőben, akkor gépre jártam. Az én generációm, ezek voltak az utolsó kaszások. Én még három-négy hold búzát is levágtam, meg árpát. Meg az asszony ment markot szedni, meg keresztbe raktuk, meg...

– Milyen volt, mikor hazajött? Hogy érezte magát?

– Sehogyse. Minden olyan... Nem passzolt. Se kolega, senki nem volt már. Akkor a Stock öregapám, meg itthun vót apám is, már hazaért Oroszországbú. Meg anyám is. Meg az öcsém, az kinn maradt Németországban. Anyám az itthun maradt, láger-

³⁸ Szerbül a vlach többes száma a vlasi, ezt használja az adatközlő.

³⁹ Az anyátok picáját, ha a sváb fűt, akkor van gőz meg víz. Ha meg ti, akkor gőz sincs.

ban volt. Apámat meg elvitték az oroszokhó. Ott voltak huszonheten doroszlaiak. Annak több mint fele ott halt meg. Gyütt az a betegség. Gyöngé kosztjuk volt, betették őket egy lebombázott kaszárnyába, nem volt se üveg, se semmi. Szénbányában dolgoztak, antracit szénbányában. Hideg vízben mosakodtak, fürödtek. Meg akkor mindegyik egy kis darab szénét vettek, mert olyan kétezer kalóriás szén volt, úgy fénylett, mint a tükör. Ott voltak mind a huszonheten doroszlóiak, mind egybe. Ott halt meg a Röss Katinak az apja, akkor a Misi meg a Jánosnak az apjuk, a Mosina Misa bácsi, meg a kis Röss Rozi halt meg ott. Gyurinak, a Becker Gyurinak a felesége, a Wittmann Szepi felesége. Hát ottan tizenegyen meghaltak.

Nyolc évig nem voltam itthun, és minden fordítva ment. De öregapám azt mondja, maradj itthun, mink is megvagyunk, el lehet itt élni. Majd dolgozunk, amennyit bírunk, annyit csinálunk, oszt annyi lesz, hogy lesz mit enni.

Mátyás bátyám, a Stock, az is megérkezett Oroszországbú. Meg a Kati, a mienk, az is kint volt Oroszországban. A Röss Kati. Akkor azért összejöttünk. Röss Misa bácsi, Röss Gyuri bácsi is ott volt. Ezek még visszagyütték Oroszországbú. Meg a Brenner Ferenc, [akkor] a Mariskának az anyja, az is visszagyütt. Úgyhogy akkor lassan beilleszkedtem. Volt munkám, engem a munka érdekelt mindég. Én dolgoztam mindig két smenát,⁴⁰ szombaton akkor hármat is ledógoztam. Akkor elkezdtem javítani az edényeket Papp Antalnál, ötvenben. Tepsiket köllött csinálni. Röss Misának, a bótosnak csináltam. Öt tábla pléht⁴¹ fölvtágtam, mind tepsinek. Akkor... Nem voltak még ezek a sparhetek,⁴² berakott sparhetek, csináltam. Edényeket.

Akkor ott, ahol a szabó, a Búza Pista lakott, ott lakott egy idős asszony. Német, eszéki. Csak az ura volt nagy doroszlai. Közben űneki is volt bilije, de már egy ujjnyi iszap volt lent. Azt mondja, hozza, hogy csináljam meg. Lepucoltam, becineztem. Elvitte. Egy pár nap múlva megint másik helyen kilukadt. Megint becsináltam. Elvitte. Egyszer még egyszer, akkor hozott kettőt. Hát mondom, mit akar vele? Azt mondja, a kettőből csináljak egyet. Két biliből. Hát mondom, azt nem lehet. Akkor elkezdi németül mondani: „Könn die Fanden zwei eine machen?” Mondom, nein. De mondom neki megint magyarul, mert tudott magyarul is nagyon jól. Mondom, a Papp Antal kovácsmester volt, ez dolgozott Pesten. Ez mondom, lehet, hogy tud. Elment az öregasszony oda. Mondja neki, mester úr, lenne szíves ebből a kettőből egyet csinálni? Mii? Az anyád, azt hiszed, én bilimester vagyok? Menjen, mert úgy kivágom magát innen, hogy a Szűz Máriát rablóbandának lássa! Kizavarta.

– Milyen veszélyhelyzetek voltak a fronton?

– Hát volt többször ilyen veszély, mert fönt voltunk magosabban, kisebb hegyen. Onnan leláttuk, hogy az amerikaiak gyűnnek autókkal, tankokkal, közelednek hozzánk. Az anlassert⁴³ kikapcsolták, és elkezdtek bennünket ágyúzni. Akkor vonultunk vissza, mert nem volt időnk, hogy ellentámadásba, mert nagy támadásba gyűttek, és

⁴⁰ Váltást

⁴¹ Bádogot

⁴² Takaréktűzhelyek

⁴³ Önindító

nagy mennyiségbe. Mink vonultunk vissza, és egy szántáson, olyan két dülő hosszú volt, azon vonultunk vissza gyalog, ki lóháton. Többen megsebesültek. Én meg a barázdában, mikor hallottam, hogy kilúttek az ágyúk innen, mikor hallottam, hogy elsütötték, akkor én már vettem le magamat a barázdába, mert tudtam hogy pár másodperc múlva a gránát odaér. Már annyira megszoktuk azokat a becsapásokat, hogy mikor ment el fölöttünk a gránát és mikor van a közelünkben. Nekem az volt a szokásom, hogy: Na, Jézus, segíj meg! Ezt még öreganyám, az mondta, hogy ha kezdesz a munkába meg minden, hogy így, ezt mondjuk. Úgyhogy így át is értem az izén, de egyszer egy gránát a közelemben sült el, úgyhogy a pokrócot átvágta, mint a mutatóujjam egy nagy darab. A pokróc össze volt hajtogatva a táskában, és azon keresztülcsapódott teljesen. A repülő az fönt kalingalászott, és az adta a komandót az ágyúknak, hogy milyen messze lűjjenek, és így kísérték bennünket egészen a másik erdő széléig. Aztán megszűntek. Űk aztán nyomultak elénk, lassan, ahogy mi vonultunk vissza, Űk meg gyűttek utánunk. Ilyen támadásban többször részt vettünk. Meg volt, közébe vették, a lovak közé lűttek, úgyhogy lett egy pár sebesült, meg a lovak közül is ötöt-hatot agyoncsapott a gránát. Az én lovamat is agyoncsapta.

– Amikor valakinek volt a születésnapja, akkor hogyan tudott ünnepelni?

– Ja, ez be volt vezetve a fronton, hogy akinek a szülinapja volt, az kapott aznap szabadságot. Úgyhogy az kilenc kilométert legyalogolt, vagy bírt teherautóval, ha valamit el bírt sütni, télen levitték szánkóval, akkor ott volt. Egész napot ott el volt látva élelemmel is, meg egy kis szórakozás, zene, kapela. Pléhzene muzsikált. Aztán onnan visszagyűtt gyalog, aki gyalog gyűtt, vagy szánkóval. A szánkó abba lett hagyva, mert a szilánk egyik lábát elvágta, a, a gránát, és aztán többet ne, akkor gyalog mentünk. Ez volt a jó nálunk, hogy nem volt se lopás se a kaszárnyában, se a bunkerban. Ott maradhatott a pénz, százezer márka meg finn márka, azt soha nem bántotta senki. Nem volt lopás, egyáltalán nem fordult elő. Így volt beosztva. Mindig voltak az ütegbe egy-kettő, akkor együtt mentek, akkor kilenc kilométert vissza.

Én azt meséltem, hogy az aknamezőt megtalálta az orosz, belelűtt? Hát amikor ladikázni voltam, akkor. Amikor szabad voltam, akkor elmentem pecázni. Mert annyi tó van ottan, hatvanötezer tó van a finneknel. Azt lehet mondani, hogy minden kilométeren van egy tó. Minden sarkán. Akkor eljártam én pecázni. Volt egy apatini, halász. Egy vastag törzsből kifaragta a ladikot. És avval én beveztem magamat kicsit beljebb a tó szélitül, és ott pecáztam. Közben az orosz ágyútalálattal eltalált egy aknabunkert, ahova az aknák voltak berakva. És ott egy fekete füst száz méterre felvágott, egyenest föl, mint egy kémény. És aztat belátták az oroszok, hogy jó találat volt, és akkor elkezdett lüni. Álladóan, mindig egy kicsit hátrább, hátrább, úgyhogy egész a katonaothtonig kilenc kilométert hátralűtt. A mi állásunktú. A tóba is sok gránát belement, én meg pecázok. Hasra feküdtem a ladikba, és vártam, hogy köröszkül átmén rajtam messzebb, hogy lűnek. Akkor elkezdett az erdőbe lüni, és mindig hátra. Mert ez egy őserdő volt, kétezer kilométeres nagy őserdő. De olyan sűrű vót a fák bent, hogy ha elmentél tíz lépést, már nem láttad a kollégát. Voltak vastag fák meg vékony, minden és, úgyhogy kellett

kiabálni: hé, komrád,⁴⁴ hun vagy, merre vagy? Ketten mentünk, egyik elől, másik utána. De ott voltunk két évig, rengeteg fát fölhasználtunk istállóknak, izénak. Úgyhogy aztán már ültetni köllött fát, hogy be legyen álcázva a bunkerok, mert a repülő belátta volna. Úgyhogy befásítottuk. Ott két évig voltunk egy helybe. Ott én akartam termelni kerékrépát, küldtettem magot hazulrú. Megnyőtt a kerékrépa akkorára, mint egy dió, nem volt több ideje. Meg az árpa sem tud beérni, hanem kis kévékbe, karókba szórják, és amerre a nap mén le, úgy napjárás után mindig odatették a kalászt, akkor lassan beszáradt meg megérett.

A levelezés eleje egy kicsit akadályoskodott, de később még csomagot is kaptunk, meg a levél is normálisan ment. Én még klumpát is küldtettem, mert nagy hideg volt, oszt akkor küldtek klumpát. Nagyon jól bevált a klumpa, mert kaptunk szalmacipőt, az őrség, de az hamar elkopott, tönkrement. Én a klumpát, azt nagyon jól bírtam használni, és bevált, nem fázott a lábam. Tizennégy nap kellett a postára, mire a levél hazaért.

Mikor szabadságra mentünk, akkor is köllött huszonnégy-huszonöt nap, mire hazaértünk, mert messze volt. Egyszer voltam szabadságon. Egyszer voltam. Mert mikor mi fölkerültük oda, a divízió, akkor mink leváltottuk azokat, akik már huszonnégy-huszonhat hónapja nem voltak szabadságon. Akkor, amikor azok visszagyüttek, akkor kerültünk mink sorra. Akkor mink mentünk. Akkor még idegyüttünk, mert én negyvenháromban voltam szabadságon, és negyvenötben ide az oroszok már begyüttek. Elmúltak a napok, huszonöt napot kaptunk szabadságot. Meg annyi napba került a visszamenés is. Mentünk Hangöröval, akkor Esztónia, Lettónia, Litvánia, és akkor a finnekhő. Akkor nem a Balti-tengeren mentünk, hanem emerre.

A rangot is mondjam be? A szolgálási rang kezdődött először, mint overkanonin, aztán lett sturmann, aztán rotenführer, szakaszvezető.⁴⁵ Ezért is pénz, hetvenöt márka mindig maradt a bankban a németnél. De azt már nem kaptuk meg, a háború elvitte. De előbb annyi pénzt, mikor lehetett hazaküldeni, nem volt hun elkölteni. Akkor egy hold földet vettek itthun, annyit adtam én a két év alatt. Hogy egy hold földet vettek.

Meg ott, amit bírtunk Finnországúbú behozni, fűrészt, fejszét, babot, kávét, meg ilyen. De a finnek nagyon szerették a pálinkát. De nagyon jó népek voltak. Ott mindig az a fütyülős kána a sporheten volt, oszt ott a kávé, kínáltak bennünket. És a finneknél az a fő étel vagy téli, hogy heringhalakat, olyan kis apró halakat nyolc-tíz hordóval, kétszáz litereseket tesznek egy só... Egy hal, akkor só, egy vöröshagyma, de az nem nőtt meg akkorára, mint a dió. Nem volt ideje megnőni. És ilyen egész hordókkal elraktak. De az olyan sós volt! Elejibe nem nagyon, kaptunk olyant is kosztba, elejibe nem nagyon passzolt, mert túl sós volt. De később megszoktuk, sósan.

Csak a finneknél nagy hiány van a C-vitamin, és olyan szép nők, de odaér a negyven év, akkor a foguk már kihullott, mert nincsen C-vitamin. Úgyhogy ez az egy hiba, de gondolom, most már ők is, nagyobb a behozatal, mint abban az időben volt.

Doroszló, 114.

⁴⁴ Kamerad, pajtás

⁴⁵ Főágyúkezelő, vezető, szakaszvezető

AKKÓ VÓTAK SZÖKEVÉNYEK

– Akkó vótak szökevények, akik nem vállalták a hadseregbe menést. Azok is vótak. Már én akkor kint vótam tizenhárom éves a tanyán, szógáltam. És akkó ott is vót egy. Vajda Sándor bácsi, egy ilyen darálósna a fia, Ernő. Most, nem olyan régen halt meg szegény, huszonhétbeli vót. Oszt akkó ott szógáltam. Egy alkalommal, egy hajnalban gyüttek partizánok, kettő. De vót kutya, három, oszt vót ártánykutya⁴⁶ is, az meg irtó veszett vót. Egyre hadakásztak ám a fegyverrel. Hun az Ernő? Hun az Ernő? Az meg leugrott, egy fészterben aludtunk, vót egy slajer⁴⁷ azon, meg egy suba. Hát én ott aludtam, ugye. Hát oda is odanézett a koma, hát a kanászgyerek alszik. Így nem lett semmi probléma. Az Ernő meg kiment a ház háta megé, a kukoricásba, oszt ellógott. De hát aztán mindég gyütt oda. Úgyhogy együtt aludtunk mink ottan. Aztán mikó meglett a kegyelem, azok is berukkortak mind, ezek a lógó katonák. Úgyhogy megúszták, élve maradtak. Úgyhogy megúszták, most nyócvanvalahány éves korába, két éve, három halt meg ez az Ernő bácsi Ormon.

Magyarkanizsa, 67.

APÁMAT MEGSIRATTAM, MIKOR BERUKKÓT, MIKOR ELVITTÉK KATONÁNAK

– Apám elszökött és hazajött és jelentkezett éccaka, hogy hazagyüttem, szökevény lettem. Hogy ne lássa senki, kint a határba aludt, szárkúpna hívják, szárkévék össze voltak kúpozva, és abba úgy hordta öregapám, az apósa ki a kosztot. Nekünk sem volt szabad, én meg az Eszti nem is tudtuk aztat, hogy ő itt van a határba.

[Na, akkor kiadták rendeletbe, hogy mindenki ásson menekült golyógödröt a kertbe, és ott fülelt mindenki, csak az ment ki az utcára, akinek nagyon muszáj volt. Ott Mileticsen, ott hát az csúnya volt gyerekefjével.]

Apámat megsirattam, mikor berukkót, mikor elvitték katonának. Azt mondta, hogy ne sírj, kisfiam, én hazajövök, de azt nem gondolta senki, hogy sikerül neki megszökni. Akkor itthon bujkát. Sifonyér, bent a konyhába, a sifonyér mögött, bent a sarokba. Ott be volt téve körösztbe a sifonér, a sarkot eltakarta. Talpon állt egész nap, egész éjszaka. A sifonyér nem úgy állt, ahogy szokták tenni.

Nemesmilitics, 134.

⁴⁶ Herélt kutya

⁴⁷ Vélhetően a menyasszonyi fejdíszre tűzött könnyű fátyolféleség vagy ritkás szövésű anyag.

AZ EZREDES AZT MONDTA, MINDJÁRT,
HA VÉGE LESZ A HÁBORÚNAK

– Mikor a magyarok bejöttek, én Szabadkán inas vótam. Én nem három-négy évig vótam akkor abban az időben, hanem négyig, mert én a mesteremnél vótam száláson is meg étkezni is.

– Mit is inaskodott?

– Szabó. Buljovčić Stepannál, a Kérban,⁴⁸ a III. kerületben vótam. Pontosan a malomnak átal, ami a kórháznál van malom. Ott is laktam és ott is étkeztem. Négy évig. Mikor bejöttek a magyarok, még inas vótam. Mi nem konfekciós, mi rendelési szabók vótunk. Valamikor úgy varratták a ruhát, nem így vették, mint ma, hogy csak kész oszt rávetik, hanem megvette a szövetet meg a hozzávalót, és elvitte a szabóhoz, és megvarrta a ruhát.

[– Egyszerű emberek jártak magukhoz?

– A kórházból sok orvos is járt hozzánk. Akkor jó kellett dógozni. A lelked rá kell dógozni. Most ezek a kabátok, amik vannak, ezt a padlásról rálöki, szitát, a szőrvászon vagy a vatinvászon nem is tudják, mi az, valami pelenkát belevasalnak, és kész az eleje. Azelőtt meg a szitát, a vásznat, a szőrvásznat, mert az a szőrvászon ruganyos vót, az nem gyűrődött össze, kipikérozni, azután kigépelni. Akkor, mikor azt bevasalod az elejét a kabátnak, azt ráférceled. Akkor elkészítéd próbára. Jön a kuncsaft, megvan, hogy mikor jön, és lepróbálja. Akkor próba után, akkor lett a pikérozás, a fazon meg a gallér, nem úgy, mint most, hogy géppel pikéroz, hanem kézzel.]

– És mikor jött haza Pacsérra?

– Mikor bejöttek a magyarok, azután.

– Miért jött haza?

– Mert közben meghalt a mesterem is, meg mikor bejöttek a magyarok, hát az nem lesz jó, ha a rádióban leadjuk.

– Nem megy le a rádióba.

– Mi, barátok bementünk a Zentai úti kaszárnyába, most lehet, hogy most nem kaszárnya, de az vót, akkor puskát meg két negyven-ötven centis forgós revolvert, a puskát a vállamra, a revolverokat meg a nadrág korcába. De még nem voltak ott a magyarok arra mifelénk, hanem már a Palicsi úton már ott vótak. Ahogy vittem a puskát, hát a városban ezren látták, megmondták.

– Följelentették?

– Hát. Akkor a katonák be, elhajtottak a III–IV. körü rendőrlaktanyára. Az tudod, hun van? Ott a Rókus-templomnál, hogy most hogy áll, nem tudom, a templomon erre kifele, jobb kéz felől vót egy kis srég utca, biztos megvan az most is, ott volt,

⁴⁸ Szabadka egyik városrésze.

ahogy bementél a kisutcába, hát elmentél, mint ide a Simon-ház, ott vót balrul a III–IV. körü rendőrlaktanya, odakísértek, onnan meg a városházára.

– Ott vót a börtön annak idején?

– Ott. A negyedik emeleten. Ez húsvét szombatján vót. Húsvéthétfőn érték Pacsérra a magyar katonák. De szombaton már Szabadkán vótak.

– Aztán hogy jött haza?

– Várjál, a húsvét szombatján a városháza fogdájába. De ott annyian vótunk, meg úgy összeverték, tapostak, nem tudtad az ujjad odatenni, ahol nem kék. Azon a piccsen úgy hason feküdtek, és hun az egyik öklöm tettem az állam alá, hun a másikat. Másnap, húsvét semmi. Húsvéthétfő semmi. Tele vagyok úgy, kedden kihallgatás. Sorra kerültem én is. Egy őrnagy vót, de gondolom, hogy református lehetett.

– Miből gondolja?

– Mert csak én vótam református, a többi mind idegen vallású vót. Nekem azt mondja az őrnagy: „Hát, fiam, hogy gondolt maga puskát vinni?” Mondom, én ennyire nem is gondolkoztam előre, hogy féltém vagy nem féltém. Azt mondja, ez statárium, hadbírótság elé lesz állítva. De én ajánlok egyet, menjen el katonának!

Elgondolkoztam, másnap mondom, hogy elmegyek katonának. Azt mondja, de hun vannak a szülei? Mondom. Hazahozott autóval Pacsérra, hogy a szüleim mit szólnak rá. Azt mondta apám, hát fiam, ahogy jónak látod. Ha ilyen bajban vagy, te csináltad, senki nem csinálta. Na, jelentkeztem katonának. Ebben ez is vót, ki is engedtek, nem kerültem hadbíróságra. Ez vót kedden-szerdán, másnap kiengedtek, hazahozott. Mikor visszamentem, mehetek haza. Akkor katonának jelentkeztem, negyvenegyben be is rukkoltam Szegedébe. Ismerős vagy te Szegeden?

– Melyik kaszárnyába?

– A Marx tér, tudod, hol van? Abba a kaszárnyába. Az Horthy Miklós-laktanya vót akkor, 9. gyalogezred 1. zászlóalja vót, én a 2. században vótam. Ahogy van a Marx tér, a sarkán balrul a Csillag börtön van, én emez sarkán vótam, úgyhogy nekem az ablak a Marx térre is nézett, meg arra a kis utcára, ahol vót a főbejárat. Ott vótam karácsonyig. Hazagyüttem szabadságra, mikor visszamék, azt mondják, el vagyok helyezve. Mit ad isten, Palánkára csődörös huszárnak. Lovunk se vót sose, engem úgy helyeztek oda, mint szabót, mint iparost. Mikor én odamék, ahogy megtapostak, sérvem lett, sérvvel nem lehet lovagolni, meg kell operáltatni.

– Még a városházán taposták meg?

– Itt, a III–IV. körü laktanyában, a városházán már nem bántottak a börtönben. A III–IV. körü laktanyában.

Mikor én Palánkára érek, bejelentkezek, mert ez kiesett a várostul úgy két kilométerre. Jártál te arra? Reggelre én is fölkelek, bemék az istállóba, vót egy Petrovgrad nevezetű csődör, az egyik szemire vak vót, hogy kiütötték a katonák, no, mellékes, de vót egy nagy szlovák, Marek János, azt a combjánál megfogta, megemelte. Ordít a koma, nekem a hajam az égnek állt, hogy hova kerültem. Na, mindjárt operáltatni magam. Meg is operáltattam, akkor hazagyüttem négy hét egészségügyi szabadságra. Julianna előtt úgy két-három-négy nappal, február 12–14-e között, ez a három

szám közt az egyikén, mert olyan hó lett, hogy a huszároknak, mert nálunk vót bognárműhely is meg asztalosműhely is, csinálták a lapátot, oszt reggel mentek a huszárok arra Gajdobra, Szépliget fele.

– Mekkora laktanya volt a palánkai?

– Majd megmutatom a fényképet. Vótunk vagy háromszázan, nagy laktanya vót, meg sok ló is vót.

– Csak huszárlaktanya volt?

– Ez nem huszár, ez csődörös, az én katonai alakulatom ez direkt a lótenyésztő intézet, ami most ide tartozik, mint Szabadkán a berzeradának⁴⁹ átal, most egészségügyi intézmény van ott, ott városi raktár vót, az én időmben, akkor én ott vótam négy hónapig.

– Ez mikor volt?

– Negyvenkettőben.

Negyvenötig Szabadkán vótam kint, ott vót tizennégy lovunk. És ott az egész környékből jöttek, a szállásról. Január 1-jétől június 30-áig, vót, hogy júliusban jött be. Addig fedezettünk. Ezek mind pedigrés lovak vótak. Nem úgy vót, mint most, hogy pityipalkónak van csődöre, nem vót még Fernbach Jusztinak se, onnan vitte ki mitülünk. A nagy istállókban ezüst-fehér karikaszemek össze vótak [kötve] és le vótak vezetve, ott egy tábla, és rajta vót a pedigréje neki, apja, anyja, a nagyszülei a lónak. Akkor mi úgy kaptuk a lovat Bábóljáról, Mezöhegyesről és Kisbérről, ezek ilyen csikótenyészetek. Itt csak csikók vótak.

– Mi volt a feladata ott Palánkán? Az mellett, hogy szabóként helyezték ki, mit csinált?

– Bent vótam a szabóműhelyben, fódóztuk a ruhákat.

– A lovakkal magának nem kellett bánni?

– Akkor csak kimentem lovagolni. Ott nem köllött. De kint minden évben hat hónapot, akkor nekem kellett éppúgy pucolni a lovat, mind a többinek. De én olyan jól jártam, hogy berukkoltam. Képzelheted, minden évben hat hónapot kint vótunk falun, Pacséron is vótak, Bajmokon, Moravicán, Topolyán, Tavankúton, Nagyfényen, Szabadkán, Palicson, Kanizsán, mindenütt mink vótunk, mink fedezettünk. Azt rendesen könyvelni kellett, vót ott rendes kimutatás.

– Tehát a civil lakosság részére is maguk fedeztettek?

– Igen. Mondom, nem vót senkinek, csak nekünk, az államnak vót csődör.

– Mekkora szigor volt ezekben a laktanyákban?

– Nagy szigor. A magyaroknál főleg, Szegeden abban a Horthy-laktanyában.

– Ezt mit jelentett? Pontosán kellett kelni, rendben kellett lenni a ruhája?

– Pontosán, egy perc megállásod nem vót. Reggel pontosán keltünk, télen hat órakor. Akkor félmeztelen lecsuklóra az udvarra. Ha esett, ha fújt, ha sütött a nap. Minden reggel csuklóra.

– Ilyen hidegben is kimentek volna?

⁴⁹ Berza rada – munkaközvetítő, a két világháború között épült középület a központ fontosabb utcáinak kereszteződésében.

– Hát ki. Karácsonyig ott vótam, minden reggel kellett menni, ott nincs, hogy hideg van vagy meleg van, ott csukló vót és kész. Akkor csukló után jött a reggeli, legelőször megcsináltad a fészkedet, a barlangot. Nem volt szabad rajta egyetlenegy ránc. Annak olyannak kellett lenni, sarkosnak, mint ez az asztal. Vót olyan verőnk, avval vertük, arra vót egy fél óra, már nem akarok hazudni.

– Ki ellenőrizte magukat?

– A századnapos tiszték. Ott vót laktanyaügyeletes tiszt meg helyettese, meg századnapos tiszt meg helyettese is.

– Voltak utálatosak, vagy korrektok voltak a kollegák?

– Hát nem mondhatom. Mikor Szegedébe értem, mink négyen nem mentünk el este, Szabadkán maradtunk, mert hétfőn köllött jelentkezni, már dél felé értünk oda. Még akkor Szeged nagyállomásra Szabadkáról nem ment be a vonat, hanem Szabadka–Szeged-Rókus, és úgy ment Hódmezővásárhelyre. Úgyhogy nem megy Szeged nagyállomásra, hanem Szeged-Rókusra. Én egymagam kerültem olyan szobába, ahol nem vót újonc. Én vótam egymagam. Vót egy karpaszományos, de már harmadik éves katona vót, már tisztnek köllött vóna lenni, de nem vót még rangja, Ortutay László. Ott az öreg katonák, hogy hajtsam össze a ruhát, összehajtottam, egy póc vót az ágy felett, a ruhán rajta vót a sisak, ez meg mikor bejön, kirántsa a szuronyt, azt mondja nekem, [rakd újra], lerántsa. Hu, az anyád, nem mertem szólni. Na megcsinálom jobban, a melléte való ágyon feküdtem, az vót üres. Egyszer gyün a napos, azt mondja, szobaparancsnok úr korán kelő, azt mondja, ez az egy újonc van. Megvétázza az ágyat, hogy reggel súrolni a körzetet, a folyosót, mosdót. Na mellékes, gondolkozok, de rosszul jártam. Na mindegy. Fölébredtem előbb, mint ahogy jön a napos. Én avval a komával olyan jóba lettem, annak vót egy orvos zászlós barátja, az vót az orvos a kaszárnýában.

– Negyvenháromban, negyvennégyben?

– Hát katona vótam. Negyvenháromban Ópalánkán vótam hat hónapig. Negyvennégyben meg Plavnán vótam, ott négy hónapig vótam, mert a szememmel bekerültem a kórházba. Újvidékre, a hadikórházba. Úgyhogy akkor negyvennégy szeptemberiben elmentünk a méntelepre, elment Zala, Zalabég, mit tudom én, ott öt-hat községbe szét lettünk szórva. Én Zalabégen vótam, a Micsuri-majorba. Az pontosan majdnem a Zala megye meg a Vas megye határán vót, úgyhogy tán nem vót annyira, mint ide Petrov, már ott Vas megye vót, ki vót írva, hogy Vas megye a táblán, emerrül meg Zala megye. Úgyhogy jártunk hun ide, hun oda, mikor ki-menőnk vót.

– Meddig maradtak ott?

– Ott decemberig. Akkor, mikor az oroszok Baján átgyüttek a Dunán, akkor elmentünk Vas megyébe, Kálmegércre.

– És mit csináltak ott?

– A lovakat vittük oda, pucoltuk, meg lovagoltuk, mint addig. Akkor jött, hogy ki lehet menni a frontra. Akkor mi, öreg katonák kimegyünk a frontra. Mink azt hittük, hogy majd az oroszokat visszaverjük. De nem úgy lett ám.

- Melyik frontra mentek?
- Az orosz frontra.
- Merre volt akkor az orosz front?

– A Dunántúlon, Fejér megyében vót. Mink Bérceskeszthelynél lettünk bevetve, onnan erre Pest fele vagy Komárom fele, vagy merre van Oroszlány, még túl közelebb vótunk a Dunának, de egyik nap előrementünk negyven kilométert, másik nap meg lehet, hogy hatvanat vissza. Érted? Akkor mink hatan olyan helyzetbe kerültünk, hogy megadjuk magunkat. Ebben vót három anyaországi, meg hárman vótunk délvidékiek, egy szerb gyerek, egy bajmoki bunyevác meg én. No, az orosz mindjárt az órát levette, ezt is elveszik, azt is elveszik. Vótak ott képek, nők, mind összeszedték. De nálam a régi Jugoszláviában kék fedélzetű munkakönyv, és rajta vót cirillül is, hogy Jugoszlávia, meg latinul is.

- Véletlenül vagy szándékosan vót magánál?

– Nálam vót, abban tartottam ilyen képeket, hogy ne törjön össze a zsebben, meg negyvenegyig nem Szepper Károly vótunk, hanem Seper Dragutin. Én itt is úgy jártam, meg Szabadkán is az inasiskolát, be tudom bizonyítani, az bizonyítványom megvan. Azon is Seper Dragutin. Jugoszlávia, mert a latin betűt kevés, de a cirill betűt el tudta olvasni. Akarok-e itt maradni? Akarok. Mink, a bajmoki meg a kátyi szerb gyerek, mink ott maradtunk munkára, én bekerültem a szabóműhelybe, ott vót két szabó, az egyik egy fehérorosz vót. Hogy híjják a fővárosukat? Minszk, az oda volt, a másik meg egy moszkvai zsidó vót. Van képen a parancsnok kapitányról, meg az ezredestől is kaptam egy képet, mikor eljöttünk. Bekerültem a műhelybe, ugyanúgy kaptam a munkát, mind az oroszok, ha elvégeztem, akkor sétálhattam, ahun vótunk. De leginkább kívül vótunk a várostól, vagy kint valami tanyán.

- Merre volt ez?
- Ez vót Diósgyőr, Oroszlán.
- Nem egy helyen voltak?

– Hunnan. Ahogy a front ment, mi úgy mentünk. Akkor Alcsút, Kápolnásnyék, Pusztakőhányás, nem tudom én, hány faluban.

- Mennyire volt összeköttetésük a lakossággal?

– Nekünk a lakossággal, esetleg tojást vagy valamit kerestünk enni. Én azt nem vettem észre se inas koromban, hogy én hátrányos helyzetben vagyok, a segédem likai szerb vót, aki állandó segéd vót, a mester bunyevác, vagy hogy református, pravoszláv vót a segéd, és az oroszoknál is. Az ezredes az engem... ez olyan rang vót, mint a magyaroknál a zászlós. Én nem parancsolhattam senkinek, csak azért, hogy én mint fogoly, hogy engemet piszkáljon mindenki. Ha elszakadt a harcosoknak a ruhája, azt meg kellett fódozni. Ilyen fódozás, nem vót új dolog. Régi dógok lettek javítva. Mikor fogságba estünk, az az ezredes azt mondta, mindjárt, ha vége lesz a háborúnak, elenged bennünket haza. El is engedett. Kaptunk ezt az orosz teknőkocsit. Láttál te már olyan kocsit? Ilyen fakerekű vót, mint a mi kocsijaink, csak nem ilyen oldala vót, hanem magos deszka vót.

- Az, amit a mamámék muszka kocsiknak emlegetnek?

– Na az, olyan kocsit meg két lovat. Mikor vége vót a háborúnak, Magyarországról átmentünk Ausztriába, a csapat után, mert ahogy a mi csapatunk, úgy mentünk mi utána. Onnan Szlovákiába, Szlovákiából Morvaországba, annak meg Brno vót a fővárosa. Onnan a csehekhöz, úgyhogy Pilsenről, ha hallottál, valami nagy sörgyár van ott, híres sörgyár. Még attul följebb vótunk. Na, vége lett a háborúnak, el is engedett, egy zsák szajrét kaptunk, abba vót három ötözet, de gyenge szövet vót, három ötözet ruha, tiszta új bakancs, málhás bőrtáskák, egy zsák szajré vót.

– Ezt kitől kapták?

– Az ezredestől. Az rendezte a kocsit, lovat, meg olyan papírt kaptunk, hogy – az pár száz kilométerre van, olyan öt-hatszázra –, meg olyan papírt kaptunk, hogy Szlovákiában meg ott, ahol jövünk, az oroszok azt komandaturának nevezték, ott jelentkezni kellett, és minden komandatúra egy napra köteles vót bennünket Szabadkáig ellátni, kenyérral meg kenyér mellé száraz étellel. Onnan jöttünk kocsival, lóval Szabadkáig.

– Segített magának a lakosság? Vagy maguknak? Kaptak segílyt?

– Nem. Elejében minket nem akartak beengedni, akkor az őrnagy, az vót a parancsnokunk, egy zászlóssal meg tíz katona mentünk, megvót, hogy idáig megyünk, az a község lett értesítve, akkor esküdtek vótak a községházán, nem odbornik, hanem esküdtek, hogy megyünk, lesz szálláscsinálás. Mikor odamentünk a községházára, nem ment be mindenki, mert vót, aki a lovaknál maradt, a zászlós megmondta, hogy másfél méter egy lóra. Most ahány másfél méter van, annyi ló. Akkor mi krétával írtuk ki a kapura, hogy hány ló ide mén. Nehogy azt hidd, hogy öleltek bennünket.

– Nem jutott eszébe dezertálni?

– Nem bírtál. Ott annyira vótunk a frontról, mint ide Újvidék, vagy messzebb, nem tudom. Mink egész bent vótunk Vas megye határán. Úgyhogy így jártunk. Akkor az oroszoktól, mikor hazagyüttünk Szabadkára, így reggel oda, de mindjárt el lettünk rendezve, hogy mentünk haza. De nem engedtek ki bennünket, hogy nem vagyunk szabadkaiak, hogy a városba csavarogjunk ott, hanem másnap reggel.

– Hol kellett jelentkezniük?

– A határőr, azok meg, de átjöttünk a határon, akkor mink elkezdtünk danolni. Azt mondja a magyar katona, ezek nem oroszok. Úgy jöttünk, mintha hazagyüttünk volna, nem állított meg bennünket a határon senki. Na, akkor a határon, lőtt ott az őr, aki vót, karaulájuk lehetett, annyira, mint ide az iskola. Akkor ott kijöttek.

– Mit daloltak?

– *Subotičke uske staze*.⁵⁰

Akkor onnan Tavankútra.

– Szabadkán konkrétan hol kellett jelentkezniük, a városházán vagy a kaszárnyában?

– Tavankútra mentünk onnan, mert ott vót a parancsnokság ennek a határőr, onnan bekerültünk a Galamb-iskolába. A Galamb-iskola itt a tűzoltóknál, ahogy fordul lefele a kórháznak, a Beogradi út erre jobbra, ott vót valamikor ócskapiac, ott

⁵⁰ A *Szabadkai szűk utcák* c. nóta.

van egy tér, mész egy kicsit, akkor van balra egy utca, de ott van mindjárt a Galambiskola. Hát nem messze van a Zombori úttól, na oda. Onnan meg jöttünk haza.

– Akkor maga gyakorlatilag semmit nem tudott, hogy mi zajlott Pacséron, esetleg a szülei elbeszéléseiből?

– Hát még abban az évben hazaértem, tehát negyvenötben. Úgyhogy három hétig vagy tovább jöttünk onnan kocsival haza. Kaptunk egy térképet, és úgy néztük, hogyha Párkány–Esztergomnál jövünk át a Dunán, az a legközelebbi út. Az szerint a térkép szerint jöttünk Pilisvörösvár, Buda, mit tudom, be a Lánchídon jöttünk át. De akkor nem Lánchíd vót, hanem ponthíd vót. Pontonhíd. Akkor rájöttünk az Üllői úton és azon lejöttünk Kecskeméti az E5-ön, Kecskeméttől Kiskunhalasra, onnan Kelebiára. Írtam is én egy darabig, de azután eldobtam. Azóta már megbántam, hogy eldobtam ezeket.

– Valami tárgyi emléke maradt ebből az időből?

– Nem maradt. Gondolom, az egyenruhám, de az is elment, mert még haza is abba gyöttem mint orosz katona.

– Volt magának ebből valamilyen bántódása, hogy volt magyar katona, besorozták később a jugoszláv hadseregbe?

– Igen, egy évet vótam itt még katona. Úgyhogy én négy császárt kiszógátam. Horthyt, Szálasit, Sztálint meg utoljára Titót.

– Merre volt katona később? Mikor hívták be?

– Itt ötvenegy őszin. Szarajevóba. Előbb Splitbe vótam a tengerészlaktanyában, de onnan vissza Szarajevóba, ott fönt vótunk a Romaniján, Palén. Ott vót a parancsnokság, mi ott vótunk ilyen fakitermelésen, magyar meg mit tudom, milyen katonák vótak.

– Tehát azok, akik magyar katonák voltak, azok később be lettek híva a jugoszláv hadseregbe?

– Igen. Rászógáni. Úgyhogy ott vótam egy évig.

– Amikor visszajött a negyvenötben, akkor a faluban kellett a helyi közösségben jelentkezni?

– Igen, hogy megérkeztem, hogy tudják.

– És kik voltak akkor a hivatalnokok? Pacsériak?

– Pacsériak vótak. Én Jašo bácsinál jelentkeztem, Stojšić, az volt ilyen komeszár-féle akkor, mert itt volt komeszár is a szerbeknek. Hát hogy az mivel foglalkozott, a községházán vót. Ilyen valami referens vót. Jegyző Gojković, az vót a régi Jugoszláviában is, de azután jött a kommunizmus, ahogy erősödött, ezeket váltották le. A községházán vagyok, gyün egy koma autóval. Balázs bátyád mezítláb, én féllábszárig érő nadrág, azt mondja a koma, az elnököt keresném. Azt mondja a Balázs bácsi, én vagyok. A koma ránéz. Most kapcsold ki a magnót, nem akarom, hogy benne legyen.

– Tehát káromkodott egyet, hogy tudjuk, mért kellett kikapcsolnom. És ki volt az a koma, aki kereste?

– Az egy topolyai vót. Meg vót Topolyáról egy Cservenák kapitány a Petőfi brigádba. Az is járt ide ki nagyon. Ez negyvenötben-hatban.

– És a Balázs bácsi mikor volt a hajakend?

– Abban az időben a Trenka is vót, Balázs bácsi, vót sok bíró akkor, Tomek András bácsi.

Pacsér, 145.

Kedves Méltóságos Asszony!

Ma kaptam meg a debreceni címre küldött lapját, melyben a k. fia, szeretett főhadnagyunk után érteklődik. Még nem kaptam a Méltóságos Asszonytól levelet, így nem tudok mire válaszolni, így csak azt mondom el, amit körülbelül gondolok egyelőre, hogy fontosabb részletek.

Sajnos azóta szabadságra nem tudtam menni, így nem tudtam felkeresni a Méltóságos Asszonyékat. A főhadnagy ur legénye volt ugyan szabadságon, azonban csak 7 napra, s így nem tudott elmenni a Méltóságos Asszonyékhoz. Azonban a legközelebbi alkalommal, talán e hónap végén, amikor én szabadságra megyek, ha nem veszik rossznéven felkeresem a Méltóságos Asszonyékat, s akkor előszörval bővebben beszámolok az egész szomorú eseményről.

Vigasztalódást kívánva, nem akarok fájó sebeket felidézni, csak röviden mondom el, egyelőre az eseményeket.

Mi márc. 24-én kerültünk össze az elsővonalban a védőállásban. 24-én délután szétverték bennünket, és mi megmaradt kevés emberünkkel, hogy a hadifogságból megmeneküljünk, menekülni kezdtünk az oroszok elől. Menekülésünk közben sok apró mellék esemény volt, de ezek most nem érdekesek. 26-án délben Szloboda Runguokán ebédeltünk, és innen indultunk tovább Lucki felé. D.u. 16 h.-kor támadtak meg bennünket a partizánok. Ekkor sebesült meg a főhadnagy ur is, 3 másik honvéddel együtt. Mi kb. 40 percig harcoltunk a partizánokkal, és igen súlyos veszteségeket okoztunk nekik. A főhadnagy urat is bekötöttük a nálunk lévő sebkötöző csomagokkal ahogyan tudtuk, és igyekeztünk Luckin keresztül Delatin felé a kórházba. Luckiba azonban este 9 h.-után érkeztünk, és a 20 km. hosszú partizános erdőn keresztül nem mertünk éjjelre 52-ed magammal elindulni. Így a főhadnagy urat bevittük egy szobába, hogy ott éjjelezzünk.

Ekkor jött egy német gépkocsi oszlop egy német főhadgy. vezetésével, de az nem volt hajlandó azonnal utbaindulni a sebesültekkel, csak mikor minden kocsija együtt volt. Ez pedig éjjel 12 h.-ra lett együtt. Delatinba ezek reggel 5 h.-ra értek be, és a főhadnagy ur 1/2 6- és 6 h. között halt meg. Én 1/4 7-re értem be a kórházba, és ekkor már a főhadnagy ur halott volt. Én nem akartam először himni, és sajnos szomorúan láttam a vállát, és úgy sirtam mint egy kis gyerek, három napig nem is lehetett hozzám szólni, amnyira megatkott halála, mert nagyon szerettem, pedig sok jó bajtársam ott maradt, és sok halált láttam azóta is. Ott temették el aztán a Delatyni kórház kertjében.

Én aznap új beosztást kaptam, és azóta állandóan ideoda helyeztek. Közben 1.5 hónapig kórházban is voltam. A főhadnagy ur megmaradt holmijait a legényének átadtam, amit nem temettünk el vele, ezek a holmik Debrecenben a Tompa Mihály u. 10. sz. alatti lakásán voltak a legénye bemenődése szerint, ahol Vasvári Oszkár hágy-al lakott, aki a Pavillon laktanyában szolgál.

Egyelőre többet nem írok, várom a Méltóságos Asszony levelét, pontos címét, és ha hazamegyetek szabadságra, bővebbet mondok. Addig is vigasztalódást kívánva kezét csókolja Sarkady zls.

Levél Rabstein Márta úrhölgynek Rác István haláláról

R Á C Z I S T V Á N

főhadnagy ur hősi halálának és a géppuskás század
harcának története.

Le ír ta :

KORONDÁN GYÖRGY tartalékos őrmester,
géppuskás századparancsnok.

4. kir. 41. honvéd gyalogezred.

KORONDÁN GYÖRGY tartalékos őrmester 1. gp. szd. 2. sz. pk.

SZÁZADOM HARGA, VISSZAVONULÁSA ÉS SZÁZADPARANCS-
NOKOM HŐSI HALÁLÁNAK TÖRTÉNETE.

1944 évi március hó 23-án este 21 órakor századparancsnokom vezetésével RÁCZ ISTVAN főhadnagy urral Potocsaszka nevű falu mellett a Dnyeszter partján az ellenség támadását vártuk. En a géppuskás század 2-ik szakaszának parancsnoka voltam. Századparancsnokomtól műszaki védelmi berendezésre kaptam parancsot. Ezt végrehajtva a folyó partján védelemre rendezkedtem be szakaszommal. Az oroszok egész éjjel tűz alatt tartották a Dnyeszteren lévő fahidat, mely egész éjjel égett. Másnap, március 24-én délelőtt körülbelül 8 órakor az ellenség 14-16 páncélossal a zászlóaljmag vonala előtt felsorakozott, és közvetlen lövéssel a zászlóalj egész vonalát tűz alatt tartotta. A páncélosok tűzét az ellenség gránátvetővel és 2 sztalin-organával is kiegészítette. Délután 14-15 óra között szakaszomtól balra az ellenség a magyar vonalat áttörte és hátulról a zászlóalj lövész századait s a géppuskás század első, valamint harmadik szakaszát bekerítette. A harmadik század emberei ekkor jelentették nekem, hogy az oroszok őket bekerítették s a fogságba jutásból néhányan alig tudtak megmenekülni. Ebben a pillanatban érkezett oda RácZ főhadnagy ur s látva a reménytelen helyzetet, - szakaszom védelmi állásától levő völgyben gyors gyülekezést rendelt el azzal a céllal, hogy a bekerítés gyűrűjéből kivágnak magunkat. E helyen már más alosztálytól és más fegyvernemtől lévő emberek is csatlakoztak hozzánk. Idecsatlakozott ekkor a 2. lövész század parancsnoka Margonyai hadnagy ur pár emberével és Sarkadi zászlós ur a zászlóalj vonattiszteje.

A völgyben RácZ főhadnagy ur és Margonyai hadnagy ur a térképen tájékozódtak, hogy az ellenséges gyűrűből magunkat kivágván a még be nem kerített egységhez csatlakozhassunk. Ebben azonban az ellenség megakadályozott bennünket, mivel újból rajtunk ütött, mire RácZ főhadnagy ur elrendelte a Dnyeszter völgyében a bokros-cserjés részen oszló-egységével való visszavonulást. Közben az ellenség ránk ragadt és állandóan "sztoj", "sztoj", "magyarci", "dale puszka, igyi szuda" kiáltásokkal követelt bennünket. Sokan kimerültek közülünk és akik nem tudtak velünk jönni, azok az ellenség kezébe kerültek. Ekkor már erőnk teljes megfeszítésével egy körülbelül 600-700 méteres sziklás hegyen szerelvényünk könnyítése után, akik birtuk, átküzdöttük magunkat. Sötét volt már s az ellenség világitó rakétát löve keresett és üldözött bennünket s állandóan tűzelt ránk, gyakran kiáltozva. Ezen a meredek hegyen csak 2 darab málhás lovakat tudott átjönni, a többi sajnos a hegy aljában lemaradt. Hogy a 2 ló át tudott a hegyen jönni, a csodával volt határos.

- 2 -

Az üldöző ellenség ekkor szakadt le tőlünk s ezután az utat tovább folytattuk a házakat és falakat kikerülve. Szombat reggel kb. 4. óra körül egy általam ismeretlen faluba érkezünk itt Rácz főhadnagy ur a teljesen kimerült embereknek pihenőt rendelt el az őrség szigorú megszervezése mellett. Itt nagyon kellett vigyáznunk, mert a falu nagy partizánfészek volt s ügyelnünk kellett, nehogy a lakosság többi része és a partizánok ittlétünket megtudják. A faluban a főhadnagy ur parancsára 6-7 járművet és élelmet szergettünk s másfél órai pihenés után erős biztosított menetben Kolomea felé indultunk. A faluban történt megpihenésünket a partizánok nem tudták meg, mert az általunk megszállt házban lakókat kimozdulni - hogy hirt adjanak - nem engedték, a falut még virradat előtt sötétben hagytuk el.

Folytatva az utat egy következő faluban megebedeltünk s még 3 járművet harácsolttunk s így már az előírt emberek mind kocsin folytathatták az utat. A falu lakossága már barátságosabb volt, többnyire lengyel nemzetiségűek. Délután 17 óra körül megérkeztünk Kolomea vasútállomáshoz, ahol a sorompó le volt húzva. A vasúton egy román szerelvény volt, amelyet már az oroszok előretörése miatt Bukovinában nem engedtek be a németek. Körülbelül 1 órai várás után Rácz főhadnagy ur és Margonyai hadnagy ur bementek az állomáseiől járósdághoz és helyzetünket előadva kérték, hogy utunkat folytathassunk. Kérésünknek helyt adtak, a szerelvényt a románok feljebb vontatták s a sorompón áthaladtunk. Az állomástól 400 méterre egy húzóportban elszállásoltunk, az őrséget megszerveztük, majd megtisztálkodva részbeszedtük magunkat. Vasárnap /: március 26-án /: bementünk Kolomea főterére, ahol ekkor már nagy fejtelenség volt. Ugyanis a németek és a menekülő polgári lakosság oly nagy tömegben lepté el az utat, hogy az azon való menet részünkre lehetetlen volt. Rácz főhadnagy Margonyai hadnagy urral ezután a magyar csapatok után érdeklődött és elindult azok keresésére. Magyar csapatokat nem találta a főhadnagy urék, a német parancsnokság pedig - tekintettel a nagy fejtelenségre - szóba sem álltak velünk, illetve a megnevezett tiszt urakkal, így tehát gyorsan kellett cselekedni, mert az oroszok körülfigyelték Kolomeát és látták a várost. Az uton nagyszámú német jármű és páncélos /: tigris /: volt kiállítva állapotban s ez is akadályozta a forgalmat.

Rácz főhadnagy ur és Margonyai hadnagy ur ezután térképen tájékozódtak és a múlttal párhuzamosan mellékuton indultunk tovább, s már hangoztatni hallottuk, hogy irány a magyar határ. Utunk nagyon nehéz volt, hegyes, erdős, sok patakjal, több ismeretlen falun menve keresztül délután 14 órakor Laboda nevű faluba érkezünk, ahol 15 óra 30 percig pihentünk.

A faluból továbbindulva körülbelül 800 méterre a műút baloldalán egy nagy tehergépkocsit találtunk teljesen elhagyott állapotban. A gépkocsin benzin, olaj, gumicső, locsoló, seprő és egyéb hasznos tárgyak voltak /: nyilván családteknek /: Sarkadi zászlós ur javaslatára Rácz főhadnagy ur menetékesé akarta tenni a gépkocsit, de ez nem sikerült s így tovább mentünk a 9. vagy 10. járművel, 4 tiszt ur és 50 fő legénység. En a harmadik járműn ültem s azon gondolkodtam, hogy bár esett a hó, a gazdátlan gépkocsi még sem volt havas.

A gépkocsit 500-600 méterre elhagyta az emberek az

- 3 -

autó esettel voltak elfoglalva, illetve arról beszélgettek, mikoris az ut baloldaláról /: vázlat szerint /: tűz-rajtaütést kaptunk körülbelül 25-30 méter távolságról. Abban a pillanatban a kocsikról az emberek leugráltak, a kocsik egymásba szaladtak - köztük 2 ló megvadult és elvágatott. - A kocsikról leugrott emberek az ut jobboldalán lévő erős viszmás által határolt háromszög alakú cserjés-bokros részre ruhantak, ahol körülbelül 40 fő bandita géppisztolyival /: sokan német egyenruhában /: felszerelve a meglepott lefelé rohanó csoportnak utját állta s így teljesen körbe voltunk fogva. Rácz főhadnagy

ur, Margonyai hadnagy ur, Sarkadi és Erdei zászlós ur az első kocsirol ugrottak le. A főhadnagy ur lába a kocsirol ugrás közben fennakadt, melyet legénye Török Lajos honvéd szabadi-tartott ki, míg a 3 tiszti ur a csoporttól félbalra rohantak. En magam a kocsirol leugorva meneképtelenné váltam, mert az ugrás következtében bal bokám kirícamodott és az ut mellett egy fatönk mellé másztam, ahol tájékozódni kezdtem.

Nálam egy német puska volt s fájós lábbal a fatönk mellől kezdtem a faszorban lévőkre az ut jobboldalára tiszelni, amikor tölem jobbra Rác főhadnagy ur fájdalmasan felordított. Körülnézve láttam, hogy tölem jobbra 6-8 méterre 3 partizan van, akik közül az egyik bőrkabátos géppisztollyal sorozatot lőtt a főhadnagy urra. Ezalatt a völgybe rohant bajtársaim már test, test elleni küdelemben voltak a partizánokkal. Ezután odaszóltam a mellettem levő Semsei Imre őrzetőnek, az egyik géppuskás rajom parancsnokának, hogy az én faszorban lévő bokorban 3 bandita van, akik a főhadnagy urat megölték. A zsebemben 8 darab kézigranát volt, ebből 4 darabot átlőttem Semsei őrzetőnek, s ezután én, Semsei őrzető és Bunya László honvéd kézigranátot dobunk a bokorban lévő banditákra. Semsei őrzető felállva egész közel ment a bokorhoz, s onnan dobott granátot közéjük, mire a banditákból kettő súlyosan megsebesült, egyet pedig Semsei őrzető egy felkapott lamgyél puskával agyonvert.

En magam a faszorban lévő ellenséges gaz-akat és az ottlevő 40-50 főnyi bandita csoportot pontosan célzott lövéssimmal tartottam féken. Állandóan a fák tövét céloztam. Megemlítem, hogy a harc végén itt 5 halottat találtunk, mely mind az én fegyveremtől vesztette életét.

Rác főhadnagy ur sebesülten egy tisztás részen volt, melyet a faszorban lévő banditák tisztán láttak, emiatt első segélyben részesíteni nem lehetett. Nagyon fájdalmasan felkiáltott, mire parancsot adtam Oroz Károly tiszdesnek, majd Bakózi Mihály őrzetőnek és Arva Miklós honvédnek, menjenek a főhadnagy urnak segíteni, illetve sebet kötözzék be. Azonban nevezettek a főhadnagy ur felé kuszva azonnal megsebesültek. A többi legénység a völgyben viaskodott a banditákkal, én sérülten nem mehettam a főhadnagy ur mellé, hanem egyedül a bal felől /: faszorban: / lévő ellenség ellen folytattam egyenlőtlen puska-harcomat, amivel sok bajtársam életét mentettem meg, akik a hátam mögött vivták rettenetes harcukat. Bajtársaim a völgyben 18-20 banditát küzdöttek le /: összesen körülbelül 25 halott: / Ezt látták a még életben lévő banditák /: a völgyben levők: / és elmenekültek hátra Ny-i irány-

- 4 -

noksága alatt 3 fő, balról egy ugyanilyen járőr /: a járőr parancsnok nevét már nem tudom: / indult el szökkelve. A banditák ezt észrevették és a faszor háta mögött levő nagy tehergépkocsin elmenekültek. A harc körülbelül 1 óra hosszat tartott, mire vége lett, már esteledett.

Ezután Kozák József honvéd több bajtársal a sebesült főhadnagy ur segítségére sietett, mely az erős tüzelés alatt csak most volt lehetséges. Sebeit bekötve /: jobb csipőn több lővés: / a többi sebesültekkel együtt a kocsiakra rakták, a kocsiakat ekkor már rendeztem. Egy lövünk is súlyosan megsebesült. Ekkor vettem észre Margonyai hadnagy urat, Sarkadi és Erdei zászlós urakat, aminek én nagyon megörültem, mert azt hittem, hogy már nem élnek. A harc alatt nevüket egypárszor kiáltottam, de őket nem találtam és kiáltásomra választ sem kaptam a nagy ordítás és puskázás következtében. A főhadnagy ur legényét sem találtam. A további rendezés során láttam, hogy körülbelül 12-14 fő hiányos van. Ezután Margonyai hadnagy ur parancsára biztosított menetben Delatin irányába indultunk.

Ejzel 23 órakor egy kis faluba értünk s ott a sokat szenvedő főhadnagy urat és a többi sebesültakat friss kötszettel láttuk el. Ez nagyon nehéz volt, mert sem világítás, sem víz sem tűz nem állt rendelkezésre és gyors orvosi segítség kellett volna, mert a főhadnagy ur nagyon sok vért vesztett.

Az uton nagy kínja volt a főhadnagy urnak és megrogta a kezemet és azt mondta: "meghalok öreg érzem!" én biztattam, "dehogy hal meg a főhadnagy ur!" majd ő tovább mondta: "vigyetek haza, magyar földön temessetek el!", "értesítsé-

A faluba érve én kiint figyeltem és a felállított őrköket ellenőriztem mert arra gondoltam, hogy a banditák ismételen támaszni fognak azt nem mondtam senkinek, mert úgy a tiszt urak, mint mi a legénység, testileg, lelkileg ki voltunk fáradva.

Szután a ház előtt felállított őr jelentette, hogy gépkocsi közeledik, amit én is megláttam és jelentettem Margonyai hadnagy úrnak Margonyai hadnagy ur a járműveket és az embereket az utról egy tisztásra rendelte és parancsot adott a további figyelésre azzal, hogyha a gépkocsiban ülők banditák lesznek, egy rajtunk állunk. Nagy volt a meglepetésünk, hogy nem egy, hanem több közeledik a mellékuton. Mint később kiderült, ez egy visszavonuló német gépkocsi oszlop volt, mely a mellékuton vonult vissza. Ezen német gépkocsi oszlop mentett meg bennünket a biztos pusztulástól.

Margonyai hadnagy ur azonnal érintkezésbe lépett az oszlop parancsnokával egy német főhadnagy urral s Rácz főhadnagy urat és a többi sebesülteket felvették s a többi embereket a gépkocsikra elosztva, a német oszloppal Delatin felé indultunk. Előzőleg a gépkocsi oszlop parancsára egy német őrmester a harácsoló lovainkat lelővőldözte, nehogy a banditák közébe jusson.

27-én hétfőn reggel 4-5 óra között beérkeztünk Delatinba s a sebesülteket hozó autó elindult a hadikórházat keresni, mi pedig az oszloppal az ut szélén várakoztunk. Ekkor megautattam lábamat egy német őrmesternek, aki egy nagy német személykocsiba bevitt és ott egy német orvos-főhadnagy keze-

- 5 -

lés alá vette és helyreigazította a ficamodásból. Ekkor még jobban fájt a lábam és nem tudtam ráállni, úgy hogy egy görbe bot segítségével tudtam a hadikórházba bemenni. Velem jött Sarkadi zászlós ur és egy honvéd azzal a céllal, hogy a hadikórházban, vagy annak közelében szállást keressünk. Mire a hadikórházba beértünk, Rácz főhadnagy ur a hordágyon meghalt, ott volt a folyósón köpenéjével letakarva. Előbb Sarkadi zászlós ur, majd én a szemét leloptuk, s úgy hült ki a teste. Mindketten elérzékenyültünk, elsirattuk s nagyon le voltunk hangolva, különösen én, hogy még betegbb lettem.

A hadikórház parancsnok/egy orvos őrnagy ur /, Margonyai hadnagy ur és Sarkadi zászlós ur a halott századparancsnokok értékeit elszedték bizottságilag és eltervezték, hogy aznap délután 15 óra 30 perckor fogják egy kis gyász-ünnepség keretében eltemetni. A terv nem sikerült, mert Delatin az orosz páncélosok megtámadták s a főhadnagy urat gyorsan el kellett temetni minden formáság nélkül. El is temették gyorsan az ukrán iskola udvarán a faltól 6 méterre. A kórházparancsnok őrnagy ur, Margonyai hadnagy ur, Sarkadi és Őrdei zászlós ur, egy orvos főhadnagy ur, egy orvos karpaszományos őrmester és én az elföldelésnél segédkező 3-4 honvéd volt csupán jelen a temetésnél. Az őrnagy ur parancsa szerint a sírhelyen semmi jelet nem hagytak, nehogy az ellenségnek ez feltűnjön, mert még kiászták volna a bitangok. A sírhelyet magamban én úgy megjegyeztem, hogy bármikor megtaláljam. Gondoltam is erre, hogy nekem ezt még kell találnom, hisz bármely parancsnokoknak az volt a kívánsága, hogy magyar földben temessék el. Háború után, hazaszületi hazahozatják, úgy szívesen ajánlkozom a sír megkeresésére.

En 39 fokos lázzal Sarkadi zászlós urtól kapott engedély alapján a hadikórház egyik szobájába lepihentem. Körülbelül 15 óra 30 perckor a kórházban lévő I. hadtest rádiósának egy embere /szakaszvezető / kiltott fel és mondta, hogy riadó van, menet tovább a magyar határ felé. Csoportom után érdeklődve az orvos őrnagy urtól azt a választ kaptam, hogy a zok már elmentek. Itt a helyzet ugyanaz volt, mint Kolomeában. Az őrnagy urtól engedélyt kértem, hogy tekintettel helyzetemre, gépkocsira tegyének, de ezt nem tudta megtenni, mert a súlyos sebesültek szállítása is a nagy zavarban, nehézségekbe ütközött. Így egy élelmiszerszállító gépkocsira ültem fel, mely Delatintól 2-3 km-re vitt, ott leszállítottak és egy országon járműre /109. ellátó-oszlop / felültem s betegem így folytattam az utat egy ismeretlen langyel faluig. A járműre való felülés előtt v. Sülái Zoltán zászlós úrnál a 109. ellátó-oszlop parancsnokánál jelentkeztem, aki látta betegé-

genet, a járműre felültetett és étkezésem ellátására parancsot adott. Az oszloppal az uton éjjel eltűntünk. Másnap, 26-an reggel v. Sülői zászlós ur parancsa folytán a lengyel faluban az állomáson az irányító tiszt úrnál jelentkeztem, ahol éppen akkor riadó volt, s úgy az összegyűlt embereket, mint az ottlévő hon. törzs embereit waggonok berakására rendelték ki azonnal egy ottlévő alezredes ur parancsára. 10.óra 30 perckor mozgonyt kaptunk s az említett alezredes ur parancsnoksága alatt Körösmezőre hoztak az I. hon. törzssel. Itt a betegek és sebesültek a 108. számú vöröskeresztes vonatra lettel felvéve, míg az egészséges emberek az állomásra lettek irányítva. En 11.29-től IV.3-ig ezen 108. vöröskeresztes kórházvonaton voltam. Ekkor Debrecenbe a központi elosztó és vegsteggar hadikórházba kerültem, s itt apolták IV.7-ig. IV.7-től IV.18-ig a 6.sz.

- 6 -

helyőrségi kórházban állottam gyógykezelés alatt s onnan az anyaezredhez a 11. gy. pótezrednek adtak át. Azóta a 11/I. pótezred gyűjtőszázadánál teljesíték szolgálatot.

A fent leírtak valóságát igazolni tudják az alábbi megnevezettek:

- 1./ Margonyai Gábor hadnagy ur a 2. század parancsnoka,
- 2./ Erdei István zászlós ur, a I. századhoz beosztott alantostiszt,
- 3./ Sarkadi József zászlós ur a zászlóalj vonat-tisztje,
- 4./ Orosz Károly tizedes,
- 5./ Semsei Imre őrzető,
- 6./ Bskóczy Mihály őrzető,
- 7./ Arva Miklós honvéd,
- 8./ Lakatos József honvéd,
- 9./ Bordás János honvéd,
- 10./ Török Lajos honvéd, mint az I. géppuskás századtól.

Melléklet: 1 darab vázlat.

Debrecen, 1944 évi április hó 30. napján.

KORONDÁN GYÖRGY s.k. t.6rn.

Debrecen, Otmalom u.7.sz.

Korondán György

Legkedvesebb híveimnek itt küldöm a tragédia leírását! Nem lenne jó megvívni a halál-hívőküldetését, hanem az élet, amely ma is, nek a leírásával, adataival nem a gyűjtőszázadunkról, hanem az I. géppuskás századról szól.

Baráti üdvözléssel:

Baráti közi

HADIFOGSÁG

Gyere, István, átmegyink a Himaláján
 (375) ♦ Két évig vagy háromig vót ott a
 öregapám... (378) ♦ Én sajnáltam őket...
 (380) ♦ Nem is tudott magyarul, de
 akkor úgy mondtuk, hogy falunkbeli
 (380) ♦ Vittek le Zimonyba, no, ott
 fogolytábor volt, de igazi... (391) ♦ A
 Putri kaszárnyában vótak Szabadkán
 bent (400) ♦ Szépen, becsületesen (400) ♦
 Keresték azt a, akinek a halálfej bent volt

(401) ♦ Fát termeltek ki az Onyega-tó
 partján (402) ♦ Tudott is oroszul (403) ♦
 Oroszul nem tudunk, németül meg nem
 merünk (404) ♦ Nagyon jó föl találtam
 magam, nagyon jó volt ottan (404) ♦ Ez
 hozott engem haza Ukrajnából (412) ♦
 Odaadta a zsoldkönyvit, és azt mondta,
 ű az egész hadsereget átadja... (413) ♦
 Sztálingrád mellett egy erdőbe, ennyit
 tudunk... (414)

GYERE, ISTVÁN, ÁTMEGYINK A HIMALÁJÁN

– [Apám] vót első világháborúba, tizennégybe vitték, s én nem tom, hány éves vót, amikó hazagyitt, s ott valahun fogságba esett Felső-Magyarországon, és rossz vót a ruhája, és kicserezte egy halottnak a ruhájával, s benne maradt mindene a zsebibe, s anyám megkapta egy évre rá a halálózását, hogy meghalt, mer ott vótak, meg hazahozták a hómiját is, mindent. Í otthon maradt két gyerekke, apám meg oroszokhó, de ík nem vótak lágerba, ík mehettek, ahova akartak dolgozni, és így. Ács meg kémíves vót az én apám, s akkó dógozgatott itt, szinte a Kaukázushó ement, a Himalájáhó, ott járt ki, ott, négy évig ott vót, a mind esszejárta. I, a halott, hazakítték a halálózást.⁵¹ Kezbe egy faluba dógozott, mondja a ember nekije, hogy, a gazdája, hogy tudsz te olyan pincét csináni, ami felétek van, hogy télen meleg, nyáron hideg? Hogy ne tunnák, mondja apám neki, hát persze, hogy tudok... Megcsináta neki, az meg elment a paphoz, oszt mondta, neki olyan munkása van, aki tud olyan pincét csinálni, ami télen meleg, nyáron meg hideg... [nevetés]. Úgyhogy, képzéd e, úgyhogy apám ugye, mindig gyalog egyik falubú a másikba ment, meg ki hova, hogy asse tudta, hogy mellik részín van a Oroszországnak. Hát akkó elment í a plébánosra a paphó, mondja neki, hogy csinál neki is olyant. Csinálok... fogadott embert, akik kíásták, mer azt nem neki kellett, megcsináta neki, mikor megcsináta, akkó mondja nekije, hogy de én mos nem foglak téged kífizetni, mer nekem van másik városba is házam, és akarom, hogy ott is csinálj egy ílyet nekem. Hát apámnak nem nagyon tetszett, mer fét, hogy becsapja. Attú fét, hogy becsapja.

Az a pap féket regge, mondta, hogy korán fékellink, oszt ellindulunk, olyan kétkerekí kis kocsi, egy ló, nem tudom, hogy hogy híták aztat, trojka, de az... de annak... Nem három, egy húzta, csak két kereke vót a kocsinak. Az olyan kis kocsi vót, hogy a lónak meg nekik élelem meg víz. Két nap meg két éjje mentek, de se falu, semmi, csak a vasút mellett a bakter háza, csak az vót. Akkó megát estefelé, adott enni a lónak, mondja: „No, Stefán, mos mink is ide lefekszink, le fogunk pihenni, meg eszink.” De nem mert elalunni, fét, hogy apám agyonveri, oszt elszekik... De í nem bántotta vóna, mer asse tutta, hogy hun van. Apám meg fét tille, hogy agyonveri, oszt nem ké neki fizetni [nevetés]. Egymástú fétek. Mondja neki, hogy Stefán, tán te nem alszó, mondja, hogy nem. A ló ivott, evett, mondja, akkó megyink tovább... Elmentek, mondom két nap meg két éjje mentek, oszt lássa apám, hogy valami folyó van, és a hídon áll mind a két felín a katona. Odaértek, de nem nagyon beszét vele ez a pap, hallgatott, csak olyan csendbe úgy odaértek, mondja, hogy a papirosokat ugye, a katona odaaggya nekije. Télleg vót neki a másik városba is háza... Osztt akkó mondja, ki ez a ember. Hát ez mondja, ez én munkásom ugye, mondja az a pap.

⁵¹ A halálhírét

Mikó átérték a hídon, akkó azt mondta: brrr, mer ugye úgy állították a oroszok a lovat, nem, hogy hóha, hanem brrr. Megállította a lovat, megátak, apám hallgattott, mondja, hogy na, Stefán, te jót tetté velem, mos én is jót teszek veled. Ebbe a utcába mennyé végig, s a utca végén van egy nagy láger, oda elmész, ott kapsz enni, és úgy maj mehetsz haza. Haza? – mondja apám... Hát hun vagyunk? Há mondja, te nem tudod? Nem. Há mondja, Kijevbe vagyunk. Kijevbe, mondja. Jaj, mondja, oda elmész, onnan elmehetsz haza. Akkó elment, de kezbe... együtt a tél, megfagytak a ujjai a lábán, meg bekerít a kórházba. Mos mán ugye gondóta, hogy jó vóna írni haza, hogy, de í nem tudta, hogy a anyám kapott halálozást.

Egy... egy ápolóva megismerkedett, mondja nekije, hogy írsz nekem. De é nem bírt se felíni, írsz nekem levelet? Ír. Hát de hogy írjon? Magyarú nem tud, oroszú ha ír, nem tudják elóvasni... S akkó gyitt a vizit, tán ít megértették, de annyit í tudott rendesen oroszú, nagyon tudott, rendesen tudott oroszú apám. S ugye, mondta a orvos, hogy amputáni kell a lábát...

Le ké vágni. Hát, gondolta, hogy bizony nekem nem fogjátok levágni a lábomat. Na, ez a emberke, ez írt neki levelet, ápoló, de csak két sor vót. S mikó rukkót be, akkó mondta anyámnak, hogy Annus, ha én írok levelet, mindig bal kézze, nagyon balgács⁵² vót a apám, aláírom a nevem bal kézze, akkó fogod tunni, hogy azt biztos én írtam. Hát így megírta azt a levelet az a ápoló, í meg aláírt, fel is adta, no, kezbe anyámat, most azt otthagynom... kezbe anyám megkapta az a levelet. Elment minden es... minden csiterteken este vót osztás, levél a postánál, akkó csak itt, nem vót akkó rendes posta itt, az Antal bácsi házánál vót a posta, ott osztották a levelet. Anyám...

Akkor ott nem vót az posta, csak ott vót egy asszony, annak is a ura a háborúba vót, és í meg a lánya, olyan tizenkét-három éves lánya vót, válaták, hogy ík a levelet széthordják. De nem kellett hordani, mindenki odament érte. Úgy vót akkó. S anyám is elment, hogy hát kik élnek, ki írt haza vagy ki se. Ez gyitt haza, itt laktak, ahun a Szilak Józsi, ez vót az én sziléi házam. Itt szilettem. És akkó bezárta a kaput, hát itten ilyenkö, nyóc óra kerí zergettek, kigyitt a anyám, mondja neki az a lány, hogy Annus néni, én vagyok, nyissa ki a ajtót, mondja, hogy magának van levele, de anyám nem akarta odanni, mer sokan vótak ott, oszt mondta, hogy maga biztos nagyon várja ezt a levelet. Hát hunnan várta vóna, í nem azé ment, hogy várta, hanem azé, hogy akarta tunni, hogy ki vót az, aki, ki az, aki kap levelet. Hát anyám bement, oszt kibontsa, hát ugye, nem tudja elóvasni, de bal kézze alá van írta. Nem bírt alunni egész éjje, regge fogta azt a levelet, mén a kességházához, mondja ottan, hogy hogy bírták nekem elkídeni a halálozást, mikó nekem él a uram. Az nem él, mind rátámadtak, hogy hogy bír élni, hát az nem.

Mondja, hogyha ezt a féd alú írta, akkor is í írta, mer az í keze írása, bal kézze alá van írta, azok is nézték, hogy... Meg aki ismerhette a kézírását... De nem tudták elóvasni, akkó valaki mondta ott a kességházán, hogy mennyen el a paphó, mer hogy ez latinú van, oszt télleg latinú vót...

⁵² Balkezes

Elment a plébánoshó, mondja nekije, hogy hát lenne szíves, hogy felóvasná neki, há hogyne, mondja, nagyon szívesen, hát í tutta, és nem... Elóvasta: élek, gyivek haza, csak annyi vót. Meg a neve... Hát akkó anyám hazagyitt, erít is, meg hitte is, meg nem is, de hát az í neve vót aláírra. Két hónapig gyitt haza, de hazagyitt. Két hónapig. Hun felkínázott kocsira, hun gyalog.

De annyi pénze vót neki, nem tudom, mi, húsz rubelja, vagy mennyi vót neki, oszt mondta neki, hogy: ne keresgélj, itt van, ez a pénzem van, ezt odadom, amijé kivezetté, de énnekem nincs... De vót nekije, vót nekije, csak bele vót varra a ruhájába. Mer aki ottan dógozott, úgyhogy vót cári rubelos, az ilyen nagy vót, oszt olyan veres, tízezer rubelos, azt haza is hozta. Annyi pénze vót és belevarrta, egybe vót a tízezer rubelos, belevarrta a ruhájába, mer ellopták vóna tille, és akkó...

– És azt haza is hozta?

– Haza.

– Fel is bírta váltani azt valószínűleg?

– Nem, nem is akarta, í azt emlékbe hozta haza... Mikó hazagyitt, hazagyitt két hónap múva, anyám sós vízbe rakta mindég a lábát, semmi baja nem vót, mégcsak soha nem is fájt neki a lába. Levágták vóna mind a két lába fejit.

[S mikó a oroszok begyittek most a második világháborúba... Virágvasárnap gyittek, elébb Szegedet mentek bombázni, nagyon sok angol gép vót, ú má akkó úgy vót, hogy hun észen vót, hun nem vót észen akkó. Anyám mondta neki, hogy István, háború van, gyinnek a angolok bombázni. Ő szédít, oszt azt mondta, hogy csak az a kis Magyarország ne ment vóna bele, mer a oroszokat nem lehet megverni, mer az akkora, hogy aztán meg ott annyi nép van, hogy azt nem lehet megverni.]

Ű annyit vót eszevissza, olyan vót is, olyan apám, olyan mindent akart tunni, meg olyan nyüzsgé vót, hogy mondjam? Hun a Himalája, az isten áldja meg íket. Egy kupusziniva ment ottan, oszt mikó odaértek... oda a Himalájához, nem mindig együtt vótak, de ez a... Findrik Erzsinek a eregapja, aki a kisuccába lakik... a Pópé vót. Avva a emberre ment, oszt az nagyon rosszú élt a feleségive otthon, úgy vótak, hogy széjje is meg nem is, s mikó odakeveredtek, akkó azt mondta apám, hogy: na, János, idenézz, ezek a kertészek, nem ám mink, olyan levele van a gyapotnak, mint a paprikának. Az mind gyapot vót, amerre láttak, mer a Himalájátú nem bírtak... hogy essen, és az csak entezték mindég, onett folyjon le a víz, és rengeteg szép termett ottan... Nem hiába... pufajkáva jártak. Hát mer az a nap, amikó kinyillik, akkó olyan fehér, de levele olyan vót, mind a paprikáé, oszt azé mondta apám, hogy ezek a, ezek a kertészeknek, látod, mennyi paprika... Nem paprika vót, hanem gyapot.

Akkor mondta neki, hogy gyere, István, átmegyink a Himaláján, ott vannak ugye ilyen hunmi terzsnépek, ere átmegyink izébe, ebbe a hogy mondják... Indiába. Én nem megyek haza, onnan elmegyink Amerikába. No hááá mondja, te menj, János, de én nem megyek, mer én haza akarok menni, és í haza is gyitt. Az nem gyitt haza.

Ott maradt, elvett egy asszont. Vót neki egy tizenhét éves fia, de itt a kességháza elétt vót ez a hések emléke, ott rajta vót a neve, hogy Hajdú János, de az nem halt meg.

– Még mindig ott van a neve?

– Igen. Nincs itten, hát azt szétszedték, azt a emlékmívet. Igen, első világháborús. Igen. A magyarok begyittek, azután aztat csináták a magyarok negyvenegybe.

– Meg a partizánok meg a oroszok, akkor azt lebontották.

– Azt lebontották.

– Mert állítólag az el van gyugva valahol.

– Az lehet. Az lehet, mer az ilyen tábla vót. És arra mindre rá vót vésse mind-egyiknek a neve. Hajdú János vót ez a ember, nagyon akart menni Indiába, de apám nem. Akkó maga nem akart elindúni, nem mert vagy mit tudom én, nem tudom, csak nem ment. De ű ide ment faluba, oda ment faluba, meséte, hogy olyan hideg vót, negyven fok hideg vót, oszt akkora vót a kemence, mind a szoba. S minnyájon ott aluttak rajta, mer megfattak vóna. Ott vót a onoka is, meg a menyecske is, meg a egész mind egy rakáson. I is ott aludt velik.

[Olyan erdegzsírra meg vót kenne ez a én apám, mondta nekije, hogy a orosz, hogy hát Stefán ugye télen, oszt behúzódtak, bent beszélgettek, mind ahogy nálunk is annak idejin. Hogy nektek hány istentek van? Nekink, mondja, há nekink három. Ó, mondja... azé megveri a mienket, mer nekink csak egy van.

– Ez mán humor vót.

– Hát humor, minden a négy év alatt, ugye, minden megtértént. A testvérem, az meg ott meg is halt. Sztálingrádba. Sztálingrád mellett egy erdébe. Negyvenet januárjába meghalt. Negyvenetbe.]

Bácskertes, 21.

KÉT ÉVIG VAGY HÁROMIG VÓT OTT A ÖREGAPÁM...

– Ahun az én öregapám vót, Ukrajnába, templomba muszáj vót menni, mer aki nem ment templomba, kis pogácsát kaptak, mikó gyüttek ki a templombú, oszt azt köllött otthun kitenni, a legöregebb ember vót még akkó is a gazda, meg nem vót ám a Oroszország akkó szegény. Amikor az én öregapám ott vót. És azt mondta a öregapámnak a gazda, hogy a pogácsát akarom látni, a tiedet is. Föl vagy ötözködve, oda menj, a templomba. Oszt mentek a magyar hadifoglyok is a templomba. És mikó gyütt a öregapám haza, akkó azt mondták nekije, hogy ha otthun nálatok el van rombóva minden, vagy nincs senkid, akkó ide gyere vissza, mink téged szívesen visszavárunk. Gyüttek haza a katona, a fiaik nekik szabadságra. Oszt ezek otthun vótak. De mink se nem, má panaszkodtak rájuk. Mer, mondja öregapám, hogy olyan mérgesek vótunk rájuk, annyit köllött dógozni nekik, hogy csuda. Valami hetven hold földjük vót nekik. Azoknak, ahun az én öregapám vót. Ezt azé mondom, hogy aki úgy tudja, hogy a oroszok milyenek, az, az ott így vót.

És nagy, hogy híják azokat, bivalok vagy ekrek vótak. Avva szántottak. Meg avva vitték a malomba a búzát. Ott vízimalmok vótak. És az a bival, há mit csináltak vele, husángokka ütötték a oldalát, me mikó vizet láttak, rögtön belement. Oszt a gazdasszony azt mondta, hogy üssétek nagyon őket, mer akkó bemennek a vízbe. Oszt a megfürödnek a búzáva együtt. Akkó, mikó legyüttek, akkó gyerünk, te, hogy a vízbe be ne menjenek. Akkor odajöttek a malomba, hazagyüttek, hát bizony azok, jó kinéztek azok a ökrök. Annyira. Az vót, aki a vizet nagyon szereti. Nem tom, hogy most egyik vagy a másik. Na, most akkor azt mondta öregapám, beülették a sok búzát, lovaik is vótak nekik, de azt nem annyira hajtották. Vótak ezek a rénszarvasaik, azok szelídítettek vótak. Ezek mind fedél alatt vótak, de nem vótak bekerítte. Meg rengeteg baromfijük vót. Két évig vagy háromig vót ott a öregapám, nem tom. Mondja ű, hogy nem tudja, hogy hunnan, de mikó má kezdődött hideg lenni, akkó az a két-három menyecske, meg aki vót a házná mindenki, csibéket szedtek, pucótak fel. És azt mondja, hogy egy nagyon nagy kamora vót nekik, spajz, amihő semmi nem fért hozzá. Azt mondja, hogy má mikó feltették, egy nem tom mennyi idő múva, csontra fagyott az a hús. Végig. Azt se tudja, hogy mennyi. Nem ám, hogy azok mindég puliszkát ettek, mondja, hogy az nem igaz. Nem tudom, mennyi csibe vót ott felakasztta. És akkó télen, mikó nagyon hideg vót, akkó ki nem mentek, csak útek a kemence mellett, de én nem is kérdeztem, hogy mive tüzetek. És azt mondja, hogy ű nem tudja, hogy hogy bírt az így tönkremenni, vagy mi vót, ez nem igaz, hogy ott nem vót mit enni. No, akkó a húszas évekbe ama, a lapok írták, hogy, hogy éhen halnak, meg minden. Mondja, hogy ű, ű nem tudja se egondóni, nem akarja elhinni, de nem csak ott... A szép, azt mondta öregapám, hogy az a Ukrajna, az olyan termőföld, pont mint a mi Szigetünk⁵³ erre. Ugye ott olyan búza vót, ott olyan minden vót, hogy hát űk napokig szántottak avva a ökrökke, nem tom, mennyi, hányas eke vót, oszt egy vezette őket, a másik meg csapkodta, mer nem akart az menni. Ugye? Olyan lusta vót, hogy nem ment. Az meg a ekét tartotta. Bizony így megszántották azt a nagy darab fédeket, de mondom, nem maga vót, két-három hadifogoly vót a házná. Asszonyok, meg hát vót ott puliszka is elég, meg minden, de vágtak disznókat is, meg minden, nem úgy vót, hogy ott nem vót.

[Ott minden vót. Az vót, ami vót. A cár, még a cár, az még a cár. Az még a cár. Az még a Miklós cár vót. Az még a cár, a Romanov, Romanov, hatszáz évig uralkodott a Romanov család.

A cárné kenyergett, az azt mondta, hogy hova megyünk, Miklós, hova megyünk. Azt mondta, lemegyünk a pincébe, no, űk onnan vissza nem gyüttek soha. Eccé csak azt látták, hogy öt gyerekük vót, vagy mennyi, csak azt látták, hogy begyütt a piros csillagga, egyre, mind lelüvődöztek őket. No, úgy van állítólag, hogy egy gyerek leesett, a nem tom, hány gyerek közül, de a... Az úgy leesett, hogy nem vót úgy meglűve. És akkó a szobalány vót lent velük, meg mit tudom én, még a cseléd, aki közel vót hozzájuk. Akkó azok valahogy

⁵³ Bácskertesi határrész elnevezése.

kimentették, akkó az, hogy Romániába vót. No, de most már mer az járkáni, úgy írták, hát ahogy a újság írja, no, úgy mondom. Azt mondta az, hogy akarna visszagyünni, ű semennyi világe nem űne mégeccé a orosz, orosz trónra, úgy, ahogy vótak a elődjeik. Most má azt se lehet tunni, hogy hanyadik mi vót. De bizony ez, ez a cárné kinek is vót a lánya?]

Bácskertes, 15.

ÉN SAJNÁLTAM ÜKET...

– Magyar katonának köll mennem. Akkor onnan, hol is először. Először ottan, magyarokhó, minek mondják azt a féldeket? A bevonútunk ugye, román, jó mondom? Nem, nem román, hanem, hanem, hanem, hm, nekünk ottan köllött a románokat, nagy magyarok ugye, elfoglalni a románokat. Na ez, ez mostan mi vót ottan, az a, azt mondja, román és orosz határ, nem orosz határ, hanem, hanem mi lehet ottan? Tudtam izet, a ottan, most meg vót az ott adva nekünk, hogy most ottan a románokat, mind, el kell foglalni az egész Romániát. És onnan megindultunk, magyar katonák...

– Erdélyt visszafoglalni?

– Igen. Igen, és onnan, megindultunk, a románok úgy mentek, hogy a lábuk nem érte a földet. Én sajnáltam üket. És mondja a szakaszvezetőnk, hogy hova lövöldözök, mondom, hát a levegőbe. Én nem érem. Ha agyon, há de engem, na, ha agyonlúnek, legyen, én nem fogok senkit agyonlúni. Hanem reggelre, te jó ég, románok átátak oroszokhó, és ottan, ottan, az Kolozsvár vót az? Nyilván, és ott elkezdtek bennünket, bennünket ágyúzni. Óriás, hogy, hogy, hogy összeverték bennünket mind. A román, a izék.

– Oroszok meg a románok?

– Igen. Oroszok, leginkább jobban oroszok. Na meg a románok is. Azok. Úgyhogy, eldobáltunk mindent, és ugyanoda vissza, a határra, visszavertek bennünket. Vissza, román–orosz határ, no, a nevit nem tom most annak a városnak, elég az hozzá, oda, oda visszavertek bennünket, de nem bántottak. Hanem akkor mind, ottan mink, akkor ott voltunk szépen, és akkor, akkor, ott, elészer nyilván, oda mink, németek, nem jöttek mingyá, hanem így be köllött az egyik szombat este, szombat löhetőtt, és a, bevéstük magunkat, és akkó, akkó jöttek a románok.

Bácskertes, 17.

NEM IS TUDOTT MAGYARUL, DE AKKOR
ÚGY MONDTUK, HOGY FALUNKBELI

– Szerb hadseregbe vótam, német hadifogságban. Čuprijánál estem fogságba, aztán vittek bennünket Niš, Piro, Dragomán Bolgáriában. Akkor hoztak Magyarországon köröszkül, Marosvásárhelyen, mikor kiszálltunk, ott fogadtak, mert magyarok, de vót ottan. Különosztottak a németek. Hát mikor mentünk Pirotból Carigrad felé Bolgáriában hetvenhat kilométert gyalog. Tán az egész hetvenhat kilométert, mind

ötös sorba. Teli volt, rengeteg, az összes hadsereget odahozták, ott vittek bennünket Bolgáriába. Mert már akkor Bolgária meg volt szállva. No, Szerbia is, meg Jugoszlávia is meg volt már akkó. Gyalog mentünk, de kiválogatták a német ajkúak, a svábok meg ilyenek, azok elő, amennyien vótak. Akkó gyüttek a magyarok, akkor szlovénok, akkor horvátok, és akkor mind szétválasztották.

Mind szétválasztották, külön vagonba. Nem az vót, hogy, hogy nem cserélődtek, mert azért átszökhetett. Voltak itten ezek a dušanovói szerb gyerekek, odaszöktek a magyarokhoz. Nem is tudott magyarul, de akkor úgy mondtuk, hogy falunkbeli. Azt köllött mondani, és nem is hazudtam. Úgyhogy megúszták, míg kikerültek, de aztán Németországban már szétválasztottak bennünket. Marosvásárhelyen azt mondták, hogy Pestig megyünk. Pestrú megyünk haza, Bácska meg minden. Ó, hát nagy öröm vót! Akkó még az oroszok nem háborúztak Németországgal.

– Ez akkor májusban lehetett?

– Május ötödikén értem ki Németországba. Május hatodikán.

Az első a megszállás. Hát minket ott Čuprijánál, nem tudom, egy három-négy nap múlva értek le, onnan Zaječar körül gyüttek be a németek. Nem törődtek velünk, nekünk a vállukon volt a fegyver, mert nem dobáltuk el, csak mint a vadászok, hogy lógjon a cső. Mehettünk, a német katonák csak az övüket, mentek úgy... Én a hidászoknál voltam, és ott a folyóra készenlétben lepakoltunk, hogy a hidakat, ha főrobbantsák az eredeti hidat, hogy akkor építünk egy másikat. De hát arra nem került sor.

Behítták a tartalékosokat, és azok le se tudták szerelni a szállítmányt, nemhogy össze tudták vóna. Vótunk harmincan tényleges katonák. Hát nem hallgatott a kapitány énrám. Akkor leszedték, aki volt ott értelmes, aktív katonatiszt, mert a rezervisták nem tudtak. Leszedték a csillagot, oszt felrakták a mi vállunkra anélkül, hogy... Még a legalacsonyabb rangú sem vót annak idején, az kapitányi rangot kapott, mert az értett a hídépítésből.

– A tartalékosok maguknak föltették a csillagokat?

– Föl, és már tisztelegtek is. És azt láttam, hogy olyan káosz volt ott, a szerb hadseregben, mintha szándékosan. A fegyver helyett cukrot kaptak, cukor helyett fegyvert kaptak, lőszert. És már akkor észrevettük, hogy azok az aktív tisztek, hogy minket, mert főleg a zöme magyar, értelmiségiek tettek oda. Boszniaiak, siftárokat⁵⁴ nem tudták odatenni. Beleugrott, mikor megindították ott a motort, akkor kiugrott ott a vízbe, oszt úszni sem tudott. Csuda sok mindent megéltünk itten.

Hát a hidászok között, minket oda vittek, majdnem mindannyian, harmincan voltunk tényleges katonák, és akkor mi irányítottuk vagy háromezer embert, tartalékosok, ahogy mi saccoltuk. Aztán mi tárgyaltuk, mert már mi nem mentünk aztán. És kitűnt aztán, hogy azok nem is szerbek vótak, hanem nagy része román a bolgár határrú, román határrú. Čuprijátú, meg Zaječar meg ottan arra. Ott nagy rét vót, aztán reggelre, mire észrevettük, hogy már mostan itt vannak a németek, akkó... Éjfélkor én voltam a kurir itt egy motorbiciklivel. Paraćinbú köllött Čuprijára vinni,

⁵⁴ Siptárok, albánok

és akkor a stábból kaptam egy borítékot, hogy éjfél előtt nem szabad fölbontani. Éjfélkor, mikor fölbontották, akkorra a németek már bekerítettek, ott vótak. Már hiába volt. Á, egy lövés nem volt ott! Mindenki megadta magát, ez a háromezer kitaposta a réten a, mikor megvirradt, láttuk, hogy... hát elmentek haza, az ő környékükbe, odatartoztak. Akkor egy pár napig ottan mit csináljunk, mit csináljunk, mert nem bent Čupriján vótunk, hanem kint. Akkó be köll menni, hogy megadjuk magunkat. Az egyik a puskát, azt nem akarta elhagyni, mindannyian. Vótak ottan ilyen új csizmák, mindent kicserétünk, mert kapca az akkora rakás vót. Akkor az újat, azt szedtük, ötöztünk magunk, amit talátunk. De azért az egy puskájé, azt egy parasztnak eladta egy kenyérért. A paraszt elásta, egy szerb, mi meg bementünk Čuprijára. Ottan volt egy ilyen altishti iskola, katonai altishti iskola vót, de nagyon nagy kaszárnya vót. Nem tudom én, hány épületbű állt. Pékség meg minden, az egész környéket az látta el. Ott volt olyan nyolc-tíz-tizenkét német katona, de olyan selejtes katonák. Emezek meg vonultak éjjel-nappal szakadatlanul. Teherautók, tankok meg minden, gyűttek Beograd felé. Aztán lőtték Beogradot, mikor mi még ott voltunk, mert arra akartunk hazagyünni.

Mi még nem mehetünk, majd ha elfoglalják Beogradot, akkor, azok a németek mondták. Hova menjünk? Van hely a kaszárnyában, csak enni nem vót. Találtunk szétdobálva ilyen marhakonzerveket, nagypénteken, mert akkó már mink fogságba vótunk. Húsvéti nagypénteken kenyér egy falat se, marhapörkölt meg annyi, amennyit akarsz. Akkor az egyik gyerek jelentkezett, hogy talált egy kemencét. Valamelyik fönt, bentmaradt a kenyér, a fűtők szétszaladtak. Oszt kiszáradt, hogy ha odaütöted, akkor szétmorzsalódott. Hát ezt nem lehet megenni! Dehogysenem! Kicsit meglocsótuk, egy tálba tettünk, egy kis tüzet alá, és mindjárt más vót a marhapörkölt. Semmit nem, az egyik hülyéskedett ottan, megrajzolta a bütyköt, zsebkendővel, mint egy kendőt, bekötte, olyan boszorkány valamit mutatott. Bemutatta az őrnek, a német őrnek, azok a helyi. Hú, az rögtön a pisztolyt rá... Akko amaz kidugja a fejit. Hát barátkoztak velünk, na. No, az, hogy mi mindjárt megmondtuk, hogy mi magyarok vagyunk, nem szerbek. De hát nem tudtunk németű, akkó hoztak ott egy kereskedőt, zsidó ember vót, beszélt németű, és az fordította. De hát az olyan káosz volt ottan. Olyan ellenállást próbáltak a partizánok ottan szervezni. Tizenhárom éves gyerek rálútt a német katonára, aztán dzsippen hordozták az egész izébe, ki is végezték lent, mert hát a németeket megtámadta.

Akkor ki is kerültünk Németországba, ott vótunk majd egy évig fogságba. Az anyám írt a Horthy Miklósnénak. És azt sajnálom, hogy ilyen levelet eltékoztaltam. Kapott is választ a Horthy Miklósnétű, kapott. Tudják, de most a német népnek, német hadseregnek nagyon nagy szüksége van, a mezőgazdasági munka. Elvégzik a mezőgazdasági munkát, akkor hazagyünnek. Úgy is vót.

– Mikor ért haza?

– Karácsony után, újév körül. Negyvenegyben, mert negyvenben rukkótam be, és akkó kilenc hónapra, mert egyes⁵⁵ gyerek vótam.

⁵⁵ Egyetlen gyermek, egyke

Először is tengerésznek bemaradtam három évre, egyes gyerek. Hát most kilenc hónap vagy három év. Megkérdezték nagyon. Akkor még szép ruhák a tengerészek vótak, Csantavéren hároman, négyen. Megkérdezte, de két héttel előbb megjött a végzés, hogy a hidászokhoz tettek. Akkor a hidászokhoz be is rukkóttam, és akkor ott le is tőtöttem a kilenc hónapot, no és akkó már megyünk haza, de akkor meghosszabbították másfél évre. Másfél éves vót a, puni roknak⁵⁶ nevezték, ez a skračeni rok,⁵⁷ amaz a puni rok.

– Azokat meg két évre vagy háromra?

– Két évre. Akkó megint sajnálkoztam, hogy mé nem mentem én tengerésznek. Čuprijára úy kerütem, hogy beosztottak Újvidékre, Šabacrú. S akkor rágyüttek, hogy én magyar gyerek vagyok. Mert Šabacot szétoztották. Ahun híd vót, oda küdték, inžinjerijának nevezték a hidászatot. Műszaki mérnöki, de tényleg akkor olyan hidat is építettünk, amin keresztülment a vonat. És aztat egy-kettő meg tudtuk, ha el vót készítve a, fél nap alatt odahúzgáltuk a pontonokat, meg sínek rajta, minden, összecsavaroztuk, ment a vonat.

[Amikor vótunk ottan, akkó egy nagy vízáradás vót. Sremska–Bosanska Račánál a mostani híd, már most üzemel megint, ott olyan szintkülönbség vót, hogy mi rohamcsónakkal nem tudtunk fölmenni a hídon, annyira jött a víz. Akkor mentünk a vízáradásra, és meg köllött várni egy hajót, hogy az főhúzzon bennünket. Azokat a csónakokat. És az is küzdött, alig tudott fölmenni. Sok mindent lehetne itt mesélni. Ott vótam két hétig, azon a vízáradáson, ott is kenyérhiány vót. Szalonna, kolbász vót, kenyér nem vót. Hát ötven kilométeres távon be vót víz, elöntötte. Házakrú mentettük az embereket, vót, hogy a tetőn útek három-négy napig kint. És vót, aki meghalt ugye, nagy területen mindig van, aki meghal. Azt köllött, először az emberi életeteket, aztán a jószágot menteni, és csak akkó vittük a halottat. Hát mert ez vót a parancs. Két hétig ott vótam, oszt láttuk aztat, meg zártuk el, a folyó ahogy... Tulajdonképpen úy áttörte a gátat, egy új zsilipet nyitottak, és a földet, a friss földet, nem bírta a nyomás, azt kimosta és bejött a víz. Tervezési hiba. Nem vót tervbe véve, hogy kiönt a Száva. Este kilenc órakor mondták, hogy menjünk feküdni, nem, hét órakor. Hát decemberbe vót, hát kínlódva lefeküdtünk. Kilenc órakor meg riadó, uzbuna. És akkor a vonat jött, teher, és akkó elvittek Rumára, Rumáról Bosanska–Sremska Račára, és ottan kipakoltak bennünket. Ott próbáltunk fölmenni csónakkal. De nem bírtunk, meg köllött a reggelt várni, akkó gyütt egy hajó és föl vitt. És akkor kerültünk oda a területre.]

⁵⁶ Teljes szolgálati idő

⁵⁷ Rövidített szolgálati idő

– Marosvásárhely felé mentek akkor, hogy emlékszik arra?

– Énnekem ismeretlen volt Románia. Mindig is szerettem a térképet, meg tudtam is tájakat, de errő kevésbé vót ismeretem. És akkor láttam ottan kilométereket, mert autón mentünk. Bukarest környékéig vonaton vittek innen, lent a Dunárú. És onnét meg autón vittek be Bukarestbe. Bukarest mellett volt egy nagyon új tábor, fa, ilyen montázsbarakok százával, ahol gyűjtötték össze a hadifoglyokat. És onnét amikor kiértünk Németországba, ott ugyanolyan barakok. Tehát a németek azokat már elkészítették előre. Még az oroszokkal nem háborúztak. És Moosburgba,⁵⁸ a hetes táborba, a 7/A, az Ü-5 2000 számú vótam. Megvan még most is a dögcédulám.

[Az a Vékony doktor – a szabadkai archívumba kutatott – és gyün egyszer, hoz egy kézzel írott ív papírt. Harmincvalahányan német fogságban. Azt mondja, van itt egy Bellányi is. És mondom neki a számját. Hunnét tudom?! Mondom, az a dögcédulám, mert azon csak a számok szerepötek, nem a név, senki se tudta vóna kimondani.]

Akkó ott vótak Németországban, a fogolytáborban másfél évig a franciák. Afrikábú foglyok. Úgyhogy én a nemzetközi futballcsapatban futballoztam. Összeszedték, az nemzetközi vót, ott minden vót. Néztek itten, sose nagyon futballoztam én, én futballcsapatban játszottam, európai. Vót egy másik csantavéri, az nem volt ilyen sportember, mert azok a franciák kaptak segélyt, onnét hazúlrú meg Amerikábú. Olyan beföttet ettünk, meg halat, füstölt halat babbal, gerslivel, hogy életemben nem. De hát éhes is vótam, olyan finom nem vót itthon sem. Meg semmilyen koszt.

– Külön volt magyar barakk, külön francia?

– Nem, hát magyar az nem vót, hanem a szerbeket, ott már egybe. Amikor kivittek bennünket a németek, ott már nem kezelték bennünket, hogy magyar vagy más. A németek azok oda se kerültek, azok valahol elmaradtak. Pesten, mikor tologattak ide-oda, merre jártunk. Marosvásárhelyen kiengedtek, elszökhettünk vóna, és csudálkoztak, hogy hunnét magyarok. Hát megmagyaráztuk, hogy mi bácskaiak vagyunk. Cserkészek vótak ottan, segítkeztek. Oszt mondom az egyik cserkésznek, nincs pízem, de valami levelezőlapot tudna-e szerezni, hogy írják, jelentkeznék haza. Hát már Magyarországhoz tartozott Erdély. Elszaladt, egy százas kötetet, vagy ötvenes, már én nem számótam, de egy egész kötetet, szalaggal, mint ahogy a pénzek át vannak kötve. Odahozza, de ceruzát is egy marékkal. Osszam szét, hogy mindegyik írjon. No, én hamar, két levelezőlapot, itten a régi Jugoszláviában dopisnicának⁵⁹ neveztük. És megírtam, hogy itt és itt vagyunk, ekkó és ekkó, ez van velem, az van velem, ezeket láttam, azokat láttam, hogy hova visznek, nem tudom. De azt mondják, hogy majd Pesten leválunk. És már akkor gyerünk a vonatra, mert

⁵⁸ Mossburg település München és Ingolstadt között.

⁵⁹ Levelezőlap

mért szökjünk el, hát Pesten leválunk. Föl a vonatra, és indul a vonat. És a rámpánál, ahogy mentünk, egy ilyen rámpánál kidobtam a két levelezőlapot. Az egyiket megkapta az anyám. Megkapták itthon. Tehát valaki fővette és elküldte. A többi hogy hogy vót... Ott vót egy újvidéki gyerek, magyar, avval találkoztam, mert öten kerültünk egy helyre magyarok, ott a paraszthoz, ott dógozni. Németországban. Vásárhelyt elvittek, mehettünk vóna szabadon, elszőkhattünk vóna.

– Marosvásárhelyen táborba voltak?

– Vonat megállt, kaptunk egy bablevest, elmehettünk vécére, oszt vissza föl, oszt mehettünk tovább. Az olyan őrizet, meg hát hova tudott vóna, egész szerelvény ment vóna. És meg akartunk már előbb szökni, ilyen hegyes, Lillafüred, Málnásfüred, ilyesvalami fürdőhelyeket láttunk a vasútrú, Erdélybe, Marosvásárhely környékin. De azt pontosan nem tudom, hogy Lillafüred vagy Málnásfüred, vagy ilyen valami fürdő vót. És gyönyörű vidék, hegyek, és olyan lassan ment a vonat főfelé, volt, ami tolt, volt, ami húzta is. Egy kis emberke, csantavéri vót, Brasnyó András, borbély, itthon is ismertük egymást, az vót velem. Nem, nem, Ferikém, én nem merek. De hát senki sem ment, mert bízunk benne, hogy Pesten le leszünk [kapcsolva]. Pesten meg tolatnak ide, tolatnak oda, azaz még előbb, Ceglédén. Ott is kiengedtek magyarokat, és az egyik gyerek, szabadkai gyerek, akinek a nagybátyja ott vót gyógyszerész Ceglédén. És bement az állomásfőnökhő a gyerek, mert a magyarokat engedték szabadon, és mondja, hogy tudna-e telefonálni. Az rögtön, a gyógyszerész kigyűtt ott, szaladoztak, hogy hát ottfogják a gyereket, de elengedték, mert majd Pesten hivatalosan mennek arra. De jelzem, jobban jártunk, hogy kivittek Németországba. Hát mert, aki hazajött, az mind kikerült a Don-kanyarba. És alig jöttek haza. Én meg mondhatom, éltem világot, hát láttam mindent.

Kimentünk, de az is érdekes vót, mikor kivittek bennünket, és egy ilyen gyűjtőhely, ahová aludni köllött, egy olyan kastélyszerű valami, egy olyan elhagyott régi épület. Ott már voltak franciák, és akkor odavittek engem is. És három-négy vagy öt kilométerre is volt a gazda, akihő énnekem köllött menni. És szétosztottak ottan, egy birtokra került három, mink öten, magyarok vótunk. Én meg az a kis Brasnyó, a szomszédba vittek, mert mikó elgyűtt a vasútra, Krankoffen, az vót a végállomás, ott szálltunk le. És akkor gyűtt a gazda, kísért bennünket, aki átadott neki, és az kocsi-val vitt oda ki, ahol lesz az a gyűjtőtábor. Hát én vótam a legnagyobb, hát ez az én emberem, a többit osszátok. Mindegyik kapott hétvégén két ezüstmárkát, mert vót fizetésünk, a hadifoglyoknak. Ötven pfening egy napra, de stalakgeld, táborpénz, azt adták, és akkó harmincegyes volt a hónap vagy harmincas, annyit kaptunk. Akkor azon vehettünk, mint itten vótak a benzinjegyek, egy márka, élelmiszert, szappant. Műszaki dógokat semmit. De hát persze húsz év, huszonkét évesek, elmentünk a vendéglőbe. Ihattunk is. Úgyhogy összejöttünk mi öten, elmentünk egy kiskocsmába. Volt három ház meg egy kocsmá, a kocsmárosné meghalt, a kocsmáros elvett egy huszonkét éves lányt, és a lánya meg tizennyolc éves vót, óvónő. Hát persze, de a kocsmáros se vót nagyon öreg, az megfelelt, de a lánya... majdnem egyidős. Elég az hozzá, hogy az a lány énvelem szimpatizált, a tizennyolc éves. És akkor minket kiszolgáltak

extra mindig. És akkor mi öten összeültünk, igen ám, de az öt közül ketten, egyik vukovári vót, a másik meg kopácsi. Mind a kettő beszélt németű. Amikó odaértünk, írtuk fő, ezt kérek, azt kérek, jó napot, ilyeneket. És akkor így kezdtünk németül élni. És ezekkel megérkeztünk oda a vonatrú, bevitték bennünket, ott ültek, később tudtuk már meg, hogy egy asztalnál a Tamtisch, törzsasztal. Oda ha bement valaki, a környékbű, ha nem oda út, akkó meg vótak sértve, a törzsasztalhó. Jó nagy asztal vót, egy tízen is vótak, vagy többen is. Minekünk külön megterítettek, gyönyörű, finom kenyeret hoztak, meg felvágott sonkát, préselt sonkaszeleteket, vót mellé körítés, meg egy nagy kancsó, ötliteres, ilyen füles kancsó zománcozott lemezbű, sört. Eszünk, eszünk, zabáltunk vóna, de finomak vótunk, mindnyájan tartózkodtunk, hogy még hagyjunk is meg, hogy ne vizsgáljunk le, meg mink ugye beszélgettünk. Hát hogy innánk sört, hát poharat nem hoztak. Mondjuk, hát kérjünk. S emezek, akik tudtak ketten, jól beszéltek németül, hogy hát mért nem iszunk? Hát nincs pohár. Ja, hát mindjárt hoztak háromdecis vagy félliteres kriglit. Öntögettünk, ittunk is. Akkó ők gyűttek zavarba, hogy mink má nem egybű, mert ott mindenki. Kivittek egy kétliteres kancsót, sört a munkásoknak, hogy kint kaszátunk vagy valami, akkor abbú mindbű ivott. Igen ám, de ott vót három-négy lány, énelem dógozott, mert férfimunkás nem vót, hát én egymagam megittam annyit, mint ők öten.

Ellenbe egyszer megfájdult a fogam, meg a kétmárkás ezüstpénzt én nem kaptam az én gazdántú. Megsértődtem, hát az egész között én dógozok, a traktort hajtom, csinálom, emezek meg gyámoltalanabbak vótak. És én nem kapok! Megfájdult a fogam, kéredzkedtem, visszamék a táborba! Aztán visszamentem, két hétig ott vótam, aztán gyűtt az izé, mert az a kis ember, a Brasnyó ott maradt a gazdánál, az nem szólt semmit, az ott maradt. Ne menj el, Feri! Elmék. Az megmondta, hogy én azért mentem el, mert én nem kaptam a két márkát. Elgyűtt a gazda, no, keresi meg ezt ötvenvalahányezer ember között. De adminisztráció, a számot megmondták, hívnak, megyek. Kimentem a paraszttal, minden szombaton öt márkát, ezüstöt kaptam. Az pénz vót akkó. Ó, hát aztán. Annyira jó vótam vele, hogy amikor megkaptam, hogy megyünk haza, nem maradok itt? Hát maradjak ottan! Mert én mindig azt mondtam, hát persze, én itt maradok. Hogyne, hát mit kerestem vóna én ottan, béreslegény? Én csak iparosnak tartottam magam.

[Aztán hatvanhétben, mikor megvettem az autót hatvannyolcban, mert akkor mentek be az oroszok a csehekű, augusztus 20-án. Augusztus 15-én kint vótunk Németországban, az anyámat is kivitem a húgomhó. És a sógorommal felültünk az autóba, onnan Ulm környékűrű eljöttünk ide Landsfeld környékűre, és megkerestűk a tanyát. De hát akkor bementűnk a vendéglűbe először. Délelűtt odaértűnk, tizenegy órakor, dél körül. Ottan nincs ilyen kiskocsmában sose senki. Bemegyűnk, kiabálunk, és megjelenik valaki, nem láttam sose. Hát ugye húsz év... A falon látom egy fénykép, gyászszalag rajta. Hát a gazda meghalt. És begyűn valaki kiszolgálni, kérjűk, hogy tudunk-e kapni egy sört, kávé. Kérdezgetem, hogy ezen a tanyán, hogy az lakik-e

még, hát nem olyan nagyon beszélt velem. Hanem egyszer gyün egy, abban az időben ismertem én, ott dolgozott, kicsit olyan szalajtós vót, két gyereket vezet körösztüil a vendéglőn. Rám néz, én eztet ismerem! Megismert az a habagajs⁶⁰ nő, a sógorom nevetett.

– És mi lett a gazdával?

– Az én gazdámval? Odaértünk megnézni. Hát ott minden új vót, egy új istálló épült, és ott már borjúkat nevel csak, tehének is vótak. És már olyan vót, hogy az egyik végén bement a kocsival, szétszórta, és két mélyedés vót a jószágnek, és azok onnét ették. Traktorral tolta ki a trágyát, akkor modernizálódott. Csak ott babrált valamit a traktor körül, beme gyünk. Félvállon néz vissza, sógorom megszólal, köszöntünk mind a ketten. Elfogadja, mert arra Grüß Gottot köszönnek. Néz rám. Azt mondja a sógorom, ismeri ezt a... Hát láttam már... De nem tudta, nem kapcsolt. És akkor mondom neki, hogy én vagyok ez és ez. Csinálja tovább. Nem nagyon beszélget velem. Tulajdonképpen én ővele nagyon keveset beszéltem, az apja meg az anyja, az vót a gazda. Meg a felesége megjelent. Az nagyon kedves vót. A németeknél nem szokták behívni, hogy vendégljen. Az mindjárt, hogy uzsonnát ad meg minden, hogy megmutassa. Vót két fia meg egy lánya, és ez a második gyerek akkó született, mikó én ott vótam hadifogságba. És baj vót a szülés-sel, borzasztó fájdalmi vótak. Az asszony úgy ordítózott, és az öreg gazda elment Gangkoffenba⁶¹ orvosé. De hun van má, és az asszony, vigyük e, de hogy vigyük? Hát a kocsival. Egy tehén meg egy ló vót, de akkor csak a lóval ment be. És mondom, itt az autó. Az öreg mondja, nem szabad hajtani. Mit bírnak velem, kidobnak az országbú? Beültettem az asszonyt, oszt elvittem Gangkoffenba. Gyütt az öreg gazda is, hát mondom, úgysem akármilyen Gestapo fog bennünket, vajúdó asszony... Elmentünk, vissza is mentünk, nem is lett semmi baj, nagyon hálásak lettek, mert hát baj is lehetett volna, ugye.

Meghíttam őket, mikor megnősültem negyvennégyben, az még akkor friss vót. Írtam nekik, elküldtem egy meghívót, mondom, hogy hát nem gyüttek. Hát zürzavaros, mikor én nősültem, akkor Magyarország vót, de októberben megbegyüttek a partizánok. Zürzavar vót, nem gyüttek. Azt mondja, kaptunk mi valamit, de nem tudták elolvasni.]

Hát igen, összeszedtek minket, és akkó Ausztriába, az osztrák határon, Sopronnál gyüttünk át, nem Sopronnál, hanem Ágfalva vagy mi vót. És akkor Szombathelyen kiszálltunk, megkérdezték, hogy mennyi dinárunk van. Ez is érdekes. De énnekem vót dinárom mint hidász, a papírpénzt nem izétem, hanem a fémpénzt, mert ha beleesek az izébe, akkor mind elázik. Mert ami vót, az mind nálunk vót, ugye. És abban az időben az ötvendináros nemesfémű vót, már nem ezüstű vót, mert a

⁶⁰ Csökkent értelmű személy

⁶¹ Korábban Krankoffenként lett említve.

német márka, a kétmárkás az ezüstmű vót. Itt az ötvendináros az nemesfémű vót, és ott a táborban, hát adjál valamit, mert csináltak gyűrűket, ez-az, ott volt, aki ügyeskedett. És az én ötveneseimet mind elkérték, oszt adtak érte öt-hatszáz dinárt. Elég az hozzá, hogy énnekem hatszáz dinárom vót papírpénzbe, hat százás. De vót, akinek vót hatvanezer is, mert kártyáztak. Ott voltak pilóták, akik ellopták a szállítmány, oszt duskáltak, nem bírt avval a papírral semmit csinálni. Kaptuk azt a papírt akkó, mikor hazaértünk, pengőt adtak érte. Beváltották. Hú, mikor megtudták, hogy gyüvök, akkó vót itten, akinek visszamaradt pengője, olyan háborús, akkó hogy váltsam be. De mondom, ráírták, hogy ennyi van. De tudták azok, minekünk azt kifizették, jó is vót az, körülbelül egy havi kereset vagy ilyesvalami vót.

Fogadtak. A katonai ruhát be köllött adni. Elvittek a Topolyai járásba, a tűzoltóaktanyába. Egy katonatiszt fogadott, és leadtam a hadi, katonaruhát.

– Maguk végig szerb katonaruhában voltak?

– Igen, azzal, hogy a hátunkra volt egy KG, Krisgefangan,⁶² háborús hadifogoly. Meg volt a zsidóknak, a csillagot izélték. Mikó oda bementünk a táborba, odaértünk este, éjszaka, ki a vagonbú, ki egy külön helyre, és aztán másnap minden cuccot köllött hozni. Ami vót nála műszaki dolog meg minden, mindent le köllött tenni, mert nem vihettünk, csak a zsebkésen kívül semmi más eszköz nem lehetett. Levetkőztettek bennünket szűzanya meztelenre, ruhánkat vállfára fölakasztották, számja vót a vállfának, de egy se tudott számóni németű. És akkor úgy összekeveredett a ruha. És be egy olyan garázsszerűségbe, egy csákánnyal egy olyan kétkilós konzervdobozt kiizélték, az elkezdett füstöni, becsukta az ajtót, mi meg fürödni mentünk. Én olyan jó szőrös mellű, megfürödtem, olyan jólesett, hogy tiszta, mert hónapokig nem mosdott az ember. Volt ottan ilyen oldott szappan vagy mosószer, abbú használhatott, langyos víz, és gyütt. Amaz csak, siessen, én ráérek, jó meg is fürödtem, élveztem. Na, aztán be egy terembe. Meleg vót ottan, hát már attúl is meleg vót, hogy pár száz ember ott fürödve begyütt. És visszaptuk a... De mikó mentünk a fürdésrű ki, akkó egy ajtón köllött, és mint a szemészek viszik azt a tükröt a homlokán, olyannal nézték pálcán a szörzetet mindenfelé. A tetveket. Ezt a Brasnyót úgy megkopaszították, pedig nem is nagyon vót szőrös. Énnekem mindent meghagyott. Megnézett rendesen, mehetek. De ez a Brasnyó már a vagonba, a gatyakorca kisebzett a tetvektű. Úgy látszik, engem nem szerettek. Bolha is, engem mindig csak a bokámig csípott meg, mert hát a lábát legtöbbször mosta az ember, de másfelé nem. Hát ilyen szerencsém vót. Azt akartam még mondani, mikor sorba álltunk, hogy megyünk fürdeni, nem tudtuk, hogy miért állunk sorba. A másik barakba Lengyelországbú fiatalokat, öregeket, aki a moziba vót, a moziból kiterelték őket, lefoglalták és hozták oda. És akkor azok már féltek, mert akkor már a zsidókat is ugye... hogy hát gázkamra meg minden van ottan. De a lengyeleket is munkára vitték, mint ahogy minket. Azt hiszem, ukránok is lehettek ottan, mert szerbű tökéletesen beszéltek. Vagyis jó megértettük egymást. És akkor kiabáltunk. Ők amarra sorakoztak, mi ebbe az épületbe. Nem keverték össze bennünket.

⁶² Helyesen Kriegsgefangene.

Másnap, mikor ez már mind megvót, akkó vagonba. Ki jelentkezik, hogy ki-menjen a mi csoportonkbú? Én jelentkeztem, oszt tízen vagy tizenketten. Kivittek bennünket egy teherautón a vagonba kirakni azt a kenyeret. Nem volt semmi más élelmiszer, csak kenyér, nem csomagolás, ládák, hanem lent a vagonba. Törtünk egy darabot, oszt rakjuk a kenyeret ki. Végül felültettek a, odafelé, kifelé gyalog mentünk, felültettek a kenyér tetejére a teherautóra. Akkó amit zebre raktunk, letörte, akkó kiszedte, akkó egész kenyeret. Az egyik gyerek a nadrágba berakott egy 5-6 kenyeret biztos. És mikor raktuk ki a kenyeret, ő adogatta. Az a tiszt, aki ezt rendezte, mosolyog, mosolyog. Én lent vótam, mert énnám is vót kenyér, két kenyér, mert a hidászoknak olyan picceses nadrágjuk, csizma vót. De látta az a katoná. Úgy lehet, náluk mind szemébe ment vóna, mert hát vagonba... Szól, hogy gyere le. Hát nem tud lemenni. Akkor ugorj le! Akkor leugrott, a nadrág le. Nahát persze azok az örök, akik ott nem dógoztak, hanem lesték, hogy a kenyér kigurult, hogy majd kapnak valamit, ezek nevettek rajtunk.

– Sokat éheztek a táborban?

– Az a rengeteg ember kaptunk egy hajába krumplit. Az majdnem mindegyiké egyforma vót, kaptunk egy kenyeret, szögletes kenyeret, ötfelé köllött elosztani. Hát most hogy osszuk el ötfelé? Középett ki kellett vágni egyet, emezt meg kettő felé. Mára ez az öt ember, máma te vágod, mind választunk, teneked, ami marad. Hónap a másik, és így. Ha nem tudott vágni, akkó ráfizetett. A kisebb maradt neki. A hajába krumplit megpucolva kaptuk.

– És napjába hányszor kaptak menázsit?

– Kétszer, kaptunk egy olyan reggelit, és a második évés, azt a kenyeret csak egyet kaptuk. Már mikor mentünk, utaztunk a vagonba, mert az is majd egy hónapig hánykolódtunk, hát több mint egy hétig abba a vagonba, mire megállt velünk. Egy tizenóra hosszákig állt. És meg vót határozva, hogy kiengedtek bennünket, a nyílt pályán megállt, a katonaság, aki kísért minket, az körülállta. Kimehettünk, elvégezhetjük a dógunkat. Vissza föl a vagonba, körülnéztek, lassan megindult a szerelvény, és mentünk tovább. Mindennap egyszer ez. És kaptunk enni. Tudom, hogy tizenkét deka kekszet, négy ilyen kis lap, meg egy ekkorka máj, májast vagy mézet vagy valamit. De semmi mást. És nem lett semmi bajunk. A vizet, azt olyan helyen megálltak, hogy igyunk, de nem vót mibe venni. És az a tizenvalahány napig, amíg vagonoztak bennünket, mire kiértünk.

Aztán ottan olyan szépen helyregyüttünk. De mikó kikerültem a paraszthó, odaültettek az asztalhoz. Hát még egyszer ekkora asztal vót, és én vótam a nyolcadik, ketten-ketten az öregek, a fiatal gazda, akkó két-három lány vót, két gimnazista lány vót. Csak úgy mehetett az egyetemre, ha egy évet dógozik a mezőgazdaságba. Nem mehetett ki. Jól nevelt, intelligens lányok vótak, és szerettek, elfogadtak engem. De vót egy cselédlány, az mindig engem hajtott, de én is legtöbbit incselkedtem.

És ettünk. Mindennap a csirkének másik részét kaptam. Ha máma a jobb combot kaptam, akkó hónap a balat adták. De sorba ment. Az öregek, az öreg gazda a nyakát meg a hátát megette. A combokat meg adták a fiatalabbaknak, meg akik dógoztunk.

Adtak ott enni, ötször ettünk. Reggel kaptunk kávé, ez-az, akkó tíz órákkó már uzsonna, sör vót vele. Akkó délbe, no, aratáskó, augusztus 15-én ünnep van. Ezek katolikusok vótak, mert a Dunának a másík felin már evangelisták.⁶³ Ezek katolikusok vótak. Akkor arattunk, de előtte két napot... A kukoricát nem ismerték. Most már termelik ott is. Lerajzoltam nekük, nem vagyok valami rajzművész, de az olyan jó sikerült, de nem tudja, hogy micsoda. A herét meg az árpát együtt vetették, és amikor lekaszálták, akkó minden három évben újbú, vagy két évben vetettek másikat. Énnem ismeretlen vót a mezőgazdaság, de ez a Brasnyó, ez parasztgyerek vót, és hát tudta: ez nem here, ez lucerna! Hát mondom, mi a különbség? Hát nézd, ennek a szára lukas, amannak meg vékony. Az evésnél mondom, nem vót elég, nem vót elég, de hát nem szemtelenkedek. A krumplit, mert rengeteg krumplit termelnek, vermelnek is, és akkor öszel, mikor krumpliszedés van, akkó vót nekik betonbú, mint egy nagy fürdőkád, öt-hat vagy tíz köbméter is. Gyütt egy, mint itt mennek a pálinkafőzők, olyan kazán, megtöltötték, körülbelül kétszáz kiló krumpli belement, ráengedték a gőzt, körülbelül tíz percig. Tüzelt ottan az izé, két olyan kazán vót, míg eztet izéte, addig kiengedte ottan a gőzt, fűtött. És aztán öntötte ki, a vizet leengedte. És akkor törni kellett a krumplit, mint a szőlőt, káposztát savanyítják, taposták, bunkózták, benne két ember. És ez tavasszal elfogyott, a bekészített főtt krumpli. És főztek konyhán egy olyan húszliteres fazékba, gyönyörű, mikor kitétték az istállóajtóba, nézem. Hát teli vót, fogtam egyet, megettem. Kilép az öregasszony: Várjál, Ferenc, majd egy kis sót hozok! Megettem én só nélkül. Eztet mindennap főztek, én egy hétig mindennap két hajába krumplit megettem, utolértem az izét. Aztán elég vót, amit a többiek, akkor elteltem, és meg is híztam ottan. Százon fölül lettem.

– Mikor vége lett a hadifogságnak, akkor Topolyára szállították magukat?

– Nem, Szabadkára, hát már minket, Baján vótunk, akkó már csak, hogy erre a vonatra menjünk, nem kísért bennünket senki. Akkor már megkaptuk azokat a papírokat Nagykanizsán vagy Szombathelyen, azt hiszem. Nagykanizsán ezek a žedniki⁶⁴ meg dušanovói szerbek ott vótak. Egy Zagorac nevezetű, az ott vót, az ott járt, gyereként kerüt oda, az jobban beszélt magyarul, mint én. Az írni, olvasni, az magyar iskolába. Az jó gyerek vót, ügyes is vót, arra a többi szerbek haragudtak rá, mindig azt tartották, hogy az spicli, áruló. Hát nem ellenkezett, hanem... Nem hiszem. Nagyon jó barátok lettünk aztán annak dacára, hogy ű fiatalabb vót. A motorosklubon keresztül. Mondom, a katonáknak bevittek a kaszárnyába rumos feketekávé, felvágottat, friss kenyér, avval vendégöltek meg bennünket már Szombathelyen is. Akkor mentünk ott az utcán a vasútrú, azt hiszem, szombati nap vót, valami multság vót egy vendéglőben. Ki mindenki, hogy magyar gyerekek, a hadifogságú gyűnnek. A lányok ottan ölelgettek bennünket, mink is örültünk, hát fiatalok, ugye... Ott táncoltak, mulattak, de mink mentünk a kaszárnyába, ettünk, aztán vissza a vagonba, és mentünk Bajánál.

⁶³ Evangélikusok

⁶⁴ Nagyfényi

Úgyhogy itthon tudták, hogy gyüvünk, csak nem, hogy kik gyüennek. De konkrétan engemet már tudtak, hogy gyüvök. Szabadkára értünk, időközben pünkösdkor együtt egy csomó haza, azokat hazaengedték. És az én húgom akkor esküdött, csak én nem jöttem akkó. S akkor, mikor én jöttem hónapokkal később, akkor Szabadkán találkoztam egy barátomnak az apjával, az mindjárt: „Gyere, igyunk!” Valamit megittunk, és vártuk a vonatot, hogy gyűjön Csantavérre. Este érkezünk meg ide. Vót, aki gyalog elindult Szabadkárú, hát az előbb hazaért egy óra hosszával, mint én. Mi meg vártuk a vonatot, hogy ne gyűjünk leroncsóva. A vonaton már mindenki csudált, és hazaértünk. Oszt a moziba a sógorom, a nővéremnek a férje tűzoltó vót, és abban az időbe szolgálatos tűzoltó vót ott a moziba mindig. Beszól valaki: „Palkovics, megjött a sógorod!” Mindenki megtudta, hogy én hazajöttem. Akkor nagy öröm, ünnepszég. Előbb tudták az anyámék, hogy én itt vagyok, mert hát a hír, valaki mindig előre szaladt, már Szabadkárú meghozták.

Csantavér, 35.

VITTEK LE ZIMONYBA, NO, OTT FOGOLYTÁBOR VOLT, DE IGAZI...

– Volt egy bírósági ítélet apámnak, hogy mikor visszajött a fogságból, ötöt bíróság elé állították, akarták mint háborús bűnösnek kikiáltani az embert, és az ügy történt, hogy apám megkapta a behívót, ő hadnagyi rangban volt még az első világháborúból, tartalékos hadnagy, és ötöt munkásszázad-parancsnoknak tették oda, ahol szabadkaiak voltak, meg környékbeliek. Szlovákiából ahogy jött a front, és vonultak vissza, ők csinálták az erődítményeket, és ott negyvennégy karácsonykor három szabadkai, a Šimić doktornak az apja, valami Tumbas meg egy másik bunyevác, hárman azt mondták neki, nem is hadnagy úrnak nevezték, hanem tanító úrnak, mi megszökünk, és azt mondta, ne bolondozzatok, ha elkapnak benneteket, hadbírószág elé lesztek állítva, és halálra fognak ítélni benneteket. Ők azt mondják, megszöknek. Jó. Megbízta apámban, tehát ebből látszott, hogy nem lett probléma belőle, hogy megszökjenek. És el is kapták őket. És halálra is ítélték őket. Azt mondták, hallgassák ki a parancsnokukat, ő küldte el őket beszerzésre, kajabeszerzésre. Apámat hívták, azt mondja, meg vagytok ti bolondulva, hát én küldtem el az embereket. Elengedték őket. Negyvenöt márciusában megint megszöktek, haza is jöttek mind a hárman, és mire a fatert bíróság elé állították, elmentek tanúskodni, őket irtó leszidták, ők tanúskodtak a fater mellett, hát az életüket mentette meg végeredményképpen. A népbíróság ugye az nem tévedhet, apámat elítélték két év börtönre egy év fölfüggesztéssel, nem kellett leülni neki, de elítélték, de nem mint háborús bűnöst ítélték, hanem učestvovao protiv,⁶⁵ mit tudom én. De nem találtam meg ezt az ítéletet. Na, abba a pomilovanjéba⁶⁶ nem köthetnek bele. Nem is engedtek volna el, ha bűnös vagy, nem engedtek volna haza. Ez így volt.

⁶⁵ Valami elleni tevékenységben vett részt.

⁶⁶ Kegyelem

Negyvenkettőben-nygyvenegyben, meg negyvenháromban jártam második-harmadik-negyedik gimnáziumba, és negyvenháromban, hova akartok tovább menni, apám mondta, ahova akartok, azt mondtuk, hogy tisztí iskolába megyünk. Honvédtisztí iskolába. Hát ez nekünk megtetszett. De főleg a latin nem tetszett nekünk, mert irtó szigorú tanár volt, nem nagyon ment a latin, nem buktunk meg, de nem voltunk jók latinból, és néztük, hol van jó hokicsapat, mert akkor mi már hokiztunk a palicsi sportklubban, tizennégy éves koromban már az ificsapatban játszottunk, az országos bajnokságon másodíkok lettünk Pesten, a palicsi sportklub, nagyon jó csapatunk volt, a Polyák Sanci, a Szász Vicus, a Jancsi, én meg Kmec Jenci volt az első fölállítás, akkor volt a két Gyelmis, tehát jó csapat volt. Hát Marosvásárhelyen nagyon jó hoki van, no, ide menjünk mi. Hát apám nem lelkesedett, hogy mi tisztí iskolába akarunk menni. Azt mondta, jól van, jelentkezzetek, úgyse vesznek föl benneteket. Ha nincs háttér, mert a tisztí iskolába ilyen dzsentrí stb. igen ám, mi elmentünk, és fölvettek bennünket. Hát akkor gyerünk, orvosi vizsga, három napon voltunk Szegeden orvosi vizsgán, hogy egészségesek vagytok stb. Ott a fölvételi vizsgán elbeszélgettek veled, életrajzot köllött ott leírni, a fölfogás milyen, és mi beírtuk azt, hogy jó úszók vagyunk. Mink ezt nem tudtuk, hogy miről van szó, mikor a fölvételi vizsga volt, a pincében volt egy húszméteres uszoda az iskolában, mi ott állunk, csoportra be voltunk osztva, szeptember elején volt a fölvételi vizsga, a gyakorlati, akkor hívtak be oda, ott állunk sorba. Bejött egy komisszió oda az iskolaparancsnokkal az élén, és nézte az úszókat, volt vaskorlát ott, és mondja, ki tud átugrani fejest azon a korláton, jelentkeztünk mind a ketten. Palicsi, lebarnulva, na, tessék. Beleugrottunk, jó, és elment tovább. Fölvettek bennünket.

Ez ötéves iskola volt, négy év után zászlósi rangot kaptak, akik befejezték, és a hadnagyi rang ötéves, a Ludovikát megszüntették, akkor szűnt meg a Ludovika, folyamatosan szűntették meg. Persze először be köllött vonulni, szeptember 20-án vonultunk be, tíznapos újonci kiképzés, a többiek szabadságon voltak. De a rajparancsnokok az ilyen éveseket berendelték, meg az iskola a szobaparancsnokot, szobaparancsnokok voltak ott, meg tiszték csinálták a kiképzést. Szalutálni kell, hogy köll enni és így tovább, minden benne volt ebben, milyen kondícióban vagy, és ez komoly kiképzés volt, és utána október 1-jén a tanítás kezdődött. Komoly beosztás volt.

Az elsőévesre azt mondták, ez ilyen kinövés a társadalomnak, ilyen amőbák. Megvolt ott a hierarchia. Nygyvenegyben ott voltunk. Mert a tanítás július végéig tartott, illetve július utolsó hetében mentünk nagygyakorlatra, egy hónapig, kivíttek bennünket nagygyakorlatra. Mi Erdélyben voltunk, Parajd meg Alsósófalva, Felsősófalva, Csíkszereda, Székelyudvarhely stb. Iskolában laktunk szalmán, komoly kiképzés volt, nagy gyakorlat. Az egész hónapig tartott, az összes évfolyam volt. A páncélosok mentek nem tudom, hova, a gépkocsivezetők, mert kaptunk kiképzést, az egész Magyarországon körülmentek, a másodévesek külön mentek, Szászrégen volt az egyik csoport, a másik meg Sófalván, akkor volt Parajdon, ott voltam a sóbányában, meg Tusnádfürdő, gyalog összejártuk mi azt, akkor még nem volt háborús hangulat, augusztus 23-án álltak át, nygyvenegyben, akkor itthon voltunk szabadságon.

– Mikor a románok átálltak, itthon voltak, de azért visszamentek Marosvásárhelyre?

– Nem. A harmad- és negyedéveseket mozgósították, be akarták vetni őket, de több esze volt a parancsnoknak, nem vetették be, őket kivonták szintén és mi utána bevonultunk Vasvárra, én október 8-án mentem el itthonról. Matlári Imrével, az is Pécsen volt, akkor az iskolát áthelyezték Vasvárra Marosvásárhelyről. És ott voltunk mi egészen december 1-jéig, 2-áig Vasváron, onnét meg kivittek Németországba bennünket.

Az egész gárdát. Nem egy helyre vittek bennünket. Minket először Gross Kirschbaumba vittek, az most Lengyelország, odavittek, ott voltunk öt-hat napig, mert jött az orosz offenzíva, ilyen hó volt, onnan meg elvittek Bergen-Belsenbe, az a koncentrációs tábor mellé, ott volt egy nagy kiképzőtábor, a pán célos századot odavitték, ott rendes tanítás folyt, kiképzés volt, onnan meg gyalog elindultunk úgy április elején, mert az angol bejött, a front, mentünk Dánia felé, Hamburg alatt bevagoníroztak bennünket, kivittek Dániába bennünket. Tönderig⁶⁷ jutottunk el, az ott mindjárt Flensburgtól nem tudom mennyire. Ott két napig voltunk, mert ott volt huszonötezer magyar katona, fönt partra szálltak az angolok Koppenhágánál, és a magyarok nem álltak ellen, látták, hogy vége van, megtagadták a parancsot, minket kihúztak akkor Dániából, és oda Flensburg mellé, Steinbeck faluba, ott vártuk be a háború végét.

Ott a két front között voltunk, semmiféle harci tevékenység nem folyt, május 13-án bejött három dzsipp, egy állomásépületben laktunk, sorakozó, fegyvert leadni, ami volt, mindent, összeszedték, ettől kezdve fogságban vagytok, így nézett ki. De mivel azok a csapatok, akik nem álltak ellen, azok különleges elbírálásban részesültek az angol részről, úgyhogy minket nem is tettek ott fogságba, mi ott laktunk tovább, a tiszt Freiburgba járt a kajáért, hozta, megvolt minden, konyha, szakácsunk, de nemcsak tiszt i skolások voltak ott, hanem honvédség is volt. Futballoztunk, tanítás is ment. Magyar nyelven iskolai tanítás, akkor az a gimnázium hatodik osztálya volt, ment rendesen a tanítás ugye, Magyarországon elismerték mindenkinek azt az évet, meg az előzőt, csak itten nem ismerték el.

Ott voltunk olyan július közepéig, akkor elvittek egy másik faluba bennünket, ott a repülőtér mellé, hát ott aranyélet volt. Ott este táncmulatságot rendezett a banda, voltak idősebbek is, a ludovikások is odakerültek, harmonika volt, otthon nem volt senki, aki ért valamit, az mind a fronton volt, nők voltak otthon csak, egészen tűrhető kaja, még csokoládét is kaptunk néha az angoloktól, az angolok voltak ott, futballoztunk az angolok ellen. Odakerült többek között a honvédség közé a Baróti Lajos, a volt szövetségi kapitány, hát avval együtt futballoztunk az angolok ellen. Hát együtt játszottam vele, egy csapatban a Baróttal. Ő válogatott focista volt a háború előtt. A Szegedben játszott. Baróti Lajos bácsinak neveztük. Meg volt a Szőlősi, az kaposvári futballista volt, játszottunk az angolok ellen. Hát ott nagyon jól éltünk. A repülőtér ott volt mellettünk, német repülőtér, az angolok vigyáztak így is, úgy is rájuk, a gépek rendesen bevetésre ott álltak sorban, volt benzinjük,

⁶⁷ Tönder Dániában.

mert mi utána vettünk egy autót, egy Opelt cigarettáért, mert mi naponta kaptunk két cigarettát is ott, meg hát zsebpénzt kaptunk, megvan papíron, hadi márkát kaptunk havonta, húsz-harminc márkát, lehetett vásárolni. Hát mi ott kitűnően éltünk, jártunk le a tengerpartra is fürdeni, jó hideg volt a víz ott, átláttunk Svédországba onnan, és kitaláltuk, hogy átmegyünk csónakkal, de nem mertünk elindulni. Ott láttam, mikor elsüllyesztették a német tengeralattjárókat, május 12–13-án, amik Japánba akartak menni. Azok úgy meg voltak pakolva, hogy a vécében is kaja volt nekik, volt kenyérkonzerv. Hoztak ki a német tengerészek, sorba álltak a parton, és ott elsüllyesztették, hogy ne kerüljön angol kézbe. Ott vettem tíz cigarettáért, egy ilyen krismajer pokrócot, tele volt tetűvel, ugye akkor megkaptuk a tetűt, onnan kaptam a tetűt, abból a pokrócból, haza is hoztam azt a pokrócot utána.

Ott sátorban voltam, de utána egy pajtában voltunk ott augusztus 20-án, 30-án már kezdett hűvösebb lenni ott fönn, és jöttek ilyen katonai delegáció oda, szerb, jugoszláv katonai delegáció, román, csehszlovák, keresték, hogy akik odavalósiak, hogy intézik, hogy mennek haza, mert a többieket, mondták, viszik táborba. Nem volt muszáj jelentkezni, de volt velünk egy honvédezred, nem század, ezred is, ott lakott a szomszéd faluban, honvéd, hát hova, jugoszláv, hát jelentkeztünk, voltunk ottan a Grósz, akkor a Turszki, a Würtz Pali, mi ketten a hadapródiskolába, a Juszt Pali, a Grósz és Turszki visszamentek, nem is jöttek haza, a Wolf Pista Adáról. No, jelentkeztünk mi, meg a honvédségből is jelentkeztek a délvidékiek. Egy szép napon mondják, hogy mi menjünk egy külön táborba, úgy húsz kilométerre egy másik faluba, szedték össze a délvidékieket, a másik faluban az erdélyieket szedték össze. Oda átmentünk, ott találkoztunk a Tumbász Sanyival, meghalt, szabadkai egyetemi tanár volt, a Tóth Pál Jancsival, az is egyetemi tanár volt, a Meznerics Pista, akkor a Berkes bácsival, a Kladek bácsival, molnár volt, ott volt kb. huszonöt-hat szabadkai, ebben akik odajöttek, Mihalics Miki, a Mihalics fogorvosnak az apja, Kúti, sofőr volt a tűzoltóknál utána, a Szenci, piktor volt a Pionirban, akkor a Pipic, Palicson földműves gyerek volt, a Gyarmati borbély Palicson, mink összejöttünk, a Vajda Ambrus bácsi, az meg vendéglős volt Hajdukovón, ő apámmal nagyon jóba volt, és apámmal volt kint a fronton az első világháborúban, leszakadt valahogy és ebbe a csoportba került, akit kihoztak Németországba. Ő meg apámmal volt, áprilisig ott voltak, ő volt a szakács, az is ott volt ebben a társaságban, hát ott nagyon jóba lettünk az emberekkel, unatkoztunk, nem tudtunk mit csinálni, tűrhető kaja volt.

Egy nagy majorban voltunk elhelyezve, és jött a cséplőgép, learattak a németek géppel, nem volt munkaerő a cséplőgéphez, hát ezek a palicsiak értettek mindenhez. No, volt egy, Pokret zászlósnak hívták, kúlai szivar volt, az volt a parancsnoka ennek a századnak, a délvidéki századnak, no, gyerekek, hát megegyeztem a gazdával, hogy ezt meg ezt kapjuk, marhapörkölt és így tovább, kaja, a cséplés elindult, nem adta a rendes kaját, leállt a cséplés, nem csinálták. Egyszer jön a Vajda Ambrus bácsi szakács, főszakács, azt mondja nekünk, éjjel, gyerekek (de itt mi, a Mezei Pista, a Tóth Pál Jancsi és a Rác Attila becsei zenetanár volt, a sátorban laktunk kint, nem a pajtában, volt nekünk sátorlapunk, mi kint laktunk az udvarban) éjjel jövök hozzátok, mondja

az Ambrus bácsi, majd megyünk valahova. Hát jó. Egyszer olyan egy órakor hadapród úr, na, gyerünk. Hát kinézte, hogy a tengerpart, az Atlanti-óceán tengerpartjától nem voltunk messze, és ott birkákat legeltettek a németek, de nagy fű volt, de be voltak villannyal kerítve akkor, és ezt kinézték, jó lenne lopni birkákat. Elmentünk tízen, lefeküdtünk a fűbe éjjel, az Ambrus bácsi meghajtotta a birkanyáját rád, és egyet el köllött kapni, el is kaptunk, tízet elkaptunk legalább, ő elment, megnézte, melyik a legkövérebb, azt megtartotta, a többit elengedte, ott mindjárt a helyszínen elintézte, reggel birkapörkölt reggelire. Hát ez ment egy pár napig, igen ám, észrevették, hogy hiányzanak a birkák, és a tábori csendőrség ugyebár, de az ivóvizet azt hozták ivóvízes kocsikban meg fürdésre, lajtos kocsiban, ezt honvédek intézték, a foglyok hozták a vizet. Mert a legnagyobb probléma az lett, hogy a bőrével mit csináljunk, meg a csontokkal. Meghozták a vizet, belelőkték a kocsiba, és mentek el, és az apály meg a dagály között volt három méteres differencia, és voltak csatornák csinálva, a földek közé bejött a víz, folyt, mint a patak visszafelé, megint folyt vissza, jött a dagály, ezek beleengedték a bőrt a csatornába, a csontot az apály meg kivitte az Atlanti-óceánba. Nem fogtak bennünket meg. Tudták, gyanú volt, hogy mi csináljuk, de nem tudtak megfogni bennünket.

Utána mondják, na, mentek haza, augusztus vége, jött oda mihozzánk két traktor pótkocsival, két pótkocsi volt, fölültünk, össze volt pakolva a holmi, ki volt az számítva, hogy fölférjünk, és mentünk négy-öt óra hosszát, mentünk traktoron. Elvittek Barcvauba,⁶⁸ az ott van Lübeck mellett, éjjel értünk oda, lepakolunk, olyan mint az indiánsátor, olyan volt, angol tábor volt, de senki nem őriztek bennünket, ugye, meglóghattál volna amikor akarsz, no, azt mondja, ott kijött a parancsnok, ez az ember ide, hat ember ebbe a sátorba, és elosztott bennünket, de előbb bevittek egy bazi sátorba és DDT-porral⁶⁹ minket, vagy lisztes molnárt csináltak belőlünk, mindenünket be, a holmidat, mindent befújtak tetvek ellen. Ott voltunk négy-öt napig, prima kaja, és mondták, hogy mentek haza, de ott már jugoszláv komisszió is volt, kihallgatott bennünket közben, de hogy a transzport kilegyen, várták azokat a partizánokat, akik Norvégiában voltak fogolytáborban, azokat hozták oda, hogy kilegyen a vonat, és avval együtt, no, el is indultunk hazafelé. Huszonnégyen voltunk egy vagonban, kényelmesen tudtunk élni, minden. Ezek marhavagonok voltak. De volt minden benne csinálva, lassan jött, le volt bombázva, három és fél nap alatt értünk, útközben pontosan meg volt határozva, megállt a vonat, ott kaptál meleg kaját. Az megvolt szervezve. Jöttünk hazafelé, augusztus vége volt, megérkeztünk Rosenbach, az Jesenica után az első állomás Ausztriában, Rosenbachba, és akkor láttuk, hogy angolok is vannak ott, akik minket kobojági⁷⁰ vigyáztak, az utolsó vagonban voltak, a kutya nem ugatott bennünket meg. Sorakozó, az angol tiszt, egy főhadnagy perfekt magyarsággal azt mondja, kérem szépen, maguk egy kommunista államba

⁶⁸ Bad Schwartau

⁶⁹ Diklór-difenil-triklóretán rövidítése, nagy hatású rovarmég.

⁷⁰ A szerb nyelvű szlengből átvett szó, ami talán a látszólag kifejezésnek felel meg.

fognak hazatérni, jól gondolják meg, aki akar, lépjen vissza, garantáljuk, a világon bárhol akarnak lenni, elintézzük, magyarul pontosan. Volt, aki visszalépett. Megint, még egyszer azt mondja, most fog jönni az alagút, látni az alagutat, itt fog jönni egy vonat, ami továbbviszi magukat haza, de még gondolják meg, megint stb. elmondta ő a kommunistának a lényegét, hogy hogy néz ez ki, megint visszaléptek néhány, nagyon dilemmában voltunk. De ha nincs a Tóth Pál Jancsi meg a Tumbász Jancsi, visszalépek, biztos visszalépek, de azt mondja, fiatal vagy, hova mész, mi lesz veled.

Na, jól van, megjött a nyitott vagonokkal a vonat oda három sín párral arrébb, lejörtek az elvtársak, madzagon lógó puska, bocskor, egyenruha, csak partizánsapka, a többi ilyen gyűttment, rongyos gárda, ahogy néztük, no, ezekhez fognak menni, mondja az angol tiszt, no, átmentünk oda, be a nyitott vagonba, mikor megvolt, indult a vonat, délután négy és öt óra körül volt ez, megáztunk, mire átjött az alagútban, bemegyünk Jesenicére, fúvósenekar, ki volt nagy betűvel írva: „Dobro nam došli dragi repatrijaci.”⁷¹ Vöröskeresztes nővérek, kaja, szendvics, átnézik, beteg-e valaki stb. Arany az élet. Indul a vonat. Ljubljánában ugyanez a játék megjátszódik. De közben még ott Németországban rákapcsoltak négy vagon, ilyen dalmát tengerészeket, a német Kriegsmarinében⁷² szolgáltak, azokat a horvátok lekapcsolták Ljubljánában, azt a négy vagon. Mi lett velük, én nem tudom, én nem találkoztam egyikkel sem, de jártam bíraskodni mindenfelé, eggyel se találkoztam. No, Ljubljánában otthon vagytok, mentek haza, nagy zenekar, nagy öröm, megyünk Zágrádba, reggel hajnalban odaérünk a, Zapadni kolodvorra érkeztünk, kiszállunk, sorba állnak, beküldtek egy nagy vásárcsarnokba, ott van nem messze, vásárcsarnok volt, nem vigyáztak ránk. No, itt vagytok, feküdjetek le, csináljatok magatoknak helyet, majd mentek haza holnap.

Nojcsoknak a fia az kereskedő volt, a Népkört aki tartotta nagyon sokáig, a Nojcsék Gézának a fia, az patikus volt, és Zágrábban volt egyetemista, az őrmesteri rangban volt, az is velem volt ott a fogolytáborban, azt mondja, kimén a városba, ahol lakott ő négy évig a gazdájánál, hogy megérdeklődje, hogy mi van itten, szerzett egy partizánsapkát, föltette, nyugodtan kísértelt, el is ment, jön délután vissza, azt mondja, gyerekek rábasztunk, ezekkel a szavakkal mondta, sose felejttem el, mindjárt megyünk haza, azt mondja, mi nem fogunk hazamenni. Elmesélte, hogy mit csináltak a partizánok május 9-én ott Zágrábban, mit vittek véghez. Kaptunk vacsorát, lefeküdtünk, este olyan tíz óra után, sötétben berontott olyan nyolcvan ilyen pribék, elkezdtek rugdosni, da vam jebem mater fašističku,⁷³ így meg amúgy, annyi idő nem volt, hogy fölöltözz rendszeren, nemhogy összepakolj, a sátorlapba tettük a holmit és vállra, négyesével irány ki a város, te, az aluljárón át a Száva felé, ki volt rendelve a lakosság oda, elkezdtek köpködni bennünket, géppisztolyos minden öt méterre mind a két oldalán, ua fašisti,⁷⁴ muszáj volt kimenni nekik, a zágrábiaknak. De azok nem voltak

⁷¹ Üdvözljük a hazatérőket (Isten hozta a hazatérőket).

⁷² Haditengerészet

⁷³ Hogy b...sznám meg a fasiszta anyátokat!

⁷⁴ Fújj, abcúg, fasiszták!

olyanok, ismered a történelmet. Ott minket kifütyültek, leköpködtek bennünket, és menjünk ki a Szávára szépen, gyönyörű holdvilágos éjszaka volt, és mentünk utána, balra fordult, lefelé, ahogy a Száva folyik, lefelé mentünk olyan két óra hosszát, féltünk irtó, hát géppisztolyos szivarok, néztem, eldobom, a Szávába beleugrok, lebukok, gyors volt a víz, mondom, meglógok, ha lesz valami, láttuk, hogy veszélyes a helyzet. Egyszer, amit filmekben látsz, mikor olyan kirajzolódik a drótkerítés meg a fölépített őrhely, megyünk be, az örök lemaradtak és bekisértek bennünket, oda be a táborba, sötét van, éjjel, holdvilág volt. Ott a kerítés mellett magyar katonák, honvédek, kérdelem, van-e idevaló, délvidékiek mind, tele volt honvéd foglyokkal. Hát voltak palicsiak, a legjobb barátom, a Szász Miklóst megtalálom ott. Mióta vagy, Micus, itt? Micusnak neveztük, egy osztályba jártunk gimnáziumba, ő kikerült a leventékkel, ő szakács volt, kikerült az angolokhoz Bad Gasteinbe vagy hova, ott esett fogságba. Azt mondja, itt vagyok már két hete, hát ő már egy- hónapja itt van. Hol alszotok? Azt mondja, akinek van hely, bent a barakkban, de ott volt már ezeröttszáz ember, hát kint az udvaron levackoltunk, majd világosan meglátjuk, hogy mi lesz. Világos is lett, volt sátorlap, két pokróc, minden, fölállítom a sátort, a Szász Micusnak semmije se volt, mindent elvettek tőle, egy zsák húskonzervja volt neki, hogy az hogy maradt meg neki, nem tudom. Ő szakács volt ott kint, ő azt hozta. Reggel sorakozó ugye, kihallgatás, névsorolvasás utána, kaját kaptunk, tűrhető, kétszer kaptunk naponta ott Zágrábban. Egész nap szép idő volt szerencsére, összejöttünk a többiekkel, hova valósi vagy, mióta vagy, sok ismerőst találtunk ugye, ott beszélgetünk, este sorakozó, kaptál vacsorát, reggel újból sorakozó, az a baszogatás, semmit nem csináltunk. Volt víz, innivaló, fürdeni lehetett hideg vízben, Zágrábban történik ez, ott egy hete, két hete, de mindennap túrni kell, egy transzport megy valahova, hát mi is, hogy vitték Našičera erdőirtásra, itthon találkoztunk össze utána, na, egyszer mink is sorra kerülünk, holnap mentek haza, libasorba álltunk, egy sorba kellett állni, és mentél be egyenként a holmiddal, mentél be a kihallgatásra.

Állunk sorba, ott közel a kerítés, egyszer kint az őr magyarul odaszól nekem, hogy hadapród úr, nem tudtam, hogy nekem szól, tekintgetek, azt mondja, magának szólok, mondom, hogyhogy ismer, azt mondja, ismer, hát partizánőr magyarul, mondom, honnan ismer, azt mondja, mikor maga szabadságon volt itthon, ő volt a parancsnokság előtt őr mint honvéd, mondom, hogy kerül ide, azt mondja, megszökött a hadseregből és a partizánok besorozták, s odakerült a fogolytáborba, azt mondja, tegye le a holmiját ide, de akik jöttek kifelé, meghagytak nekik vagy egy köpönyeget vagy egy pokrócot meg semmi mást, elvettek mindent, meg a csajkáját meg a kulacsát, kész, ennyi maradt meg. Azt mondja, tegye ide a holmiját, letettem, mondja, hogy nincs semmije, mondtam, rendben van. Visszaadta, egy pecellói szivar volt, nem mertem keresni utána, most, mikor volt a rendszerváltás, de meghalt közben az ember, nem mertem keresni. Őmiatta sem meg miattam sem.

No, mentek haza, kaptunk egy kulacs feketekávét meg fél kenyeret. Hát úgyis ott-hon lesztek, elég lesz. Hát igen, három és fél nap után megérkeztünk Petrovaradinba, mert hétfőn ott a híd robbant Gombosnál és amott is, kiszálltunk Petrovaradinon,

sorakozó, mentek haza, jobbra át, közben leszedték útközben, ami ért valami rajtad a ruha, kaptál egy szart, tetves angol dzsekit kaptam egy disznótól, a jó bakancsomat el akarták venni, nem adtam oda, akkor már indult a vonat, utána beleléptem egy nagy tócsába, vagonoknál valamibe átütöttem és mintha a talpa le volna válva, nem köllött neki. Indul a pontonhídon át Újvidéken és a báni palota előtt lelógoroztunk,⁷⁵ leültünk, mentek haza majd, kezdett csöpörögni az eső. Látom, a másik oldalon megy a Repavics Dönci, az egy trombitás zenész volt, járt a pólózók közé, jóba voltam vele, és ott ment, és megismertem, mondom, Dönci, ment ő tovább, mintha nem hallana, de láttam, hogy hallotta, mondom, szólj ki a faternak, hogy itt vagyunk. De ő ment tovább, jött vissza, mintha arra lenne a dolga a másik oldalon, este elkísértek a vásárcsarnokba Újvidéken, ahol nem volt egy ablak se, semmi nem volt, ki vagyunk éhezve, gyönyörű jó marhapörkölt-paprikást kaptunk ott Újvidéken, holnap reggel mentek haza.

Hát holnap reggel sorakozó, és megyünk át a pontonhídon megint Petrovaradinra, és vittek le Zimonyba, no, ott fogolytábor volt, de igazi. Oda bekísértek bennünket, ilyen istállókban, mikor régen bementél Zimonyba jobb felől van egy nagy lovaskaszárnya, ott történik ez. Tele honvéddal meg német katonával, azokat vitték haza meg honvédokat is, a Sárosi Áronnal⁷⁶ találkoztam ott, azzal a futballistával. Mióta vagytok itt, hát egyik egy hete, két hete, három hete, hol hogy, de ott jöttem-mentek az emberek. Másnap reggel, mikor odaérünk este, borsóleves, olyan öt szem borsó, kopogós borsó és tele kukaccal, egy darab kenyérral, ez volt a kaja. Másnap reggel ugyanaz volt a reggeli. Amit meghagytak vacsoráról, azt megkapták reggelire. Nem is kaptunk mi más kaját ottan, és reggel sorakozó Zimonyban, és tizenkettes csoportba beosztanak bennünket, a Szász Micus ott volt bent az istállóban, és beteg lett, és jön oda, hogy legalább vigyázz a holmira, és vittek bennünket Belgrádba melóra, tizenkettes csoportban, gyalog mentünk persze oda. Hát minket visznek egy orosz hajóra, azok hozták a leszerelt gépeket Németországból, és ott át kellett rakni nagyobb hajókra Belgrádban, Zimonyban, és vitték Oroszországba. Tudod, milyen nehéz, az oroszok kegyetlenül bántak velünk első nap, én mondom a többieknek, én ide többet nem megyek, ez nem jó hely, másnap reggel megint sorakozó, addig eszkiváltam, hogy másik tizenkettes csoportba kerültem, no, ez négyszer tizenkettő, mit csinálnak velünk? Levittek a zimonyi állomásra, gyalog mentünk, nem olyan messze volt az állomás, úgy kilométer, a négy csoport, egy-egy őr minden csoporttal, kísért bennünket, ott egy kamion, és a két csoportot, én maradtam Zimonyban az állomáson, átvittek Čukaricán a pontonhídon a keskenyvágányú vasútállomásra. Itt meg huszonnégyen itt vagyunk, mi a dolgunk, jött a vagon tele téglával, ott a kamion, a téglát rá kellett pakolni a kamionra, az vitte Čukaricára, át kellett pakolni nekik a keskenyvágányú vagonokba, amit vittek Szerbiába, a téglát, de az a kamion almát hozott Szerbiából, egy vagon almát hozott ide, be kellett pakolni a vagonba,

⁷⁵ Letáborozunk

⁷⁶ Valójában Sárosi György, az 1938-as labdarúgó-világ bajnokságon második helyezett magyar válogatott játékos.

vitték Újvidékre a Kulpin gyárba lekvárnak. Hát ez nagyon jó munkahely, mondom, és észreveszem én, hogy a mi sofőrünk megjött oda, nyitotta ki a motorházat, vett ki, fel a köpenyt, olajos, dolgozik az ember. Egy fuvar volt első nap, még lett volna, ha öt. Másnap ugyanez játszódik le. Hát én elkezdtem beszélgetni evvel a sofőrrel, jóba lettünk, ez egy Kokotović nevű futballista volt Zágrábban, a Građanskiban játszott annak idején, úgy utálta a partizánokat, hogy nem bírta látni. Hát szabotálta. Jöttek nézni, mért nem megy, hát u kvaru sam,⁷⁷ azt mondja. Harmadnap, mikor már jóba lettünk vele, azt mondja, dečki,⁷⁸ az állomáson az átutazó katonák Szkopjéba, Ljubljánába helyezték a katonákat, kaptak kaját, főtt kaját kaptak ott, azt mondja, itt a sapkám, állj sorba, senki nem kérdez semmit, kapsz kaját, sorba mindannyian megebédeltünk. Este megyünk be, kötjük be a zubbonynak az ujját, tele almával, lógott, ugye, és mentél föl, sötét volt, amikor mentünk befelé, a többieknek vittünk be almát. Jó kaja az alma.

Na, ez így ment úgy két-három hétig a Kokotovićyal. Rendes szivar volt, irtó rendes, és megyünk be, kiabálás, hol vagytok ti, egy siptár ór volt velünk, olyan buta volt, mink a partizánsapkában meglóghattunk volna százszor, leszereljük, hát egyedül volt, de mi értelme volt, úgysis elkaptak volna, de ha Jesenicén van, akkor ellógok, úgyhogy a siptárral jóba is lettünk, adtunk neki cigarettát, de senkinek nem volt egy dinárja se. Én hoztam egy futball-labdát még Németországból, ott mikor volt a visszavonulás, volt a raktáron egy futball-labda, beletettem a hátizsákba és hoztam, Zimonyban köllene már pénzt csinálni valamiből, az a Dönci el is jött Palicsra, meg is mondta apámnak, ő le is jött Újvidékre, de már nem talált bennünket ott. Ez a Kokotović eladta ezt a labdát száz dinárért Belgrádban, ide is adta a száz dinárt, az nagy pénz volt.

– Azon mit lehetett venni?

– Egy kiló kenyér két dinár volt. Száz dinár, nem volt futball-labda, és szelepes labda volt, úgy sajnáltam odaadni. Hát mit csináljak, pénz köllött.

Egyszer megyünk be este, nagy láрма, sorakozó, hol vagytok, hát dolgozni voltunk. A holmit fogjátok meg, kaptál objavát,⁷⁹ kirúgtak bennünket, ideš kući.⁸⁰ Vissza az állomásra, mikor van vonat Újvidék felé, volt este tizenegy órakor Petrovaradinra, ott a pontonhídon száz igazoltatás persze közben, és átme gyünk az újvidéki állomásra, reggel öt óra tájban volt Szabadkára vonat, na most az újvidéki állomáson, a régi állomás volt, ott lődörgünk, egyszer két partizánkatona sorba állít bennünket, molim legitimacije.⁸¹ Nézem, ismerős nekem az egyik, hát az Úri Bandi volt az egyik, a másik meg a Radojčić Saša, mind a kettőt ismertem a gimnáziumból, az Úri Bandival egy osztályba jártunk. Mondom, Bandi, nem ismer sz meg, molim legitimaciju, itt van, olvasd, itt az objava, hivatalosan. Utána én azt a Bandit baszogattam itt végig, hogy még élt, találkoztam vele, mondtam, molim legitimaciju, nem álltam le vele szóba

⁷⁷ Elromlott

⁷⁸ Fiúk

⁷⁹ Hirdetményt

⁸⁰ Mész haza.

⁸¹ Kérem az igazolványaikat!

egyáltalán. Hát nem ismer meg. Megmutatom az objavát, hogy mit csináltak ezek a disznók, mert más kifejezésem nincs.

[Itt a bizonyítvány pl. az 5. osztályról, megőriztem. Nem voltam se jó, se rossz tanuló, közepes voltam. Ezt az objavát a kezedbe nyomták, és ezzel gyüttél haza. Olvasd el, hogy van ez kiállítva. Mintha legalábbis ők fogtak volna bennünket el, bez prava na povratka.⁸² Na, ezen röhögünk. De ott írja még, na osnovu AVNOJ-a pomilovanje⁸³ ugye, ami, ha pomilovanje, akkor engem nem lehetett volna hajtani, nem lehetett volna felelősségre vonni semmivel se, mert pomilovanje na osnovu AVNOJ-a, odluka AVNOJ-a. Ott írja, hogy amnestije i pomilovanje.]

Szabadka, 12.

A PUTRI KASZÁRNYÁBAN VÓTAK SZABADKÁN BENT

– Szóval vót az onokatestvérem, az magyar katona vót. Szabadkán, a külső kaszárnyába, huszárkaszárnyába. És mikó gyűttek a partizánok, akkó elmentek, az egész izé. Úgyhogy kikerültek Oroszországba. Akkó negyven-negyvenhatba hozták őket [vissza]. Nem tudtak a szüleik semmit se róla, hogy mi van vele. És negyvenhatba hozták őket, és Bačkin⁸⁴ is megállt a vonat, és lekajabáltak, mert be voltak vagonozva. Lekajabáltak, hogy kicsodák, élnek, viszik őket Szabadkára. És akkó volt ott Királyhalmán, nagyon soknak vót, akinek oda vót a fia vagy ura, vagy mit tudom én, apja, akkó hallották. És ezt, Sós Pistának hívták ezt az onokatestvéremet, az is lekajabált, hogy szóljanak Sós Mihálynak, hogy itt van a fiuk Szabadkán. Hát persze, hogy mentünk, hán nem nagy gyerek vótam én se még, nagylányka. Mentünk egész csapatosan be, egész a Putri kaszárnyában⁸⁵ vótak Szabadkán bent, a Halasi úton. Oda voltak betelepítve. És oda mentünk be hozzájuk. Akkó ott vótak bent kihallgatáson, akkor kórházba kerültek, hogy milyen betegséget hoztak. Aztán engedték haza. De ez mán a partizánidőbe vót, mikó űk hazagyűttek, nem a magyar időbe. És mást onnan a magyarok nem vittek.

Szalatornya, 49.

SZÉPEN, BECSÜLETESEN

– Amikor fogságban volt, vagy a fronton, az itthoniakkal értekezett valahogy?
 – Írtam egyszer a Varga Mihály bácsinak. Varga Mihály kőművesmester, azok építették a tűzoltólaktanyát, meg Szarajevóban dolgoztak. Akkor itt voltunk Našicán. Akkor elgyütt, hozott szalonnát. Akkor ottan avval beszéltünk. Akkó egy Leit Franc, az is a bányában dolgozott, de az mint civil volt lent, mint a Meitner Jóska.

⁸² Visszatérésre való jog nélkül.

⁸³ Az AVNOJ-i határozat értelmében kegyelemben részesül.

⁸⁴ Bácsszőlősen, ma Királyhalma.

⁸⁵ A Halasi úton álló kaszárnya, ami a Putri kocsmáról kapta a nevét.

Az is civil volt. Munkás. Akkor avval elgyűttek a Kroó ángyi, a Misinek meg a Józsi-kának az anyjuk, Kroó ángyi meg anyámmal elgyűttek, meg evvel a Leit Francival, brestovacival.⁸⁶ Elgyűttek le a bányába, oda. Éjjeli partiban dolgoztam, este tíztől reggel hatig. A szélin dolgoztam én a bányának, a bágeron,⁸⁷ és akkor eljöttek oda, és ott beszélgettünk. Kaptam már ottan fizetést is. Mikor minden vasárnap dolgoztunk, akkor kétszáznegyven dinárt kaptunk egy hónapra. De én dolgoztam a mélyfúróknál, ott is duplán kifúrtam, mint ahogy a norma volt. Tizenöt méter volt a norma, én meg kifúrtam harmincat is. És aztat fizették, mint civileknek. Amikor az első fizetést kaptam, kaptam hatszáz dinárt. Akkor mindjárt vettem egy láda, tíz kiló marmaládé vót, faládába. Aztán mindjárt bírtunk a bátyámmal lekváros kenyeret enni. Rákenyni a kukoricakenyérre. Aztán a mélyfúróknál elértem, hogy nyolcszáz-ezer dinárt. Akkor a bányában, mikor mentem lakatosnak, ott kellett túlórázni, mert sok volt hatvan vonatot karbantartani. Annyi vonatunk volt. Ott túlóráztam, ott már kaptam ezerkétszáz dinárt. A Józsi nem kapott, csak kétszáznegyvenet, de nem számított, mink együtt ettünk mindent. Megosztottuk az izét, se nem veszekedtünk soha. Ott voltak testvérek többen, mint a kutyák meg a macskák, úgy marták egymást. Mindig veszekedtek. Azt mondja nekem ott egy Mayer, hogy ti soha nem veszekedtek. Nem, miért veszekednének? Az apatini volt. Hát de nem köll veszekedni. Szépen, becsületesen, nem hazudozni semmit, se nem árulkodni egyik a másikra, se tenni-venni. Mindegyik a munkáját csinálja.

Doroszló, 114.

KERESTÉK AZT A, AKINEK A HALÁLFEJ BENT VOLT

– Lemondott a Horthy, jött rádión, Szálasi újra hogyhíjjákolt, csapatot, vagyis hadsereget... toborzott, toborzott... a nyilasok, má nem gyün a számra, és akkó fétek, mer ki tudja, háború... De vót, aki nem ment e, vót, aki nem ment e és jó járt. Apám a elment, és ment a visszavonulás, azok a németek, akik innen mentek, mer űk együtt mentek. Apámék is úgy mentek, a front... húzódott, űk is ahogy mentek. Úgyhogy erre Linzbe, sokszó mesélte Magyarországon azokat a bizonyos falukat, amikő megálltak. No, akkó itten én is megállok. A Sajda Ferinek az apja... nem kommunista az öregapja... akkor Hajnal, akit mondtam, a Szép Mariskának a... akkó még valami hárman, de Cöndör Lajos bácsi is, az is ott vót, és apám őrségen állt, ezek meg megszervezték, hogy most jönnek az oroszok, és lesz egy nagyobb huzat, egyszerűen űk lemaradnak. És az a helység háromszor cserét gazdát. Ott kő kövön nem maradt. És meghaltak. Ha apám nem megy őrségbe, akkó ű is velük megy, mer ha front átmegy, akko az mán, és megy, megy tovább, akkó egy napot kitart. De háromszó cserélt gazdát. Oda-vissza, oda-vissza. És akkó úgyhogy nem hallottak rúluk, és ilyenek is vótak. Most akkó, tudod ez megin hozza magával a... Kinek a szerencséje? Nem. Ahogy esik, úgy puffanik.

⁸⁶ Doroszló mellett található település, magyar nevén Szilberek.

⁸⁷ Kanalas markoló

Úgyhogy akkor evitték fogságba, nagy lágerba, ott vót Pila Anti bátyád, ott találkozott apámma, meg még egyet mondtak valakit, de azt mán nem tudom, hogy kit. És akkor megtörtént ez a bizonyos megegyezés, hadifoglyok, az a terület, ami Szerbia, Titóékhoz ért, akkó az ragaszkodott azokér az embereké, és ha azt mondták, hogy te hova való, gombosi vagy és vajdasági, no akkó így jöttek haza.

Nem tudom, én nem tudom, apám is oda vót, még oroszokná vót. Ja, az az első világháború vót, hét évig vót... hét évig... ez a százéves... hét évig Szibériába. Ott a tyúkok nem bírtak megmaradni, beásták a földbe. Olyan ekkora helységet csináltak, mint még egyet, olyan jó két métereset, oszt akkó tettek rá még, hogy mínisz negyven fok. Ott élni. Úgyhogy apám ott, most úgy, majdnem egy év, mer októberba, hát mikó a Horthy, vagyis jöttek az oroszok.

Hát mikó van a, vót a hodzsáki község fölszabadulása. Negyvennégybe, nem? De nap. Október valahany... de nem tudom, mennyi, huszon... október kettő, három? De ement apám arra az időre és szüretre, negyvennégybe. Ugye? És negyvenötbe szüretre hazajött.

– Mit csinált, amíg ott volt?

– Semmit. Nem dógoztak. Annyian vótak, mind a... hanem vitték, ez egy fogadóközpont vót, és innen válogatták ki azokat, akiket vittek Szibériába. És akkó még nem kerüt rá, ha köllött vóna egy évet is, de ez ez, ilyen terv, ilyen elképzelésformába ment. No most, akik beleesett, hogy előbb má, ugye az elejibe vót, azt vitték, onnan má vagy meggyütt, vagy nem. Az a rengeteg, meg mi csináltak a németek, mikó, most ezt én se tudtam, a halálfejet behogyhíjjákolták a karjukba. És aszongya apám, hogy le köllött vetni a hogyhíjjákat [inget]... És keresték azt a, akinek a halálfej bent volt, azokat külön... Így van. SS-esek. Akkó vót sok, cigarettával égették ki, hogy ne lássák, de az még rosszabbú csinált, me még fájt is. De az mán tudva vót. Még volt az, csak így köllött tartani a kezit és a, a hogyhíjjákok nézték, hogy mi.

Gombos, 119.

FÁT TERMELTEK KI AZ ONYEGA-TÓ PARTJÁN

– Nekem volt egy testvérem. Az elment magyar időbe katonának. Mert hát muszáj volt elmenni. Huszonháromban született, neki kötelező volt már elmenni, és nem tudunk róla nyolc évig semmit. Elvitték Oroszországba, ott fát termeltek ki az Onyega-tó partján, fát termeltek ki. Meg minden reggel, mikor mentek, akkor egy ment elől, az nézte, hogy hol az út, mert másképp, ha belementek a hóba, onnan már nem bírt kigyünni. És akkor, mikor lejárt a nyolc év, akkor kezdték őket engedni, ami hatezer, nemtudom, hányas volt a számuk, de a hatezer fölül azt kezdték engedni, oszt ő is belejutott. Elgyütt Máramarosszigetre.⁸⁸ Mikor ideért, akkor már volt több Szilágyi is, de nem mertek egymásnak még mutatkozni, mert mindig az volt, hogy visszaviszik Oroszországba. Na és akkor, mikor ideértek Máramarosszigetre, akkor hát mondták, hogy visszaviszik őket. Nem adják a papírokat, hogy hazamenjenek,

⁸⁸ Máramarosszigetre

visszaviszik őket. Az anyámnak két testvérje ott volt Siklóson. De az én testvérem ott is született. Mert ők akkor főbérleők voltak ott. És akkor az anyámnak a testvérje csendőr volt, és azt mondta, hogy majd ő hazahozassa. Ugyhogy odavitette Baranyába. Akkor ott volt egy hónapig, hát csak haza akart gyünni. Karácsonyra hogy hazagyün. Akkor körülgyütt erre, átgyütt Bajánál, oszt Vaskúton volt énnekem egy onokatestvérem, és akkor ott már összebarátkozott a csendőr Pista bácsival. Avval a kupuszinai csendőrrel, meg a Siplika. Ezzel volt együtt, és vasárnap reggelre átgyütték a határon, megfogták őket a jugoszlávok. Bevitték Zomborba, ott voltak reggeltől estélig, mikor besötétedett, akkor visszadobták őket. Akkor szegény fejfel mit csináljon, visszament oda az anyám testvérihez, mert azok földművesek voltak, és akkor ott dolgozott. Gondolom, meg is nősült, és ott maradt.

Szilágyi, 128.

TUDOTT IS OROSZUL

– Mészáros Feri apóékat mikor elvitték katonának, tavasszal berukkolt Zomborba, ők hárman, ők telecskaiak, később pár hónapra elvitték őket Szolnokra, úgy mind a hármójuk Szolnokon letöltötték a három évet, és leszereltek. Szóval még az oroszok nem jöttek be, leszereltek. Mészáros Feri, Acsai Pista, Valder Szepi voltak egy helyen, és mindhármójuk a három évet letöltötték, és hazaengedték őket, mielőtt bejöttek az oroszok. Mert ott a magyarban akadályok voltak, harcok voltak Pestnél is, ahol vizek vannak, Székesfehérvár negyvenkettőszer cseréltek gazdát, az is sok ott. A Balaton meg Pest között van Székesfehérvár, hogy annyi harcok voltak. Én aztán hallottam, mert ott megyünk el autóval Hegyeshalomnak, Sopron, Balfon, ott nagyon jó idegfürdő van. Én ott többször voltam, a Balaton mellett van.

– Mészáros apó testvérjéről tud valamit, a Matyiról?

– A Matyi az sógor is. A munkahelye, ilyen határt járta, csőzők voltak, Nagy Feri meg Csernák Feri. A Matyi volt fogságban Oroszországban, Szibériában volt. Mondta, mikor bevagonozták őket, vitték, de innen vitték ki, a katonák csak úgy dőltek ki, be voltak vagonozva öt napig, ő kibírta, mert erős szervezete volt. Szedték a krumplihajat össze, ahol tanyáztak, de ott is hol az egyik halottat vitték ki, hol a másikat. Apósom, a Kormányos, ő is volt fogságban Oroszországban. Tudott is oroszul, mikor jöttek be, beszélt velük. De ő még akkor nőtlen volt, de nem tudom, hány évig volt, mert vele nem beszéltem ilyesmiről. Mikor bejöttek az oroszok, akkor beszéltek, ott is hagytak egy hasas fehér lovat, az ő lovukat meg elvitték, akkor az a ló lelelt és aztán két szürkét hajtottunk, aztán fölnevelték, és mi vettük át apósomtól az egyik lovat, és azt hajtottuk.

Bácsgyulafalva, 102.

OROSZUL NEM TUDUNK, NÉMETÜL MEG NEM MERÜNK

– A Marosek Pali bácsi, azt úgy hívtak, az Ukrajnába volt ott valahun hadifogságban. De az olyan volt az a fogolytábor, hogy amarra vót körülkerítve, és ott semmi a világon nem vót, csak úk, nem tudom, hány ezren. Oszt azt mondta, hogy ott járkált összevissza, avval én beszéltem, ez így volt, ahogy mondom. Oszt azt mondta, hogy a hangosmikrofon állandóan mondta, hogy a szövetséges csapatok, mert akkor már jól összefogtak a német ellen, akkor Amerika is, no meg már mindenki az oroszsal volt. A szövetséges csapatok Zombornál vannak, Kupuszinánál. Pali bácsi mondta, hogy úgy álltam, hogy ennyi meg ennyi millióan, mondta, és nem bírnak átkelni a Batinánál a Dunán, és nem bír általgynni az erősítés, és nem bírnak és nem bírnak...

– Hallotta Kupuszina nevét?

– Ott hallotta, meg a Kazukot. Hallotta. Oszt azt mondja a Pali bácsi, hogy úgy hüledeztem, hogy: „Pali, te haza akarsz menni? Hát ott nincs semmi. Hát mennyi millió ember elment. Ott semmi nem maradt. Hát ott olyan cirkusz van, hogy ott nincs semmi.” Egyszer csak azt mondja, hogy ott távolabbrú, mert nagyon nagy terület volt ez, lássa, hogy tankokat festenek asszonyok. Hát odamén, megnézze, hogy kik ezek. Mert mintha magyar hang megcsapta volna a fülit. Mikor odamén, hát hallja, hogy magyarul beszélnek. Odaköszön nekik, hát maguk magyarok? Nem. Hát hogy kerültek ide? Apatini svábok vagyunk. Hát hogy kerültek? Kupuszini nincs itt? Mondta rögtön. Azt mondta, nincs. Hát mikó gyüttek? Hát akkor mondták azok, hogy mikó. Hát nem tudják, mi van a Kupuszináva? Azoknak jó, azok megvannak. Hát akkó maguk mé vannak itt? Mert elvesztettük a háborút. Apatin nincs többet, se Szentivány, se Kruseva, se Gakovo. Akkó nem tudják mégis? Kupuszina úgy van, ahogy vót. Mert maga? Mer én odavalósi vagyok, mondja. Jaj, magának van hova hazamenni! Hát akkor mér beszélnek magyarul? Azért mert oroszul nem tudunk, németül meg nem merünk. Akkor megkönnyebbült a Pali bácsi, azért mégiscsak, ha megmaradok, akkor van hova hazamenni. Úgyhogy innen akiket vittek a reptérről a repülővel, odavitték őket. És ott zsákmánul ejtették a német tankokat, és ezek festették rá. Az egészet átfestették. Hogy hunnét vót nekik mindig mindenük?

Bácskertes, 15.

NAGYON JÓ FÖLTALÁLTAM MAGAM,
NAGYON JÓ VOLT OTTAN

– Akik voltak német sváb asszonyok, nők, azokat is mind elvitték. Oda ki, Oroszországba. Ott dolgoztak, gyönyörűen, meg tiszta gyönyörű ruha, minden, minden, szépen dolgozott, volt, aki félt, mondta, hogy elment, és mint lány, és két gyereke jött haza. Semmi. Ottan, ahol én voltam, ott soha senki, az mind szakemberek voltak, meg minden, mondom, az olyan volt ott, ahol dolgoztak ezek a szakemberek, románok voltak, román, magyar, német, minden, minden izék voltak ottan, szakemberek. S a mind, a mind tizennégy-tizenöt lámpás nagy rádiókat csináltak a

orosztiszteknek. Mind ezek az magyar, magyar szakemberek. Az a jó, hogy soha... semmi bajom nem volt, mondom, ezek ott adtak meg, meg fizetést is adtak, meg, meg... Mer hát vót kantin minékünk, bírtam bemenni és vásárolni ottan.

– De mindent rubelé?

– Igen. Persze. Rubel pénz. Nagyon szépen, nagyon szépen, az ottan, akik ott voltunk, azok, és színdarabokat csináltak. Meg én is voltam színdarabba. Fellépni, meg minden, óriási, milyen. Mondom, ez, ez, ez olyan... Ezek rendeztek, volt ottan, húúú, egy, egy milyen, asszem, hogy egy...

– Milyen darabokat?

– Magyar, erdélyi, magyar. Az is, nagyon, nagyon...

– Az oroszoknak adták elő?

– Nem. Így magunknak. Űk gyűttek nézni. Persze, és én is, még én is szerepöttem, mit tom, mint órás ottan menten. A ja, volt egy nagy falióra, és akkó én azt javítottam, hogy a, ez köll vinni nem tom milyen üzletbe, és úgyhogy azt... Én ott nagyon jó, nagyon jó fölaltam magam, nagyon jó volt ottan. Semmi, soha semmi baj nem vót.

Románok a oroszokka. És olyan benti, oda jöttek a izék, oroszok, nem, nem bántottak bennünket, csak mind szedtük mingyá azt, ami nekem voltak órák, begyűttem ide, mind végig kötözkött, és le, a nadrágba bele. Karórák voltak...

– Azt keresték, ugye?

– Ami, a mindent összeszedtek, ami van. Elővettek, és akkor. A románok, na azok meg leűtek ugye a izére, a partizánok leűtek arra padra, és elvitték a jó magyar bakancsainkat. A magyar ruháinkat elvitték. És adtak ilyen ócska, ócska ruhát. Te jó ég! Az anyjuk jó mindenit! Nem bántottak bennünket.

– Nem verték magukat?

– Nem, semmit. És ugyanoda, akkó vissza, ahonnan elindultunk, a határon, oda, oda vissza, visszavertek bennünket. Azé ottan vót egy szakaszvezető, az mondja, minden románt agyonlövök. Elég az hozzá, oda visszavertek bennünket, visszamentünk gyalog. Visszamentünk oda határra... negyvennégy. Na most azt is ugye, hogy hanyadikán, oda visszavertek bennünket, és ott akkor a oroszok, egyszer csak jöttek, és... hát azt mondták, hogy engednek haza. Azt mondja, innen nem engednek senkit haza. És ottan az egész, hogy vót ottan akkor. Bennünket hol, hova először vittek? Oroszok mind összeszedtek bennünket... Először ottan bennünket akkor összeszedtek, és kivittek egy óriási nagy raktárba a állomáson, ott a vasútállomáson egy óriási raktárba, és egyszer csak... Nem zár... nem bántottak semmit. Hanem jött egy óriási nagy szerelvény, vonat, és ott mind összeszedtek bennünket. Erdélyen vagy erdélyi magyarok. Várj! Honnan vótak, várjunk csak. Jugoszláviai magyarok és anyaországi magyarok. Vegyesen minden vagonba, elő-hátú vótak a anyaországi magyarok, a, minden vagonba százhusz ember, hatvan ember volt izé, hadifogoly, az volt a hátsón, mink meg, ahogy a vonat ment orosz felé, mink meg, a magyarok ott vótunk hatvanan. Úgyhogy volt még egy baranyai, és egy baranyai Bencsik, Bencsik, Bencsik Éva, az volt itten, két nagylány, és annak egy testvére, Bencsik János. Mondja, az is ott velünk, akkor a Pógár Pistáva.

A, persze, a románok elvették köppenünket mindennek. Ott jöttek az oroszok, mentek, és mondja, gyengi, kinek van pénze. Mondom, nekem magyar pénz, mit adsz érte? Egy zacskót dobant⁸⁹ ide, elkerültem. Ez volt a szerencsém. Elcseréltem, és mi mennyiért, vigyétek. Pénzt. És akkor ott abba a nagy raktárba ugye, na, akkor vót, de Bencsik János, és az meg a Pógár Pista akkor, ezek, akik ilyen kereskedtek, azok odaadtam, csak elvitték a keppent, zubbont. Ki tudja, hol, hol fogunk kötni ki. És akkor elment, vegyé nekem valamit, de akkor elcseréte, és vett egy köppent nekem. Jó köppenyt vagy magyar köppent. Itt ez vót a szerencsém. A földimnek meg, Pógár Pistának meg egy olyan, mint a lópokróc, de jó meleg, jó pokrócot. Ez vót a szerencsünk.

– Ez miatt nem fagytak meg.

– Igen. Akkor ott a vagonba ugye, ahogy leterítettük a izét, a köppent, és a pokrócca, evve. Elég hideg volt, és, de nem adtak enni. Ott volt ajtóra csináva ilyen kis csatornácska, deszkából, oda lehet vizelni, de mindennap adtak egy ilyen kis száraz kenyerkét. Minek mondják eztet? Olyan kis izéket... Olyan, olyan kétszersült. Ezt, és akkor, de vizet nem adtak. Akkó százhusz embernek adtak egy vödör vizet, akkó evőkanállal osztottuk, avva el a vizet. Ott elindultunk, hétezeröttszáz kilométerre vittek bennünket. Onnaj a román–orosz határtól elvittek bennünket, Uralon túl, az, az, szint, az, az egészen... Az Kopejszk,⁹⁰ az mind szénbánya vót. Semmi más, hegyek, szénbánya. Kopejszk a neve. Úgyhogy, ott onnan már az Ázsia. Tovább. Odaengedtek bennünket, odaértünk hajnal...

– De addig ki se szátak a vonatbú?

– Nem. Nem engedtek ki. De érdekes vót, hogy egy hónapig nem ettünk. Nem ettem.

– Há de, csak azt a kenyeret?

– Azt a szelet kenyérkét, meg egy, egy kis vizet. Lesoványodtunk nagyon. Na, elég az hozzá, mikó odaengedtek bennünket, akkor ott az mind szénbánya volt arra, és rengeteg mennyi barakkok voltak. Földbarakk, csak a tetejük kint van. Olyan kétezer-öttszáz ember. Na, a mink meg egy óriás nagyon nagy épület, deszka, fából. Három priccs. Mondom a Pistának, de gyere, menjünk fel a harmadik izére, és ott, mer följebb melegebb lesz. A kezépen volt egy ilyen, méter, két méter magas, egy és fél méter szegletes, szegletbe, vályogból csinálva, be volt egy kicsit meszelve, ott, ilyen kis poros szénnel, ott tüzeltünk. Hideg volt bent. De a tetyűk majd megettek bennünket, de a Pista, nem, ű ott lent, lent feküdt alsón, én meg felmentem a tetejire, mondom, és egyszer csak jen a tiszt. Orosz tiszt. Mer rengeteg mennyi tetű volt. Majd megettek a tetűk. Fölvakartuk a bőrünket, hogy a vér folyt. Egyszer azt mondja, hogy az egész ruhát le köll adni, egy zsebkendőnek nem szabad maradni. Le a zegész ruhát ugye, ez csak vót az a egy olyan nagy helyiség, ami nagyon nagy épület, hadifoglyok. A többiek meg még voltak olyan mély, hetven centi volt, a földbarakk, oda bementünk, hetven centi vót, kezépen üres. Két oldalán egy, kettő,

⁸⁹ Duvan, dohány

⁹⁰ Kopejsk, Oroszország, Cseljabinszki terület

három priccsek. Azé ott tizeltünk, nem fértünk oda melegenni, ahó a kályháhó, ami, ahol volt tüzelve egy kicsit. Egyszé jön a orosz tizst, az egész ruhát, mind le ke, leadtuk a ruhát mind. Szűzanya meztelen maradtunk.

Levitték fertőtlenítőbe. Elvitték, nagy meleget adtak rája, kigyulladt, és megégett az összes ruha. Itt vót a nagy baj. Te jó ég! Jön, azt mondja nincsen. És akkor össze a prüccsölővel⁹¹ lefeküdtünk, mindig a hátunkat összetettük, és így melegítettük egymást. Meztelenyű, csíp. Óriási, mit szenvedtünk... Ez rengeteg, nagy, mennyit szenvedtünk. Elég az hozzá, akkó jött a tizst, és hozott mindig akkó, hoztak ilyen öreg, öreg, orosz ruhákat. Nadrágot, akkor egy kis inget, meg mi, felütöztek lassan bennünket. Úgyhogy ez így...

– Szökéssel nem próbálkoztak, mikó a vonat haladt odafelé?

– Nem lehetett ott. Hát ez olyan messze vót onnan, hogy meg, abszolút nem lehetett benne. Hanem akkor ottan nyilván hoztak ötezer német hadifoglyot. És akkor bennünket elvittek, persze nem mondták, hova. Pont így nézett ki, mint ez a Kis Ferenc utca, és ottan így... Így mentek a, így ment ez, és innen, és így ment hosszában lent óriási nagyon nagy, nagyon nagy épületek. Rettentő nagy épületek, és ottan mind benne, hadifoglyok. És itt szépen, nem bántottak bennünket, adtak enni is, minden, és mielőtt elindultunk, hogy összeszedtek pár embert. Hát én is mondom, te jó ég, földimet is, Pógár Pistát, meg több fiatal, többet összeszedtek. Én is mentem volna velük. Mondja, nem lehet, ezek mind tidébetegek. Megvizsgálták ugye a tidébetegeket, visszék, melegebb éghajlat, arra, jó mondom? Visszék, visszék melegebb éghajlatra őket. Na és ide mikor elmentünk ebbe laktanyába, román, magyar, német, ott minden hadifogoly volt. Rengeteg mennyi abba, óriási, nagyon nagy helység ott.

Keresem a földimet. Mer voltak szanitécek, és kérdem, hogy hol. Azt mondja, útközbe ezek a betegek mind meghaltak, és valahol kitették őket, elvitték. Soha többet nem tudja, hogy hova vitték el. Elég az hozzá, hogy ottan szépen, akkor én ezeket jóba vótam nagyon, órát javítottam, mindég jönnek a tizstek, jöttek oda ki, meg volt egy német, és köllött tizennégy-tizenöt lámpásos rádiókat csinálni nekije. Akkor ez így ment, voltunk ottan bent körülbelül nyolcan. Volt egy német mérnök. Televíziós-rádiós mérnök. És az, ez volt itten ugye a fő, és mikor ez mind, ez megcsináta a részét a rádiónak, akkor az másik a transzformátort betette, mikó mellém jött, ekkor ez má csak állította be. A mérnök az meg így vót. És jöttek oda mindig tizstek, orosz tizstek, mondom, engedjetez haza. Két családom van, és én senkit, senkit nem bántottam. Skoro idetez dumovi. Hamar mentek haza.

– Má ennyire meg is tanult oroszul?

– Há persze, nem mesét, már csak oroszú beszétünk. És akkor, mondom, jönnek a tizstek neki, mindég jöttek. Megfürdött, mondja a felesége. Órát, most má mingyá hozza, szépen mi...

⁹¹ Vélhetően priccstársáról beszél.

– Magának köllött megjavítania.

– Persze. Mind ott javítottam meg nekik. És mondom, engedjetez haza. A ocsi, ocsi, szkoro idete doma. Hamar mentek haza. Ocsi szkoro pa idete domovi. Nagyon hamar mentek haza. Úgyhogy itten nekem nagyon jó dolgom volt, semmi baj nem volt, és itteni magyarokkal is, mind ott a jó magyarok, jó, úgyhogy elég sokáig ott voltunk, és akkor onnan jön, elengettek majd bennünket, de mind nagyon megfogytunk, nagyon kevesen. És a Pógár Pistát is ott, útközbe meghalt, azt se tudjuk, hogy hol, bár sok magyar. Akik tidébetegek, mind a, akik ott elvitték bennün, hogy visszék melegebb éghajlatra, Turkisztánba, mind meghaltak. Na most, ezek a szanitécek kísérik, ezek így mondták.

Nem volt orvos. Csak olyan kis, mint a kis szanitéc, hogy ért kicsit hozzája. Elég az hozzá, akkor itt meghalt valaki, ajde, volt olyan noszilka,⁹² rátették, elvitték valahova. Na most az, halottakat, jött a orosz tiszt, azt el köllött vinni. És aztat én nem tudtam, hogy itt meghalt, ott meghalt, nézem én is, te jó ég. Rátették, vitték. Vitték. Ez így ment. Há ott is mikó, ott is ami, ahol voltunk mink, ötszázan voltunk abba nagy, óriás nagy helységbe.

– Minden nap vót egy-két ember, aki meghalt?

– Ajjaj! Még több. És mondom, hova visszék ezeket. Hat azt mondja, hogy köll vinni. Vitték valahova, földbarakkba. Földbarak, mondom, az egy, csak a teteje kinn van. Na mos ottan vannak végig priccsek, tele hadifogojja. No de mikó jött a tiszt! Jön, azt mondja, pogyom szamnom.⁹³ Hogy menjek vele. Az anyja mindenit, hát mondom, mit akar ez mostan. De szépen beszét velem. No, hogy elmegyünk, még kettő ember köll. Három. Legyünk hárman-négyen. Gyerünk. Elvitt a, elvitt bennünket konyhára. Aj davaj kusat!⁹⁴

[Gabrics Józsi volt itten, ez egy tankista vót, és valahol legázóta, a legázot valami oroszokat. És ezt valaki elárúta, és két évvel később jött haza, mint én. Hogy azt is nem engedték haza. De azé nagy nehezen hazaért. Ugye mindég érdeklöttek ugye, hát én meg nem fétem. Én nem bántottam senkit, mondom. Abszolot senkit. Mer így, ha valaki tir, ha ellentmond, de itt vagy ott, valamit a oroszok, ék, ha megbántotta vagy valami, akkor ezek, ezeket mingyár, mingyár büntették meg. Én nem bántottam senkit soha. Én ott se orosz, se orosz, senkit.]

Elmentünk konyhára, elég az hozzá, no, davaj kusat. Adjon nekünk enni. Na, mondom, biztos utaljára még... Gondótam... bé[lakok], még két-három személy. Két-három személy, legyünk négyen. Négy személy köll, de hogy hova visznek, meg mit akar, nem tudom. Csak adjon enni, no, mondjuk ottan olyan... Adtak ott, volt

⁹² Hordágy

⁹³ Gyere velem!

⁹⁴ Adj nekik enni!

ilyen kis, ilyen kis halacskákat. Vót, le van, le van sózva. Százliteres hordókba. Ilyen, olyan pléh hordók. És azt lekondzerváják,⁹⁵ és az mi. Csak az, olyan, kis halacszkakat, kis krumpliva és ilyen, fézték a konyhán. Na mos akkor, odamen, na mondom, ezek biztos, ez orosz biztos, beszélgettünk, meg utoljára még, egye, mi arra lakjunk jó, és el, elvisz valahová, eltesznek láb alú. Beszélgettünk ottan...

– De má maguk, maguk egymás között magyarul?

– Há persze.

– De út, a oroszzt nem zavarta, hogy maguk magyarul beszéltek?

– Nem. Abszolút nem bánta. Sőt még akart tanúni is. Persze! Tudta mondani, hogy szép kislány. Meg szép kislányok. Úgyhogy mink ottan szépen övögettünk, övögettünk, három órákkó má kezd sötétedni. Na most elég az hozzá, eszünk ott szépen, eszünk, eszünk, az ta mindenit, na mondom, majd beszélgettünk má. Még utoljára adnak, lakjunk jó, és valahova elűztek bennünket és el, elásnak. Mert, hm, mingyá maj megmondom, hogy ho-hova lett az.

Elíg az hozzá, ettünk, na, kezd sötétedni, pogyom szamnom. Menjünk vele! Na, megyünk, oda elmünk a földbarakkhó, lemegy három lépcsőt, fégyújcsa villant, száz méter hosszú, és priccs sincs benne. S mind a két oldalán erdélyi magyarok, azok is voltak sokan. Erős emberek. Mer vót olyan erdélyi magyar, hogy: „Mér adod el a izét, a kenyerkédet?” Aszmongya, elcsérélte kis kenyeret egy cigarettáé. Csak még egy cigarettát tudjak úgy elszívni, mint valamikó odahaza, ebéd után. Nem bánom, ha meghalok. És meg is halt. Hát ilyenek is voltak.

Most elég az hozzá, odamén a barakkhó szépen, mén még a orosz tiszte, na, te, na azt mondja, pogyam, menjünk vele. Lemegyünk három lépcsőt, fölgyújcsa, kinyissa azt ajtót, mind a két oldalán száz méter hosszú, ez mind végig, így, oda, meztelen hullák, mind a két oldalán. De hát a betegeteket mind oda vitték. Mind odavitték szépen, azé mondom, hogy erdő,⁹⁶ a Donná, tudják a magyarok, hogy ki halt ott meg, meg fent vannak síremlékek, de má mondják a magyarok, hogy nem tudja, hogy hol az a rengeteg, amirű abszolút nem tudnak. De hát itt van, itten, mondom, én tudnám megmondani, hogy hol vannak azok a sok magyarok. Az mind ott vannak, mind ott a izébe, abba a nagy földbarakkba, ez mind végig, na most amit, meg akit elvittek... Ez Kopejszk, ez mind szénbánya ottan. Na most, mikor lemegyünk, megnézik, ez végig mind hulla, az végig mind hulla. Egyszer csak, mikor jó besötétedett, akkor szépen jöttek a kamiókok,⁹⁷ szépen jött, na, mondja, pogyom. Gyerünk megfogni szépen a hullát, fel a vállra, és gyerünk föl, és mind dobáni bele a kamionba. És ez így ment egész éjje. Ezt így csinátuk. Mikor besötétedett, akkor jön, hogy ottan, aj, de szerencse, hogy itt egy jó ég, nem szerettem a hullát bántani, azt a mindenit neki!

– De vót szaguk?

⁹⁵ Tartósítják

⁹⁶ Erdő

⁹⁷ Teherautó

– Nem. Nem volt. Nem. Le vót az, há hideg vót. Le vót fagyva. Olyan hideg volt ott bent, hogy örület. És, és úgyhogy ezt nekünk meg kellett fogni, aki volt olyan erdélyi, nagy erősek. Azt ű meg megmozdítani, amit ketten alig vittük föl. És bele a kamionba. Elvitték valahova. A kamion vitt egész éjje. Elvitték, hogy ez, eltemették vagy elégették, errű soha senki nem tudott, így szeretném megmondani a magyaroknak, hogy hol vannak azok sok magyarok. Akit itt nem tudunk semmit. Nem tudnak semmit. Én tudom, hogy hova lett. Mer én is, nekem is kellett dobáni fel a kamionra. Hogy az most elvitték, ott senki nem mond semmit. Megtermett, meg megy a kamion, gyön a másik, gyerünk, és ezt így kellett egész éjjel nekünk. Elvitték a magyarokat, elégették vagy eltemették valahova, soha senki nem tud róluk. Ezt csak én tudok. Tudom. Hát ott frissibe, az kellemetlen vólt egy kicsikét. Mindig fétünk akkor. Hát hogyha valami, télleg vallamellik orosz megbolondul, és... Nagyon szerettek inni.

Én szerettem volna megkérdezni valaki oroszú, de nem volt ott azok, olyan oroszok voltak, ott nem lehetett se beszélgetni velük, azt mondta, davaj, tovaris, gyerünk. Pakóni föl, senkivel semmi mást nem, nem lehetett beszélgetni, mer hogy hova viszik vagy valami. Én akartam mekkérni, hogy hova visszék ezeket, mi csinának ezekkel.

– A tiszt nem akarta elárulni, akivel voltak vacsorázni?

– Nem bizony. Nem tisztel voltunk, csak azokkal a hadifogolytársakkal, aki, akivel együtt voltunk. De szerencse, másik este nem vittek engem. Nem szerettem a halottat bántani, vagy még hozzá nyúni se. Úúúú! Nagyon írtószom tüle. És úgyhogy szerencsére akkó nem vittek, hanem akkor másik, másik négy személyt, hadifoglyot társakka. Akik voltak társaink, akkó azt vitték.

Azt mondom, ez soha senki errű nem tud abszolút. Én nem tom, aki innen lett vóna, Kupuszináról, senki nem volt velem, na mos vótak ottan erdélyi magyarok, meg nem tom én, honnan, ott voltak még az egész Jugoszláviábú, tele onnan, voltak ottan Adárú nagyon sok. Sokan voltak adaiak.

– Nem vágyakozott vissza?

– Soha. Soha többé, soha nem. Nem bizony. Nem, nem. Nagyon hideg van, és nagyon jó fel kő, bundába felépit... felizéni. Elvittek ottan e, engem is a bányába. De nyitott bányába... Szénbányába. Nyitott bánya. Talaj felett tiz, húsz... Elészer is az egész földet, jöttek a nagy kamiónok, és az egész földet, ez mind köllött föl a kamionra, s az vitték el, vitték ki. Valamit föltöltöttek vele. Mikó ma odaértünk a szénhez... Akkort a német, lefúrtak a németek, és akkor robbantották. Akkor jött a tiszta szén. És ezt köllött így, ezt köllött úgy ottan rakni. Nekünk. Ugye bennünket elvittek, hadifoglyokat, hogy aztat köll nekünk pakolni, fel ugye lapátokkal, meg dobáni, a izét is, a kocsit, meg nem tom én...

Csaszovoj majsztor.⁹⁸ Júúj! Nem tudtam mit csináni. Jött, mindig, mondom, jön a orosz tiszt, mondom idehallgassá. De kő olaj oda, de nincs olajom. Van a konyhán, jó lesz? Jó! Hoz egy liter, hoztak egy liter étolajat. És azt megettük. Nem

lehetett, nem bírok én órákat, osztan. Há mondja, egyik haveromma, jó, hogy hozta, mondja, gyerünk!

– Hogy került el a fogságból?

– Na akkor kérem szépen, onnan bennünket, hogy majd nem tom meddig elhoztak, akik megmaradtunk... Magyarországra hoztak. Gyalog nem jöttünk mink, hanem nem emlékszem én, onnan hova. Ezek a magyar, ezek nagyon jó, jóba vótak a oroszokka, minden. Mint a, ezek imádták ezeket a szakembereket. Annyi minden... Oroszok.

Hó, hát a televíziós Radomir volt, aki, német mérnök elment haza, és visszajött. Az vissza, mer az szét, lebombázták az egész, felesége, senki nem maradt. Visszajött, és ottan... És azér, mer ott akkor nagyon jó, orosz fogságba nagyon jó volt ott nekik, mer azok mindent megadtak, meg, meg, és jó, jó fizetést. A átalakították a oroszoknak a szalagrendszer a gyárakat. Óriási milyen, milyen sok...

– Ezt mind németek?

– Mind németek. Bizon németek ott. És akkor bennünket, a magyarokat így elhoztak.

Akkor a magyarokná, hát ott nekem nagyon jó volt magyarokná, ott én mingyá jelentkeztem mint órás, és akkor Budapesten, Budapestre, Budapestre kerütem. Há mikor a eljöttünk oroszoktó. Vagyis orosz, oroszok elhoztak bennünket egész magyarokig.

– Mikor megtudta, hogy vége a háborúnak, úgy döntött, hogy gyün haza?

– Há, majd, majd, vártuk, hogy majd elengednek. Ugye, de hát mingyá nem engedtek. Mind kapott, szép lakásokat kapott mindenki.

– Há de maga nem?

– Dehogynem! Hát bírtam, meg bírtam ki is venni lakást. Én egy kivettem olyan szép lakást, Csengeri utca 23-ba laktam.

És, és ottan, nekem nagyon jó dolgom volt, mingyá először, dolgoztam én ottan, elment egy illető egy szabadságra. Vagy, elég az hozzá, hogy óriás nagy ilyen helység volt, ahol, ahol dolgoztak ottan, minden. Mondom, én órás vagyok. Órát javítani, de mondom nekik, hogy volt egy ismerős nekem, aki hajógyárba dolgozott. És ott csináltak ilyet, mint a gyufásskatujá nagyságú kis műszereket, ami, ami köll a repülőből. Nem tudom én, ilyen, mondom, itt szeretnék én dolgozni, ilyen... És akkor elment, elmentem, mondtam ottan, hogy szeretnék taláni ugye ott, aki nekem ott munkát ad, de a, mint a vekkerórák, akkorát javítsak, fizetés, minden megvan. De mondom, én szeretnék olyan precíz munkát. Mondja, hát az olyan precíz munka, vegyem föl magyar állampolgárságot, akkor lehet. Mondom, azt nem veszem fel. Én akarok hazamenni. Azt én nem veszem fel.

Na és akkor onnan elmentem ott Órajavító Kisipari Központba, mondom nekik, hogy volt egy, persze volt egy szabadkai, valami szakember, aki csináta a óráknak a felhúzókulcsot mint esztergályos. Nagyon precíz ember. És avva megismerkedtem, és az dolgozott a, izéknek ottan, az egész izletnek, az egész műhelynek, mindnek. Mondom neki, hogy mi a helyzet, szeretnék, mondja, majd, majd én szólok magának, ha

valaki elmegy nyugdíjba, akkor. Úgy volt. ...akkor elmentem a központba, órajavító kisipari szövetkezetbe. Bent a Csengeri utcába laktam, kijöttem a fő Nagykörútra, és a Nagykörút mellett harmadik épület, ott vót a óriás nagy órás, órás kirakat, ez egy precíz, olyan órákat csinát, volt ott tényleg olyan precíz mesterük, hogy meg vót a kirakatba, meg vótak a órák téve, de semmi nem vót ottan és, és, és óra megy. Nem lehet látni. Meg precíz dolgokat. Na és erre oda elmentem, és mondja, hogy, beadtam a kérvényt, jó, mondja, üljön le. Megjavítottam, voltak ilyen kis vekker-órák, meg ilyen, szóval, ezek, amit csinátak a izék. A magyarok. Mögjavítottam, és azt mondja, egész nyugodtan. És ott, ott dolgoztam én szépen. Úgyhogy jó fizetést kaptam, oda se néztem.

– A családdal mi volt otthon?

– Hát itt mi vót, itt írtam levelet, de nem is, nem ért el soha a levél. Nem. Úgyhogy akkor én ottan dolgoztam, egy év, két év. Vagy háromig? Úgyhogy, de nagyon akkor, akkor én onnan elmentem még a órák javító kisipari szövetkezetbű, mondom, szeretnék valahol dolgozni, ahol precíz [munkát] tunnák. Na jó, ajde, azt mondja ő, a munkavezetővel beütünk autóba, kerümentünk, hol szeretné. Mondja, átmentünk a Budán, azt mondja, ottan van egy szép a Duna-parton, nagyon szép nagy épület, és ott van egy órás, órajavító izlet. Na, mondja, itt hárman dolgoznak, én leszek a negyedik. És oda, elmentem oda, és ott dolgoztam egész végig, még csak haza nem jöttem. Én ott elkezdtem dolgozni, és a legprecízebb munkákat, mindig jöttek vizsgálni, aki, ellenőrök, egyszer megnézték az én munkámat, soha többé. Ilyen kis órától kezdve a legprecízebb órákat, én mindent ott javítottam. Elmentem, akkó még nekem adták a kulcsot, páncélszekrénykulcsot. Én dolgoztam Budán, és akkor utolsó villamossal mentem haza. Csengeri utca 23.-ba. És, úgyhogy ottan nekem nagyon jó volt, szépen kerestem. És akkor ottan, még két-három év nyilván vót ott, akkor, akkor hazaengedtek. Úgyhogy... én örütem, hogy hazajöttem, és a család megvót, mind szépen megvóltak... Vagy, hogy emlékszem, hogy, de szépen elengedtek, úgy abszolút semmi baj nem vót.

– Itt már a partizánok voltak? Nem bántották magát azé, hogy magyar katona vót?

– Nem. Soha senki sehol nem bántott. Akkor építették fel ezt a gyárat itten, paradicsomgyár, nem tudom, milyen gyár. Akkor volt... Konzerva, konzerva. Akkor én itten javítottam nekik.

Bácskertes, 17.

EZ HOZOTT ENGEM HAZA UKRAJNÁBÚ

– Nem, ez igaz ez, nem teszek hozzá semmit. Én hoztam egy szentképet a frontrú. Megmutatom. Össze vót rakva, amikó odaértek a utászok, s kezdték izéni, aláaknázni a bunkerainkat, mondom, vége, visszavonulás van, főrobbantsák. Én ezt a szentképet, Szűzanya Mária képit [...] átmentem a frontra a krumplit szedni, ha három reggeli vajadagot féretettem, akkó fogtunk halat kézigránáttal. Egyik bedobta, a másik lement, akkor a víz tetejin ment a hal, pisztrángok vótak főleg. És okos vót

a gazda, mer ott front vót, ahol szedtem a krumplit, zsúpfedeles háza vót, nyitva hagyta a ajtót, mindent. Aki akar, úgyis bemén. Nincs ott senki. S nem csukta be a ajtót, benéztem. Hát ugye, itt nálunk ilyesmi nincsen. Nagyon szegényes ugye zsúpfedeles házacska vót, de ajtó nem vót becsukva, nyitva vót. Akkó bementem, és levettem, evittem a szentképet a bunkerba köröszttű, s mikó vonútunk vissza, akkó mindég vittem magamma, ahogy bírtam, és hazahoztam.

Azt mondták nekem, a Pestának a kolegája, az Obelica orvosnak a testvére mondta, hogy ez hozott engem haza Ukrajnábú... Mit gondósz, én gyalog gyüttem Ukrajnábú haza! Megvan a térkép, minden.

Bácskertes, 22.

ODAADTA A ZSOLDKÖNYVIT, ÉS AZT MONDTA,
Ű AZ EGÉSZ HADSEREGET ÁTADJA...

– Volt kupuszinai a Don-kanyarban?

– Hogyne, vót. Meghaltak már. Hát a Balog Pali batya is ott volt. Úgy tudom. Már nem tudom a nevüket, de vótak. Vót valami négy vagy öt a Don-kanyarban. És akkor akik megmaradtak, behozták őket a frontrú, ezek már mind sebesültek meg tönkrementek idegileg, akkor behozták őket ide Debrecenhez valahova, egy kaszárnyába, és akkor körül voltak egy drótkerítéssel fogva. És a magyar katonák voltak, a magyar katonák vigyázták a magyarokat. És akkor ezek mondták, hogy mi ez? Nem tudták. De ezek már mind tönkre voltak menve idegileg meg kisebb sebesült, meg...

[Mert a Horthy nem akarta, de mivel a Mussolini olasz miniszterelnök... Nagyon egy finom gyerek volt, pártolta ám a magyarokat...

– A Mussolini? De miért gondolja azt?

– Majd mindjárt megmondom. Hitler csinált ugye harminckilencben ezt az egyezményt, Szlovákiából visszaadta megegyezés alapján a magyarlakta vidéket, meg Erdélybú. És én azon csudálkoztam, honnan állították vissza azt a határt? Hát körülbelül Erdélyből olyan hárommilliót visszakaptak. És az öreg Horthy, mutassa, többször hófehér lovon ment be Kolozsvárra, nem félt, hogy lelűjjék. Úgy éljeneztek a magyarok. Nem félt, hogy lelűjjék. Többször mutassa. Én nagyon szeretem nézni.]

– A Don-kanyarban voltak olasz egységek is.

– Vótak, de azok hazagyüttek gyorsan, mert nem bírták a hideget. Mussolininek volt esze, hazaküldte.

– Hazarendelte őket?

– Haza. Ez már akkor, akart a németektől elállni, de köllött megjátszani. Láta ű, hogy nem jól van. Mert idehallgass: a Sztalingradnál ki is volt a faluban, falusi Sztalingradnál, az mesélte...

– Ott is volt kupuszinai?

– Igen, Sztalingradnál. Most érted, a Sztalingrad, mint mondjuk Kupuszina fekszik, hiába németek Apatintú meg Zombortól elzárták az utat, de innen Szigetvártú nem lehetett, ahunna gyűtt be az élelem. Érted? Ezt nem bírták a svábok semmi áron. És innét gyűtt az élelem meg a lőszer. Hiába onnét lezárták, hát innét gyűtt be. És nem tudom, Pauk⁹⁹ tábornok vagy mi volt a neve, nem idős volt, olyan negyven év körüli, olyan magas, mutatta a televízió, magas szál ember vót. Mikor már kért a Hitlertől segítséget, és nem adott nekije, háromszázezer német katona ott vót. Hát gondold el, mint Újvidék lakosa, ez nagyobb kicsit az Újvidék azért. Kért, és nem adott neki. Mikor ez már látta, hogy pár százezer német katona ott meghalt, akkor már gondolta, hogy pár százezer ember maradjon meg, majdcsak valaki a hadifogságból hazakerül. Mert ott fognak meghalni. És Hitler akkor már adta a segítséget, ez átadta magát. Mutatta, hogy egy nagy bunkerba vót, ezek a nagy orosz tiszték, nem gyűnnek eszembe a nevük, az a gané, az a nagyon egy gané tábornok vót. Oroszoktú. Akkor az bement, letisztelgett nekik, leakasztotta a derékszíjat, letette a revolvert, kivette a tárat, mindent. Odaadta a zsoldkönyvit, és azt mondta, ű az egész hadsereget átadja, ű tovább nem harcol. Akkor Németországban nagy gyász volt, Háromszázezer ember egyszerre, egy nap... Mindjárt vitték űket, irány Szibéria meg erre-arra, úgyhogy nem volt mese.

– Kupuszinai ember még Sztalingrádban is részt vett. És onnan hazajött, nem tudja?

– Hazagyűtt, mind hazagyűttek. Mind ismertem, de tudod, ha ez lett volna öt-hat évvel ezelőtt kérdezve tőlem, akkor tudod én még másképp. Öccse, hát ezek az emberek már mind elhaltak, akik voltak az oroszoknál, mind elhaltak.

Bácskertes, 24.

SZTÁLINGRÁD MELLETT EGY ERDÉBE,
ENNYIT TUDUNK...

– Há negyvennégybe begyíttek a oroszok kési eszköz, mikó gyíttek be a oroszok, akkó fogságba esett. S akkó vitték íket két hétig, de nem kaptak enni. Eccé kaptak... zsemlét, de a olyan kemény vót, de ű nagyon cigarettázott, oszt azt a egy zsemlét is elcseréte, éhen meghalt. Éhen meghalt. Két hétig vitték íket, se inni, se enni. Mer a onokatestvérinkke, második onokatestvérinkke vót, s én ezt ezé tudom, hogy ez elmeséte, mer az hazagyítt. Az túlélte. Hát igen, onnan tudom, hogy mi tertént, meg hogy hun. Szóva akkó mondta, hogy ott vót olyan kórház csináva nekik, má kórház, fábú essze vót tákóva nekik valami kis fekvéhelyik, valami nekik, nem maga vót ott, aki fekítt. Mer í nem bírt má se lábón áni, mire odavitték.

Igen, de ík negyvennégybe estek fogságba, s akkó vitték íket oda. De nem vót a oroszoknak semmit enni, hiába mondták, hát éhesek vótak, mindenki éhes.

⁹⁹ Von Paulus

Hát mondja, hogy nekink se nincs, nem bírunk anni, mer van, amellikke lehetett normálisan beszéni. De ő...

– És a helységet, hogy hol van eltemetve?

– Sztálingrád mellett egy erdőbe, ennyit tudunk. Meg így mondta a János batya, hogy nem bent a városba, hanem kint olyan erdő vót, ík ott dógoztak. Vágták a fát, vagy mit ki bírt. Aki nem bírt, az...

Bácskertes, 23.

■

■

A KUPUSZINAI REPILÉTÉR

Fódobott engem a repillének a tetejire (416) ♦ A röpteret jó összebuhóták (421) ♦
Valami dekonkocskát csinált ópapa a kertbe (421) ♦ Állítólag a pilóta néger vót (421) ♦ De senki nem tudott velük beszéni (423) ♦ Vótunk megnézni azt a repülőt (424) ♦ Olyant nem láttál még biztos, még álmodba se (425) ♦ Lengyel pilóta elhozta a fiát (425)

FŐDOBOTT ENGEM A REPILLÉNEK A TETEJIRE

– Ötéves vótam... a bátyám meg vót olyan, három évvel öregebb vót. Hát mink úgy csinátuk, hogy megbeszérték a szüleink, hogy a szobafestőnek a reptérre eladunk tejet, mindég a nyóc litert... Fő vót építve a reptér, csak egy pár évve előbb építették, de mink mikó gyerek vótam, akkor vót a bepucolás meg a festés. Én három liter tejet vittem, a bátyám meg öt liter tejet, úgyhogy nyóc liter tejet vittünk minden reggel a reptérre, úgyhogy elég nehéz vót, de hát ez vót a dolgunk, ezt mindig vittük. Vót olyan idészak is, hogy a szobafestő nem vót ott, és a magyar katonák ott vótak, ott mentek tovább, me mikó tudták, hogy nincs a szobafestő, akkó úk ottan azt a tejet gyorsan a csajkákba, megitták. Nagyon erítek, mikó a szobafesté nem vót ott, akkó úk aztat megitták, azt a tejet. De hát az ritkán vót.

No meg olyan eset is vót, hogy a németek voltak ottan a repülék ugye, és hát a gyerekek, mink ugye kíváncsiak voltunk mindég a repillére, ugye hát... eccé csak a német katona át ottan, és eccé csak fődobott engem a repillének a tetejire, de mán indulóba vót, hogy fog menni. Oszt csak kerívitt a falu kerí, szépen letett.

– Maga meg ő egyedül vót a gépben?

– Senki más. Bátyám nem, mert ű elszaladt, én meg akkó, én olyan kövér vótam, nem fértem... úgy kerívitt, egyet fordút és letett, és akkó gyüttünk haza.

– De az magyarú nem is beszét, az a tiszt?

– Nem, csak németí beszét. Az a illeté csak németí, de én nem értettem, hogy mit mondott. De hát biztos azt mondta, hogy elvisz egyet fordúni. Egyet fordútam, oszt kész. Na akkor eztet az élményt tudom.

Na most, ha éppen a háborúrú, ha a partizánok jöttek, azt is elmesélhették. Akkó mán hétéves vótam, azt mán nagyon tudom.

– Elősző a oroszok jöttek?

– Akkó jöttek a oroszok a lovakka meg a katyuskákka, itt még előttink meg is álltak, mer én kint laktam a falu szélin. Ott születtem én. A Zombori úton, a kolesznak átellenben. Ott szilettem én, és én nagyon tudom, mer a falusiak nem annyira tudják, mer bent vannak a faluban, de én ott kint laktam ugye, mindent tudtunk meg láttunk.

Meg a háborút is, azt is nagyon említem, hogy a repüllők, hogy livédeztek felettünk. Vagy éppen a szileim elmentek piacra Zomborba, és mink, gyerekek ott maradtunk...

– De pontosan kik lüvödöztek kire?

– Magyarok a izé... angol gépekre. A németeké vót a reptér... Meg a magyaroké... Mikó akart lenni ez a háború, a németek elmentek a repillékke, elhagyták a repteret. De kényszerbű visszajöttek, emlékszem, mintha mámma lett vóna, hogy három repillégép gyütt onnaj, arrú a részrú, onnaj a Monostortú... És akkó, az a

rengetek sok izé vót, hordók vótak, benzines hordók, meg a naftahordók, be vót rakka a gödörbe, abba a laposba, hát ott vót nekik a raktárak. Az olyan vót, hogy nem látszott, le vót takarra, és az olyan titkos helyen vót, rengeteg sok nagy hordók vótak. Vashordók, és azok jöttek eztet férobantani. És olyan félelmesen jöttek, és ere mikó megátak a Balaton¹⁰⁰ elétt, osztat akkó elkezdtek azt a gyújtózsínórokka... úgy robbantak, repíték... mindenfelé. Akkó, akkó ennek vége vót, akkó gyütt a háború. Akkó gyütt a háború. Akkó úgy a reptértű megindúttak a lovakka, sok orosz katonán katyuskákka, rengeteg, akik rövid csévek vótak, oszt nagyon vastag csövik vót, oszt gyittek hozzájuk, ide a Józics Janihó, ahun van most a Józics Jani, ahhoz a tótéshó, ott vót a Duna, és ott le vótak telepedve. S akartak átmenni, de a németek meg amárú a felírú vótak a víznek. Innen vótak a oroszok, onnaj vótak a németek a víznek a arú a felírú.

– De a víz az nem is olyan túl széles...

– Széles vót az akkó, a Duna... Az egyik angol repillé az véletlenű valami lüvést kapott, és le is szállt, le is szállt itten a szigeteken végén, közvetlenű a szigeteken, ahun van, és ott leszállt a angol repüllő. Mer leszállt, mert megsebesít. És akkó a angol katonák begyittek Kupuszinára.

– Két pilóta vót?

– Kettő. Túléltek valahogy, kiugrottak, kiugrottak, és kész. El is vitték a repüllőt, elvitték, és itt éjszakáztak, csak nagyon keresték őket, de elbújtak. Elbújtak, és a végén egyszer csak elmentek. Úgyhogy nem fogták őket meg. Hát nem voltak azok bínéssek.¹⁰¹ Nem voltak bínéssek, de hát most ki tudja... Így történt. Elmentek. Hogy most hová mentek? Biztos vissza elmentek Németországba vagy Angliába. Ki tudja? Úgyhogy itt, itt le is lútek, itt mindenütt vót repülők, itt verekedtek Túrúss Pali bácsi előtt. Fölötté. Itt verekedés. Itt livédezték a repüllők egyik a másikat. Egyiket le is lútek, a körösztt mellé esett egy, másik a repüllőtére esett.

– És maguk azt a falubú nézték?

– Mink a házunk mellett egy garázsú... Oda mink bebújtunk gyerekek, külteleki gyerekek, akik ott vótak, és elkezdünk siratni, hát az siratás... Fölöttünk lüvödöznek... Mindenki félt.

– Német gépek meg amerikaiak?

– Meg angol... lüvödöztek felettünk, házunk fölött. Láttuk, úgy lüvödöztek, le is lútek kettőt, egyik, mondom, leesett a köves mellé, mink azt gyerekek szét is szedtük. Mire együttük Zomborba, addigra már kiszedtük a órákat, meg... Kültelekiek, mink sokan vótunk, valami húszan...

– Az milyen gép volt?

– Vadászgép. Angol. Angol gép vót. Ki aztat mink már... Kár mondani. Én nem sokat vittem el, csak a izét, vót valamikó az a... hogy híjják? Az a nem üveg vót, hanem kaucsuk... énnekem a kaucsuk megtetszett, én aztat vittem haza. És akkor meggyújtottuk a kaucsukot, és az elkezdett égni.

¹⁰⁰ Bácskertes határrész

¹⁰¹ Bűnösök

- Maguk mikó nézték a bokorbú, látták a keresztet is, látták rajta?
- Mindent láttunk. Felettünk egy ötven méterre lüvődöztek. Fölöttünk, fölöttünk... egymást lútték. Mink meg alatta vótunk, gyerekek.

[Női hang: Én meg arra emlékszek, hogy kihít a api, hogy gyertek ki, szép nap-sütés vót...]

Nem mertünk bemenni a házhó, mert nehogy fölrobbantsák a házat. Nem volt otthon senki, csak mi, gyerekek. Nem vót az mindegy, de hát átéltük.

[Női hang: Apám kihítt tebszer a udvarra, mikó sitett a nap, gyertek megnézni, hogy mennyi repillé jön. Nem lehetett a napot látni. Mintha ilyen kicsikébe, azok olyan magasan mentek, csillogtak, mint a... úgy csillogtak, mint azok a fehér halak a vízbe, mikó úgy tele vannak. Úgy mentek azok a sok repillék.]

Én azt a három repülőt nagyon említem, az a zúgás még most is a fejemben van. Még most is fülemben van a zúgás, ahogy gyütt az a három repülő, onnej a magyaroktú jöttek, és olyan félelmesen zúgott három repülő, mikó robbantották a Balatonnál ezeket a düllőket...

– Az üzemanyagtartályokat...

– Üzemanyagokat robbantották föl. Akkó hogy repútek azok a hordók, meg égett jó sokáig, pár napig. Há elmút. Nálunk az egy nagyon nagy, szernyú esemény vót. Nekem nagyon nagy élményem vót a háború is, me a oroszok itt háborúztak tillink másfél kilométer, talán kettő. Vót olyan széles országút, eperfák vótak valamikó, széles országút vót, közel van ez, nincs messze, de hát úgy zúgott, ajtók, ablakok, úgy zörögtek a ablakok éjjel-nappal.

Bácskertes, 16.

A RÖPTERET JÓ ÖSSZEBUHÓTÁK

– Gyüttek a német stukák bombázni a röpteret. Hallottad, hogy megbombázták valamikor a röpteret? A németek.

– Hallottam, hogy a angolok, amerikaiak bombázták.

– Nem. Nem. Egy bomba amerikai vagy angol ide nem esett a röptérre, hanem a német stukák verték. A röpteret.

– Mikor a partizánok tulajdonába vót?

– Persze! Má oroszok itt vótak. És ugye, hogy nem bírjanak a gépek száni föl a, orosz gépek vagy amerikai gépek, hát azé összeverték eztet a beton kifutópályát. És gyüttek estefelé, de jó estefelé vót, gyüttek innej a stukák. De az úgy, jó pár stuka. És ez nagyon szépen vörösödött a ajjuk. És a oroszok akkó átak, és mondták, hogy naša, nije naša.¹⁰² Naša, nije naša. Hanem mikor má közelebb gyüttek, és látták rajtuk a köröszöt, akkó nije naša. Akkó vót olyan menekülés, hogy te még nem láttá olyant. Pópi Misa bácsinak, a fa között akart a orosz kihajtani, elvitte a kiskapu oszlopot, meg olyan csuda menekülés vót, hogy...

¹⁰² Mienk, nem a mienk.

– Nem lútek rájuk?

– Nem lútek, nem lútek, nem mert a orosz rálúni, dehogy mert az. Utóbb má bátrak vótak a oroszok. Akkó stukára nem lútek, ha úk arra rálúnek, akkó itt szétcsapják a vonalat. De azok mentek a röptérre, és a röpteret jó összebuhóták.¹⁰³ És ugye, mikó gyüttek be a, gondolom, a oroszok, ide is gyüttek be ezek.

Bácskertes, 19.

VALAMI DEKONKOCSKÁT CSINÁLT ÓPAPA A KERTBE

– Hát, tudod, hogy hogy... bombáztak, zörögtek az ablakok, mikó Apatinba lútték a németek a Dunából avval a nagy ágyúkkal? Úgy röszkettek az ablakok. Majd ki-törtek az ablakjaink. Oszt akkó mi ettünk a kisszobába, disznótor vót, oszt ettünk körű-körű. Oszt amikó szólt a sziréna, én nem tudom, nem vót sziréna? Hogy akkor kellett szalanni a gyekonba,¹⁰⁴ valami dekonkocskát csinált ópapa a kertbe, oda kellett szalanni, vinni. Oszt a anyi meg a Józsi batya ráértek, úk nem szalannak, úk nem mennek sehova. Ópapát már a frász körözte, minek ilyen családjaim vannak, hogy nem fogadnak szót! Nem fogadnak szót ugye, hogy nem szaladnak, nem mennek a dekóba. Minek menjenek? Hát kúdték, mikó már átmentek ugye, nem vót semmi, de míg nem mentek át, nagyon lútték.

Bácskertes, 20.

ÁLLÍTÓLAG A PILÓTA NÉGER VÓT

– ...szaladgátunk a udvaron, mint a irgék, me ugye magoson vót az, oszt égett. A repillé, lelíték. Innen a izétí, a vámpalotátú a magyarok lelítették a angol gépet, és az égett, mink meg szaladgátunk a udvarba, me mindég ránk akart esni, mer ugye mikó magoson van, akkó nem látod, hogy mozog. Akkó az lezuhant, és hogy állítólag a pilóta néger vót. Igen. Mondták, hogy egy életbe maradt.

– Én azt hallottam, hogy akkó még be is vezették a faluba.

– Itten? Itt nem. Itt olyan nem vót. Azt valaki hozzátette, ez nem vót. Nem, nem. Én amit elmesétem, biztos, hogy igaz vót, meg így vót. Meg a férjem... úk Barkákba¹⁰⁵ vótak, és ű meséte, hogy úk mind, akik vótak ugye barkákba, azok mind határérek is vótak. Oszt ott is egy leesett. Vagy lezuhant, vagy nem tom mi, egy repillé, angol. És akkó ű úgy ugrott le, hogy í a Duna másik felire akart ugrani, a Titóhó... ugye ík a Titót segítették. Me hoztak repilléve ki-mi hómikat, oszt dobáták le a hegyekbe nekik.

– És nem oda sikerít?

– Nem oda, hanem Barkácsba leesett. Nagy kukurica vót ugye, ész felé vót, oszt ezek meglátták, négy gyerek, vót ott kisebb is, nagyobb is, oszt nagyon mondta nekik,

¹⁰³ Verték

¹⁰⁴ Dekung, fedezék

¹⁰⁵ Bácskertes határrész

hogy Tito, Tito... Me nem tudott, ugye... angol vót. Oszt akkó mondták neki, hogy víz, mutatták kézze, hogy a víz, oszt akkó a másik felin... megértette azé, hogy ezek mit mondanak. Nem jó helyre leesett, s akkó bement a kukuricába, ezek meg szaladtak haza. Ugye vótak ott csendérek, me sok csendérek vótak Bácskába, mer ugye ott vót a határ, s akkó mondták nekik, hogy itt egy izé leugrott a repilléri. De nem taláták meg. Lehet, hogy éjje átúszott, vagy tudja isten, hogy hova ment.

Bácskertes, 21.

DE SENKI NEM TUDOTT VELÜK BESZÉNI

– Mentünk Monostorra, piacra, oszt a... Bácsmonostorná, de nem tötésen mentünk, hanem féluttal. A Falcio¹⁰⁶ szállását elhagytuk, az most nincs meg... Oszt a öregapám mondta, hogy a nem tom, kinek a féggén a, mi az a nagy fehér ottan? Felakadt a ejtőernyő. Oszt mondja öregapa, hogy, hogy csak tunná, hogy mive így kifehérítette az, mer az privátiké vót, az a féd. Vót a Falciónak, meg akkó vót a népeknek féggyük. Mikó odaértünk a Monostorra, akkó Monostoron má mondták, hogy leesett egy gép. Oszt a egyik pilóta leugrott a ejtőernyőve, oszt pont ott mondták, hogy felakadt a ejtőernyő. Oszt milyen az a ember? Hogy jaj, olyan fekete, mint a sporhet, hogy mint a, mint a, mint a csája,¹⁰⁷ olyan fekete. Oszt akkó, hogy mit csinát, hogy nagyon meg van ijedde, bevitték a községházához, néger vót az. Bevitték a községházához, oszt meg ide is hoztak Kupuszinára is valakit. Megpróbáták megkínálták, oszt paradicsomot evett szalonnával, paradicsommal, paprikával. Oszt a egyiket evett, oszt a másikat azt mondta, hogy nem eszi. Me ú ilyet még nem látott. Abbú nem eszik. De senki nem tudott velük beszéni, mer akkó nem tudtak angolú beszéni. Na akkó, azé az aki, ezeké elgyüttek így össze, akkor a batinai hegyen, ott is leestek. De azok agyonütötték magukat, akik a batinai hegyen vótak, de ez igaz vót. Igaz vót. Úgy mentek a csudára nézni azt a, azt a szegíny embert, az rengeteg meg vót ijedve. Igaz.

– Nem láttak még néger embert?

– Má hunnan! Hunnan láttak vóna! Olyan fekete, hogy, mint a korom, olyan. Jézus Mária! Hát hun az ember ütötte magát. De mink azt éccaka láttuk meg. Mondtam öregapának, hogy, no, jó, hogy nem mentük oda, hogy mi az ott, fehéredik. Mer akkó a, kimentünk vóna eszünkébű éccaka, meg az is kihun, hogy na, mi ez. Úgyhogy, még akkó, még, mit akartam is mondani.

[Úgyhogy így vót, így vót a mi gyereksorunk. Csokoládét? Nem is tudtuk, hogy olyan van. Narancsot? Na, még csak azt köllött vóna. Semmit. Hanem szentjánoskényerek vótak egészbe. Oszt akkó azt a bótba úgy mérték. Én nem tom, hogy az hogy ment akkó. Ha vót egy kis pénz, akkó hama oda, anyánk adott egy kis pézt, oszt akkó hama vettünk abbú, akkó azt rágtuk.

¹⁰⁶ Falcione

¹⁰⁷ Csája, tea

Azt a szentjánoskenyeret. Almákat? Nem termett a ficfán is alma. Nem vót alma se. Úgyhogy nagyon nehéz sorunk vót. És a búza úgy el vót hüve, hogy tiszta, tiszta kukoricát ettünk. Évekig. Évekig, érted. Alig volt liszt benne. Tiszta kukoricát ettünk. Ezt a mai fiatalok nem hisszék el. Azé egy tehenünk megmaradt. Oszt az a tehén, azé minket úgy eltartott, hogy annyira nem nélkülöztünk. De nem tom, mennyit nem bírtunk beadni, és akkó bizony apámat elvitték. Majd megérütünk otthon.]

Bácskertes, 15.

VÓTUNK MEGNÉZNI AZT A REPÜLŐT

– A magyarok lelöttek valami amerikai repülőt itt a kupuszinai határba.
 – Veliki lépba,¹⁰⁸ Veliki lépba, vótunk is megnézni... majdnem monostori határba vótunk megnézni mink, gyerekek, meg népek jártak, a utacskákat csinátunk a buzába, ahun angol repülő vót, oszt gyerekek ugye mentünk oda legtöbben, oszt alábjúntunk, oszt ott vót a Stollwerck cukor szétszórva, az a ottan, no hát ezek jól éltek ugye, akkó hoszták be őket a községházára, pilótákat...

– Megfogták a pilótákat?

– Meg, ide hozták be, tudom, a diákok akkó dógoztak a reptéren, diákok, románok, akkó építették a repteret, oszt a diákok akkó mind, akkó gyüttek be a reptérrű, ásó, kapa, minden, amive dógoztak, oszt ezeket meg behozta ordináncos, a három pilótát a községháaudvarba, azok meg fenyegettek ásókka, azok meg csak néztek, mi ez. Most mi lesz? De akkó leszállította őket, beűtek, mondták, hogy adtak nekik enni szépen, meg minden. A diákok meg ezek, ja, anyjuk ilyen, meg az anyjuk olyan, ellenség. Vótunk megnézni azt a repülőt. Vótam, vótam, nemcsak én, hanem az egész falu ment. Láttuk is, mikó zuhant le, mikó sötétbe, szalmakazalra főmentünk, nagyon nagy világosság vót, oszt eccé csak zsupsz, égett világba, ez éccaka vót... oszt akkó másnap mentünk megnézni, akkó másnap délután má hozták őket, valahun efogták őket a kukoricába. Angolok vótak.

Akkó má, főszabadulás után már a repülótéren repülőök szádogálltak ott, meg egy ott a Balatonná beleesett a ároknak a izébe, nekiment, no, egy motoros repülőjük...

– Pilóta nem vót benne?

– Hát hogy most vót, nem tudom, csak annyi van benne, hogy az a repülőt úgy kibeleszték a kupuszinaiak, a Fejes Misa, Misa batya, meg minden, én is hoztam onnan valamit, kerekecskéket, meg is vannak valahun, de az a javát mind a Makk Misa batya meg a Fejes Jancsi, ezek, mondom, kibeleszték tisztára... én nem értettem azokhó sohase, azokhó, vót minden.

A idehozták a bombákat vonaton, ide a állomásra... Kupuszinán, kupuszinai állomásra hozták a bombát, az izé a orosz, orosz háború alatt, oszt akkó autók, teherautók meg hozták innen a reptérre. Az asszonyok ki vótak hajtvá a robotbú csiszóni, fényesíteni a bombákat, mentek sok asszony, bombákat. Akkó autók horcóták a

¹⁰⁸ Nagyláp, határrész

bombákat, mink gyerekek főkapaszkodtunk rá, me erre még ki nem ért a nyílt utcára, addig lassan ment, végigkapaszkodtunk, röptérre e.

Bácskertes, 23.

OLYANT NEM LÁTTÁL MÉG BIZTOS, MÉG ÁLMODBA SE

– Negyvenháromban lelőttek itt egy repülő, egy német vadászgép lelőtt egy orosz szállítógépet, ami ott zuhant le Karavukovo előtt, ahogy átmegyünk a gombosi határárkon, egy olyan kétszáz méterre, ott szakította keresztül a vonat a vasutat, szétszóródott a legelőn. Annak a személyzetéből öten, sikerült nekik kiugrálni, még magasan volt, magosabban volt a gép, azok kiugráltak, azt ott valami szalmakazallal fent, amit neveztünk fehér mezőnek, ott megbújtak.

Aztán másnap, amikor ment, mert akkor mindenfelé ment az őrség, katonaság, fene, csendőrség, keresték őket, gyanús volt, hogy ott volt, mert egy itt a, na, falu végén, hú, azt te nem tudod, ahol volt a Hajnal Laci bácsinak meg a Hajnal Jani bácsinak a szőlőik volt, meg a Gimpli Ferinek az apjának volt itt szőlője, ott zuhant le egy orosz katona. Nem várta meg, amíg feljebb kerül a gép, pilóta próbálta felemelni a gépet, ő azt nem bírta megvárni, hanem kiugrott, és fejtetőre le a dűlőre, pont a dűlőn, ott esett le. Olyant nem láttál még biztos, még álmodba se, de ne is láss! A feje szétrobbant a fiatalembernek, az agya szétfröccsent, napraforgó volt a földön, napraforgólevélen volt az agya szétfröccsenve, meg a vére a fiatal orosz katonának, a derékszija attól a zuhanástól, attól a zöttyenéstől, elszakadt a derékszija meg a nadrágszija rajta. Na, azt ott találták meg, akkor valahol erre kell lennie a többinek is, és akkor járták körül-körül, körül-körül a határt. Megtalálták azt az ötöt, ott a fehér mezőn a szalmakazalnál. Bekísérték őket, könnyörögtek, hogy ne a német hadseregnek adják át őket, hanem, hogy a magyar hadseregnek, mert valami konverzió¹⁰⁹ alapján, valami egyezés, egyezség volt a, akkor már létezett, vagyis kellett volna, hogy életbe lépjen, az a hadifoglyokkal a bánásmód. De a németek ezt nem tartották tiszteletben. Azok, ami kézre akadt, azt lőtték agyon vagy pusztították el. Azért kéredeztek, hogy a magyar hatóságoknak adják át őket mint hadifoglyokat. Valami úgy is hallatszott, aztán, valahol én azt a hegyes fülemmel kihallgattam, hogy tán Szegedre vitték őket, azokat a hadifoglyokat, mert hadifogolynak tekintették őket, ugye.

Gombos, 118.

LENGYEL PILÓTA ELHOZTA A FIÁT

– Volt egy még furcsább eset. Mikor beosztottak éjjeli szolgálatra. Járőrözni köllött, mikor a repülő, mikor bombázni jártak itt éjszaka. Ugyanakkor már nem az a tömegbombázás, hanem a lengyelek szállították az utánpótlást a partizánoknak Lengyelországból. Mert erre a hajók nem jöttek be, amarra északon bejöttek az amerikai hajók Lengyelországba, és akkor hozták a partizánoknak, meg a németel-

¹⁰⁹ Konvenció, szerződés, megállapodás

lenes vót, ugye. Volt Zomborban egy repülőtér, és volt egy, mondták már a nevét, de nem tudom, Faragó-e, pilóta vót, nagyon részeges. És az főrepült a vadászgéppel, és ezek a nagy teherszállító gépek, néztük már este, és hallottuk, hogy mm, mmm, mmm, most is meg lehet hallani a gépet, melyik teherszállító, olyan morgással van. Valószínűleg nem is abba a magasságba mén, ahun ezek az utasszállítók. És akkor mentünk ki, akármilyen sürgős dógunk vót. Hét vagy nyolc vagy kilenc szállítógépet itt Csantavér körül, Topolya, Tornyos, lelőttek. És egyszer sötétedett, halljuk, hogy gyün ez a vadászgép. Sivít. Egyszer csak lássuk, hogy nyomjelző lő, szikrádzik valami. Sivít egyet, fordul vissza. Mire onnét ideért a látószögbe, akkorára fölgyújtották a lámpákat. Az ablakokat láttuk, hogy világít, hát bent tűz keletkezett, Tornyosnál már leesett a gép. Volt, ami erre esett le. Egy reggel, itt laktunk, és a szobában van egy ablak ki. Az anyám azt mondja, nicsak, visznek itten, lengyel pilóta elhozta a fiát. Tizenhároméves gyereket, és lelőtték [a repülőgépet], és ő fogta és a gyerekekkel együtt kiugrott a... És itt a kukoricaföldön összeszedte az ejtőernyőt meg egyebet, de nem tudta, hogy hol van. És akkor megtalálta egy, tudom is, minékünk kocsisunk vót, amikó köllött kocsis, az kapált, és akkó megijedt, hogy hát mi van. De a gyereket látva akkó már megnyugodott. Az megadta magát, behozta a csendőrségre és átadta. Mi lett vele, hát mi lett vele? Én éjjeli szolgálatban voltam Topolyán, és mentünk föl a templomkupolára nézni, majd hun gyünnek. Topolyánál lelőttek egyet, ott mindenki meghalt, mert lángra lobbant a gép, ezek akkor ugráltak ki, az ejtőernyő is meggyulladt és agyonütték magukat, azé haltak meg.

Csantavér, 35.

A VÖRÖS HADSEREG

Sziget-oldalon árkot ásott a nép... (429) • Egy helyrű elvittek kismalacot... (429) • Örületes, amilyen rettentő nagy csata volt (431) • Az oroszok nem bántottak senkit (432) • Mesélték, hogy már arra lüvödöznek az oroszok (432) • A oroszok gyűttek, a oroszok gyűttek (433) • Idősebbek is, fiatalabbak is, jó emberek voltak (435) • Először szétverte a mi kocsmánkat (436) • Akkor aztán volt cirkusz (436) • Az én kézimunkámmal volt letakarva a tarhós (438) • Nagyon fétünk (438) • A pince tele volt borral, részegek voltak, ittak (441) • Egész Európát végigharcolta (442) • Adán jöttek az oroszok, és azok jöttek be Moholra (443) • Elszökött, a Tisza közepén agyonlőtték az oroszok (443) • Öcsém, dobd el, nem kell az már neked! (443) • A szerb templomnak volt a tetejében egy kakas, és az forgott (444)

SZIGET-OLDALON ÁRKOT ÁSOTT A NÉP...

– Hát mikó ezek begyüttek, akkó a Sziget-vonalon,¹¹⁰ a Sziget-oldalon árkot ásott a nép egy pár napon, lövészárkot. És akkor is ott ástak a délutáni órákban, nem tudom pontosan, hány óra vót, akkó ágyú, rögtön harckocsi beszaladt ide a, ahogy most a híd van, ott vót egy utca, az járt le a kompra. És oda, onnét oszt mingyá, én nem tom, mit lútt, szétlútt-e, akik gyüttek át, azokat meglútték-e. Meg aztán lüvődözték ide a járványkórház felé, ide a kövesútra.

[Mink meg akkó lent vótunk a rétbe, én is gyerek, őriztük a tehenet. Meg egy sógoromnak vót egy fia meg egy lánya, azok ott vótak, meg a sógor. A sógor vágta ki a szárát, ilyen nagy szárú olajcirok vót, és mink meg fejtük. Ősszel meg én meg a fia adtuk föl a sógornak, a lány meg hazahajtotta a teheneket.]

Hát oszt, ahogy gyüttünk hazafelé a Pálinkás úton, gyöttünk itt a Budzsák alatt. Bizony akkó lúttak ám, a fejünk fölött szálltak az aknák, ahogy lútték ezt az utat. Oszt nem tudtuk mink, hogy kicsoda, csak hát az oroszok biztosan. Hát oszt mikó hazaértünk, apám már ott várt bennünket. A Budzsák legutolsó utca végén lakott a sógorom, a sarkon. Oszt akkó apám nagyon pörölte a sógort, hun vagytok ennyi ideig, mié nem gyüttök, meg hát ideges vót. No oszt akkó, ez vót szombat este későn, oszt másnap reggelre már az utcák végénél, lent a part alatt, a város alatt itt vótak az orosz katonák, oszt már ilyen lövészállást csináltak. Úgyhogy az utcánk végén aki lakott, mesélte, ű hajnalban ment ki, reggel ment ki adni a lovaknak, akkó már hallotta az orosz beszédet. Meg mit tudom én, vót is amellik orosz katona főment, valamit kért-e, valami ilyesmi. De bántani nem bántottak ezek senkit. Ezek az oroszok itten. Mondjuk, minket se arra. Úgyhogy mondhatom, minálunk egyáltalán nem volt orosz ottan. De vót, ahun mentek meg kravájoztak,¹¹¹ meg... Azt láttam én is, hogy ott a part alatt vót víz, a libák ott lent vótak, oszt kettő is ment, oszt evvel az orosz automatával lüvődözte őket. A cigányok meg lesték, hogy űnekik is jut-e belüle.

Magyarkanizsa, 67.

EGY HELYRŰ ELVITTEK KISMALACOT...

– Először az oroszok jöttek?
 – Persze, persze, az oroszok jöttek először. Törökkanizsa felől. Én még árkokat is ástam a Tisza innenső oldalán. Árkokat, futóárkokat. Meg ott is voltam, lent is a kompon. Sok német menekült kocsikkal, akik mentek Bánátbú, civilek. Civilek,

¹¹⁰ Magyarkanizsa és a Tisza között elterülő rész.

¹¹¹ Fölfordulást rendeztek.

akik gyüttek, oszt kocsin. Mentek Németországba. Segítettük ott a kompot húzni. Hogyne. És akkor ott voltam. Egy ágyú is ott volt, a magyaroknak volt egy ágyúja, páncéltörő ágyúja. A híd mellett nem messze, a jó vastag fák közül. Úgyhogy lehetett látni az egész kompjáratot, meg a törökkanizsai részt ottan. És öt golyó volt ott, öt töltény. És akkor volt ott négy katona, magyar katona, és akkor beszélgettek. És hallottam, hogy: mit csinálunk mink evvel? Mit bírunk mink evvel? De már hallottuk a dübörgést. És akkor mit csináltak, volt a túloldalon a vízjelző. Aztat célozták a Tiszának a túloldalán. Oszt elsütötték azt az öt golyót, és ammen. Otthagyták csapat-papot, nem tom, hogy, nem vártam meg, kivédtek-e valamit. Biztos, hogy otthagyták az ágyút. De öt golyó? Harmadnap, másnap, akkor gyüttek az oroszok. Az oroszok jöttek, hát. Harckocsikkal, meg az a rohamágyú. Olyan az, mint a tank, csak ágyú. Nem tank, hanem ágyú volt az. Meg voltak gumikerekű... Meg gyalogosan is mentek. Azok Zentára mentek... Meg gyalogosan is mentek.

No de, a Böske néni, emlékszem, hogy mesélte, hogy beöltöztek öregasszonynak, mert akkor ugy, elég fiatalok voltak és féltek. Ott is özvegyasszony volt az anyja, három lánnyal. És be voltak öltözködve, meg az ágyba voltak, mintha betegek lettek volna, mert annyira féltek az oroszoktól. Meg bejön, ajnározták őket... Szóval horda volt az, horda. Hosszabb ideig voltak. Én tudom, hogy nálunk is a Kistemető, be voltak ott... Nálunk is voltak harmincan vagy negyvenen. Oszt vót köztük, gyütt be, oszt kért: voda, voda.¹¹² Inni kért. Mert el nem volt szabad hagyni azt a területet. Vagy krumplit ott látott a gangba, oszt mondta, hogy a krumplit főzzük meg neki. És amikor megfőztük, úgy...

Úgy is vót, hogy mi nem is vettük észre, hogy loptak. Csak akkó vettük észre, mikor kikötöttek egyet, így fölhúzták kötéllel. Fölment a padlásra, és ellopott egy oldal szalonnát. Egy oldal szalonnát, oszt elvitte, oszt vissza is vitte, ötet meg kikötöttek. A tatám meg mondja, á, ne bánts, itt van, egyék meg! Még a tatámra is ráfogta a pisztolyt. Ez a GPU¹¹³ volt, mert más sapkájuk volt...

Mikor vótunk szüretelni, ott is. Egy helyrű elvittek kismalacot. Az állomáson voltak oroszok, oszt egy munkásházbú, nem tanyárú, hanem, ahol szegényebb, ott elvitt egy kismalacot, hogy majd megsüti. Elment, oszt szót. Melyik [volt]? Hát ez. Megismerte [a malac tulajdonosa], mert mondta, hogy ne vigye el. Az meg lehajult, oszt idetalált, a csigolyába. Kopaj!¹¹⁴ Izét kellett [gödröt] neki ásnia, mingyá.

Biciklivel, mikor mentek a magyarok. Arrúl is tudok. Mentek, az oroszokat várták. Az már a háború vége felé. A folyamórség, mert itt volt a folyamórség Kanizsán, és itt voltak a határvadászok a szerb templomnál. Ott a határvadászok voltak, a folyamörök meg kint az állomásnál, kint a laktanyánál, kaszárnjának csúfolják. Az

¹¹² Víz, vizet.

¹¹³ Vélhetően a GPU (Állami Politikai Igazgatóság; Государственное политическое управление) tevékenységét átvevő katonai rendőrségre gondol az adatközlő.

¹¹⁴ Áss!

iskolánál. Ottan folyamórség volt. Volt jócskán katona. Hanem azok, azok mentek az oroszok ellen biciklikkel, biciklivel. Azt is, ott is részt vettem, kísértem őket egy darabig. Ment ott, mert akkor vótunk a templomba, oszt ők akkor gyűttek ott a főutcán, és gördültek Törökkanizsa felé, azon a hídon át Törökkanizsára. És azok mentek utána tovább. És ha jól hallottam, azokat elfogdosták. Elfogták, átadták, mert ez a főkatona az Illei Tamás volt. Illei Tamás. Ismertem, mert levante voltam, és többször voltunk a kaszárnyában is fegyvert nézni. Olyan formában, hogy bemutatónak volt, meg ilyen dolgok.

És az az Illei, azért is bántak az oroszok elég kesztyűs kézzel velük, mert volt egy lelűtt orosz repülő, és a pilótákat kegyeletteljes, ahogy embert szokták, eltemettette. Szépen a szerb temetőbe. Ott is, ott voltam a temetésen is. Meg kint is vótam a repülőgépnél is, hoztam darabokat, érted. Néztem, mit lehet elvenni. Úgyhogy lelűtték, és ott a járásos leesett. Ez a folyamórség, mondom, díszlövést is adott nekik. Rendes temetést is adtak nekik, mintha az ő katonáik lettek volna. És tudom azt, hogy nem vót semmi bántódás, de közben, akiket értek előbb, azokat lepuffogtatták.

Később hallottam én azt, hogy ott Törökkanizsán volt huszonvalahány magyar fogoly, akit ott tartottak télen. Alsóneműben jeget szedettek velük a Tiszárú. Úgyhogy azoknak megváltás volt a halál. Ez a háború után volt. Mondjuk két-három hónap után, a háború befejezése után. Amikor ők bejöttek, addig elmúlt azé valahány év, addig, míg a háború is vót, még én jártam polgáriba. Az is több éven keresztül. Oszt ezek is később lettek itt rabok. Mert ott, a bánáti oldalon meg a németek. Ott is már nagy huncutság volt. Nem adták oda a magyaroknak, hanem a németeké. És németek voltak. Már akkor is disznóság volt. Úgyhogy nem fölszabadítás, már ott is osztoszkodás volt. Hát ennyi.

Magyarkanizsa, 69.

ŐRÜLETES, AMILYEN RETTENTŐ NAGY CSATA VOLT

[– Akkor Vajdaság területén borzasztó agresszív népek voltak, szemtelenek, raboltak, gyilkoltak, loptak, csaltak, minden. A nőket erőszakolták, akit meg bírtak fogni, azt megerőszakolták, ahányan voltak, annyian, nem volt ottan semmi ellenállás, ahányan voltak, annyian mentek rajta köröszkül. Ilyen munkát vittek véghez az a bizonyos egy hónapban, vagy pontosan az időt nem tudom, ezek még átment, ez a harc, ami volt.]

Itt ellenállás volt, a falu határán meg Becse határán, ott volt az ellenállás. Egy reggel ott volt nekik az állásuk köröszkül, megérkezett két repülőgép, német vadászgép, leereszkedett, elkezdte őket löni, azok úgy mentek mindenfelé, mint a csirkék. Rengeteg sok halott lett. Azután mikor ez megtörtént, akkor ezek, lecsillapodott a helyzet, akkor ezek mentek, Becsén köröszkül akartak továbbmenni, mikor kimentek a városból, a város szélén ott voltak leásva a német tankok, a Tigrisek, annak nevezték a kis tankokat. Azok ott le voltak álcázva, és az oroszok, amikor a legnagyobb tömeg

ment, akkor előugrottak a bűvőhelyükről, és elkezdték őket löni, úgyhogy a halott a halott tetején. Örületes, amilyen rettentő nagy csata volt. Az oroszok nem bírtak az égvilágon semmit, mert ezek olyan cirkuszt csináltak. Azután ezek elmenekültek és így az oroszok mentek utánuk, így foglalták el Vajdaságot az oroszok.

Péterréve, 138.

AZ OROSZOK NEM BÁNTOTTAK SENKIT

– És hogy jöttek az oroszok, arra is úgy emlékszek, lóháton elől egy, utána gyütt öt-hat, az orosz zászlóval jöttek utána, ez az egy ment elől gépfegyverrel, golyószóróval, akkor a népek mentek ki az ajtóba, és volt olyan, aki nyújtotta az orosz zászlót – hogy hol szerezte be? –, arra volt olyan ember is. Végigvágattak és aztán megindultak, napokig mentek. Kishegyes felé, azon az úton mentek. Nagy sár volt, és mentek.

Mi szódások voltunk, két hét elmúlt, meg minden, éjszaka laktak nálunk, az lett a szerencsénk, hogy első éjszaka tizenöt tiszt bejött hozzánk, és ott harminc-negyven katona őrizte, mert magas rangú tisztok voltak, ott aludtak nálunk, reggelre anyám sütött kenyeret a kemencében, négy cipót sütött mindig, reggel reggeliznek ezek a magas rangú tisztok, nézi anyám, hogy olyan fekete kenyeret esznek, ekkor anyám elébük tette a kemencéből kivett kenyeret, elkezdték csókolni kezét, mama kalács, kalács, s adtak egy papírt apámnak, hogy ezt lefoglalta az orosz vezérkar, ezt a házat. Akkor este, éjszaka jönnek be, apám csak mutatta a papírt, o haraso,¹¹⁵ és mentek tovább. Nálunk többet nem aludtak.

Elmék a kocsmába, leviszem a szódát, ott áll egy kis, panyelónak mondtuk, kis lovacska, oda van kötve a kötőféke a fához, bemegyek, azt mondja apám, fogd meg annak a lónak a kötőfékét, ülj rá és hajtsd haza. Megvette egy oroszától egy liter pálinkáért. Az orosz ilyen futár volt, ezzel a kis panyelóval ment, és apám megvette. Fölültem a kis lóra, másnap kenderből csináltunk pokrócot, a gyerekek szaladtak utánam, én voltam a császár. Meg is volt egy pár évig az a kis ló.

Az oroszok nem bántottak senkit, nem is erőszakoltak meg senkit, lehet, hogy titokban volt, csak az asszony nem merte elismerni, de nem hallottam. Az oroszok nem, hanem emezek, a njeğušiak, ezek piszkos dolgot műveltek, akit értek, összeszedték, belövöldöztek az udvarokba, a kutyákat agyonlőtték. Én ezt úgy tudom, mintha máma történt volna.

Szabadka, 65.

MESÉLTÉK, HOGY MÁR ARRA LÜVÖDÖZNEK AZ OROSZOK

– Az oroszok, az oroszok gyűttek. Hát először begyütt valaki, egy lóhátas, mert nem gyűttek be rögtön az egész csapat. Egy lóhátas. De már az itteni kommunisták el vótak rá készülve, mert már akkó elmenekültek, mindenki. Ez előtte vasárnap ott

olyan forgalom vót a központba! Menekút mindenki, vitték a dunnát, a dunnát! A párnát vitték a Fehérék, aki a mozija vót. Fönt az emelet, a kapu fölött vót nekik emelet, szobájuk, és direkt láttam, hogy össze volt nekik kötve nagy batyu, és dobták ki az ablakon. Kocsivá mentek ki, az állomásra vitték, mert akkó még ment a vonat. És akkó pakótak a vonatra. Ilyen, vótak fiatal tanító nénik, akik Magyarországrú gyüttek ide tanítani. Engem is tanítottak, nem is egy, hanem nyilván kettő. A húgomat egy másik. Vótak, sokan vótak. Mert idevaló tanító nem sok vót. Ez a Tót Bagi vót, mondjuk, ez már régi, idevaló születésű ember vót. Aki aztán engem tanított előbb, emezek már később tanítottak. Lányok vótak szinte mind. Vót egy, a Csizmadiáné, akkó a Bokányiak vótak, meg nem tudom. Különben az a Bokányi, az a leventéknek vót ilyen fő-fő valamijük abba az időbe. Meg közben gyüttek már emerrú lentrú, és ott megtelepedtek, vagy megálltak pihenni. Gyalog gyüttek, nem tudom én, hunnan, errú lentrú. És akkó mesélték, hogy már arra lüvödöznek az oroszok meg a partizánok. Arra lent. Azt is én ott, mert mondom, ahun lehetett fordúni, megmozdúni, ott, az az összes tér, ott a templom előtt, meg az az összes tér, ottan le vótak telepedve, pihentek. Innen már mentek vonattá. Meg ezek a csantavériek is, azok is nagyon sokan elmentek.

Apámnak is egy nagyon jó barátja, fiatalabb vót tülle, de különben nagyon jó, általbéli szomszédok vótak. Az turáni vadász vót abba az időbe. És a községháza udvaránál ott teljesített szolgálatot. Ott a nagykapu, nem is vót ott nagykapu, hanem olyan nagy izé vót, nem emlékszek, hogy kapu lett vóna. Akkó a tűzoltók... emerrú a községháza meg minden. És ű ott vót még estefelé is, és mikó besötétedett, meg mikó nem lett semmi, akkó fogta magát, ű is csatlakozott a többihű, itt hagyott csapot-papot, feleségit. Családjuk nem vót nekik. És nem is tudom, hun, Mohácson? Vagy nem is tudom, mert aztán azért értekeztek, hogy ott kötött ki. De innen elmentek.

Elmentek a csendörök, meg... Én mondom, előtte vasárnap, tudom, nagyon szép őszi vasárnap vót. Nem is tudom, október eleje vót, mert nem is tudom, hogy Csantavér... hogy mikó gyüttek be. Aztat tudom, hogy egy begyütt, egy lóhátas, és várták. És előtte biztosították, hogy gyühetnek azok. Valahun kint, Dušanovo szélin, vagy arra ezen az úton, mer erre gyüttek. Itt, ezen az úton, és itten mentek Csantavér felé. Zenta felől, Tornyoson keresztül. Igen, itt fordultak el, és aztán meg, ez vót negyvenötnek a nyarán... negyvenötnek a nyarán, mikó az oroszok mentek visszafelé. Már május vége felé, május vége vót, így valahogy.

Tornyos, 38.

A OROSZOK GYÜTTEK, A OROSZOK GYÜTTEK

– A iskolába ítink bent, a tanító néni magyarországi vót, nem idevalósi, hanem hát az most Magyarország. A tanító néni kihajút a ablakon, oszt valakive beszégetett, oszt én nem tudom, hogy az ki vót, csak azt mondta, hogy akkó mikó indulunk. És má másnap nem vót tanítás. Először mentek a tanítók, a jegyző elszökött, a kupuszini jegyző.

– A tanítók java része, az mind magyarországi volt?

– Hát magyarországi vót. Vót egy Hajnalka tanító néni meg egy Antal tanító úr, meg az a Sturc József vót, de nem ez, hanem ennek a apja még vót. Na most akkó, ajde, mindenki haza. Ejj, mink e, gyerekek maj a fejünket elvesztettük, úgy szaladtunk haza örömnkbe. Na de a, ez nem tartott semeddig.

De má ősz vót, nagyon ősz vót, nagyon ősz. Most azt nem tudom pontosan. Nagyon ősz vót, oszt bizony nem tudom, hány napig álltunk a Novák háza előtt, mer az vót a régi posta. Ott álltunk, az egész osztályok, nem tudom, mennyien. Sokan. Amilyen kis csokorkákat tudtunk má még olyankor összeszedni, kinek mi vót, így vártuk a katonákat. A orosz katonákat. Hogy a legszebben, legszebben legyenek fogadva. No akkor...

– Csak a gyerekek vótak ott, vagy a föl nőttek is?

– A tanítók is, aki vót, aki maradt még ott, az vót velünk, de mindenki szaladt haza, a saját hazájába.

[Nem tudtuk mink azt, hogy az most Magyarország. Régi jugoszláv idő alatt születtem, most magyar. Akkó, akkó begyüttek a magyarok, akkó magyarok vótunk, magyar vótam, ama kocsi táblára, minden parasztkocsira rá vót írva, hogy Bács-Bodrog vármegye. És akkó rá vót írva annak a neve, akié a, aki a gazdája, most például az én öregapámnak, Janovics Lukács vót. Kenyék utca 6. szám alatt, Bács-Bodrog vármegye. Bácskertes. Ez vót egy nagy tábla a kocsin. Ez így vót. Na most, nem tudtuk még azt, hogy az, akkó magyarok vótunk. Eccé csak, azt se tudom, hogy hogy van, most ehun, szerb vagyok. De még soha innen el nem mozdútam sehova lakni. Most elmennek a, elmék a Magyarországra, kiabának utánam, hogy szerbek. Dehogy szerbek vagyunk, serbianacok.¹¹⁶ Már megin, nagyon jó van úgy is. Hát hova ti gondótok ilyen? Hát én, énnekem a, kétszázötven évre visszamenőleg a őseim kupusziniak. Há immelyik, mi, mindnyájan, Antalovics meg, meg mindenféle, az egész őseimet a öreganyáim megtanították, hogy kik vótak, hogy vótak, hát nem müntünk mi innen sehova.]

De csak az a hadsereg nem gyütt ide. Na a postán, csak egy telefon vót a postán. Ott vót a Guzsvány Mihály bácsi, az vót a soros, és hallgatta a, mer úgy többen vótak emberek sorosak, az tudott szerbű is, és akkó hallgatta. Na, eccé csak beleszót a orosz a telefonba. Valahunnan. Má oroszú beszét valahunnan. De az még Kupuszínán nem vót. Na akkó, akkó má azt nem vártuk se, mink se meg ott, me hidegek vótak, nem vótunk se úgy ruháva ellátva, akkó hazamentünk. Mindenki a teheneit, a disznait, ki hun legegette, megszűnt, mer akkó még járt a csorda ki. Egyszé csak, na mos má azt a tehenet nem engedték nekünk oda ki, valahun ott vótunk, egyszé csak gyütt egy asszony, úgy hitták, hogy Makk Maris néni talán. Szaladt a két lováva: „Jaj, itt vannak a oroszok!” Jaj, ajde akkó mink is nagyon szaladtunk, gyerekek, mindenki haza. De nem bántottak azok bennünket.

¹¹⁶ Szerbiaiak

Nem bántottak, nem bírom mondani, nem bántottak, hanem a partizánok, azok vótak a kutyák. Ha akkor...

– Nem együtt jöttek a partizánokkal?

– Nem, nem. A oroszok gyüttek, a oroszok gyüttek. Azok úgy ki vótak fáradta. Azok olyan szolidabb emberek vótak. Azok, azok olyan igazi oroszok vótak, valahunnan. Nagyon szerettem vóna látni.

[Később] nyóc élő orosz vót, akik a batinai átkelésen vótak. Átkeltek a Batinán, és most nem tudom, hány éves évfordulóra ide elgyüttek, Batinára. És Szovjetúnióbú, koszorút hoztak és dobáták a, oda, ahun nem tom, mennyi millió orosz katona elveszett.

Akkor az a asszony szaladt, akkor az a asszony szaladt, hát itt a oroszok. Hova gyugni a lovakat? A kertbe kivittük, há oda kivittük.

Bácskertes, 15.

IDŐSEBBEK IS, FIATALABBAK IS, JÓ EMBEREK VOLTAK

[– Itt nem volt semmi akadály a partizánokkal. Jöttek ide is, de itt valahogy, apám is a községházán dolgozott, az adónál, és félt is. Mindig várta, hogy mikor jönnek érte. Semmit nem mondott, csak én gondoltam.]

Mikor bejöttek az oroszok tizennyolc éves voltam, én elmentem markot verni, nagy bandába, aztán voltam egyszer gépnél. Negyvennégyben, mikor befejeztem az aratót, ez öt hétig tartott, hazajöttem, valaki hívott Gakovóra géphez, akkor elmentem abba a csapatba géphez. Gakova¹¹⁷ az tiszta német község volt. Hazajöttünk, és vártuk az oroszokat. Jött három batalijon¹¹⁸ Románia felől, itt negyvennégyben, ősszel, esős idő volt, három napra jöttek pihenni. Nem éltem itt harminchat évig, de így emlékszek vissza. Az oroszok itt három napot pihentek, de az eső mindig esett, aztán mentek tovább. Kerényig nem volt kövesút, ezt a hosszú országotat, a falutól hányták le a sarat az emberek, nehéz munka volt, hogy a katonák tudjonak továbbmasirozni. Nagy sár volt akkor. Én nem jártam arra, mikor ezek a háborús dolgok voltak, hanem a másik évben. Akkor már lezajlott minden, akárhol történt. Most, mikor olvasom, hogy mik történtek, lelkileg nagyon összetör, alig tudtam helyrejönni. Akkor nem tudtam semmit, de itt nem volt semmi lövés, nem volt harc, nem volt ellenállás. Főztünk-sütöttünk, amit csak tudtunk. Hét katona volt nálunk, beosztás volt, fiatalabbak és idősebbek. Adtunk nekik helyet, szorultunk, de mit csináltunk volna mást? Sajnáltuk őket, akinek úgy volt benne része, mintha fiunk lett volna, vagy férjünk, és ott szenved. Mert a sógorok is, az egyik be se rukkolt, a másik épp, hogy fölszabadult. Én meg épp nagylány voltam.

¹¹⁷ Gádor németek lakta település szerb neve, ami a magyar toponimiák között is meghonosodott.

¹¹⁸ Bataillon, zászlóalj

Idősebbek is, fiatalabbak is, jó emberek voltak. Én nem mondhatok mást, rendes viselkedésűek, hoztak cigánykártyát, és velem hányatták. Ha egy öregasszonyt a sírnál láttak, ők érdekesnek találták, akkor egymásra mutogattak, hogy annak valakije meghalt. Lehet, hogy ők is szegények ott haltak meg, ki tudja, de én mit tudtam még akkor. Láttam, hogy hányták a cigánykártyával valamit, úgy valahogy meghánytam nekik is, örvendeztek. Ők hozták magukkal a kártyát.

Aztán vettem Bécsben magamnak újonnan, mikor láttam, hogy van, úgy magamnak, nem is jó volt elbeszélni a hívók közt, hárman-négyen voltunk, aki nem jól értelmez valamit, akkor elképzeli, hogy tán aztán is hánytam. Tudjuk, hogy azt nekünk nem szabad, rögtön mindenről lemondunk. Ha hívó vagy, akkor hívó vagy, és nem foglalkozol cigánykártyával, mi semmi ilyen kártyadolgokkal, semmi izgató, még sakkozni sem szabad volna.

Bácsgyulafalva, 102.

ELŐSZÖR SZÉTVERTE A MI KOCSMÁNKAT

– És amikor az orosz katonák jöttek?

– Hát volt egy pár dolog. De nagyon csináltak cirkuszt. Volt egy pár. Itt a múzeum-téren is volt egy sír, azt lelőtték. Először szétverte a mi kocsmánkat.

– Orosz katona?

– Hát, orosz. Be volt rúgva és akkor ott cirkuszt. Akkor ment erre a Fehér Hajóba. De valahol volt a zeneiskolának átal, ott, ahol a Technika van, vagy mit tudom, mi van ottan a pincében, ott volt valami fegyver a partizánoknak, avval is kötekedett és az lepuffantotta. Ide eltemették. Itt volt egy ideig a Sremac-szobornál, ott volt egy síremlék csinálva. Hősi halott. De már azt is lesöpörték. Kész. De az nagyon cirkuszt csinált nálunk ott. Dobálta a tányérok meg poharakat, meg mindent tördösött össze, székeket meg ilyesmit. De az egy olyan dolog volt. De azt a fejesek nem tudták, gondolom, az orosz parancsnokság. Meg azok vonultak tovább, akkor megint együtt egy másik század vagy két század, akkor elment, itt megpihentek Zentán, akkor mentek tovább a németek után, Szlovénia irányába. Az is egy nagy marhaság volt ott Bogojevónál. Ott akartak köröszülmenni. Ott főnről, az emlékműtől rengeteg magyar gyerek beleszett a Dunába.

Zenta, 146.

AKKOR AZTÁN VOLT CIRKUSZ

– Aztán begyűttek az oroszok, akkor aztán volt cirkusz. Öregapám, anyámnak az apja, nem a grószfater, hanem emez a másik, öregapjának hívtuk, az volt orosz fogságban régen, az tudott oroszul, azt mondta az asszonyoknak, amit az orosz tiszt mond, mindent megcsinálni neki, de mindent, és akkor ne félj, nem bántanak. Úgy is csináltuk. Bejött sárosan, lovagolta a lovat, ősz volt, sáros csizmával, azt mondja az öreg, hogy reggelre ezt a csizmát úgy akarom látni, hogy kipucold, lemosd, a katonatisztnek

odateszed, lent fekszel ottan, a tisztt, ha hazajön, ott fekszik az ágyban. Ruháját odateszed a székre. Mikor nézte a katonatiszt, hú, azt mondja, haraso, bratyuska,¹¹⁹ mondta öregapjának. Apám nem akart, fogd a lovakat, eldugta, de mindig megyek velük, eldugta a szerszámokat, ki a pisztolyt, még jó, hogy az öreg hátrament, majdnem agyonlőtte. Az öreg elő a szerszámokat, azt mondja, ez agyonlő. Azt mondja, mit mondott, azt mondta, ezt mondta, hogy vedd elő a szerszámokat. Azt mondja az öreg, majd én előveszem, gyerünk. Befogott, ment. Hova megyünk? Ment a sváb szállásra, az orosz, két orosz katona fölült rá, és hozzuk a disznót. Le az oroszok a pincébe, bort. Hozzál bort! Fölhozott egy kancsóval, megitta a két orosz katona, lemegyünk most a pincébe. Lemennek a pincébe, ott meg hordók vannak. Gépfegyverrel mind szétlőtte, azt mondta, csak egy kancsóval hozol föl, itt meg tele van hordóval. Mind szétlőtték. A disznókat hazahozták, és este elkezdett égni a tábortűz, és reggelig főztek. Mert ott volt egy hadosztály, oda le voltak pakolva. Sváb szállás volt. A kerényi határban, itten ahogy kimegyünk. Azt mondja öregapja, én csináltam a kolbászt, mindent, földolgoztam nekik, amit hirtelen megettek, megettek, mindent be bírtak szerezni az oroszok, csak só nem, és elromlott minden. Csak addig tartott. Volt abban minden, csak só nem, és só nélkül nem áll el. Vajdlingszámra öntöttem ki a kutyáknak. Először ott nálunk a szálláson, az asszonyok fogták a fejüket, a teheneket, a disznókat mind lelövöldözték. Mind földolgozták. Azt mondja öregapja, mondja az orosz tisztt, ha itt nincs, majd lesz, majd hozunk máshonnan. De hoztak is.

A lányokat nem bántották az oroszok. Akkor volt egy orosz katona, mesélte öregapám, az leszállta volna az anyámat, azt mondja, mondtam apádnak, hogy te csak hallgass, majd én szólok a tisztnek. Szólt a tisztnek, vigyázz erre a katonára, mert ez közelít. Azt mondja a katonatiszt neki, főnök volt, gyere ide, falhoz állította, ki a pisztolyt, agyon akarta lőni. Azt mondja öregapja, ne bántsd, nem engedte. Így elment. Nem bántották. Egyből kivégezték [volna] az embert.

Úgyhogy akkor nem is piszkáltak senkit, hanem a partizánok borzasztóan féltek tőlük. A partizánok jöttek grajfolni,¹²⁰ látták, hogy az oroszok mit csinálnak, akkor a partizánok is mentek. Jöttek a partizánok, mondja az orosz tisztt, most itt van a sapka, föl van akasztva minden, én ha nem vagyok itt, akkor csak babuska mondta neki, alszik, spava. Azt mondta, már jöttek, az apád csizmáját már nézték, fölverték. Bent az orosz, ruszki, akkor meglátták a ruháját ez a két koma, azt mondja, úgy elmentek mint a nyulak. Az oroszoktól féltek. Jönnek a partizánok, azt csak söpörd ki, semmit nem adni neki.

Az oroszok se bántották egyáltalán, azok nem is feszegették, hogy sváb-e ez, vagy milyen. Az volt a lényeg, hogy a hasuk tele legyen, meg minden rendben legyen. Engem fölvert, és elkezdett lüvöldözni gépfegyverrel, a mama meg ordított, azt mondta, ne félj, van énnekem otthon egy kislíam, nem bántom. Örült ott az ember. Hülyék voltak. Mesélte a szomszéd, ez a Takács asztalos, azt mondta, begyűttek hozzánk a faluba, befőtten kér, dunsztom van-e? Kihoz az asszony a spájzból egy üveg dunsztot, megették, benéz a spájzba, látja, hogy tele van a stelázsi, megharagudott,

¹¹⁹ Jól van, atyácska!

¹²⁰ Rabolni, szerezni

megfogta és mind ledöntötte. Azt mondta, csak egy üveggel hoztál ki? Haragudtak, azt mondta, burzsujok. A burzsujokra haragudtak nagyon. Akinek van, tele volt a spájza burzsujnak számítottak, és akinek nem volt, akarták, hogy annak is legyen. Abban az időben úgy ment. Ez politika volt, de hogy mire változtatták, az már történelem, hogy ők mit csináltak a többi néppel.

Bácskossuthfalva, 46.

AZ ÉN KÉZIMUNKÁMMAL VOLT LETAKARVA A TARHÓS

– Nekünk kiadtak előtte nap mindenfélét az iskolában, ami volt, hogy vigyük haza, de nem mondták, hogy holnap ne menjünk iskolába. Én a táskát fölvettem, ősz volt, birsalmáért bementem a kertbe, nagyon szerettem a birsalmát. Bánát felől jöttek, akkorára belőtték az első rakétát, katyusáknak hívták az ő fegyverüket. Úgyhogy tudom, a Szántóékhöz lőttek be, begyulladt ott a szalma, akkor azt mondja apám: „Hallod, lányom, ne menj te iskolába!” Nem is mentem. Hanem akkor elkezdtek lövöldözni befelé, apám mindjárt kocsira rakott bennünket, volt kettő lovunk, ki a szállásra, a Matild nénémékhöz kivitt bennünket. Sok mindenünk tönkrement, elveszett. Hogy kik bántották, de nagyon sok mindenfélénk elveszett. A testvérem, a Pali meg a Laci, ezek hajtották a birkákat, mert a birkákat is kihajtottuk oda. Lassan hajtották, úgyhogy ne maradjonak itthon, hanem csak a disznók maradtak, mire jöttünk haza, a disznókat mind levagdosták vagy elvitték, nem tudjuk, mi lett vele. Volt a birkáknak nagy kósó, még azokat is elvitték, nagy fazekakat, lábasokat. Akkorjában iskolában kézimunkáztunk, a kézimunkáimból sem maradt semmi sem. Egyetlenegy kézimunkát, azt nem tudjuk, hogy az oroszok átvitték-e a másik szomszédba, azoknak is volt birkájuk, hanem anyám egyszer, amikor árulták a piacon a tarhót, annak az asszonynak az én kézimunkámmal volt letakarva a tarhós. Anyám elvette tőle, mondta, hogy ez az én lányom kézimunkája. Nem szólt semmit se, de anyám se kérdezte tőle, de úgyse mondta volna meg szerintem, hogy mi az igazság.

[Pl. mesélte a Köteles Sanyi bácsi, hogy ők itt laktak a nagyutcán, a Benedekék sarkon laktak, azt az asszonyt őhozzájuk elvitték, hét vagy nyolc orosz katona, ez volt az egyetlen, hogy bántalmazták a nőket. Nem verték, megerőszakolták. Kórházba kellett vinni az asszonyt. Erről tudok, másról nem tudok.]

Mohol, 78.

NAGYON FÉTÜNK

– Na most a bejövetelük, mondom, hogy mikor áttörték a határt, én testvéremné vótam, me ugye fétett bennünket, kivett a zárdábú. Odavett magáého. És akkó mink kiálltunk az utcára. De azt nem tuttuk, hogy az oroszok milyenek. Akkó az a nagyúr, az má fétette magát, az má sejtette, mer tanútt lehetett. És akkó ű tutta, hogy mi várhat az ilyenekre. Egy szerb embert fogadott, de magyarú beszét jó a Mito bácsi,

és hozta a lányát is. És akkó mink, izé néztük végig, ha e tod képzni, hogy milyen csürhájú gyüttek be az emberek. Ezek nem autó vagy valamivel, gyalogosan. A határrú mikó jöttek, és akkó az úton, ahun minden, mindég valamelyik lemaratt, oszt akkó keresgét, hogy mit talál. Például mink ott kint átunk, odagyütt, hogy meg van sebösüve, oszt nem is vót sebösülés. Hát meg nem is az érdeköte, hanem a lakásba akart bemenni. És akkó ottan meg ezek nagyon gazdák vótak, és akkó azoknak vót egy lányuk, de má öreg, hogy vót több is, csak a, hogy majd beköti a sebet. Oszt akkó ellökte, hát ő nem tudott beszéni oroszú, hogy nem, hanem izé, ment a nő után, hogy, hogy a kötszeré hova mén. A pincébe ment le. Ű nem nézett arra a nőre se, meg semmire, hanem azt nézte, hogy mit talál. Hogy talán talál csizmát, ruhát, me vótak urak, férfi, fiuk is. Csak azok má nem laktak ott. És mindenüket evitt, úgy-hogy fölötözött. A katona átötözött abba ja ruhába, izé csizmákba meg mindenbe.

Amit értek, vittek. A legelsőbb is az vót, mikó odagyüttek, mondtam, a Mito bácsi lánya ott vót, az csak a karóra, a lánynak is vót szép karóra a kezín, odament, oszt így csak lehúzta, de erőve. Akkó az apja persze monda, hogy hát, ő tudott velük beszéni. Oszt aszonta, hogy szájába tették a puskát. Hogy hallgasson. És az órát evitte, nem birtak semmit. És akkó aztán még, mondom, bementek a lakásba, ott meg kútászkodott, amit talát, ami köllött, zsebbe rakta, meg ami neki köllött. Amit talát.

Má e vótak meneküve a gazdák, meg még az én testvéröm is el vót, de minket otthagytak, mer vót külön hátu olyan melléklakás, oszt mink, én meg a húgom, ott vótunk. Meg vót még egy, az Ica nenának egy körösztlánya is velünk. Hároman vótunk. De minket nem bántottak, de ott is, még oda is kigyüttek hátra.

De má akkó tutták a, a lovakat, hogy viszik. És űnekik rengeteg vót a majorba. Oda, ott nem tutták megmenteni. Oszt mind elvitték. Nem hagytak semmit.

Az oroszok mikó bejöttek, Horgoson vótam. Igen. Akkó mán a tata visszavitt, persze. Hallod, má elvonútak akkó ja nagyja, de vót, aki szét, izé, vissza se ment. Olyan is maradt ott, maratt ott, hogy mögnösüt vagy mit. Igen. Úgyhogy vót olyan. De átvonútak, me ezek ugye mentek foglalni az egész országot. Csak aki így elcsavargott, mind ahogy mondom, a némelyik, hogy vót olyan biztos, aki nem is tudott visszamenni. Mondom, ez, ez a, izé, mikó begyüttek az oroszok, azok letelepettek itt jó darabig mindenhun. Ott is, meg itt is, oszt mondom, hogy egyik szomszédba átmentek, egyik helrú a baromfit vitte, másik felú az ollót, meg ilyen mindenféle, amit tudtak. Mer kútászkodottak. És nem szóhattá semmit. Aszonta a tata, hogy mitülünk csak egy izét, bakancsot vittek el. Rossz vót a bakancsa, ledobta, mer ugye há, három fiú vót, de a tatáé vót-e a bakancs, vagy a gyerekeké, má nem tudom. Azt főhúzta, a rosszat otthatta. Úgyhogy nekünk se nem hoztak, csak ezt a bakancsot vitték el. De, úgy érthető, ha tutták vóna beszéni velünk, monda a tata, hogy kérdezgettek, meg ugye hát a tata is tudott egy kicsit szerbű. De nem orosz. Oszt akkó érdeklöttek vóna, de nem. Nem tuttunk. Nem beszétünk. Meg ha tutta vóna, akkó se monta vóna.

Űk szétnéztek, má űk megtaláták maguk, má nem is köllött, má jó van itt nálunk, ha nem talát, talát a másikba. Sok vót a dohányos. De mindenütt főzettek. Főzettek, de nem ott főzették, ahunnan evitték. Mer azok sírtak, hogy ne vigye el, csak oszt

akkó űk meg, ű nem hallgattak rá. Hunnan. Akkó azé vitték el a másik helyre, az meg hát megfőzte, me nem az üvé vót. Na jó van, megfőzte vóna így is, úgy is, me lelőtte vóna, ha nem főz.

És vót egy fiatalember, jóképű fiatalember, vót neki nagylánya. Osztan a izét, a nagylánt akarták izé bántani. Azt a fiatalember védte, oszt a szájába lőttek. Agyonlőttek. Ember, a többi, a nők meg rejtőzköttek górék, górék alján, meg mindenfelé. Az én testvérem is. Hát nem is láttam, mikó begyűttek az oroszok, egy jó pár napig. Ugye. És akkó a, a nők megmarattak, de a férfiak nem. A férfiakat, azt, azt amennyire lehetett, ahun, aki, mondom, nagygazda vót, azt kinyírták, aki nem vót annyira gazda, azt összeszették, megkínozták, elverték, oszt elengették. Ez vót. Szörnyűség vót, na. Mindenki úgy fét, hogy borzasztó.

Nem tutta, hogy mi vár rá, meg mit montuk, mikó pakóták, szették zsákba a gabonát nekik, de nem beszéltek, na, mondom azé, hogy ne tudjuk, hogy magyarok vagy szerbek. Nem beszéltek. Lökdöstek, hogy menjünk onnan. Azt monta, hogy mars. Mutatta, hogy kifelé, mer nem kér, nem szóhattunk semmit. Igen, igen, nem árútták el, de valószínű, hogy magyarok is vótak.

Nagyon fétünk. Meg a bombázástú fétünk. Ettű kettőtű. De mink nem kaptunk se bombát, se nem bántottak, de akkó, mondom, a papokat meg az apácákat ki akarták, kinyírni, de má a nem taláták az apácákat. De nem is vót sok, csak öt. Öt vót. Oszt mind, mondom, úgy etátottuk a szánkat, hogy mié ötöztek át. Öregasszonnak kiötöztek. És nem is bántották. De aztán, amikó a katonaság beköltözött, akkó azok má nem hagytak, hagytak békit. Azok má értették, hogy ezek apácák, mer minket megkérdeztek. Tudod, vótunk negyvenen. És megkérdezték, hogy bánnak velünk. Meg hogy kifélik, meg mit tudom én. Szóval a gyerekektű. Hát mi, gyerekek megmontuk, há mé ne montuk vóna, kérdezték. Magyarú kérdezték. Akkó, mondom, megosztották az épületet, felit ezárták, a fele a katonaságé, a másik fele a mienk. Akkó ott közfalat csináltak, hogy ne járjunk össze egyáltalán a katonákkal. Úgyhogy nagyon. Még nekem ott még kéröm is vót, mégpedig zsidó vót. Mer a izé zsidó vót, ott vót katona, még a konyhán dógoztam. Osztan aszonta, hogy én nagyon tetszek neki, de tizenöt-hat, öt éves vagy hány éve születtem. És akkó megkér, és és megkért az apácákú. Akkó engemet odahítak, oszt mondgyák, ez a fiatalember mit akar. Oszt mongyák nekem. Mondom neki, hogy szó se löhet rúla, hát én, mondom, gyerek vagyok, mi, mi közöm nekem a férfiakhó. Akkó ehítta az anyját. Máskó, másik alkalommal együtt, akkó gyűtt az anyja is. Hogy megnéz engem, hogy hát akkó a, mekkér az apácákú. Akkó az apácák má vissza is ötüztek, úgy emlékszek, hogy akkó má apácák vótak. Oszt akkó kérdezték az apácák, hogy, hogy akarok-e férjhó menni, ezen fiatalember el akar vinni. Mondom, hallani se akarok róla, megfordútam, oszt otthagytam űket, mondom. Akkó látta a fiatalember is, hogy nem érdeköl, de talákozni aztán is talákoztunk, mer egy, egy konyhánk vót a katonákkal, képzeld, mer konyha nem vót másik.

Az a fiatalember zsidó vót, de a többiek szerbek vótak. De lehet, hogy vót köztük több is, én nem tudom. De az az egy mondta a nevit, és mindig szerepöl egy olyan nevű, oszt mindig eszembe jut az a fiatalember. De az úgy... hogy annak a családja is

saját neve, pont úgy hívták, ahogy szerepöl a tévébe. Meg a rádióba. És ez egy zsidó vút. De meg is mondta. És látszott az asszonyon, hogy zsidó. De a fiatalemberen nem látszott. Azon nem látszott.

Zentagunaras, 57.

A PINCE TELE VOLT BORRAL, RÉSZEGEK VOLTAK, ITTAK

– Tizenöt éves voltam áprilisban, és októberban már férjhez mentem. Na, kukucs-gálunk öreganyámmal, nézzük, nem merünk kimenni az utcára. Gyün elől egy lovas, utána meg egy regement katona. Az a lovas itt megállt a nagykapunál. Hamar kiszaladtam, bezártam a kaput előbb. Aztán mikor megállt az a lóval, főlegyenese-dett, benézett, látta ezt a nagy üres portát, és befelé fordította a lovat, a katonáknak meg intett, hogy utána. És az a rengeteg orosz, az mind idegyűtt mihozzánk, be az udvarba. Úgyhogy nem mertünk öreganyámmal kimenni, mert ami létezik, kertbe, szobákba begyűttek, mindenhun orosz vót. Mindenhun orosz vót. Aztán, jaj, nem is tudom elmondani... No, akkor, mikor gyűttek édesanyámék haza este, akkor két katona őrt állt kint a kapuban. Akkor nem engedték őket be. Akkor én kimentem, addig ki se mertem menni. Akkor kimentem, és mondtam nekik, hogy idetartoznak. Ez az apám, ez az anyám meg a testvérem meg az uram. Oszt akkó begyűttek. No, begyűtt az orosz, körülnézett, minden szobát körüljárt. Azt mondja, egy szobába pakoljunk be, amit gondolunk, mert minden az üvéké. És hordták a szalmát. Azelőtt rongypokróc vót, nem szőnyeg. És minden szoba, ágy, föld, disznóknál a góré alja, kukoricagórénak az alja, ott mindenhun katona volt. Mindenhun katona volt. Féltünk. Én meg az anyám el is mentünk hazulrú, oda, ahol most van ez a bolt. Az én apám testvére, az lakott ott. A férfiak. Meg öreganyám. Azután kilökdösték az embereket is. Édesapámat nekilökték a szálfának, hogy fölhasította a fejit, hogy menjenek oda, ahun vannak az asszonyok. De hogy lehet kihurcolkodni ekkora szobák-bú, hogy egybe, hogy most minnyájan egybe?

De ez a kis konyha már órasműhely lett nekik mindjárt. Úgyhogy ezt se nem adták oda, még ezt a pici konyhát sem adták oda. És akkor nem soká voltak itt az oroszok. Én nem tudom, meddig, csak itt minálunk...

Akkor űhozzájuk húzták át a kazánt. Akkor űnáluk vágták, szedték össze disznókat, amit értek, szedték össze. Rozi nem vót itten, de az ura. Ott főztek tenállatok, minálunk meg főterítették. Elmentek a kultúrkörbe, hozták onnan az asztalokat, padokat, és itt az egész udvar, ez mind tele volt. Mentek a faluba, amit értek, aztat szedtek össze. Az ágyakról a takarókat, oszt abrosznak használták, meg mindent, no. Tányérokat hozták, a mieinket kivitték. Mulattak. Elvitték a harmonikámat, azt te tudod, harmonikázni. Oszt az húzta, ezek meg táncoltak, mulattak. Volt olyan rózsás borosüvegem, arra kötöttek, találták a szekrényemben a szalagot. És kivitték, rákö-tötték a borosüvegre. Olyan rózsás volt, régen olyan volt a divat. Pántlikát, pántlikát, akkor úgy mondtuk, nem szalag, pántlikát. Nagyban mulatoztak, kivitték a nagy balon pálinkát innent. A pince tele volt borral, részegek voltak, ittak.

Doroszló, 110.

EGÉSZ EURÓPÁT VÉGIGHARCOLTA

– Az oroszok mikor bejöttek, arról milyen emlékeid vannak?
– Ez olyan simán zajlott, hogy én tudom, hogy szaladtunk ki megnézni, oda a kinti egészségház sarkára.

– Ott jöttek be a Tornyosi úton?

– Igen. Olyan letoprongyosodott, fáradtan mentek, eszükbe se jutott még csak rád se nézni, annyira lepusztult katonaság volt az már. Szerintem az egész Európát végigharcolta. Én ennyire emlékszek. Gyerekek voltunk, meg voltak fölnöttek is ott, szaladtunk nézni.

[Ellenben még arra emlékszek, amikor a magyarok jöttek be, akkor ott megnéztük a Bütyök kocsmá sarkán. Anyáék nem akartak jönni, hanem ángyikával, apa testvérének a felesége, ángyika megfogta a kezemet, hát én negyvenegyben még egész, akkor kezdtem el iskolába járni. Mink kimentünk oda a sarokra nézni, hogy jöttek a magyar katonák. Hát azok is eléggé fáradtak, ott ballagtak végig, és egy idősebb, nem öreg, olyan harminc-negyven éves ember engemet, ott álltunk ángyikával, fölkapott, fölemelt magasra, megcsókolt és letett. Lehet, hogy a gyereke jutott az eszébe, nem tudom.

– Örültek az emberek?

– Örültek, persze. Azért ez csak mindig azelőtt Magyarország volt. Ugye ez száz éve van most körülbelül. Hát még most se nincsen egészen száz éve, hogy ez megtörtént, és ez alatt a száz év alatt bizony itt annyira megváltozott minden. Annyira kicserélődött a nép, mert néhány esemény tett is róla, hogy ez így legyen.]

– Az oroszok raboltak?

– Nem. Azok inkább kisebb helyeken, mint Felsőhegyen, kisebb falvakban. Lehet, hogy itt is, amikor már beszállásoltak, akkor itt is köllött a nagylányokat féltetni, meg nem nagyon engedték ki a lányokat, mert azé még arra emlékszek, hogy lovon úgy mászkáltak, meg azt mindig a nagymama mesélte, a Matykó nagymama, az ott lakott, ahol van a Tukuli kocsmá, akkor lemegyünk az első utcáig, akkor ott két ház között van egy olyan keskeny kis szuk, ahol át lehet menni, azon amikor átmentünk, akkor volt egy ház, a második ház a sarkon, az volt a Matykó nagymamáék háza, és ott előttük volt egy nagy villanykaró. Mesélte a nagymama, hogy nézett ki az ablakon, és ott ült az orosz fönt a lovon, és tele volt órákkal rakva a keze, és annyira el volt foglalva, hogy nekikormányozta a lovat a villanykarónak. Ez a családban mindig akkora nevetés volt, mikor elmesélte a nagymama, hogy az orosz hogy ment neki a villanykarónak. Mondjuk az érdekesség kedvéért is tett még hozzá egy kicsit, hogy a gyerekek ezen mulassanak.

ADÁN JÖTTEK AZ OROSZOK, ÉS AZOK JÖTTEK BE MOHOLRA

– Negyvennégy október 8. Az én apám meg ott voltak, akik jártak Bánátba, a töltésen balról van erdő, ők ott ötven-száz méterre vágták ki a fákat. Átmentek 8-án Bánátba, hamarabb, a kompnál megvárták az oroszok őket, behajtották az első vagy második szállásra. Ennek híre lett tíz-tizenegy óra körül, hát én is lementem oda a szerbek közé, már akkor itt-ott lőttek, addig elmentünk, benéztem arra, nem láttam semmit. Másnap, akkor már Ada felől is bejöttek az oroszok, de mi ott laktunk a Temető utcán és kijárt a mi portánk a kövesútra, én leventesapkában voltam, kimentem hátra a kertbe, jöttek az oroszok, egyszer csak az orosz fogta a puskát, de nem akart lelőni, de a levegőbe engedett, akkor én lefeküdtem. Ez elmúlt, harckocsin mentek, azt már tanultunk a leventéknél, hogy ha lőnek, fekdjünk le. Tizenhat éves voltam.

[Előtte] négy [magyar] tiszt volt nálunk azok ott aludtak, a tata patkolta nekik a lovakat, az Acsai Sanyi bácsinál ott voltak a lovak beállva, de a tata patkolta a lovakat nekik, mert huszárok is voltak, nagyon szépen tudta a lovakat patkolni minden szempontból. Sándor bácsinak hívták, meg apát nagyon megszerették, elég sokáig ott voltak nálunk, bent aludtak az első szobában, nem is aludtunk benne mi, négyen voltak, egyben volt az ágy, négyen aludhattak az ágyon. Azt mondták, mikor lövöldöztek, szerettek bennünket, küldtek bennünket: „Tamás bácsi, vegye a gyerekeit, és menjen!” Mondja a tata, nem megy ő sehova, ő nem bántott senkit se.

Mikor átjöttek az oroszok vasárnap, pénteken és szombaton összepakoltak és elmentek tőlünk, mondták, Tamás bácsi, már itt vannak a túloldalon. Először Adán jöttek át, Bánáton a kompig lejöttek az oroszok, de másnap Adán jöttek az oroszok, és azok jöttek be Moholra.

Mohol, 82.

ELSZÖKÖTT, A TISZA KÖZEPÉN AGYONLŐTTÉK AZ OROSZOK

– Az emberek átmentek dolgozni, és az oroszok elfogták őket. Egy Lakatos Guszti, akinek szemben volt a háza a mi utcánkban, Lakatos Gábris bácsi fia, beleugrott a vízbe, hogy átúszik, elszökött, a Tisza közepén agyonlőtték az oroszok, és belefulladt. Eltemették az embert. Akkor kellett a Doroginak a kompot húzni. Mindig hozták az oroszokat a bánáti részről. A Lakatos Gusztit eltemették, az embereket lehajtották a Tiszára, és húzták a kompot, hozták az oroszokat át, tömve a komp.

Mohol, 86.

ÖCSÉM, DOBD EL, NEM KELL AZ MÁR NEKED!

– Reggel, mikor jöttek be az oroszok, délután már lőttek. Fölmentem én is a toronyba, és néztük, a bátyám visszajött, mert be köllött hajtani az összes kocsit, Moholon volt, mert a magyarországiak ide lettek akkor helyezve, hogy rendet csináljanak a városháza körül hosszan, és azokat köllött vinni, menekíteni, ez volt szombaton

reggel. Akkor lejöttem, de akkor már löttek, szombaton reggel meg délután, vasárnap reggel kimentünk az utcára, volt egy kanálisféle abban meg a kertben négy méterszer három méteres, egy méter mély gödör, és mentünk kint az utcán, akkor már világosodott. Egyszer jött három katona, vitte a hátán a gépfegyvert, mondja nekik apám, öcsém, dobd el, azon az utcán szaladtak, mert erre szerbek laktak, amarra magyarok, itt mentek Topolya felé, öcsém, dobd el, nem kell az már neked. Mert ő is volt régen katona. De hogy meddig mentek el, de nemsokára, rövid időre három ló szaladt utánuk, el volt szakadva nekik a gyeplő, amivel meg voltak kötve, hogy most utolérték-e őket. Azok a lovak is mentek utánuk.

Egy fél óra múlva, a szomszédunk szerb volt, jött egy csapat katona, a nap följött, világos volt, hozott ki sonkát, leterítették a pokrócot, és leültek, ettek. Jött egy kamion, ezek fölgráltak, de közben már orosz katona ült benne, reggel hét-nyolc óra körül. Ezt mind átéltük. Ezt én láttam.

Mohol, 96.

A SZERB TEMPLOMNAK VOLT A TETEJÉBEN EGY KAKAS, ÉS AZ FORGOTT

– Az én apám csinált egy óvóhelyet a kertben, és oda lementünk éjszaka, mert nagyon lőtték a gránátot, mert a szerb templomnak volt a tetejében egy kakas, és az forgott, és amerre fordították, arra löttek. Mi meg ott voltunk a közepin az utcának, majdnem az állomásnál, és az állomást verették le, hogy ne bírjanak utazni.

Mikor ez megtörtént, mi is lányok voltunk, a Rózsa Sanyi, annak a nénje unokatestvérje, az ott aludt minálunk, mert a nagynénje ide jött férjhez a Turcsák Feri bácsihoz. Azt mondta, Julis, én is odamehetek aludni, mert az apámnak volt fönn az istállóban ágy, és körülrakott bennünket cirokkal. Mi abban voltunk. Mindig bújtunk, mikor jöttek az oroszok. Én bebújtam a kemencébe, anyám tett rá egy falvédőt, azt mondta az orosz neki, hogy főzzön. Anyám befőzött nekik, vágunk mi disznót akkorjában, mikor jöttek az oroszok, mindig kínálta őket ennivalóval, ettek, és elmentek. Mi annak örültünk, hogy elmentek, minket nem bántottak, mert elő se jöttünk. Meg volt egy Almási Rózsika nevezetű, férjhez ment már, fönt a kéményben voltunk, bújtunk, mikor jöttek az oroszok kocsival-lóval, mert keresték a gyevuskákat, a lányokat.

Én fölmentem a nagymamához, a Piri meg bebújt a szárkúpba, úgyhogy semmi áron nem bírtak az oroszok bennünket megfogni, mert mi fölmentünk éjszakára a kéménybe. A szomszédban olyan volt a kémény, hogy be lehetett feküdni a lányoknak, mert füstölték a húsokat is benne, és volt nagy hely. Akkor hol az egyik, hol a másik, engedjük meg. Úgyhogy voltunk néhányan. Ez a Rózsa Sanyi nénje, ez is szegény átjött Adárról, mert ott is pécézték a lányokat, jöttek az oroszok, mi meg fönt a kéményben voltunk. Úgyhogy minket nem találtak sehol. Elbújtunk. Közben az én apám azt mondja, jaj, a lányok. Volt apámnak is, apám bandagazda volt, nagyon okos volt a számadásban, ő volt a cséplőgépeknél a bandagazda, ő mérte a gabonát, közben, mikor dolgoztak, azt mondja apám: „Ne menj, lányom, te se ki az utcára, hogy ne lássanak!”

[Hát lementünk reggel a Tiszára fürdeni, hát egyszer jöttek értünk az oroszok. Fiákerral meg a kakastollas magyarok, hogy hol vannak, ez meg ez, neveztek meg bennünket, hogy kicsodát. Én mondtam, hogy nevelték is aztán az anyámék, hogy, te Julis, mindenhol föltalálsz magad. Azt mondja, hogy hívnak engem. Mondom Gyepentusz Marika, hát az apját hogy hívják, mondom, Lukonfur Vendel. Elhitték és elmentek.]

Mohol, 87.

■

■

A KATONATISZT

Az a tisztt mindent beszerzett (449) ♦ De jó ember volt, rendes (449) ♦ Zomborbú kigyütt egy nagy orosz tisztt (451) ♦ A házunkat megközelíteni senki nem mertte (456) ♦ Sőt mi több, egy tisztt vót nálunk, az is ott aludt... (454) ♦ Ott vót a tiszttnek a felesége is... (456) ♦ Tolbuhin csak

úgy volt itt a Kossuthéknál átmenetileg (457) ♦ Ezek nagyon rendes emberek voltak (457) ♦ Ha ű elmén, akkor reggelre meghalok (457) ♦ Tudtára adta apámnak, hogy nem kell félténie anyámat (459) ♦ Fejlett vótam nagyon, meg szépnek is mondtak (461)

AZ A TISZT MINDENT BESZERZETT

– Akkor egyet meséltek, hogy itt valahol történt a Tisza-parton, de nem hiszem, hogy még megvannak, mert ezt is apukám mesélte, mert neki valamikor az az ember legénykori kolléga vagy mi volt, és az is ilyen fogságban volt, és ahol fogságban volt az az embernek az apukája, hentes volt, úgyhogy őneki az volt a dolga, hogy az istállóban etette a marhákat, meg reggel korán felkelt, két fejszét a vállára vett, lement a folyóra, vágta a léket, és a folyóból ittak a tehének. Hentes volt a gazda és annak a fia, az meg orosz tiszt lett, és mikor itt Zentán is voltak, oszt a Tisza-parton őhöz is bementek, és ő azt a gyereket még ringatta is, mert olyan kicsi volt, az az orosz katona, az az ember, aki fogságban volt. Elkezdett oroszul beszélni, oszt tudta, hogy minek hívták és mögismerte, hogy ő volt az a kisgyerek, akit ringatott. Akkor nem lehetett semmit kapni, és ami létezett zsákszámra, cukrot, amit el tudok képzelni, minden volt. Az a tiszt mindent beszerzett.

– Fogságban volt az édesapa onnan Zentáról?

– Az oroszoknál ez a kicsi. Az első világháborúban volt fogságban.

– És aztán tiszt lett a gyerekből?

– Amikor az oroszok bejöttek, és ő tudott oroszul beszélni, mert ott voltak nem tudom, meddig volt ott szolgálatban, az apukája meg hentes volt, még rítt is az az orosz tiszt, mesélte. Nem is gondolta volna, hogy valakivel ennyi idő után összetalálkozik.

– Melyik család volt ez?

– Nem tudom még a nevüket se, csak ezt mesélte apukám, hogy ez a Tisza-parton volt. Az én apukám tízes volt, anyukám meg tizenegyes, és apukám is már nyolcvanhatban meghalt. Csak mesélték, olyan szegénység volt, nem volt a boltban semmi, és zsákszámra jött a cukor, a liszt, minden. Ott lakott nála, nem tudom én hány tiszt, a felesége főzött rájuk, ott tanyáztak nála, abban a házban, még el nem mentek innen az oroszok. Az idősebbek emlékeznek még erre, én a faluban kezdtem elsőbe járni.

Zenta, 160.

DE JÓ EMBER VOLT, RENDES

– Aztán mikor az oroszok jöttek, azt úgy tudtuk meg, hogy ide jöttek a Homoki iskolába, mert ide voltak elszállásolva. És mentek házról házra, davaj vince, davaj vince.¹¹⁹ Satöbbsi, satöbbsi. Elsőbb a partizánok. Mert a partizánoknak a parancsnokság a Kiserdönél volt, a laktanyában, ami valamikor volt laktanya. Mennyi volt, a jóisten tudja. Ezeket ismertük, mert ezek mindig itt voltak körülöttünk.

¹¹⁹ Adj bort!

A Homoki iskolában volt a parancsnokságuk. A katonákat meg privát házakhoz. Most például, ahol a fiam lakik. Előtte is az, Kovács-Birkás-ház, előtte a Kovács-Birkás József orvos, aki kórházi orvos volt, annak a szüleinek a háza. A bútort kirakatták meg elvitték. És oda deszkákat hoztak, csinálták a priccseket. És azon aludtak az orosz katonák. Csak úgy, száraz deszkán, ruhástú, minden nélkül. És onnan mentek ki gyakorlatra a Libalegelőre.¹²⁰ Meg mentek ki a Šištakra,¹²¹ a régi Šištakra céllövészetre. De puskát nem vittek magukkal. Kocsi, szekér vitte utánuk. És amikor mentek ki gyakorlatra a Libalegelőre meg a Gubógyárhoz,¹²² akkor fapuskával. Annyira bizalom volt az orosz katonákba az orosz tiszteknek. Nem bíztak [meg bennük].

És nekünk az volt a szerencse, mert bejöttek, volt két szobánk, egy utcai szoba, egy középső, úgynevezett sötétszoba, meg a konyha, meg a boroskamra. Kis udvarunk volt, a földnek az ízjét [hasznát] a felesnek adtuk oda. Csak a kukoricát hozták el egybe, mert apám hízlalt disznókat. Mert már korba is volt, meg meg is betegedett, ólommérgezést kapott. Nyomdász, betűszedő, ólom.

– Kukoricát hozták be...

– Ja, a kukoricát, oszt azt vittük föl a padlásra.

– És az oroszok maguknál nem voltak...

– Jöttek be, hogy ott alszik, major volt, egy idősebb orosz tiszt. És nem mertek semmit elvinni. Mert akartak, hogy bor, bor, satöbbi. Akkor én szaladtam ide, a Homoki iskolába, szóltam a... Majore, tovariš, davaj!¹²³ Akkor az tudta, hogy mi-csoda, akkor az jött velem, leszidta őket. Utána nem mertek bejönni, ő ott aludt. És aztán végül kitudódott, hogy mérnök. Vasúton dolgozott ő is, mint az apám is.

[Még abba a régi világba, még az első világháború előtt elment {apám} a vasútra dolgozni. Mert előbb kitanulta a szakmát, a grafikai szakmát, és aztán, hogy ne kölljön menni a háborúba. Akkor toborzás volt vasutasokra, mert köllött az is. Ő akkor, a fékek nem úgy voltak, mint mostan, hanem minden harmadik kocsi volt fékkocsi, akkor jelre, megállásra, füttyültek, akkor tekerték a féket. És az apám, mivel nyomdász is, megvót az iskolai képzettsége, akkor nem volt négy elemi. Mivel a nyomdában dolgozott, tudott, jól haladt a vasúti vizsgán is. Vonatvezetői vizsgája is volt, sőt a pesti vonalon, Pest előtt, Kun-szentmiklós–Tass, ott volt valamikor, mikor a két bátyám gyerekek voltak, állomásfőnök. És akkor innentől az anyánk készítette az ebédet, akkor a két bátyám elment az állomásra. Délben, tizenkettőkor megérkezett lentől, Törökországból a gyors. Ott föltették a kocsira, ott letették. Megebédelt, és mikor jött a másik vonat, vissza, amelyik jön, ott föltették, és itt meg letették. Azok utaztak mindennap vonaton, gyorsvonattal.]

¹²⁰ A Libalegelő Szabadka kültelki része.

¹²¹ Szabadka határában látható domb, ahol az éleslövészetreket tartották.

¹²² A selyemszövöde épülete, szabadkai helynév.

¹²³ Őrnagy elvtárs, jöjjön!

– És meddig voltak az oroszok bent?

– Ja, aztán amikor megkezdődött a Dunának a forszírozása,¹²⁴ akkor elment a major is. De jó ember volt, rendes. Apámmal összejöttek. Akkor az apámmal, ahogy tudtak, habár az apám nem nagyon tudott szerbül, nem nagyon tudott szerbül, mert a szerb is mind magyarul beszélt. Akik voltak szomszédok, azok mind magyarul beszéltek, ha szerbek is voltak.

[És ami a legérdekesebb, amíg dolgozott a vasúti nyomdában, a hivatalos papírokat, ami csirilicául¹²⁵ volt, azt mind őneki adták kiszedni, mert ő hibátlanul kiszedte. Ő szedte, de nem tudta, hogy mit szed. Mert nem tudott, olyasmiket, amit nem tudott, mert nem tudott nagyon szerbül.]

Na most, mikor elmentek az oroszok, a szomszédból is elmentek a katonák, kimentek, akkor nálunk csak partizánok voltak. Akkor a laktanyában szintén partizánok voltak. Azok már idevalósi, korbéli fiatalemberek voltak. A Bite Jóska meg a satóbbi, többiek. Meg volt egy pár orosz is. És mikor azok legénykedtek, az oroszok, katonák, azért maradt itten belőlük, és akkor szóltak az izének (katonai rendőrségnek), de azok járőröztek is... És szóltak neki, és azok mikor elkapták az orosz katonákat! Úgy elverték őket, hogy a csuda! Nem szólhattak semmit se, nem mertek szólani. A partizán rendőrök, na. Nem rendőrök, partizánok. Dehogy voltak rendőrök, csak partizánok. Olyan korabeli, katona korabeliek, akiket beöltöztettek partizánruhába, és mint rendőrök tevékenykedtek. Nehogy lopások, ilyesmi történjenek. Meg ilyen kilengések.

Szabadka, 14.

ZOMBORBÚ KIGYÜTT EGY NAGY OROSZ TISZT

– Édesapám a lovakka meg a kocsiva röptirre mentek. Röptirre vittek hómit, meg hoztak, mit tudom én, hogy mit, kellett menni. Nekink meg a kességháza elé kellett menni, akik vótunk fiatalok, oszt mentünk... Oszt akkó még úgy be vótunk osztta... Röptéren. Ketten-hároman ugye, minden szobába, ott kellett krumplit pucóni, söprögetni. Takarítani. Takarítani meg rakonni. Behoztak egy olyan jókora nagy veder izét, halakat, csukákat, ekkora csukákat... oszt azt kisütték, köll megpucóni. A Mayer Kati néni vót, isten nyugosztalja... Mink, a kupuszinai asszonyok vótunk. Itt a reptéren nem vótak, csak mink. Csak mink vótunk. Oszt a Mayer Kati néni, isten nyugosztalja, az annak, hogy vót valami hadi rittyenánt,¹²⁶ nagy tiszt a szeretője. Orosz. Ja. Há. Má akkó itt vótak a oroszok, ugye. Ott minden, minden orosz vót.

– Hogy tudtak azokkal értekezni?

¹²⁴ Itt a Dunán való átkelés értelemben.

¹²⁵ Cirill betűs írásmóddal

¹²⁶ Tiszt, lieutenant, leutnant, lietenant

– Há kicsit szerbű, kicsit megmutogattuk, meg... Azt mondja, hogy mossunk meg négy ekkora csukát, megmostunk egy kicsit. Kibontottuk, azt mondta, hogy ú beviszi eztet, megmutassa, oszt ha jó lesz, akkó nem fogjuk bontani. Pucóni. Kibont-suk, és kész. Azt mondta, hogy haraso,¹²⁷ akkó mink nem pucótuk, tán a tebbiek pucóták, de ez így vót, hogy a Kati néni az elrendezte. Egy óra vót. Fél ketté, mink má készen vótunk, kiabátak a ablakon, hogy nem igaz, hogy mán megpucoltátok, mán készen vattok, nekünk még, hogy fele van meg, még hogy fele sincs még.

...Mikó begyüttek az oroszok, itt vót az Izbradić meg akik vótak a börtönbe. Bemondták, hogy avva vótunk szerencsések, mikó azok is begyüttek, mikó a magyarok mentek el, akkó sok helen lüvődöztek, meg izéték, de nem zavartak. Most, hogy a partizánok-e vótak? Tán a partizánok parancsa, nem tudom, hogy... Mind szették össze a kupuszini embereket, oszt vitték...

– Kivégezni?

– Hát, be oda a Krónics-palota, korzón, be oda a pincébe, be oda.

Oszt a Fáni Jani bácsi is, Isten nyugosztalja. Az a Fáni Jani bácsi, tudod, tudja mindegyik, az a, persze, hogy tudja, oda van, most oda van temetve, az a batya, annak a, annak a helyire. Első sorba van. Az iskolázott, iskolázott izé vót. Vót nála ceruza meg valamilyen papiros, oszt írta, írta, megírta a levelet a, megírta a panaszt, kiadta, hogy vigyék be Zomborba a izébe a magyar, a izéhő a, hogy híták, tudom azt, tanútuk, sokáig vót, Zomborba meg Doroslón is lakott az... Tudod te, az a író... Herceg János,¹²⁸ tudod te! No akkó azt elküdték Zomborba, és akkó Zomborbú kigyütt egy nagy orosz tiszt, egy nagy orosz tiszt, oszt rögtön elengedte őket. Azok akarták, hogy Bezdánig egész elmentek, hogy ott is egy párat ki is végeztek. Azok a partizánok vótak. Írta, hogy vigyék be Zomborba. A megyeházára, vagy tudták ők, hogy hova. A Herceghő.

Bácskertes, 20.

A HÁZUNKAT MEGKÖZELÍTENI SENKI NEM MERTE

– ...begyüttek itt a partizánok Zentán, és no, Tornyoson túl, abba a faluba, Kevibe vótak má, és gyünnek be Csantavérre. De itten még a magyar [katonaság]... Ott vótunk az éjjeli szolgálaton, plébános úr, Bikár doktor, az közismert, még emlékművet is... [emeltek neki]. Meg a macedón doktor, egy állatorvos.

– De itt vannak éjjeli szoltálatban a kupolában, éjjeli őrségben Topolyán?

– Itt, de nem a templomba, hanem a faluba, jártuk a... Megszervezett, volt valami fegyverünk, és akkó párossával mentünk, hogy nehogy valaki... Éjjeli szolgálat, éjjelesek. Reggel, hogy majd megyünk haza, begyün a plébános úrral ez a három, hogy itt vannak az oroszok. Begyün öt huszár kerékpáron Topolyárú. Átgyüttek földéritőbe, és azok érdeklődnek, hogy mi van. És azt mondja ez a három ember,

¹²⁷ Jól van, rendben van.

¹²⁸ Herceg János (Zombor, 1909. május 11. – Zombor, 1995. január 29.) író, szerkesztő, műfordító.

hogy maradjatok itt, mink adunk embert, kimennek, oszt megnézik. Erre gyűnnek a szolgálatoshú, hogy ki beszél szerbű. Ugye én már katona vótam, szerb katona, meg tudtam, meg különben is szerb iskolába jártam. Hát engem kiválasztottak, ismert is a macedón, Ferika, ti možes,¹²⁹ ki mén még, ki mén, hát vót itt egy Rác János. De ennyi köze vót a szerbségű, hogy Rác. Egy szót nem tudott. Ű jelentkezett. Éntülem idősebb vót. Aztán kitűnt, hogy mé jelentkezett. Mink elmegyünk ki biciklin, neki Tornyosnak, aztán mondom, erre menjük. Ű aszondja, gyerünk amára. Hát mikó amára mentünk, elértük a két kilométert, és ide bemegyünk, az onokatestvéremék. De ő tudhatta, mert azon a tanyán senki nem vót, elmenekűtek. Száz darab disznó az akolba, góré teli kukoricával, szőlő, ez-az. Jószág, nagy jószágot nem láttunk, csak a disznókat. Hát ő bement, góreléctet eltörte, folyt a kukorica ki, de hát víz is kő annak a jószágnak. Én meg húztam a vizet, teliöntögettem, meg a szőlőt öntöztem. Biztos elment egy fél óra, egy óra, megyünk. Mikó odaérünk a faluhó, az oroszok kocsin, fogasjárműn már mennek a Rudics soron. Nem azon az úton, ahol mink gyűttünk. Hú, hát most, hogy menjünk oda? Megvártuk, mikó megszakadt, elmegyünk, kérdezzük. Hát ideadtak egy plakátot, hogy fő van szólítva a nép, hogy hát ne ellenkezzen, mert hát ez. Mink nem mondhattuk, hogy gyűjjenek, mert avval a feladattal mentünk, hogy figyelmeztessük, hogy Csantavéren nincs semmi ellenállás, nincs se katona, semmi. Ne lőjjék Csantavért! Ez vót a feladatunk. De nem tudtuk megmondani. Visszafordultunk ugyanazon az úton, emezek meg egy kicsit kerülőúton, nem főúton, hanem mellék, de mink se a főúton. És nyomd a biciklid, de szélnek nem bírtuk hajtani, akárhogy fölálltunk. Mikor ideértünk, van a tornyosi úton az az iskola, az iskola mellett gyűttek be az oroszok, még nem, de mi már elértük vóna, hogy előttük hazaérünk.

Egyszer lüvődözés, hát hamar mink is be a kukoricába. Jó néhány sorozatot leadnak, és gyűnnek. Mint aki beszart, lapulunk, és elmennek. Hát utána fogjuk magunkat, mink is bebiciklizünk. Hogy mire lüvődöznek, később tudtam meg. Az öt katona nem győzött várni, kigyűtt. És azok ott mentek, meglátták ezt a kocsi-sort, akkor leugráltak, azok meg lüvődöztek. És az öt katona, megtudtam később a lakosságtú, női ruhába átöltöztek, a biciklit eldobálták, és ezek adtak női ruhát, úgy elkerűltek, mentek vissza Topolyára. Egy se lett megfogva. Mink is beérkezünk, a bicikliket fölrakták az oroszok, hát az óra meg a bicikli az kincs vót... A szőlősort, a tornyosi, ott Dušanovót ahogy elhagyjuk, első utcánál ismerősök, két lány azt mondja: „Ferikém, hát te élsz?” Most vitték a bicikliket, mert azt mondták, titeket lelüvődöztek. Hát akkor én nem bementem, mert különben sem végeztük el a feladatunkat, de nem is lett semmi baj. Az oroszok átmentek, én akkor nősültem. Beszóltam, benéztem apósomékhó, micsinálnak. Nem mondtam én, hogy hun jártam, láttak, tehát tudják, hogy... Mert amaz megijesztett, mikó... Az anyám, az ott bent fekűdt féleszméletlenül. Mert bement, meghallotta, hogy bennünket elkűldektek, bement, hogy megnézzze, hogy mi van velem. És akkor az egyik ilyen seggnyaló azt mondja: „Azt már ne várja, ott a kabátja, vigye haza!” És akkó hazagyűtt, nem tudja,

¹²⁹ Feri, képes vagy rá!

hogy mi van, csak fekszik. Mikó én kinyittem ezt a kaput, benézek, beköszönök. „Nem az anyád szentségit! Te engemet – így fogadott az anyám – kórságossá tesz, hát hun vótát!?” Akkor elmeséltem neki. Nohát, nem vót semmi bajom, akkor megnyugodott, de mondom, kétségbe vót esve, hogy lelöttek.

– Az oroszok mentek tovább Szabadka felé?

– Elmentek Žednik¹³⁰ felé, azt hiszem, Žednik felé, én nem tudom aztat különösebben. Hát nem is oroszok vótak azok, olyan szedett-vedett. Alig vót uniformisba valaki ottan. Azok a kocsik, lovak. Itt többször bejöttek, itten egy nagy gödör, ez is gödör vót itt, mélyedés, és itt leálltak az orosz katonák, és letáboroztak. Akkó mentek tovább, kocsikat, lovakat cseréltek. Apósomtú is, otthagytak kocsit neki. Olyan közepes gazda vót, de a uraságoktól hozták a nagy szerszámokat, lovat cseréltek, ez-az. Engem is, hogy szedjük szét a kocsit, milyen jó lesz az, itten megmarad. A lovakat elvitték másiktú, itt hagyták a lesántult, ez-az.

Az oroszok szaladoztak itten, katonaságos, minálunk meg két fiatal lány vót. És az anyám féltette, hogy ki se mozduljatok, mert baj lesz. A kaput mindig benyitták, nézték. Akkó egyik tiszt begyütt, orosz tiszt. Vót neki pucérja vagy minek mondták, kísérője, hogy kaphatna-e vizet, hogy megmosakodjon. Ugye fürdőszoba nem vót, nagy lavór, amibe mink magunk is tisztálkodtunk, kitette oda a gangba. Hozott neki az anyám tényleg vizet bőven, szappant, mindent. Mondja egyszer, hogy kölni vagy valami. Hát lányoknak vót, kihoz egy üveg kétdecis izét. Hát megszagolja, megrázogassa, kinyitja. Nem itta meg, de ivott belüle! Jó nyeletet ivott! Jó a kezire, bekölnizte magát. Vacsorára meg vót terítve nekünk, estefelé. Hát akkó, hát gyűjjon vacsorázni. Akkó be is gyün, és akkó kérdezgeti, hogy... Mi mondjuk, hogy mi magyarok vagyunk. Hát ő is, Kocsis nevű vót. De orosz, Ukrajnábú. Az apja innen került oda az első világháborúba, onnan származik. Hát némi magyarság is vót benne. És akkó behívhasa az emberit is vacsorára? Hát hívja! Akkó begyütt az. És végül minannyian oda az asztalhó, együnk, akkó már megbarátkoztunk vele. Akkó valamit oroszul, a sapka a fejün vót, levette, ráült. Tehát figyelmeztette a... Alig mert szegény gyerek enni, mert hát ugye a tisztje vót. És aztán ez szerencsénk vót, mert a házunkat megközelíteni senki nem merte, mert a parancsnok ide.

– Ő volt a parancsnok?

– Hát ennek a csoportnak. Húsz vagy ötven kocsi vót ottan, én nem is láttam, hogy ágyú vagy valami lett vóna. Erre is, arra is vótak. Akkó megpihentek és akkó mentek.

Csantavér, 35.

SŐT MI TÖBB, EGY TISZT VÓT NÁLUNK, AZ IS OTT ALUDT...

– Akkó mán gyüttek a fegyveresek meg az ágyúk. Nálunk két ágyú be vót állva lovakká. Asziszem, négy-négy ló vót, mind olyan erős lovak vótak. Mert azok már nem az ű lovaik vótak, hanem Ausztriábú hozták őket, ezeket a nagy mura lovakat.

¹³⁰ Nagyfény

Akkó láttam, mondjuk, ritkán lehetett látni olyan nagyon közel, de akkó láttam. És be vótak oda állva. Egy vagy két napig ott vótak nálunk. Olyan esős idő vót, tudom. És ott főztek, meg ott aludtak. Nép nem sok vót, mert az ágyúkkal volt ott tán kettő-három. Meg egy tréncocsi vót, ilyen, ami vitte a cuccukat nekik. Meg ilyenek vótak két lóvá. Meg a kétszer négy ló az ágyúval. Olyan jó nagy ágyúk vótak, a szomszédék házuknak vótak nekiirányítva a csője, de hát nem vót akkó az mán veszélyes. No.

[És negyvenötnek a nyarán, július vót-e, augusztus, július vége felé, nem tudom. Arrú hajtották Csantavéren körösztül, nem tudom, csak én itt vótam kanászgyerek, mert a kint itt a kanyaron errú, azt a rengeteg lovat. Tíz ló össze vót kötözve, kettő-három egymás mellé. Meg a farkukhó vót kötve a másik. Mind ezek a nagy mura ló. Egyen út az ember elú, egy katona. És akkó úgy szépen mentek. Ment a másik. Akkó tudom, birkát. Azelőtt én nem láttam merinó birkát, csak ezt a rendes, idevaló fekete fülű, ezt a zombori birkát, vagy ilyen fekete pofájú birkák vótak. Akkó meg ezek a kis merinók vótak. Hát ott tán száz vagy mennyi lehetett egy csapatba, és hajtották őket. Gyüttek végig erre, és aztán fordultak Zenta felé. Zenta felé fordultak itt el. Csak én, abba a felibe, ott a parton, abba a felibe lakott egy nagynéném, én ott vótam kanászgyerek. A másik nagynéném meg amazon az úton, ott a Peracsánál ahogy elfordulunk, ott laktak. És akkó ez a nagynéném elküldött tejföle egy bögrével a nénjéhez. Mert azoknak vót, ezeknek tehenük nem vót. Ott meg vót két-három tehen, és akkó elküldött tejföle. Mert nem tudom, mit főzött, csak gyüvök, vót ott gyalogút körösztű. Nem bírtam átgynni, nem mertem az úton átgynni. Mert ebbe a felibe laktak emezek. Nem mertem, mer annyira. És akkor egy fiáker, nem is, féderes kocsi vót, fiáker két lóvá, meg valami tiszték vótak, és akkó azok intettek. Én meg ott hátú álltam, oszt akkó integettek, hogy elengedtek elüttük, hogy átmehessek a túlsó felire. Én ott várakoztam, gyerek vótam így. Annyi mindent, hogy ott birkák meg lovak. Hogy mennyi ló vót, nem tudom, de hogy hány csapat? Mert nem egy nap történt ez. Ez úgy lehet egy hétig elhúzódott, hogy rengeteget onnan elhoztak arrú... Hát állítólag Csantavéren azon az izén nem történt semmi se, képzelem, ilyen gorombaság.]

Mert annyit hallottam, vagyis tudok, hogy mikó a magyarok begyüttek, akkó nem tudom, hány ember meghalt. Mikor az oroszok begyüttek, nem halt meg senki se szinte, nem bántottak senkit az oroszok. Hanem aztán! Aztán a partizánok, mikó az oroszok elmentek, aztán a partizánok lettek a nagyurak.

– És azok helyiek voltak?

– Hunnan! Úgy gyütt ide mind. Vót olyan mindenfélék. Mondom, ezek a Kopunovicsék, az öregebb fiuk, az ilyen aztán, UDBA-snak¹³¹ mondták. Ennek a pálinkafőzőnek a bátyja. És nem tudom, hogy Csantavérrú még kik, de nem hogy, az oroszok nem. Sőt mi több, egy tiszt vót nálunk, az is ott aludt. Most hogy hány

¹³¹ Управа државне безбедности – Állambiztonsági Igazgatóság

csillagja vót, de csillagjai vótak neki, kettő-e, három-e, nem tudom, de olyan jóvágású meg elég szép gádzsó¹³² is vót. Arra a valahány emberre, aki űhozzá tartozott ottan, aszonta, hogy semmit a világon, meg ne tudja. Egy-egy kicsit tudott egy, hova való katona, egy nagyon kicsit tudott magyarú. Űgy tudott beszélni. Olyan fekete, Oroszországnak errű az alsó részirű. Mondta, hogy kicsoda, micsoda, és már mióta gyüttek errefelé magyar területen, megtanút. Űgyhogy nagy nehezen meg tudott azé valamit érteni. És akkó nekünk a ház végibe fészter vót hátú. Ilyen be vót neki csinálva, de az eleje szabad vót, csak oszlopok vótak, nádtetős vót. De jó magos vót, olyan, mint egy pajtaszerűség vót. Hát az nagyon jó hűvös vót, az a nádas hogyhíjják. És oda vótak fölaggatva ilyen füstölt dógok, szalonna meg sonka, meg nem tudom én, mi. Mert ott egész fönt, ott jó hűvös vót, nem vót izé. És mikó az az ember meglátta, akkó apámat odavezette, oszt akkó mondta neki, hogy eztet tüntesse el onnan. Mert éccaka nem tudjuk, hogy mi lesz, hogy nehogy valaki lehogyhíjjákója.

Tornyos, 38.

OTT VÓT A TISZTNEK A FELESÉGE IS...

– Beköltöztek hozzánk, a szüleim házába, ott aludtak egy éjjel, és a folyosón aludtak. Meg az istállóba szalma lett készítve, ott aludtak, és vót velük egy tiszt, de elősző a közkatonák bementek a legelső lakásba, hogy majd ott alszanak, de onnan a tiszt kizavarta űket, és ű ketten, meg ott vót a tisztnek a felesége is, az kizavarta onnan űket, oszt azok kint aludtak, űk aludtak bent ketten. A nővérem tizennyóctizenkilenc éves vót, de semmi bántódása nem vót neki. Rendbe vót minden. Mikó megvirradt, akkó nagyon szépen elköszöntek tőlünk, meg elmentek.

No aztán, vót apámnak egy, egy csikója, oszt hányta a mit tudom én, azt a, amit szoktak azt a kehet, vagy mit. Osztt meg vót neki dagadva a nyaka, mer evitték vóna, mert má lehetett vóna rajta lovagóni. De mikó meglátták, hogy mi baj van, akkó otthagyták. Megmaradt. Nem vitték el, meg mást semmit se nem bántottak. Ezekrű ennyit tudok mondani.

Há vót, akit megerőszakótak az orosz katonák. Vótak. Vótak, vótak. Minden. Persze, hogy vótak. Nálunk ilyen probléma nem vót, nem akadtunk ki ilyenre, azé mondom, hogy nálunk aludtak, de a tiszt kizavarta. Rendet tartott, és a nővérem is ott aludt bent, ő már nagykorú vót, bent a tiszttel meg a feleségive, mer a tiszt, az hozta a feleségit is ugye, itt menekűtek köröszttű. Amúgy meg, hogy mondjam meg, én meg jobban, jól van, gyerek vótam még, tizenöt-hat éves ugye, az még nem olyan nagyon nagykorú, el vótam jobban rejtve, hogy ne akadozzunk.

Zentagunaras, 54.

¹³² Roma nyelven nem roma férfit, legénynt jelent.

TOLBUHIN CSAK ÚGY VOLT ITT A KOSSUTHÉKNÁL ÁTMENETILEG

– Hát azt mesélte, hogy pont az ű házukban vacsorázott a Tolbuhin marsall egy alkalommal. Kimerték a paprikást, és az ő apjának kellett először megkóstolni, mert nem akarták az oroszok meg a marsall, hogy ők egyenek előbb, hogy nehogy mérgezett az étel. Ő kisgyerek volt, ő nem evett, csak látta, hogy az apja ült ott velük, és akkor ő szedett. És akkor ezek is látták, hogy ez jó, az étel, és akkor ettek. Mondom, a Tolbuhin csak úgy volt itt a Kossuthéknál átmenetileg, Szentiványon¹³³ vót neki a főhadiszállása.

– Mármint a Tolbuhinnak?

– Igen. Német faluban, mert jöttek itt a német repülőgépek, leereszkedtek itten az országútra, de nem lövöldözték őket. Mi neveltünk, gyerekek ennek a repülőnek, hogy hogy leereszkedik. Az oroszok nem mertek semmit. Idehallgass! Szentiványon rengeteg tehén vót, és az oroszoknak innen hajtották át a teheneket, meg a partizánoknak. Százával hajtották előttünk a teheneket. Aki akart, bírt cserélni, ha volt tehene. Volt, amelyik már nem volt pár napja megfejeve, gyüött ez a lágerhunmi. Partizán beleegyezett, oszt kapott valamit, itt a tehén, add ide a tiedet, hogy meglegyen a létszám, oszt baszott rá. Öccse, én csak egy kicsit, darabosba emlékszek vissza, hogy én miket tudok! És ezt mind azért tudom, mert a bátyám által is, meg ide jártak ezek a tisztek meg erdeg fasza, ugye.

Bácskertes, 24.

EZEK NAGYON RENDES EMBEREK VOLTAK

– Arra emlékszek, hogy nagy volt itt a zaj a községházán, egy része örült nagyon, hogy bejöttek, föl löttünk szabadulva, most már vissza tudunk nézni, hogy milyen fölszabadulás volt. Hát jól van, az volt és olyan volt. Akkor nem Magyarország volt, hanem Jugoszlávia. Az iskolában is, úgy emlékszek rá, hogy addig még, október 10-éig, tudom, még imádkoztunk is az iskolában, aztán meg már teljesen más volt.

Itten nálunk, például minálunk a házban, itt voltak orosz katonák. Én arra is emlékszek, de itt nagyobb tisztek voltak, följobbvalók, úgyhogy ezek nagyon rendes emberek voltak. Nem mondhatok semmit, igaz, kisgyerek voltam, de amott a szobában, ottan voltak bent, öt-hat, a telefon is be volt kapcsolva. Láttam őket, tata nem tudott szerbül, meg oroszul se, de megértették egymást.

Bácsgyulafalva, 100.

HA Ű ELMÉN, AKKOR REGGELRE MEGHALOK

– Mikor kimentek a magyarok, mikor az oroszok még nem jöttek be, meg a partizánok, a senki földje, én akkor szültem a lányomat. Olyan világ volt, hogy se orvos, se patika, semmi nem volt. És én mindennapos voltam, ez borzasztó volt. Még meg is

¹³³ Prigrevica, Bácsszentiván

betegedtem. Engemet egy orosz orvosnő gyógyított meg. Itt az utcán meghallotta a férjem, hogy beszélgetett a barátnőjével, hogy ő orvosnő, major,¹³⁴ doktor major. Oszt behívta, ha ő orvos, akkor jöjjön be, oszt nézze meg, itt van egy nagybeteg. Negyvenkettő fokos lázban itt feküdtem, és mondta, hogy ő most itt marad, mert ha ű elmén, akkor reggelre meghalok. És akkor itt volt, meg elszaladt az ő patikájukba, oszt hozott orvosságot. És akkor reggelig ő engemet úgy lenyomta a lázamat. Aztán idehívtuk lakni hozzánk, és nagyon jól elvöltünk. Nagyon jó viszonyunk volt ez miatt vele. Meg tiszt volt, okos volt, nem volt, mint a részeges katonák, meg mit tudom én. Nő volt, nagyon sajnáltuk is, mikor elmentek. Szegény, mikor elmentek, mert mikor mentek át itt Bezdánnál ugye, rengetegen meghaltak. Hogy mi lett vele tovább, nem tudom, de mirajtunk nagyon sokat segített. Énrajtam, mert én akkor meghaltam volna. Akkor ezzel az orvosnővel olyan jóban lettünk, ők is eljöttek Oroszországból, olyan messziről, azt sem tudták, hogy hol vannak. Meg hol a front, meg minden.

Minden érdekelte, a faluban összeszedték az összes rádiókat, és bevitték a községházára. Semmi hírt sehunnan nem tudott senki se. És akkor az én férjem mondta ennek az orvosnőnek, hogy hát bent van a községházán a rádiónk. Azt mondja, ismernek valami tiszteket, és elkérik. Volt valami gondnok ott, oszt elkérték, oszt elhozták ide. Itt van a konnektor, itt volt a rádió, és akkor én itt feküdtem, mert akkor nem ilyen bútor volt, hanem két ágy volt itt a közepén. És akkor itt feküdtem betegen, már szülés után, azok meg itt hallgatták a rádiót, de úgy lehalkították, meg minden. Untalan kérdezték, hogy nem zavar. Olyan figyelmesek voltak velem. Hogy nehogy, beteg vagyok, hogy nem-e zavar. De ők nagyon-nagyon akarták, szerették volna tudni, hogy mi hogy áll. Azért mondom, egyelőre csak azt tudom mondani, jó viszonyunk volt.

Ennek az orvosnőnek a férje meg Apatinban volt komeszár, és akkor még meghívtuk egy vasárnap ebédre. Ez boldogan eljött, kocsissal, kocsival volt, eljöttek, megvendégtük. Sajnáltuk, amikor elmentek, hogy mi vár rájuk. Ez így volt. Egyelőre ezt tudom róla mondani.

Volt, akik mondták, hogy ilyen részeg katonák bementek, és akkor elhordták a, bort követeltek, meg a dunsztjukat elhordták, meg ilyen valami. Azért mondom, hogy nálunk ilyen nem volt. Volt erre is példa. Különösen a faluszeleken. Most mi a falu közepén lakunk, itten jobban itt volt a konyha meg a patika meg a tisztek, oszt itt nem volt nálunk ilyesmi semmi se.

A testvérem, a Pisti tizennégy éves gyerek vót. Kint laktak szálláson. Oszt félték a háborútó. Oszt akkó hurcókodtak befelé kocsival, lóval. Édesapám kint rakodott. Ő meg hozta be. Akkó lerakta, akkó ment vissza. Oszt ahogy indút vissza, a honvédek, ahogy menekültek kifelé, vagy mentek, látták, hogy jó lovak meg kocsi. Az övéikét otthagyták, oszt átdobálták a cuccukat. Oszt a Pistinek annyit mondtak, hogy hajts. Tizennégy éves gyerek vót, de szegény gyerek, azt se tudta, hogy hová, vagy mi lesz vele. Hát akkó édesapánk ezt meghallotta, hajtott utána biciklivel, de nem ért el Zomborig se. Oszt mondták, hogy mén egy doroszlói ember. Oszt akkó izé, a bezdányi hídig ment, vitte ezeket a, katonatisztek vótak, meg eggyel vele, eggyel a

felesége is vele vót. És ott sokan összejöttek, me az a komp, vagy nem tom. A híd jó volt-e, vagy komp ment-e, azt azé nem tom biztosan. Sokan összehívták, várakoztak. Oszt akkó ottan... Pisti má nagyon rítt, hogy gyerek vót, hogy most mi lesz övele, hová mén... Akkó a tisztnek a felesége, hogy megsajnálta, oszt mondta a férjének, hogy engedd haza ezt a gyereket, aszondja, átrakodunk máshoz, vannak többen, oszt engedd haza. Oszt akkó elindult, de a többi emberek fölvilágosították, hogy hát, menjen olyan mellékutakon, ne menjen a főúton, mer akkó megin elkapják, oszt visszahajtsák. Na és akkó úgy addig-meddig, hogy hát hazaért a lovakkal, hazahajtott. De a kertrű jött föl, mer... Mosztonga partjánál laktunk, vagy hát szüleim ott laktak. Oszt ott jött föl, akkó a kertrű, hogy ne kövesse, tudod, hogy ne menjen. Úgyhogy izél, akkó megvót az öröm, hogy megörültünk, hogy hát megjött, mer nem tudtuk, hogy hun van. Édesanyám itt tartózkodott velem, beteg vótam. Édesapám meg hát szegény nem tudta, hogy most mi lesz vele... Na, akkó hát örütek, hogy jól van, minden, akkor megvannak a lovak, minden.

Akkó addigra a magyarok kimentek, kezdtek az oroszok befelé jönni. Akkó azoknak is így kimerütek a lovaik, akkó látták, itten parasztház meg istálló van. Bementek, fogták a lovakat, kivezették, oszt a rosszakat otthagyták, amik má nem bírtak mennyi. Na akkó izé, hát nem lehetett semmit se mondani, nem lehetett ellenállni. Akkó aztán édesapám valamennyire főjavította őket, hát ő szerette a jószágot meg minden. Akkó jön a másik parti, akkó megin elvitték. Akkó még rosszabbakat hagytak ott. Utóbb má csak egy öszvért hagytak ott. Akkó má, mikó utóbb má evitték, és akkó legutoljára egy kis pónilovat, az édesapám megveszett rá, oszt kizavarta az utcára. Eredj, te is a többi után, nekem nem köllesz, akkó má izé lesz. Ez vót a, ennyit tudok mondanyi errő a lovakról.

Doroszló, 108.

TUDTÁRA ADTA APÁMNAK, HOGY NEM KELL FÉLTENIE ANYÁMAT

– Amikor a németek elmentek, akkor kik jöttek, az oroszok?
– Az oroszok jöttek be. Figyelj ide! Látod, ezt még elmesélem. Az oroszok bennünket nem bántottak. Tudom, hogy voltak ott megerőszakolások meg mi. A Géza férjem azt mondja, hogy itt Zentán, mert ők az Újfaluban laktak, hogy ott valamelyik katona meg akart erőszakolni egy nőt, és a tiszt lelötötte. Úgyhogy nem voltak ezek mind, volt rengeteg disznóság az oroszoktól, nagyon jól tudjuk. Szóval a háború után minálunk, mert két gyönyörű nagy szobánk volt, egy szép nagy konyha, nagyobb, mint ez az ebédlő, meg spejz, meg még egy spejz, meg udvarrészünk is. A nappali szobánkat ki köllött adni, csak tiszték voltak, de nem is kevesen voltak, öt-hatan voltak. Ott aludtak, ott volt két kaucs, akkor a két kaucsoson meg a földön. A hálószobában meg mink voltunk, apám, anyám, a bátyám meg én. A főtiszt, az mindjárt első nap valahogy tudtára adta apámnak, hogy nem kell féltenie anyámat. Szóval, hogy nem fogják megerőszakolni. Mert amit csináltak, az igaz, hogy az összes csirkét

levágták, mert akkoriban nem volt mélyhűtő meg frizsider, és egy nagy kazánban megfőzték azt saját maguknak. Ennyi volt a kár belőlük. Hát persze az ágynemű. Három csomag kártyát vittek el tőlünk, mást nem loptak el semmit, hanem tejet lehetett kapni Becskereken, most is megvan az a tejgyár, egész kint a város szélén. Az anyám fölőztöztet engem, kezembe ad egy tejeskandlit, de hát kilencéves voltam, és el köllött mennem tejért. Erre az oroszok kártyáztak ennél a nagy asztalnál, mert ez volt a nappali szobában, ami itt van. Azt mondja, hova. Mert anyámék tudtak szerbül, és valahogy megértették. Mondja, hova kell most nekem menni. Az anyám azt mondja, hogy el köll menni tejért a kislánynak, de nagyon messze van. De az orosz tiszteknek nem kellett sorba állni, és ezt ők valahonnan tudták. Erre mindjárt megparancsolta az egyik tisztnek, hogy el köll menni velem. Meg is fogta szépen a kezem, gyalogolunk, akkor emlékszem, egyszer csak volt ott valami sárdarab, akkor fölemelt, és átvitt a sáron. Persze én meg fölvágtam, nem köllött sorba állni, az orosz tiszt egyenesen, és mindjárt megtöltötték a tejeskandlit. Úgyhogy nekünk nem volt az oroszokkal. De voltak csúnya dolgok.

– És mikor az oroszok végül is elmentek, akkor volt-e a családnak valami gondja ebből, hogy sváb volt?

– Nem. Akkor már Tito jóba volt az amerikaiakkal. Akkor engedték ki a Nina tantit meg a két gyereket, mikor összeveszett az oroszokkal. Mikor Tito összeveszett az oroszokkal, jóba lett az amerikaiakkal, akkor jöttek az UNRRA-csomagok,¹³⁵ azt is jegyre kaptuk, de gyönyörű csokoládék meg minden finom kaják, és volt akkor D-1, D-2, D-3, és azok többet kaptak a gyerekek, és az UNRRA-csomagokból is kaptunk jegyre, de nagyon finom dolgok voltak ott. Hát olyan csokoládék érkeztek, hogy fogalom. Na persze voltak olyan családok, hogy alkoholisták voltak a szülők, és nem adták a gyerekeknek, hanem eladták a csokikat, és elitták. De ez sajnos van.

Azt hiszem, az anyámék is vettek. Hát ha már eladják, akkor. De mink kaptunk is jegyre. De voltak olyan konzervek is.

Ez akkor volt, mikor Tito összeveszett az oroszokkal. Negyvennyolcban veszett össze. Hát én mikor iskolába jártam, a Sztalinnak a képe meg a Leninnek a képe, azok voltak a fő helyen, aztán jött a Tito, aztán levették az oroszokat. Akkor már volt a Tito meg a Ranković,¹³⁶ meg amaz a Đilas,¹³⁷ nem ez a Đilas. Mert volt egy Đilas, csak aztán ezek szép lassan mindenkivel összeveszett. Meg a Ranković, igaz, nagy szerb volt. Az a Ranković, az nagyon nagy szerb volt. Én emlékszem, hogy Zentán is mindenfelé szóltak az üzletekből a rádiók, és szidták a Rankovićot, csakhogy a Ranković felesége szlovén volt. De a Ranković nagy szerb volt. Egy biztos, a Tito idejében mi jól éltünk. De ő is egy nagy disznó volt, mint minden politikus.

Zenta, 1956.

¹³⁵ United Nations Relief and Rehabilitation Administration (UNRRA)

¹³⁶ Aleksandar Leka Ranković (1909–1983) az Ozna, majd az UDBA megalapítója, 1966-ban a brioni plénumon kizárták a Jugoszláv Kommunista Pártból.

¹³⁷ Milovan Đilas (1911–1995) kommunista politikus, a partizánmozgalom fontos személyisége.

FEJLETT VÓTAM NAGYON, MEG SZÉPNEK IS MONDTAK

– Orosz katonák voltak-e a házaknál elszálásolva?

– Vótak, nálunk vót a kapitány. És vót őneki egy, nem jut eszembe, hogy mi vót neki a neve, pedig tudom, a pucerja,¹³⁸ vagy minek mondják, aki kiszolgálta... testőr. Az külön aludt, a kapitány a tisztaszobába. Úgyhogy amit a kapitány kapott enni, mindig többet hozott, és hogy minekünk is legyen. Szegények vótunk akkor. Meg a tetyűt is hagyta, meg a sugit, az minek mondják? Rüh. Az apám, anyám megkentek bennünket, oszt kemencébe kenyér után beraktak, hogy elműjjon, elmúlt...

Negyvennégybe gyüttek, attól kellett munkálni. Keveset tudok. Hát egy két-három napig vótam otthon, akkó má fejlett vótam nagyon, meg szépnek is mondtak, és elvittek egy tanyára, bujtattak. Padlásra, erre-árra, hogy ne legyen. Eccé elmentünk a Omladinski domba, Ifjúsági Otthonba, az a nagynéném azon az éccakán, amikó gyüttek. Hát azok, úgy néztünk, némellik, hallod, mint a majmok. Hogy hunnen gyüttek azok, Kazisztánbú valahun, vagy hunnen, tudod, hogy hajadon főve, de bandzsakok, klepa fülük,¹³⁹ mezétlábos, pedig má hideg vót. Össze. És együtt a nagynéném meg a szomszédasszonya élébe. A keresztúton vót a malom, ott kellett gyünni. Bírtunk vóna máshun, csak mink nem tudunk, hogy ha ott, ott vannak letelepedve. Ott aludtak. Azt fogták, alig bírtak megmenteni. Csak hallotta katonatiszt, és akkor az gyütt. Az vót a szerencse. Másképp mi lett vóna, lehet százan rajtam körösztümentek vóna.

Na, akkó elvitték engemet tanyára. Én többet nem tudok, meg az oroszok ott vótak, meg azt tudom, hogy a Kulturni, Ifjúsági Otthon mellett vót a katyusa.¹⁴⁰ Le vót ponyvázva, és az én bátyám is velem vót, az meg akarta nézni, hogy milyen. Az majdnem agyonlőtték, hogy nem szabad. Az nagyon nagy titok vót. A, látszottak ezek a... csövek, de ponyva vót rajta, és ugye nem engették így át. Ez az egy.

De mondom, mink megmenekültünk, mer ott voltak ugye, katonaság meg minden, és hát nagyon féltünk, a női személyzet ugye, egy asszony, a Zolainé asszonya, hogy ő meg ki is nyitotta a kaput, aszt beengette őket, hogy menjenek be az udvarba. És asszonya, bementek, akkor nagyon szép menyecske, a férje katona, két asszony vót ottan. Az egyik nagyon szép vót, a másik nem annyira, és megerőszkolták. És Leona jajgatott meg minden, meghallotta, az kislány vót, mer öt évvel fiatalabb, mind én. Kilencéves. Vagy nyolc? Elíg az hozzá, hogy ahogy ű ordított, akkó gyütt a katonatiszt, és mi, hát elment egy katona, az nagyon fogta az asszont, sivalkodott, asszonya, az hátra elhúzta. Akkor elment, asszonya, te ereggy haza. Messze laksz? Elkísérjen valaki? De nappa vót. Nem. Haza bírok menni. Csak mind a gyerek,

¹³⁸ Tisztiszolgálója

¹³⁹ Szétálló fülűek

¹⁴⁰ Többcsövű rakétavető, ami a II. világháború első éveiben még hivatalosan a BM-8 és BM-13-as jelzést viselte. Nevét egy orosz katonadal hősnőjéről kapta.

valahun ott jáccott, vagy mittudom, hogy hogy vót, mer én nem vótam ottan vele. És aszongya, hallotta, hogy puska durrant, azt a katonát agyonlűtték. Ott a helyszínen.

Meg egy Binai nevezetű, ott vót a konyha őnáluk, ott is valamellik rosszalkodott, vagy valamit csinált, ott is egyet agyonlűtték.

Na, az mikor idegyüttünk, akkor én ezt meséltem, má amikó apusomékhöz odakerültem. Az űk aszonták, hogy a Vojnics-tanyán, Gunarason végén van, ahogy fordúsz be, Vicei-tanya. Ott is agyonlűtték. De hogy vitték maguk a holtat, vagy valahova elásták? Ott nem vót szabad leselkedni vagy nézni.

Zentagunaras, 58.

A KATONA

Minket, gyerekeket nem bántottak,
de emezeket, a nőket (465) • Nem is
merek belegondolni, mi lett volna,
ha ellenségként jönnek (465) • A
szomszédunkban voltak oroszok
beszállásolva... (465) • Először a
sógoromnak kellett, hogy egyen az ételből
(466) • A gyerekek kaptak ajándékot is
egy katonától (466) • Oan rendes emberek
vótak, hogy aszongya, imádkoztak is

(467) • Örültünk, hogy nem bántottak
bennünket (467) • Beraktak házakhoz
két-három orosz (467) • Tőlük mindenki
félt (469) • Az orosz begyüvetel az
nagyon kutya vót (471) • Fönn ül a lovon,
habfehér, az az orosz katona (472) •
Mamka, én hozzád megyek alunni (473) •
Biztos eszébe jutott a gyereke... (475) • Ha
elvisz bennünket, meg hazahoz, kap egy
arany Schaffhausen órát (475)

MINKET, GYEREKEKET NEM BÁNTOTTAK, DE EMEZEKET, A NŐKET

– Az oroszok, azok, azok hajtották a sok birkákat. És ott főzték a vőgyön a paprikást, és ott a sarkon meg vót egy asszon, vót három lánya is. Állandóan az oroszok mentek oda be. Akkó utána második ház lakott az ángyi, anyának a testvérje, a Sándor bátya katona vót, evitték, mer összeszették, vitték el ám katonának a népet. És evitték, az asszon meg az ángyi terhes vót, és oda is bementek. Akarták bántani. És akkó hát egy, egy orvos megvütte, egy orosz orvos. Nem eresztette, hogy bántsák az ángyit. Mentek ám. Mentek, a nőket bántották.

Az oroszok. Nagyon szemtelenek vótak. Ott a vőgyön [táboroztak]. Ott Csan-tavéren, ahun vót a fürdő. És ott vót egy nagy vőgy, hát az most is ottan. A fürdőrű folyt ki a víz, van ott az a Csikér, és ottan űk vágta a birkákat, oszt főztek, aszongya, karas, kusaj, kusaj.¹⁴¹ Na, ezt megtanútam az oroszoktú. Igen. Hát minket, gyerekeket nem bántottak, de emezeket, a nőket bántották az oroszok. Nagyon. Nagyon.

Zentagunaras, 60.

NEM IS MEREK BELEGONDOLNI, MI LETT VOLNA,
HA ELLENSÉGKÉNT JÖNNEK

Az oroszok úgy jöttek be, mintha jóbarátok lennének, de hát... Nálunk is voltak elszállásolva. Az egyik egyszer egy zsákot kért tőlem. Aztán láttuk, hogy ellopta a füstölőből a sonkát, kolbászt meg a szomszédaink ruháit. De szóltunk a följebbvalójának, és azt a katonát kiküldték a frontra. Az oroszok nagyon sok mindent elvittek: ruhát, élelmet, amit értek. Nem is merek belegondolni, mi lett volna, ha ellenségként jönnek.

Magyarkanizsa, 70.

A SZOMSZÉDUNKBAN VOLTAK OROSZOK BESZÁLLÁSOLVA...

– Amikor bejöttek az oroszok, apám levette a cégtábláját, mert Nyilas Imrének hívták. Cipész volt. Levette hajnalban a cégtáblát, nehogy azt higgyék, hogy nyilaspárti. A szomszédunkban voltak oroszok beszállásolva. Nekünk teheneink voltak, tőlünk hordták a szénát a lovaiknak. Annyit elvittek, hogy annyit meg sem ettek a lovaik. Nálunk is voltak oroszok, apámmal szerbül beszéltek, meg mutogattunk.

Magyarkanizsa, 73.

¹⁴¹ Valószínűleg a haraso, kusaj, tehát jó, kóstold meg, egyél szópárra gondol az adatközlő.

ELŐSZÖR A SÓGOROMNAK KELLETT, HOGY EGYEN AZ ÉTELBŐL

– De van itt egy másik is, amikor az oroszok jöttek. Azok is ott vonultak el, azok nem a mi utcánknál, hanem ott a Vasút soron. Akkor pont ezt a fiatal nagynénit kellett menteni, mert nem volt férjénél, és az orosz katonák keresték a lányokat.

Én kislány voltam, kisdíák voltam... és akkor volt ott szalmakazal is az udvarban, akkor olyan időjárás volt, nem tél volt, akkor ott volt fekhelye a nagynéninek addig, amíg ott el nem voltak, vonultak, akiktől félni kellett, mert ott volt egy nagy tér a vasútsínek és az házak között... és ott letelepedtek, egy jó csomó katona, sátrakat raktak, később a tisztek közül volt, aki bejött az épületbe, akkor azokkal olyan barátságosan az egyik sógorom foglalkozott, tudott szerbül, ezek oroszul beszéltek. Nem úgy néztek egymásra, mint ellenség, akkor azoknak készítették ennivalót, meleg ételt, el is fogadták, de olyan föltétellel, hogy először a sógoromnak kellett, hogy egyen az ételből. Tehát bizalmatlanság volt, hogy nehogy azért kínálják őket, és így nem viselkedtek olyan módon, hogy nagyon izgatottak legyenek. Nem tartott ez se sokáig, de ez is egy rendkívüli helyzet volt.

– És a nagynéni?

– Ő volt a nagylány, és ezek férfiak voltak, úgy a tisztek, mint a katonák. Ez el volt terjedve a városban, amikor elmentek, akkor mindenhol ment a csevegés, hogy ott mi történt, ott mi történt, ott mi történt.

Maguk a tisztek is hajlandóak voltak kontaktust teremteni a nőszemélyekkel. Erről híresek voltak az orosz katonák, amíg itt voltak.

Zenta, 161.

A GYEREKEK KAPTAK AJÁNDÉKOT IS EGY KATONÁTÓL

– Most is olyan ruhájuk van a magyaroknak, olyan sárgás, zöldes-sárga, de inkább sárgát mutatott. Erre emlékszek. Az orosz katonákra jobban, mert azok udvarban voltak. Nyolcvan palacsintát sütöttem nekik. És mondom, hogy nincs zsírom, s föl volt akasztva egy darab szalonna, s mondja, ott van a szalonna, s megkened vele. Két hetet biztosan vagy többet ott voltak, a zárdában voltak a betegek, akkor született a Magdi.

A szomszédban bántalmaztak, nálunk nem, rendesek voltak velünk szemben. Még a gyerekek kaptak ajándékot is egy katonától. Nyakláncot a Matild kapta el, az Irén gyöngyöt kapott, kétszer lehetett a nyakába csavarni. A Feri egy kisbicskát kapott. Azt mondta, hogy őneki is van ilyen [gyereke]. Beszélgettünk vele. A szomszédban ottan voltak olyan szemtelenek, akik odaküldték őket. Az asszony három családjával, a gyerekek már kint voltak szálláson, jószágokat, disznókat, teheneket őrzötték, a lánya volt itthon. Hát nem tudom.

[Egyet, hogy hol végezték ki, azt nem tudom, az nekem komám volt. Úgy menekült meg Szajánból ide, és itt is megkeresték. És mondják neki ott az

emberek, ne menj be, ő meg fölöltözött az esküvő ruhájába, és abban ment, és nem jött többet vissza.]

Mohol, 95.

OAN RENDES EMBEREK VÓTAK, HOGY ASZONGYA, IMÁDKOZTAK IS

– Szóval előbb gyöttek az oroszok, előbb! Hogyne! Október 17-én gyöttek be az oroszok, űket meg mán elseje előtt elvittik, mert másodikán van halottak napja. Október 17-én érkeztek Pacsírra, ezt nem felejtettem el!

– Volt olyan orosz katona, akit családoknál helyeztek el?

– Vót! És vót köztük oan rendes. Ottan még a mi öreganyánknál, szóval anyukám anyjánál is vótak, aszonta, hogy oan rendes emberek vótak, hogy aszongya, imádkoztak is, meglátta rajtuk, pedig még szerbül se tudott. De látta, hogy igazán rendesek vótak köztük.

Pacsér, 41.

ÖRÜLTÜNK, HOGY NEM BÁNTOTTAK BENNÜNKET

– Az csekélység volt. Bejöttek ide az udvarba, és itt aludtak nálunk. Volt egy alsó épületünk, ott volt egy konyha, és ott fertőtlenítették magukat, forralták ott a vizet, a fal tövénél kiásták a lyukat, és eresztették ki a vizet. Ott gőzölték, fertőtlenítették magukat. Nekünk nem volt semmi probléma velük. Nem kérdezték meg, hogy lehet vagy nem lehet, mi meg örültünk, hogy nem bántottak bennünket. Nem volt az, hogy, na, ki engedi be, mentek be, ellenállás nem volt, hogy nem engedjük be.

Az italt keresték. Apám cipész volt, őneki volt, nem tudom, mennyi spiritusza, avval ő a szerszámot melegítette, és megitták a spirituszt. Az üvegben volt, és majd kiönti, hogy melegítette az ő szerszámot, hát mikor oda került a sor, nincs spiritusz, hát megitták. Akkor engem leköteleztek, a Sebők gabonakereskedőtől kellett hordanom a búzát a malomba, akkor ott lerakodtam, odajött két orosz, hogy gyerünk, ki kellett mennem a vadászlak ahol van, a téglagyár volt odáig, akkor ott egy oroszot feltettek a kocsira, be köllött ide hozni, itt volt a kórházuk nekik, ahol a Meblo volt, oda. Megsérült, meglőtték, hát ők maguk lötték meg egymást, nem volt más ellenállás, akkor azt mondták, vigyem őket tovább arra, Kerénynek, nagy sár, minden, vittem, akkor a nénémék kint voltak, akkor már nem voltak, az korább volt, a Dévai szálláson, kilenc kilométerre a falutól volt, oda bementünk, a Dévainak volt bora, akkor ittak, berúgtak, na, egyszer csak gyerünk tovább Kerényre. Kerényre mikor beértünk, mondjam azt, hogy nőt kellett volna nekem keresni, tuszkolnak, hogy devojka, devojka. Leszálltam a kocsiról, egy kapu nyitva volt kicsit, odamék, orosz katona állt őrségen, mondott valamit, én visszamék, mondom, nincsen, nema, akkor át kellett menni Csonoplyára. Csonoplyán be egy udvarba, ott is voltak már oroszok többen, akkor ott én a lovaknak adtam enni és szundikáltam a kocsin, mikor kezdett virradni, kijött a házinéni, azt mondja, hát te, mit keresel itt, mon-

dom, nem keresek semmit, de ez így van, idehallgass, fogd magad, és rögtön húzd magad, oszt eridj haza. De én klumpában vagyok! Ne sajnáld a klumpát! Gyere, leszállított a kocsirol, behítt, azt mondja, itt van a fiam, bénán fekszik az ágyban, az is elhajtotta Bezdánba a lovakat, és nem akarta otthagyni, légnyomást kapott, itt van bénán, te is azt akarod, csak eridj te haza. Akkor mondtam az oroszoknak, a kocsit meg a lovakat ott kell hagynom, adtak egy lovat, az már sánta volt, fölültettek, és elindultam haza. Mikor odaértem a falu szélire, egy orosz katona megállított, hogy majd ő keres kocsit, és megyünk tovább. Magyaráztam neki, ahogy tudtam, én megyek majd kocsival, én gyüvök ide, azt mondja, jó, ott a téglagyárnál fölmentem, már mikor mentem volna tovább, közben meg a partizánok lövöldöztek a téglagyár kéményét, mikor már elhaladtam tovább, elkezdtek kiabálni utánam meg lövöldöztek, fütyültek a golyót, de mindegy, engem nem ért, akkor ütöttem a lovat, hogy elmeneküljek, akkor körösztüz hazajöttem a határban. Ez volt idáig a lefolyás még mielőtt a háborúba beleestünk volna.

Bácskossuthfalva, 44.

BERAKTAK HÁZAKHOZ KÉT-HÁROM OROSZT

[– Magyar időben bejöttek a magyarok, mi nem voltunk pártisták,¹⁴² nem is volt magyar ruhánk, szállási gyerek akkor jött haza, ha búcsú volt, vagy vásár, de akkor is csak kocsipásztornak. Magyar időben jártunk a polgáriba, voltak itt kitüntetések, kik nagy magyarnak tartották magukat, azok el is mentek, az nem maradt itt, elment, aki nagy magyarnak tartotta magát.]

Aztán jöttek az oroszok, negyvennégy október 8-án, attól kezdtek verni a Bakáli tanyáját, az Orompartot, vasárnap reggel fél nyolckor az ágyúkból ott hullottak a golyók előttünk, gurultak szét, ahogy mentünk ki a szállásra. Kocsiderékban ültünk, és mondtuk, nézd, ahol száll. Nekünk, gyerekeknek ez tetszett, élveztük.

Én nem emlékszek a magyar időszakra, csak amikor az oroszok bejöttek. Mentünk ki tanyára, az anyám hajtotta a lovat, az öcsém pólyás volt, mellénk leszállt [az] akna, fölshzállt a föld, és ültünk a dunnán, kocsin volt, az öcsémet kidobta-e anya vagy mi, csak a földről vettük föl a pólyában, nem lett semmi baja. Mikor vége volt a lövöldözésnek, volt egy zsidó szomszédunk, engem nagyon szerettek, oda jártam játszani, egy unokájuk volt, Mile, mert szerb volt a férje, jegyző volt az az ember, mert akkor Csúrogról, Zsablyáról, Földvárról is ugyanúgy akarták a magyarokat kihajtani, ez a jegyző ember kiállt a magyarokért meg szerbekért, és közben a feleségét, fiát, apósát, anyósát, mert zsidó volt, elhajtották. Nekünk szerbek voltak a szomszédok, tudtunk szerbül, nekünk nem volt semmi problémánk. A családja sosem jött vissza, majd megnősült, de nagyon fájt neki, és mondta is, hogy ő mentette az embereket, talán ha otthon lett volna, akkor talán az ő családját is megmenthette volna.

¹⁴² Pártagok, ebben az esetben valamilyen magyar párt tagjai.

Voltak orosz tiszték, jöttek hozzánk tojásért, volt egy ember, aki ott lakott nálunk, hogyne lehetne, hozta a tojást nagykosárba, megszórta pelyvával, telerakta a kosarat tojással, elvitték mind. Az ember rítt, pedig magas rangú volt, gyerekek ott voltunk, neki is [van], mondta, otthon, nem tudja, hogy vannak, mint vannak.

Beraktak házakhoz két-három orosz, mi is voltunk négyen testvérek, meg a szüle is ott lakott külön szobában, mi úgy hívtuk a mamát, hogy szüle, mi meg egy szobában voltunk anyáékkal, pláne télen, nem volt akkor kemence, volt ott a tisztaszoba, hideg szoba. Az apámék letették a subát, hogy a katonák majd ott alszanak, mi meg a szülénél vagy amott, azok is olyanok voltak, hogy nem engedték, majd ők lefekszenek, a gyerekek meg az asszony, azok legyenek a helyükön. Én is azt mondom, nem voltak olyan rosszak, azoknak is muszaj volt jönni, és azok is, ahogy tudták kimagyarázták, hogy a család, a képeket mutogatták, öneki is otthon van, és nem tudják, mi van velük.

Mohol, 93.

TŐLÜK MINDENKI FÉLT

– Azok amikor bevonultak, hát arra már egy kicsit élénkebben emlékszem. Csatakosak voltak, sárosak, fáradtak, kimerültek. Jó részük italos volt, akkor nagyon-nagyon keserű hangulat uralkodott a faluban. Nagyon nehéz hangulat volt akkor. Az volt az a periódus, amikor fölgyújtották a falut körbe, gyűrűbe, égett körülöttünk a mezőség, ugyanis dél felől, Kovačica¹⁴³ felől volt a lerakatjuk, a bunkeruk a németeknek, betonbunkerok is voltak, de lerakatok is voltak lőfegyvernek és különböző fegyvereknek, és azt fölgyújtották. Az elnyúlt egészen szinte félkörben a falu északi oldalán, a falu déli oldalán pedig csak katonák voltak beosztva, és házaknál is, aztán olyan sátrakban is, és amikor azok vonultak vissza, a német katonák, ahogy vonultak vissza, maguk mögött fölgyújtottak, amik voltak, amiben ők laktak, vagy ki tudja, tehát ők gyújtották föl, amikor pedig az oroszok bevonultak, robbantották a bunkerokat. Úgyhogy mondom, tűzgyűrűben volt a falu.

– Mikor megérkeztek az oroszok, hány napig voltak?

– Ők ott megtelepedtek. Ők ott a világ végezetéig voltak. Annak nem volt vége. Nem tudom. Ők örökké ott voltak, vagy ha jöttek újak és elmentek, tőlük mindenki félt. Ott nem történt az, hogy valaki megismerkedett valakivel. Mert az oroszok ahol megjelentek, ők vagy vérfürdőt rendeztek, vagy kutattak, vagy vittek el mindent. Tréfa gyanánt a faluban híre is ment annak, hogy levették a toronyórát és arra kényszerítették az órát, hogy csináljon mindegyiknek karóráat belőle, a maradékból maradjon saját magának is egy karórának való. Szóval ilyen jelleműnek írták le az emberek. Én erre nem emlékszek, így mondták el, az asszonyoknak, a férfiaknak az elmondásából hallottam, hogy mit csináltak, hogy megerőszkolták a lányokat, fiatalasszonyokat, öregasszonyokat, válogatatlanul.

– Debelyacsán történt?

– Igen, Debelyacsán. Szóval az oroszoktól mindenki félt. Az kegyetlen periódus volt. És mondom, annak vége-hossza nem volt. Lehet, hogy elmentek, és újak jöttek, de azok is oroszok voltak, és azok is úgy viselkedtek. És azok is mindig tisztátalanok voltak. Szóval ott nem lehetett egy borotvált arcú férfit látni, talán nem is mertünk rájuk nézni. Ott csak a remegés volt, míg az oroszok ott léteztek, ott csak remegés volt.

És a lassú-lassú átalakulás az volt, hogy a helybeliek közül is volt, aki átvette azt a viselkedést. Debelyacsa mellett volt egy kolónia, még ma is úgy hívják azt a házsort, Kolonija, huszonötben telepítették oda azokat a szerbeket, akik ott megmaradtak, akik aztán beolvadtak, de később aztán ők hatalmaskodtak, mondjuk, hogy még máig is van közöttük olyan, aki különbséget tesz, hogy az magyar család vagy az szerb család. És elég sok helybeli gonoszság is volt elkövetve. Például Német Péternek a lelövése, azt, ahogy kutattak, ahogy nyomoztak, azt mondták, hogy az helybeli volt. Nem tudom, hallott-e Német Péterről. Cipésmester volt, Német Gyulának és Német Istvánnak az apja. Ezek mind a két fiú politikus lett, Német Péter pedig egy cipésmester volt, és bekopogtak az ablakán, elhúzta a függönyt, és az üvegen át lőtték le. Nem lehet tudni, ki. Annyit mondtak, hogy ezek már nem az oroszok voltak, ezek helybeliek voltak.

– Rekviráltak a katonaság részire?

– Melyik katonaság? Az oroszok vittek mindent. Ott vittek jószágot, gabonát, amit találtak. Kegyetlenül, kíméletlenül. Onnan származik szintén egy fájó történetem, amikor a lovakat kivezették az istállóból. A kis sárgát nem akarta adni édesapám. Az édesanyámnak a kis sárgája volt. A többi lovat kantárszáránál fogva vezették ki az udvarból, egyiket a másik után, voltak ott öten-hatan, lehet, hogy még többen, orosz katonák, azok kimondottan orosz katonák voltak, nem helybeli partizánok vagy szerbek, azok kimondottan orosz katonák voltak. És amikor az egyik megfogta a sárgának a kantárszárát, édesapám odaugrott, hogy azt nem adom. Az orosz a válláról lekapta a gépfegyvert és ráfogta, az egy nagyon keserű pillanat volt, mert mi, gyerekek ott álltunk és báméskodtunk, hogy ürül az istálló, az egyik lovat a másik után, és szó nélkül édesapám azt eltúrte, hanem a kis sárgát mikor kivezették, az majdnem az életébe került. Édesanyám sivalkódva ordította, Sándor, ne bánts, mert odaugrott, hogy megfogja a kis lovat. És elvezették a sárgát is. Elvitték. Kiürítették az istállót. Nem tudom, hány ló volt, de nem kettő-három, több ló volt abban az időszakban. Akkor elvitték a disznókat, elvitték a marhákat, mindent, amit mozdítani lehetett. Ami lábon ment, azt mind elhajtottak, mindent hajtottak, a kutyát lelőtték. Mert volt egy kutyánk, akit Sajónak hívtak, fehér-fekete-tarka kutya volt, nagyon félt a vihartól, mindig bejött és az ágy alá bújt, mikor dörgött-villámlott, és a Sajót lelőtték, mert ugatott.

– A pincéből, amit találtak, azt is vitték?

– Nem, nálunk a pince az éléskamra volt, és pedig az ételnek az éléskamrája. Amit főztek és megmaradt, azt levittük a pincébe, olyan kis polc volt lent, és oda vittük le. Hanem a zöldséget, a hagymát, a krumplit, a minden ételmet, ami konyhába való volt,

ásott az apám egy nagy bunkert, egy szoba nagyságú volt, ami belülről ki volt bélelve szalmával majd deszkával, arra rakodtak rá minden létező élelmet, babot, hagymát, mindent, és fölülről úgy be volt takarva, mintha a szárkúpot raknák össze a kertben, mert elég nagy kertünk volt, ott is termett, ami a konyhára kellett és ott állítottak össze három-négy szárkúpot, amit hát kobojági¹⁴⁴ a tehenek fogyasztottak. Hoztak a mezőről a teheneknek, de a szárkúp, egynéhány kúp mindig ott maradt a kertben, és nekünk, gyerekeknek oda nem volt szabad kimenni, ott mindig fölött hozta be a konyhába azt, amit főzni kellett. Csak később, nagyon sok évvel később tudtam meg, hogy miért van az a gödör ott, hogy a szárkúp alatt mi volt, amikor már azt betemették.

Élelmünk nekünk volt. De hogy azt honnan hozták, azt a kicsinek nem kötötték az orrára. Hát a legkisebb voltam. Soha nem láttam, hogy honnan jött a vödör krumplics, de bejött a konyhába, ott főtt a vödör krumplics. Szóval mindig volt, amennyi kellett annak a hét szájnak.

Szabadka, 25.

AZ OROSZ BEGYÜVETEL AZ NAGYON KUTYA VÓT

– A partizánok aztán gyűttek, negyvennégybe. Akkó gyűttek. Elsőbb az oroszok, aztán gyűttek a partizánok. Az orosz begyüvetel az nagyon kutya vót. Éccaka kint abba a sáncba aludtunk, képzeld el! Mert mentek házrú házra, keresték a nőket. Oszt minálunk meg ott vót ennek a Verának az anyja, a Dóró Jánosnak vót a felesége, ennek a Dóró Károlynak a fiának vót a... De azok oda vótak a börtönbe. És maga vót a Maris, és elgyütt oda hozzánk, mert mink is vótunk sokan ott. Édesapámat elvitték munkaszoltálatra, hát a Pistánk lehetett olyan tizenegy éves akkó, az öcsém. És képzeld el, éccaka, de nagyon esett az eső! Arra ébredt. Ott vót a Dóró Maris, az Ilonyunk, én, akkó az összes család, akkó a Csipak Maris, a Sós Bözse. Ennyi nő vót, férfi meg csak a Pistánk, az a tizenegy éves. Egysző hallottuk, me mindnyájan a gangba aludtunk, mert ott a gangba vót egy ablak, oszt kiláttunk, meg hallottunk mindent. Nem mertünk bent aludni, hogy majd elalszunk, nem hallunk majd semmit. Egysző halljuk, hogy pruuu, így csinált. Mikó kinézünk az ablakon, hát nem mertünk gyújtani lámpát, kinézünk az ablakon. Hát ahogy van a házunk, így vót az eperfa, így odaállt a kocsi az orosz katonára. Tele orosz katonával. És vótak köztük kozákok, azok nagyon kutják vótak. És zörgetnek. Hát nem mertük, hogy ne engedjük be őket, beengedtük. Meggyújtotta édesanyám elsőbb a lámpát, mer még villanyunk se vót akkó, meggyújtotta a lámpát, és gyünnek be heten vagy nyócan. Begyűttek. Vót köztük egy olyan kicsike, annak puska vót a vállán, az vót a desetar,¹⁴⁵ vagy mit tudom én, milyen rangba vót. Csak az parancsolt az összesnek. És mikó begyűttek, az a kozák rögtön odalépett, akkó vót nekük olyan, almáriumnak híttuk, tudod, olyan fiókos, abba tartottuk a ruhákat. Annak a tetejin vótak a duncok.¹⁴⁶ Mingyá

¹⁴⁴ Kobojági (szerb) mintha, névleg, látszólag

¹⁴⁵ Tizedes

¹⁴⁶ Befőttek

odalépett a kozák, hogy majd leveszi a duncot. Ez a kis katona meg odament, és így puskatussal rávágott a lábára, és visszatette a duncot, és kiküldte. Egész éjszaka kint állt őrséget, abba az esőbe. A többi meg bent lefeküdt. Mi meg a gangba, nem mertünk lefeküdni, hanem fönt üldögéltünk. Vót tehenünk. Meg itt a beton szélén laktak édesanyámnak a testvérije. És vót nekik egy nagy anyakoca disznójuk. És nem merték otthon tartani, mert attó féltek, hogy az orosz katonák elviszik, mert nagyon sok helyen kipakoltak az orosz katonák. És behozták oda mihozzánk, az istállóba. Édesapám csinált neki egy ketrecet, és ott vót. De mikó odagyüttek evvel a kocsival, édesapám nem vót otthon, elvitték munkaszolgálatra cukorrépat szedni. És bekötötték a lovat, és kiengedték a disznót, és éccaka elment. Reggel olyan öt óra felé, mert vót tehenünk, és elmegyünk megfejni a tehenet. Én meg az Ilonyunk meg a Guri Maris, három nő. És csak tanakodunk, hogy ki merjünk-e menni, hogy ez a kozák kint van. A kis katonatiszt, aki vót a, aki vigyázott fönt, aszongya, félünk a katonátú. Mondjuk, félünk. És megveregeti vállunkat, hogy na, gyerünk. Ű gyütt puskával, ott járkált az istálló előtt, még mi megfejtük a tehenet. És akkó láttuk, hogy a disznó nincs. Mikó bemegyünk, mondjuk édesanyámnak, hogy nincs a disznó, elment. Édesanyám elkezdett ríni. Hogy mi az, hogy valamit elvittek az orosz katonák? Hát magyaráztuk neki, hát nem értették meg. Hanem a Pistánk, az négykézláb, oszt rőf-rőf-rőf, így csinált. És megértették, hogy a disznórú van szó. Az rögtön sarkon fordult, mert ott a harmadik szomszédba vót a legfőbb. Aki, mert nem szakasz, hanem egész hadtest bent vót Noszán végig, minden háznál. Egész végig, ott az iskolánál is. És ott vót az a legfőbb, az a kapitány, vagy mit tudom én. Az elgyütt hozzánk. Az a kis katona elment érte, oszt elgyütt. Oszt kérdezi, hogy mié. Oszt mondjuk neki, hogy micsoda, hogy elveszett a disznó. Érted, sorakoztatta a katonákat, gyerünk a disznót keresni! Mentünk a nyomán. Mink is mentünk keresni. És ide le, a kaszálónál, ott van a Vujičénak a háza, ott lakott a Vujičé. És odáig elment a disznó, keresztüjött a folyáson is, és hazagyütt a disznó. Reggel édesanyámnak a testvérije gyün olyan kilenc óra felé, hogy Margit, ne keressétek a disznót, mert otthon van. Képzeld, hazament a disznó! Akkó mondja édesanyám, hogy hálla istennek. Akkó mi van? Mi van? Mingyá az az orosz katona. Akkó magyaráztuk neki. Hogy megértette-e? Bólintgatott, érti. És aztán mikó ezek elmentek, kivonultak. Másnap délután elmentek kocsikkal, az ágyukat húzták, meg hát mindent, teljes főszerelést.

Szalatornya, 49.

FÖNN ÜL A LOVON, HABFEHÉR, AZ AZ OROSZ KATONA

– Ja, még arról nem beszéltem, negyvennégy november, ha jól tudom, pedig akkor megjegyeztem, mert akkor is, negyvennégyben én már tizennégy voltam. A falu végén volt árendás föld, mert nem sok földünk volt. Egy-két holdat akkor árendáltunk vagy bérbe. Egyszer kint szedjük, szúrjuk a répát. Azt mondja édesapám: „Jézus Máriám, nézzétek!” Sose felejttem, úgy megmaradt az a kép. Fönn ül a lovon, habfehér, az az orosz katona, gyün be az a szép ló, csak úgy táncolt. Itt [vannak]

az oroszok! Gyerünk. Merthogy be van zárva a kapu, de hátha keresnek. Gyerünk, ahogy csak bírtunk. Mert tehenekkel jártunk, mert jobban tehenészek voltunk. Mert akkor pénz is van meg munka, nem voltunk olyan gazdák. Gyerünk haza! Mikor hazaérünk, kinyissuk a kaput, vagy már nem is kellett kinyitni, mert kinyitották. Amennyi befért az udvarba kocsistú, lovastú az éhes oroszok, katonák, benn az udvaron. Nem bántottak bennünket, nem mondhatom. Fogadtuk őket, hogy mink vagyunk a gazdák, nem volt semmiféle viszály, nem lehet mondani. Azt mondják, nagyon éhesek. Mindjárt öreganyám azt mondta: „Halljátok, keverjünk ebbe a mázos vödörbe, mert sok palacsinta kő!” Neki három helyen. Azok úgy jóllaktak! Ott is volt partizánnő. Egy Darinka, gyűtt az urával, olyan alacsony. De náluk a fénykép. Oszt akkor látták, mert azé vasárnap nem volt, hogy nem megyünk misére. Felöltöztünk szépen, de akkor már bújt is ki a kis orosz, oszt vetetett bennünket.

Igen, az a fehér ágyba úgy földobta a csizmáját. No, egye meg a fene, majd ki-mossuk. Csizmásztul feltette a lábát a fehér ágyba, még sáros is volt. Mennyit köll dolgozni! Akkor még egy Darinkája is vót úvele. Olyan érdekes volt, levetetett mindig bennünket. Öreganyámnak meg mindig gyűttek a családjai. Egyik hozott kalácsot, így vasárnap, mint ahogy szoktak az öregeknek. Hát öreg vót már akkor öreganyám. Mindig nézték, milyen szép konty, meg a mi viseletünk olyan díszes. Azt is levetette.¹⁴⁷ Lássátok, azt mondja öreganyám, milyen szépen levetetnek bennünket! Úgy megszoktuk. Én nem tudom, meddig vótak, arra már nem emlékszek.

– És az a Darinka, akit hozott az orosz tiszt?

– Az is vele vót, orosz, katona, ruha... Annak is vót. Nem vótak nagyok, olyan érdekesek vótak, sose felejttem el.

Doroszló, 104.

MAMKA, ÉN HOZZÁD MEGYEK ALUNNI

– Mindenhun vótak, de nálunk nem vótak, me mink nagyon szegények vótunk. Szegények... Most is szegények vagyunk. Ott laktunk Zelengorba, tudod, hogy hun van a Zelen? És csak egy kis szobácskánk vót, meg egy nagyon kicsike konyhánk. De vót nálunk egy orosz. Mer ott a szomszédba vótunk beszélgetni, mer pisnyicskáva... Tudod, mi a pisnyicska? Zsír oszt rongyocska, s arra vót csepegtették, oszt avva világitottunk, me nem vót mive világitani, oszt akkó télen má ugye hosszúk vótak a éccakák, akkó mit csináljunk... mindég van... most mámma hozzánk gyittek, hónap ide-oda, oszt a szomszédba vótunk. Begyitt egy orosz, oszt mondja anyámnak, hogy mamka, én hozzád megyek alunni. Anyám nagyon megijedt, hát én meg í vótunk ketten, nem vót se férfi a házná, se senki. Hát nem bír ellenkezni. Ha azt mondja, hogy odagyin, akkó odagyin, akkó mondja nekem, hogy gyere, megyink haza, mer én is ott vótam. Megyink haza, oszt elmegyink a ángyinkhó, mer az szembe lakott, a testvérem felesége. Elmegyink oda alunni, mondja, oszt aludjunk ott, tegyen, amit akar. Hát elvinni, mit bír elvinni? Szegények vótunk, mint a templom egere...

¹⁴⁷ Lefényképezte

[Meg még attú is szegényebbek, mint a Hofi mondta: „Szegény vagyok, mint a templom egere, meg még attú is szegényebb.” Nem is a Hofi mondta, hanem a filmbe vót, régi magyar filmbe.]

Elmentink haza, anyám megcsináta a ágyat, me hát két ágyunk vót, mink nem fogunk ott aludni, mondja, nem, nem, megyink... Elmentink haza, a vánkust meg elfelejtettem elvenni én is meg a anyám is. Mondja nekem a udvaron mán, mikó elindútunk haza, hogy menj vissza egy vánkusé! Ángyinak nincs ennyi vánkusa. Me a Maris is olyan gyerek vót, az is, annak is kellett. Na, akkó én visszamentem, nagyon rám nézett, hogy én visszamentem, de elkaptam a vánkust, és nyomás ki! Másnap mondja, hogy mamka, anyámma esszebeszét, mer a anyám is kicsit tudott tótú, me mondom, hogy a anyóssa tiszta szlovák vót. És muszaj vót megtanúni egy pár szavat tille. Esszebeszét valahogy. Hát de, de a szlovákok... hogy mondjam? Jobban úgy a oroszó hasonlítanak, mint a szerbek. Jobban hasonlít a beszédjik, oszt akkó mondta, hogy mamka, ne menjetek ti sehova, én nem bántalak benneteket. Én megyek a burzsulokhó enni meg minden, csak ti aludjatok otthon. Anyám fétett engemet ugye, mer olyanok vótak, hogy kergették a asszonyokat, de ez sokáig ott vót a utcánkba, oszt ismerte is mindegyik, me a szomszédunk... az is eten vótak, és azok is olyanok... Nem tudom, hogy ezt kell-e meséni... Elmentink át ugye, a szomszédná is vót egy orosz, nálunk ez a egy vót. De nem vót az soha otthon. Nem is evett nálunk, csak ott aludt. Minek gyütt aludni, nem tudom, és mikó... Azt akarom mondani, mikó elmentek a oroszok, mind elmentek Berlinbe, ires vót mán a falu, nem vót itt orosz egy se.

Anyám... apám ugye, kémíves vót, tudott ezt a berakott sporhelokat¹⁴⁸ csináni. Valaki együtt, hogy menjen nekije csináni sporhelt. Hát ember nem vót, akkó mindegy, hogy ki csinálja. Tudta is a anyám. Elment, oszt én magam vótam otthon, oszt eccé csak lóháton... cuppog a sár, me nem vót se járda, se semmi... Nagyon megijedtem, kigyittem a udvarra, négy orosz. Ez, aki ott vót elébb nálunk, meg még három. Begyittek, oszt olyan nyári kiskonyhánk vót, oda letették a oszlophó a lovakat. Ez negyvenetbe tavaszko, korán tavaszko vót, korán tavaszko. Elment, és azt mondja nekem, hogy hun a mamka. Mondom, a mamka az elment a zidarhoz,¹⁴⁹ elment, radi.¹⁵⁰ Ahogy tudom, úgy mondom nekije. Néz rám, azt mondja, a mamka a zidarhó? Értette vagy nem... Biztos valamit megértett belile. Beszégettek ott, beszélgettek. Felíték a lóra, elmentek, de semmi... két perc nem tellett bele, mán a UDBA ott vót nálunk autóva. Igen. Mondják nekem, hogy vótak itt oroszok? Vótak. Hova mentek? Hát hova? Én tudom? Arra mentek a temeté felé, mondom nekije. Mondja, hogy nem mondták, hogy hova mennek? De azt mondták, hogy mennek Berlinbe. Hát én azt mondtam, amit mondtak. Mást nem birok mondani.

– Igen.

– De nem gyittek azok soha tebbet vissza.

¹⁴⁸ Takaréktűzhely

¹⁴⁹ Kőműveshez

¹⁵⁰ Dolgozik

– A négy orosz az lemaradt?

– Én azok, aztat még a anyám is, nem mondtuk azt senkinek, de a szomszédunkba, aki vót, azok valami kémek lehettek. Azok mán keresték íket. És ík idegyittek. Valaki tán mondta, hogy ide begyittek a utcába. S ík odagyittek hozzánk. Keresték íket, de hát akkó, tudja fene, hun vótak, nem tudom. Azt akarom mondani, hogy a szomszédba, akik vótak, azé gondótuk mink a anyámma, me nem mertink semmit mondani, me ki mer mondani ott valamit?

Az a egyik nagyon akart engemet megtanítani oroszú írni. Én ugye akkó olyan gyerek lány vótam, í idésebb vót mán. Nem vót olyan nagyon fiatalember. De hát katona vót. Oszt leírta a ábécét, a magyar ábécét, meg a orosz, hogy én tanújjak meg, me jó lesz az, azt mondta nekem, jó lesz az, csak menjetek az isten híréve tovább, nem fogom én ezt tanúni, dehogy fogom. És ez is keztek vót. Ez, aki nálunk vót, ez tizenkilenc éves gyerek vót, fiatal vót. De a ángyimma nagyon tudott beszéni, mer a ángyimék Kavijóba vótak, és í nagyon tudott szerbi, és akkó esszegagyogtak. Átgylitt a ángyi beszégettink, oszt mondta, hogy neki a testvérit a németek így felfeszítették a ajtóhó, mint a Jézus Krisztust. Ezt mondta, hogy így, mint a Jézus Krisztust, így mondta.

Bácskertes, 21.

BIZTOS ESZÉBE JUTOTT A GYEREKE...

– Én meg mikor kicsi voltam, és bejöttek az oroszok... Őköztük is voltak... az ölébe vett egy katona, és akkor édesanyám, meg én is emlékszem, hogy sírt az ember. És mutatta, hogy őneki otthon van ekkora kislánya, mint én. És úgy szeretgetett. Biztos eszébe jutott a gyereke.

Mindig gyufát kaptunk, mert adtunk vizet. Kis kantákba vittük az orosz katonáknak a vizet. Én emlékszek, mert hány éves voltam. És adtak gyufát, mert még gyufa se volt. Akkor azért mentünk, mert gyufát kaptunk. Meg akkor volt arról is hír, hogy Ilonába az orosz bement, szpicske, szpicske,¹⁵¹ kért gyufát. Akkor az asszony úgy értette, azt kért. Én már öreg vagyok. Gyere, lányom, ide, akar ez az ember valamit kérni. Hívta a lányát, adjon neki picskét.¹⁵²

Magyarkanizsa, 159.

HA ELVISZ BENNÜNKET, MEG HAZAHOZ, KAP EGY ARANY SCHAFFHAUSEN ÓRÁT

– Negyvennégy vége felé nyitott volt a határ?

– Nyitva vót sokáig. Elég sokáig nyitva vót, közlekedtek, ment a közlekedés. No, ez a Vidákovics Szityó, hogy úgy mondjam, ez a vendéglős, ez is egy történelem. Mondja az apám neki, Szityó, szerezzé nekem egy orosz kamiont. Lesz! Ott, arra

¹⁵¹ Gyufa, gyufa

¹⁵² Női nemi szerv szerbül

nagyon sok orosz járt, főtettek egy ötszáz literes hordót, és üresen, a család, a Kovács család, négyen, a másik Kovács család, az apám öccse, négyen ott is, ő a Funerónak volt a pénztárnoka, a Funeróba ugyé, ők négyen, ott is négyen vótak. Karácsonyestén az orosz beállít, s fölülünk a teherautóra. Megüzentük Tataházára, az tudja, hol van? Hát a nagynénim az iskolába tanított több mint negyven évig, ott is lakott az iskolában, minden, ott leszünk bejglire mindannyian. Hát nem mondjam, nagy lábosokba bejgli el vót készítve, meg is érkeztünk mindannyian. Az orosz úgy sírt, mint egy gyerek. Ő hajtotta, és látta azt a családot, az úgy sírt, mint egy gyerek. Mondta, hogy ha elvisz bennünket, meg hazához, kap egy arany Schaffhausen órát. Meg is kapta. Hogy hazavitte-e, azt nem tudom.

Szabadka, 31.

CSERÉK ÉS LOPÁSOK

Ott vót nálunk az oroszoknak a konyha... (479) ♦ Ahun tanátak jó lovakat, akkó azt az üvékét otthatták, kicserélték (479) ♦ A jó lovat elvitték, de adtak egy vakot helyette (480) ♦ Az oroszok elvezették azt a két lovat... (482) ♦ Elkeseredett, kényszerrel hajtott fiatal emberek voltak... (482) ♦ Azt nézték, hogy olyan lovat vegyenek, ami nincs még agyonfárasztva (483) ♦ Cseréltek az oroszokkal (483) ♦ Azok ott éjjel-nappal dorbézoltak (483) ♦ Mikorra lett a vacsora, bort rendeztek... (486) ♦ Volt sok kacska, liba meg csirke az udvarban... (487) ♦ Az összes dunsztokat elvitték (487) ♦ Főzték a paprikást, ettek (488) ♦ Azok olyan átmenetileg voltak (488) ♦ De ha üres a hordó, akkó

nincs mit inni (489) ♦ Volt nekik az a húszliteres kánájuk (490) ♦ Az ital az vitte őket (490) ♦ Érezzük, nagyon hideg van kint (491) ♦ Elvitt a orosz az óráshó egy vekkert (492) ♦ Az a zsebórák hiányzik még ma is (493) ♦ Az órákat szerették (493) ♦ Karóra, zsebóra, mindegy volt nekik... (494) ♦ Mikor elkezdett csörögni az óra, akkor megijedtek (494) ♦ Ha órát látott egy orosz katona, kivégzett, ha nem adod oda (494) ♦ Az oroszok az órákat keresték nagyon (495) ♦ Fölhúzta így az ujjának a kabátját, hát innentől idáig mind óra volt (495) ♦ Két karórát csináljon abból az egy vekkerrórából (496) ♦ Meglátta az ajtó mellett a zsebórát (497)

OTT VÓT NÁLUNK AZ OROSZOKNAK A KONYHA...

– Az utcába jöttek be sokan, olyan alacsony kis lovakot, és akkó gyalog ugye, akkó má a katonák is... és bejöttek hozzám is, mer ugye a kapu nem vót bezárva, de szerencsére a nagymamám ott vót, mer én még akkó fiatalasszon vótam ugye, a kisfiam a karomon vót, és akkor a nemci, nemci,¹⁵³ keresett a németet. Mondom, nema nemci, nincsen. Hát nem is vót minálunk német. Akkor bement, szétnézett. Meglátta az ablaknak így a deszkáján az uramnak szép zsebóráját, hallgatom én, mindjár zsebre vágta. Az tetszett neki, és jó van, csak vigyed, csak mást ne bántson. Meg ott vót az uramnak a szép, mer fiatalember vót, szép cipője, mondom, jaj, ha elviszi, az pedig nagyon kő neki, mondom, de nem bántotta. De az órát elvitte. Az köllött neki. Mer ugye a zsebre gyugja, és akkó kész...

Ott vót nálunk az oroszoknak a konyha, a mi házunba, tudja ott, a tiszteknek ott főztek a hátulsó szoba egy jó nagy szoba vót, és vót benne egy jó új sporhet, az a zománcos, és akkor ott főztek a tiszteknek. És akkor a tiszt is kiadta a parancsot, hogy nehogy ezt az asszont bántásák, mer ugye minden hír hallatszot rájuk. Nem is bántottak, nem hazudok, és akkor ott fő-fő...

Ők főzték, de mikor odajöttek, nekem az udvarba vót gyönyörű szép nagy kakas. Már nagy, erős. Meglálták, hogy azt le kell vágni. Hát nem ellenkezhetünk velük. És akkor ők megfőzték, vagy mi, szóval meg lett főzve, és akkor az uramnak köllött ott enni, nehogy valami mérgezött legyen. Igen. És evett az uram ott. De azután ők is adtak pótlást, meg adtak, adtak húst, mer ugye ünekük vót, és akkor hogy hát főzzek én is, ha mán ők megették a kakasunkat. Ilyen, ilyenek előfordultak. De bántani nem bántottak engem.

Zentagunaras, 59.

AHUN TANÁTAK JÓ LOVAKAT, AKKÓ AZT AZ ÜVÉKÉT OTTHATTÁK,
KICSERÉLTÉK

– Hát az orosz katonák ősszel ugye jelentek meg, Zenta felű közeledtek, hát, hát gyüttek kocsival, lóval, szerteszt a fődeken, az utakon, mindenfelé. De legjobban ugye a kövesúton, me akkó csináták ezt a Zenta–Topolya kövesutat. Nem vót még kíz, úgy kétharmada meg vót má csináva, oszt hát azé azon gyüttek jobban mán, meg hát ugye hallottuk, mer szekerek vótak akkó, nem gumikerekűek ugye, zörögtek, csattogtak, gyüttek. Akkó, odaértek az Orahovo–Gunaras határához, épp ezé határdomb van ottan. Odaértek, ottan megálltak, mert a topolyai úti iskolábú,

¹⁵³ Németek, németek? Szerb nyelven elhangzó kérdés az orosz germani, germani helyett.

onnan valahogy a Fekete csárda környékű kis kézifegyverbű kezdtek lüvődözni erre kifelé. De hogy mit akartak? Vissza főtartani űket, több mint valószínű, hogy időt nyerni. Akkó ezek fölállították az ágyút, oszt akkó kezdék Topolyát. Mer úgy lehet, ha nem lúnek, akkó nem is lúnek ezek se, csak mennek. De hát onnan kaptak egy pity-puty, érted, hát hallottuk, hogy lüvődöztek, bár a ház megett vótunk, mer el vótunk rejtve, az egész család, ugye. Vótunk nyócan hála istennek, oszt...

És akkó ezek átmentek, a gyalogosok meg hát gyüttek-mentek szállásru szállásra. Éccakai hálás, meg a lovakat azt cseréték. Ahun tanátak jó lovakat, akkó azt az üvékét otthatták, kicserélték, oszt mentek tovább. Há nekünk is vót egy lovunk, el is vitték, de hát itten nem adtak másikat. Úgyhogy akkó nem is lett, ugye. Az nem csere lett.

[Hát. Állítólag aszonták, hogy az ott vót a Hunyadi Gergő, amit hajkázott¹⁵⁴ ott az a Jankó, vagy minek hitták, hogy az lött vóna a mienk, de hát nem bírt menni, ott feküdt az árokba. Oszt mi meg lassan becítátuk,¹⁵⁵ oszt az üvé lött. Ilyen valami vót.]

Úgyhogy a katonákra se mondhatok semmit, mer gyüttek, oszt mindjárt kartoskát kérték, hogy ilyen dógokat, mer éhesek vótak. Nem bántottak azok, bár azok, akik odagyüttek mihozzánk, nem bántottak azok senkit. Megsimogatták a fejemet is, emlékszek rá, nyugtattak. Meg mondták űk is, hogy van űnekik is otthon, csak én ugye nem értettem, a néném az hát egy kicsit gagyogott szerbű, oszt hát ű beszélt amit, azt velük. Aztán úgy elosztokodtak, aludtak az istállóba is, bent a szobába is, ahányan tudtak. Egy rakáson aludtunk mindannyian, de őr az mindenütt vót. Vigyáztak, hogy nehogy valami történjen, de hát ugyan ki bántotta vóna űket, örütünk, ha mennek tovább. Hát hallod, azok elmentek, aztán gyütt még egy trászport,¹⁵⁶ de azok má még kevesebb ideig vótak, mer a pozadina,¹⁵⁷ az ugye jobban érezte magát, mint akik az első vonalba mentek, nem oly soká. Hát vót azé tán egy héten körösztű ilyen, meg vótak lemaradottak, meg sebesülteket is vittek, meg minden, de hát... Így mút el ez, akkó utána jelentek meg a partizánok.

Zentagunaras, 52.

A JÓ LOVAT ELVITTÉK, DE ADTAK EGY VAKOT HELYETTE

– Hát jártak ám, bizony. Annyira nem emlékszem rá, csak hallani hallottam, hogy milyen cirkuszt csinátak. Az embereket összeszették, az asszonyokat k... Aki nem tudta magát főtalani, hogy nem ötözött öregasszonnak, görbének. Mer az nem köllött nekik. Csak a fiatalok. Há jó van.

¹⁵⁴ Hajtott

¹⁵⁵ Behívták

¹⁵⁶ Szállítmány, csapat

¹⁵⁷ A hátország, a hadtáp

– Magukná is jártak ott a szálláson?

– Jártak ám, ott aludtak! Óha! És a vetett ágy tetején, csizmába. Csizmába! Ott aludtak akkó. Akkó gyütt egy tiszt, az aztán lebaszta úket, hogy ha le akartok fekünni, mer apám se értette, me oroszú dumát, ha le akartok fekünni, bár a csizmát vessétek le, ne ilyen sáros csizmáva feküggyetek föl a zágy tetejire. Vetett ágyra.

– Maguk hol vótak akkor?

– Hát mink a másik kisszobába. Egy sarokba.

És akkor főzni is kellett nekik. De anyámnak köllött elsőbb enni belüle. Azé, hogy nehogy meg legyenek mérgezve. Anyámnak köllött előkészíteni. Legjobban szerették a babot. De anyámnak köllött elsőbb enni belüle. Meg apámnak.

– Maguk is kaptak abból az ételbű?

– Hát hogyne! Hát ettünk mink is belüle, hát persze, hogy mink is. Ami megmaradt. Persze, hogy ettünk. Csak azért anyámnak köllött előbb enni belüle, hogy nehogy meg lögyön mérgezve. Hát. Vót ám únekik a gógyóba.

Nappal elmentek. A kóboroltak. Csak északára gyüttek vissza. Meg vacsorára. Azé jó ideig ott vótak. Éccakára oda jártak aludni. Éccakára oda jártak aludni. Egy odelenje¹⁵⁸ körübelű. És állig főfegyverkezve, és egy a lába közé fogta a puskát, leült a székre, még a többi aludt, az ott, az ott bóbiskót. Örkdött. Akkó váltásra. Amikó ráunt, akkó főketotte valamelyiket, akkó cseréltek. Eh! Szarás vót az.

Hagytak egy vak lovat. A jó lovat elvitték, de adtak egy vakot helyette. Ez megint egy igaz. Vince bátyám vezetni akarta be az istállóba, és nekimönt a falnak. Aztán... Hát hunnan tudták vóna? Hát nyüzöge vót. Ki vót fáradva. Apámnak vót egy jó lova. Oszt mán vitték is. Nem lehetett ellenkezni, és csak az vót a vicces benne, hogy agyon akarták lüni. Nem bírták megnyergelni, mert... Mer annyira ügyetlen vót. Apám nem nyergelte, csak, képzelem, kocsiba hajtotta. És valahogy nagy kínnal rátették a nyeret, de bizony nem bírtak ráüni, mer az ment mindenfelé, meg úgy ledobta a faszit, mind annak a rendje.

Há én nem láttam. Csak apám meg anyám mesélte. Hát most mit csináljak? Há meg a másik elővette a pisztolyt, hogy majd lelüvi. Akkor valamelyik rászólt, hogy... Tudom én, hogy úk hogy beszéltek, oroszú, hogy ne bánd.

Majd jó lesz ágyút húzatni, vagy valami. Úgy azé csak elvitték, de nem bírták megnyergelni. Hogy aztán, hogy be tudták-e törni, nem bírták-e, vagy mit csináltak vele? Csak a vakot otthagyták, Vince bátyám majd bevezeti istállóba, és nekiment a falnak. Aj, azt aztán nagy kínnal be lett toloncóva, meg lett kötve, de az aztán onnan ki nem lett vezetve, mer aztán ki vezet be? Hétszencségit neki! Úgyhogy azt nem is lehetett hasznáni semmire.

– Hát akkor nem épp jó csere lett.

– Hát nem. Bassza meg az ég az anyját, hát! Akkó az vót a, az vót a helyzet, olyan vót az egész világ, mese ott nem vót. Akartad vagy nem akartad, bár meg ha nem, akkó vagy kupán vágta, vagy lepuffantottak. Mese nem vót. Nem lehetett

okoskodni. Abba az időbe. Nagyon soktú hallottam. Én is ilyen idősebb emberektű, hogy milyen helyzetek vótak ott, hogy fantasztikus.

Visszafelé is erre mentek. Amit akkó már, amit értek, vittek. Akkó. Mert arrafelé nem vitték azok. Hanem visszafelé. Visszafelé mikó vonútak. Ami főfért a kocsikra meg az autókra. Aztán pakótak ám visszafelé. Szegények vótunk, mind a templom egere. Mint szokták mondani. Há, amit csak értek, meg ami értékes vót, azt mindent vittek. Falióra. Ami gyütt, minden. Zsebórát, karórát. Mindent vittek, amit csak értek. Ami csak értékes vót. Mindent.

Akkó pakótak. Arrafelé nem pakótak, me nem tudták, hogy hun kötnek ki. Hanem visszafelé, mi amikó má mentek. Akkó pakótak.

Zentagunaras, 53.

AZ OROSZOK ELVEZETTÉK AZT A KÉT LOVAT...

– Az oroszokról mesélt az édesapja?

– Olyasmit nem mesélt. Csak mesélte, hogy egyszer egy kis repülő, orosz repülő leszállt ott a tanyánál, és odajöttek öregapámhoz, és a beszéden köröszkül ott öregapám, ahol fogságban volt Oroszországban, az ő fia pilóta. Úgyhogy azt mesélte. Az oroszok elvezették azt a két lovat, odaadtak neki, amelyik már nem bírt menni, azt ő fölnevelte, még Platičon¹⁵⁹ is dolgozott vele a téglagyárban.

[A gepl, tudja, mi az? Van a fogaskerék, a ló megy körbe, és forgatja azt a kereket, és van a kisebb fogaskerék, ami kardánra, és forgatta, arra még én emlékszek, volt két olyan henger vasból, és a földet dobálták, lapátolták be, és az darálta, hogy a föld apró legyen, és akkor taposták vízzel, csinálták a vályogot, és akkor azt sütötték. Még a tanyán, én emlékszek, hogy öregapám avval a fekete lóval, evvel a gepllel szecskázott. A kardánt rátették, meg vizet is hajtottak vele. Azt mondják, hogy az valamikor traktor volt. Az a gepl még nekünk itt megvan. Az Platičon volt, és a zadruha azt elvette, mikor elment öregapám oda, akkor ő azt használta, mikor ő meghalt, akkor az a zadruha elvette ezt a gepl, dolgoztak a téglagyárban valamit, ez a gepl eltűnt, de aztán visszahozták, de hiányzik egy fogaskerék, ami hajtja, úgyhogy anélkül van, nem komplett. Meg akartam én már javítani azt.]

Ludas, 11.

ELKESEREDETT, KÉNYSZERREL HAJTOTT FIATALEMBEREK VOLTAK....

– A szüleimtől hallottam, hogy nálunk is voltak a lakásban, beugráltak a kapun és egy utcabeli segítségével elvitték a kocsit, a lovakat, amiket útközben, mert nem bírtak már menni, lelövöldöztek. Mert egy utcabeli ember elkísérte, mert az ő lova

¹⁵⁹ Platičevo (magyarul Fényberek) korábban magyarok által is lakott település Szerémségben.

is ment, és az mesélte, hogy az úton lettek lelőve. Anyámra fegyvert fogtak, hogy megakadályozza, mindent kipakoltak, hámot meg mindent az udvarból. De azt is egy utcabeli volt, aki ment az oroszokkal több helyre is, hallottam, hogy az rendezte, hogy honnan pakoljanak, meg honnan van mit elvinni. Hát anyámtól annyit hallottam, hogy nagyon sok fiatal tizennyolc-húsz éven aluli volt, mert egy pár nap ott aludtak, meg levágták az udvarból a libákat, a baromfit, és azok is elkeseredett, kényszerrel hajtott fiatal emberek voltak mind.

Bácskossuthfalva, 45.

AZT NÉZTÉK, HOGY OLYAN LOVAT VEGYENEK,
AMI NINCS MÉG AGYONFÁRASZTVA

– Az oroszok? Amikor az oroszok itt voltak, várjál, mikor is volt az, akkor... Akkor már ez Jugoszláviához tartozott. Mert arról tudom, arra emlékszek rá, hogy hajtottak bennünket kifelé a falu végén, az oroszok azok meg nem engedték, hogy azok bántsanak bennünket. Hát összevissza volt itt keveredve minden, hogy a jóisten tudja, hogy hogy volt.

Jöttek, hogy mondjam, bejöttek, nem nézték, hogy akarunk-e, hanem mondták, hogy adjunk nekik lovat, és akkor a bátyám nem akart adni, akkor erre itt a Mosztongába szántott, akkor elvették az ő lovát, és akkor adtak neki egy ekkora kis, mint egy szamar, ekkora kis lovat, és kicserélték. Nem bírta. Ugye azok is azt nézték, hogy olyan lovat vegyenek, ami nincs még agyonfárasztva, meg minden.

Szilágyi, 131.

CSERÉLTEK AZ OROSSZAL

– Az én apámnak szépen karbantartott biciklije volt, azt elvették tőle, és kapott egy rozogát helyette, cseréltek az oroszokkal. Az a bicikli nem sokat ért. Utána voltak, nem rablásnak lehet mondani, hanem kifosztottak, akit értek, azokat kifosztották, tehát amit értek, legyen az szalonna, kolbász vagy füstölt dolgok, azt mind elvitték, azt már helyiek csinálták, én úgy tudom. Öreganyám fönt lakott a Fölvégben és egy bődön zsírt a kemencébe betett, és odatolták a kaszlifélét és az megmaradt, az a zsír.

Mohol, 90.

AZOK OTT ÉJJEL-NAPPAL DORBÉZOLTAK

– Arra emlékszem, hogy nem nagy gyerkőc voltam, nekem is volt három lánytestvéröm, a szomszédban is volt lány, a kertben dohányunk volt, oda bújtak el a lányok tőlük, mert vagy nagyon öregasszonyok vagy olyan lány, aki fölött, férjözmenendő, mert menekültek a nők, mert éjszaka mentek, oszt dobos fegyverrel költötték, meg vittek,

amit értek, kiszaggatták a nőknek a fülükből a függőket, gyűrűt, erőszakolták a nőket. Akkor apukám beszélt szerbül, és akkor hívták, mert azon a felin laktunk a faluban, mert a falu közepén volt a Bakos-kocsmá, menjen és szóljon már a tiszteteknek, mert randalíroznak. Akkor mondták, ne próbálj menni, mert ha kimész, majd agyonlőnek. Akkor apukám egyszer-kétszer elment, én egymagam voltam otthon, féltem, ketten voltunk apukámmal, akkor lekerültünk a falu alá, ottan elvett egy asszonyt, akinek volt három lánya, és azok is állandóan bújkáltak. Éjjel-nappal mentek ottan, szedték össze a lovakat, a rosszakat otthagyták. Ott volt az artézi kút, és elküldtek vízért, akkor jöttek kocsival, lóval, nagy sár volt, be volt rakva here meg széna, kiabálás. Megállt a kútnál, egy leszállt és odaállította az embereket meg engem is mint gyerek, elővette a revolvért, akkor nagyon megijedtem, hogy most mit akar. Kérdeztem apukámat, hogy mit mondott, azt mondja, a németek öneki is az apját, anyját, testvérít falhoz állították és lelövöldözték. Nem mertem kimenni az utcára.

– De akkor lőtt is?

– Nem lőtt, csak én megijedtem, hogy most mit akar, le akar mindnyájunkat lövöldözni. Volt ott a szomszédban, mert volt ott négy-öt ember meg én, gyerekek, más nem is volt, elküldtek apámék vízért.

– Ez ott a kútnál volt?

– Ott a kútnál, a sarkon, igen. Akkor valamit magyarázott, hát én nem értettem oroszul, apukámat kérdeztem, mit mondott, hát nem tudtam, mit akar mondani.

– Ezek az oroszok voltak?

– Oroszok. Sokáig ott voltak. A háznál, ahol laktunk, volt a kertben dohány, és szedték a dohányt, ez meg be volt rúgva, egy kis orosz volt, meglátta a nőt és elkezdte zavarni, menekült a szalmakazalba, ment utána, egy nagy pisztoly volt nála, mi gyerekek meg lestük, hogy most mit csinál. Fölszaladt a padlásra, nem találta, akkor ki, vissza, biztos fölállt az ajtóra, hogy ne bírjon fölmenni, és akkor tovább kereste, kint volt egy nagy szalmakazal, akkor ott is valamelyiket meglátta, akkor azokat elkezdte kergetni. Akkor szóltak apámnak, akkor apám ment oda a sarokra, szólt a tisztnek, akkor jött egy, kis rövid csizma volt rajta, azt mondta, mongol volt, meg négy-öt orosz, akkor elkapták, elvették tőle a fegyvert. Volt olyan vékony akácfa, és úgy megrúgta, hogy kiterült. Igen, azt a kis orosz, elvették tőle a fegyvert, akkor elvitték, a templom háta mögött voltak, ott levetkőztették meztelenre, és fejbe lőtték.

– Az orosz katonát?

– Igen. Mind megmaradtak az emlékek, hogy miket csináltak. Azok ott éjjel-nappal dorbézoltak, meg jujj! Meg akik kint laktak, ezek a Barsi, a két gyerek, de most már sincs meg se a Laci, se a Jóska, Jani sincs meg, egyedül még a Piroska van meg, meg a Jani bácsi. Mesélte a Laci meg a Jóska, hogy mit csináljunk, milyen buták voltak. Lementek a pincébe, nem tudták, hát én is, mert kijártunk a szőlőbe kötözni, hát szünet volt, és én is kimentem velük, hordtuk, mert sással kötözték a szőlőt, mesélték a gyerekek, hogy lementek, mint a filmekben, belelőttek, oszt spriccelt a hordóból, akkora volt, mint egy ajtó, én is belementem. Ekkor le lehetett csavarozni, folyt a pincében a bor. Azóta se voltam kint. Hát folyt mindenfelé a bor, lementek a lépcsőn, akkor fogták

a zománcos biliket és merítették, abból a biliből itták a bort. Három-négy is, úgy be voltak rúgva, hogy ott belebuktak a borba és megfulladtak. A gyerekek mesélték. Az Attilának a nagymamája, lent voltak a falu végén, ott volt a boltjuk, meg az otthonnál volt egy bolt. Bejöttek a boltba, és még akkor mérték kis üvegekbe.

Bementek a boltba és leszedték az összes kölnit és mind megitták az üvegből. Megjöttek, és a vodkát meg a rakiját, azt keresték.

– Meddig voltak a faluban?

– Elég sokáig ott voltak, ahogy én emlékszek. Mindig gyereket küldtek, ott nem lehetett férfit vagy nőt küldeni a boltba, az nem létezett.

– A nők azok elbújtak?

– Mind bújdosott, vagy a padláson vagy ahol tudott, én hordtam a vizet meg a kaját nekik. Azóta se volt akkora dohányom, mint akkor.

[Hát nem nagy gyerek voltam, a katonaságnál nőttem majdnem egy fejet. Pont mikor volt az a forradalom, akkor köllött rukkolnom, ötvenhatban, ötvenhétben és ötvenkilencben szereltem. Ohridba berukkoltam, és onnan átvittek Szkopjéba, mikor vittük a koffert, Szkopjén körösztil Prištinába, Prištinából Kosovska Mitrovicára. Siptárok közt. Későn nem engedtek a városba, négyen-ötven köllött, egyé nem feleltek. Dežurni¹⁶⁰ voltam egyszer vasárnap délelőtt, mert ott nem volt... csak Prištinában, csöngött a telefon... Vítették a tiszteknek a szemet meg fát. Rögtön a gumis speditert... Mit akarnak vasárnap délelőtt lovakkal, kocsikkal? Így voltunk a sarokban, itt volt a Váradi, itt volt a... ilyen suszter, szabó, pékség, élelmiszermagazin volt, ott volt hat magyar, ez mind ilyen főnök. A horgosi Szabó Jóska volt a kurir, a pacséri Nemes Karcsi volt a borbély, a Berta Lajos borotválta, a földvári Rideg Jancsi volt a pék, akkor én... voltam ilyen magazin, szóval hat magyar. Nem messze volt a Kucsera Jóska, fehértemplomi, ez mind Horgos, Pacsér, Zenta, Földvár, hogy magyarok közé kerülök.]

– Az oroszok a gyerekeket nem bántották?

– Nem bántották, meg a férfiakat se. Azok a... is a dohányt vagy mit szedtek, mikor lelőtték az asszonyt meg az embert. Ott is valami orosz be volt rúgva és meglátta, hogy ott szedik a dohányt, és meglátta, hogy ott mozognak, és hogy nő is. Akkor menekültek, biztos a férje akarta volna védeni, csak akkor nagyon nagy híre volt, hogy a Viakter, nem is tudom, hogy hívták őket. Azt mondták, az oroszok lelőtték. Azt is nyilván kivégezték, azt az oroszot, aki azt csinálta. Ott is volt három-négy gyerek, szülők nélkül maradt, lelőtték az anyját is meg az apját is. Azokat, aki azt csinálta, igen, ha gyorsan jönnek, igen. Mert a Viakteréknél is a pincébe belelővöldöztek. Az orosz tiszték a katonákat. Igen, volt ott egy nagy pince, arra kint volt.

Meg mindig a Berlint keresték. Mondta apám, hogy Berlin az nem erre van. Berlint, a várost. Én nem tudom, mi volt benne az igazság, de azt mondták, hogy

ezek úgy be lettek bódítva, be lettek csapva, akik erre jöttek, nem sok... vissza, mert azt mondták, hogy erre olyan szegénység van, hogy az embereknek nincs mit enni meg a föld alatt laknak. Osztt akkor éjszaka a szomszédban is volt ilyen szárazkapubejárat, akkor egyszerűen jöttek és kiabáltak, burzsuj, burzsuj, bevették a kaput, mentek be, és amit találtak. Mert azt mondták, hogy erre nagyon szegénység van, és ha megláttak egy kaput, akkor azt mondták, hogy burzsuj.

– És mért Berlint keresték?

– Hát nem tudom, csak azt mondták, hogy ezek be lettek ótva és rúgatva, és csak gyűttek, és Berlint keresték. Mondta apám, hova mentek erre, nem erre van Berlin.

– És hol laktak az orosz katonák?

– Szanaszét. A falu is tele volt. A tisztek ott fönt voltak a Bakos-féle kocsmában, amarra szanaszét a faluban, éjjel-nappal mentek, olyan sár volt, húzatták a kocsikat, akkor nem bírt menni, akkor elvették a jó lovakat, akkor húzatták az autót meg a nagy ágyúkat. Egész éjszaka nem bírtunk aludni, csak hallottuk, hogy a kutyák ugatnak, mert kiabáltak az utcán, mert talán ősz volt. Olyan sár volt, hogy a régi parasztkocsiknak egészen lement a tengőig és persze, hogy elakadt. Gyerek voltam, és lestük. Mihozzánk is mentek és verték a kaput, a szomszédba is azt a nagy kapukat és kiabáltak, burzsuj. De nem mertek kimenni, szólni a tiszteknek, mert ott nem volt semmi, oszt lelőtték volna biztosan. Mondták is apámnak, maga egyszer megjárja.

– Az édesapja oroszul tudott vagy szerbül?

– Szerbül. A tisztek meg talán megértették, vagy mit tudom én, és akkor meg mondta, gyűjjönek, mert itt randalíroznak, akkor jöttek. Ezért éjszaka veszélyes volt elmenni, ezt csak nappal lehetett az ilyesmit csinálni. Éjszaka mentek minden irányba. A szomszédban is voltak éjszaka, leszedték a gyűrűt, kiszaggatták a fülbevalót meg megerőszakolták, nem egy, hanem ha egy nő volt, akkor azon végigment vagy tíz is, tizenöt vagy húsz is. Ez olyan berabel banda volt. Nem tudom, hogy honnan jöttek ezek, vagy hogy lettek ezek ilyen fejjel.

Zenta, 160.

MIKORRA LETT A VACSORA, BORT RENDEZTEK...

– Hány éves voltam, harmincnégybéli, kilenc-tíz éves voltam, akkor jöttek az oroszok, akkor kimentünk a gyepsorra, és bebújtunk a szárkúpba, akkor aki ott lakott, mondta, menjünk be mink, gyerekek éjszakára, ne ott a szárkúpban legyünk. Azt tudom, hogy besötétítették az ablakot, mi meg kukucskáltunk, és ott mentek és a puskával lökdösték szét az orosz katonák [a szárkúpokat]. Akkor apám eljött haza, ide a Gránicra, mert tömött anyám kácsákat, azt mondta, elmén haza szétnézni, meg megnézi a kácsákat, és mondja, ahogy tömte a kácsákat, pattogott a nád, mert náddal volt így becsinálva a gang vége. Onnan valakik lövöldöztek.

Mikor az oroszok letelepedtek, volt nekem két unokatestvérem, azok nagylányok voltak, azt a szomszédasszony elbújtatta őket, és az orosz katonák oda bepakoltak, hoztak oda nagy disznót, és apámnak meg a sógornak köllött levágni. Hát de nem

volt se olyan nagy teknő, semmi, és ahogy ők mutogatták és magyarázták, hát apám meg a nagybátya nagyon beleválók voltak, meg a Sinka sógor, hát akkor majd levágják, de hogy kitől hozták, a jóisten tudja. Azt mondták, menjek el egy katonával, vezessem el a Sarnyai bácsihoz, mert az hentes volt, ki volt nyitva, és kérjük el a nagy darálót, de ahogy az mutogatott, apámék nekem megmondták magyarul, és én tudtam, hogy a Sarnyai bácsinak mit mondjak, a Pista bácsinak. Oda jártunk a henteshez, ösmerte apámékat, mondtam neki, hogy mi ezzel a katonával együtt visszahozzuk. Az mutogatott kézzel-lábbal, de hát ugye, nem értettünk semmit se. Akkor azt mondta a Sarnyai Pista bácsi, jól van ösmerem apádékat, és majd visszahozzátok. Csináltak vacsorát, kolbászt, hurkát, ez a három sógor, hát féltünk. Amoda én lopkodtam át a kaját a lányoknak, mert nagylányok voltak, a szomszédasszony elbújtatta őket, nem is tudták ezek, hogy vannak azok. Énnekem eszembe se volt, hogy féljek tőlük, hát én kislány voltam. Visszavittük a darálót és este, mikorra lett a vacsora, bort rendeztek, de ők hoztak oda mindent, annyit megértettünk, nagyon veregette a vállamat meg nyalábolgatott, van neki öt fia, és ha vége lesz a háborúnak, akkor ő elhozza, és majd itt nősülnek meg, akkorra már nagyok leszünk.

De minket nem bántottak se a szerbek, se a magyarok. Nekünk olyan rossz élményünk nem volt. Nem volt mindegy ugye, aztán a többieket, akiket vitték, apámék azokat ott beszéltek, hogy büntelenül nagyon sokat, de mink olyanban nem részesültünk.

Mohol, 98.

VOLT SOK KACSA, LIBA MEG CSIRKE AZ UDVARBAN...

– Öregapám mesélte, hogy jöttek az oroszok, annyian voltak ott az udvarban, volt sok kacska, liba meg csirke az udvarban, puskával lövöldözték őket, szedték össze az asszonyokat, a szomszédban meg főztek nekik. Mert volt egy cséplőgarnitúránk, a traktort is el akarták hajtani, de nem bírták megindítani, mert melegíteni kellett előbb, az olyan régifajta volt. Otthagytak mindent akkor.

Mohol, 77.

AZ ÖSSZES DUNSZTOKAT ELVITTÉK

– Aztán jöttek az oroszok, elmenekült a szállásról a nép, megbíztak a jószággal, mert szabadon voltak, adjak nekik vizet, elmegyek úgy tíz óra felé, a moholi nagyút felől jön egy kocska, négy katona ül rajta, beérnek, burzsuj, mondom, ne burzsuj. Akkor volt egy, aki valamennyit értett magyarul, mondom, én nem vagyok idevaló, én csak eljöttem, a gazdák elmenekültek. Mindjárt fordítsa le neki, haraso, mondja. Dupla ajtó volt az ajtón, belülről rendes, kívül meg egyszerű ajtó, és volt rátéve egy keresztvas. A mázsza ott volt, megfogták a mázsasúlyokat és levették az ajtót, be, volt náluk hat vödör, egy bement, adogatja ki, jött a birsalmadunszt, plötty, beleöntötték, meggydunszt, plötty, beleöntötték egy vödörbe, mikor az tele lett, megtalálta egy a

paprikát meg az uborkát, a télire valót, hozta ki, és plötty a vödörbe, majdnem mind az összes dunsztokat elvitték. Akkor az még nem volt elég, mire a négyből egy mindig körülszaladt mindenütt, meglátták, hogy vannak száz-százhusz kilós disznók, azt a géppuskával, brrr, háromat egyszerre, föl a kocsira, ráültek a disznókra, és vitték.

Mert ott volt a lövészárók, a front eleje a Kiss-szállás irányában az adai földön, oda vitték, ott voltak a szakácsaik. Mondja a tiszt, nagyon szépen köszönik, hogy nem ellenkeztünk. Mondom, miért, azért, mondja, mert minékünk jogunkban van, ahonnan elmenekültek, az élelmet onnan szerezni. Az adai földön laktunk, de át kellett jönni a moholi földre, emerre a szállásra, ott meg volt hetven hízó két akolban, ott is bementek, brrr, ott meg tizegy-párat egyszerre elvitték. Hazajön a gazda, miért nem vigyáztál rá. Azt mondja apám, idefigyelj, János, én az enyémet megőröztem, te meg nem szóltál, hogy elmész, azt sem tudtam, hol vagy, itt hagytad a szállást szó nélkül. Aj, de káromkodott az az ember. Mert elég az hogy az tizenvalahány megdőglött, hanem még a többit megsebesítette, és aztán pusztultak el. Mert nem jött haza, csak három hétre. Nem szólt semmit, hogy itassuk, csak elment, az meg mindjárt az elejében történt.

Mohol, 92.

FŐZTÉK A PAPRIKÁST, ETTEK

– Hát oda is, nagyon féltünk, gyűttek az oroszok, lóháton gyűttek, de sokan be az udvarba, arra emlékszek, hogy keresték a gazdát, meg arra e, meg azt, hogy a nagymamámnak köllött pucóni a kakasokat. Főzte a paprikást, de má mink akkó megebédőtünk. Akkó főzte a paprikást, de nem bántottak bennünket. Senkit, nem bántottak minket. Akkó főzték a paprikást, ettek, akkó ementek. Úgy, csak elmentek, nem bántottak bennünket.

Aztán onnan mi kihurcókodtunk ide, Orahovóra, apámék meg anyámék kigyűttek, akkó itt arra emlékszek, hogy a nagymamáék hó, oda, ide be is pakoltak. Vót egy magyar ember meg egy orosz. De azok is nagyon jók vótak, úgyhogy semmi rosszat nem tudok az oroszokrú én el.

Zentagunaras, 55.

AZOK OLYAN ÁTMENETILEG VOLTAK

– Már negyvennégyben, akkor már jöttek az oroszok. Mindenszentek előtt, így ebbe az időszakba jöttek Szilágyra az oroszok. Hát mit mondjak neked? Hogy elsősorban ugye mi féltünk ugye, hogy mi lesz majd most... de... nem bántottak... bennünket. Azok olyan átmenetileg voltak... Ott voltak, és akkor mentek tovább, ott voltak egy pár napig... Fehéréknek a házukba, és ott volt az állatorvos nekik. És én meg az Annus meg a Feri, az olyan kisgyerek volt, hogy mondjam, elmentünk haza tiszta ruhákért, és akkor, hogy mondjam, mi kaptunk tőlük sót meg gyufát... De az nagy valami volt ám, mert hát nem lehetett kapni, és mink attól az oroszoktól még azt

is kaptunk. És akkor ott a lovakat, hogy mondjam, izéték, patkolták ott a Józsinál. Józsi nagyon jóban volt velük, úgy a szomszédságból hordtak oda libákat, oszt azokat, hát de, azt odaadták azok a népek. Nekünk élelemnek. Oszt a szomszédság meg ott a környezet, nemhogy azok elmentek a házakba, hanem azok odavitték nekünk. Hogy legyen nekünk mit enni. Meg hát hoztak ők, az ő konyhájuk is hozott utánuk mindig élelmet.

Szilágyi, 127.

DE HA ÜRES A HORDÓ, AKKÓ NINCS MIT INNI

– De hogy úgy különben, na, tyúkokat, meg ki mit evett egy hadsereg, aki háborúba háborúzik, úgy viselkedtek. Kokoskát vittek. Elvitték a tyúkot, meg megfőzették a tyúkot a gazdaasszonnyal ugye, meg hát a hordóba belelútek, hogy a bor folyjon ki ugye, na most akik ismerték, ott vót apám, mikor gyűttek a oroszok, rögtön gurította ki a hordókat a ganéra, kiverte a dugót, és folyt ki a bor. És a anyám mondja neki, hogy János, hát neked van eszed. Hát te kiereszted a bort? Hogy te nem ismered a oroszokat, ha nekem itt lesz benne a bor, akkó elveszik a hordóbú is, de ha üres lesz, megmarad a hordó. Ugye? Mer ők elvitték hordóstú a bort.

De ha üres a hordó, akkó nincs mit inni. Ezek, ezek, én nem tudom, hogy nem-e csináták meg eztet a honvédok is ottan. Nem akarom mondani. Megcsináták, vagy, mer a valaki azt fogja mondani, most azt fogja mondani, mer a honvédok a, lehet. Mi a biztosíték arra, hogy azok azt nem csináták meg? Mer az a, az, az törvény, vagy mit tudom én, be van iktatva, hogy abba első negyvennyolc órába, a hadsereg nem sokat spekulál. Nem is a oroszokka. Nekünk a oroszokka, olyan értelemben, aki mondja, hogy oroszokka vót bajunk, érted, nem mondom, hogy hazudik, de mellébeszél...

Hát mikó éccaka gyűtt hozzánk. Kereste a németet a szekrénybe, és taláta a ruhát, és elvitte. Jó, ez olyan mindennapos dolog vót, hogy elgyűtt ide, be hozzánk egy orosz katona, és most ű fogja a németet keresni ugye, oszt nem bírsz ellenkezni, ott van az a gyíklesője... Ez vót, mondom, hogy gyűtt a, a németet keresni, nyet, nyet. Hát akkó, ha nincs, megtetszett neki a cipő, elvitte, kész. Vagy... Hoztak akkora kövér disznókat oda, nagy ólakhó. Hoztak, uh! Kellett. Az, aztat elvitték, vagy a teheneket, vagy a mindent. Levágni. Há de ott kellett levágni. Hát igen. Nem vót mese. Úgyhogy ez a hadsereg, és ez, ez tudjuk, hogy aki eztet fel tudja fogni, hogy ez egy kiéhezett hadsereg vót. Kiéhezett hadsereg vót, ez nem úgy vót, hogy vót neki utánpótlás. Neki az utánpótlás az vót, amit elfoglalt. Itt vágott. Itt vett mindent. Az orosz meglátta a jó lovat, bizony kifogta és kicseréte, ott nem vót mese. Azt kicseréte. Ezt is meg tudom érteni. Mer mé hajtson egy ilyen lovat, mikor hát, ott van egy... és kicseréte a lovat. Elvitte.

Bácskertes, 19.

VOLT NEKIK AZ A HÚSZLITERES KÁNÁJUK

– A szovjet hadseregnek a bejöveteléről?
– Hát azok nagyon randák voltak. Mindjárt a pisztolyt elővette, ha nem értette az ember. Októberben, körülbelül akkor értek ide. Bántották, aki nem adott nekik semmit, akkor mindjárt a pisztolyt elővette. Mondjuk rá, igazság szerint, hogy pálinkát, bort azok akkor nem bírtak semmit, akkor mindenkit összeszedtek, részegek voltak, meg az is volt, hogy kicsodák ők, mert én is mentem dolgozni ott Bajmokon mikor voltam, mert jobb, ha az ember megy dolgozni, mert másként a pince, ahol a rendőrség van Bajmokon, ott voltam én a pincében, és aki nem ment, azt verték, hát inkább kimentem és dolgoztam. Ahova mentünk, ott dolgozni köllött, volt nekik az a húszliteres kánájuk, ahol találtak bort, abba beleöntötték, de benzines kánába, ha nem iszol belőle, akkor mindjárt tartotta a pisztolyt, az a bor tiszta nafta volt, de ők megitták. Ők olyanok voltak. Ott voltak, ahol vannak a rendőrök ott, Bajmokon, ott az oroszok voltak. Már jobb is nem tudni róla.

– Családokhoz helyeztek ki oroszokat?

– Voltak elszállásolva. Voltak, akik jók voltak, voltak, akik nem voltak. A tisztek inkább jók voltak, de a katonák ezek aztán szemtelenek voltak. Nőket meg mindent. A tisztek azok nem, azok becsületesek voltak, de a katonaság, á, semmi, nagyon. Ezek csak azt tudták, hogy löni kell.

Csonoplya, 103.

AZ ITAL AZ VITTE ŐKET

– Akkor már én itthon voltam, akkor már én civilbe voltam. Negyven... mert aztán meg kellett menni robotba, kellett menni röptérre, meg ilyeneken megfordultam én, és az oroszok mikor bejöttek, azok meg túlságosan, tudod, komiszak voltak.

Talán nincs is iskolájuk annyira, meg tudod, mikor a németeket elvitték, akkor már minden házban volt bor, mert szőlők voltak, szentiváni szőlők, satöbbi, mert hát a németeknek szolgáltak, mert én is szolgáltam a németeknek. Na és akkor ezeknek, mind, akinek volt bor, bementek a szobába vagy a spajzba vagy a pincébe vagy kinek hol, és keresték az italt, és berúgtak. És akkor is Szentivánon, mikor átmentem robotba, mert nem egyszer mentem át, mert kellett, mert ki lettünk jelölve, én nekem akkor nem volt lovam, az olyanokat tették át kocsira, akinek volt lovuk, és azt mondták a vezetőség, hogy a gazda adja kocsit, lovat, de a gazdának nem kell menniük, rátesznek olyat, kinek nincs lovuk vagy jószáguk, hogy ezek legyenek a kocsisok.

[De hát mi mit csináltunk? A németeknek hordtuk a határból a marharé-
pát, mert ott a németeknek ezek mindig sóvárogtak a nagy házukért, mert a
németeknek nagy házuk volt, akármerre is mentem meg megfordultam, hát
volt kisebb épület is, nem arról van szó, hogy nem volt, bent nem csépeltek,

csak kint a határban, akkor onnan hordtuk a pelyvát, a marharépat. És oda összehajtották a tehének, volt egy nagy rét, el lettek kerítve, és volt, akik etették ezt. Darálták, és így tovább.]

És akkor így kellett, az oroszokról meg csak annyit tudok mondani, hogy az ital az vitte őket. Mindennek! Tudom, betámasztottam a kaput, a kiskaput ugye, volt rigli, de mi volt az a rigli, semmi sem. Odatettem egy olyan vastag fát, mint én, de tövestül, és odacimbáltam a kiskapuhoz, hogy ne bírjanak az oroszok bejönni, mert ott kellett aludni, volt ott takarmány, mert etetted a lovakat, meg mit tudom én. Szalonnadarab-táblák ki voltak dobálva. Ilyen világot éltünk mi, elég sokat láttam én. Na és akkor, mikor bent feküdtünk én meg a Lendvai, nem él már, meg a Rapsó, az sem él már, azokkal voltam, egyszer az egyikkel, máskor a másikkal ugye, és akkor nem tudom, ezek az oroszok mindig dumálnak, azután jönnek-mennek. Már egészen ott dumáltak a kapunál, hogy jöjjenek be, és beugrottak a nagykapun, és félrelökték azt a nagy fát, és onnan a konyhából, itt az ajtó be volt csukva, ahogy jönnek a konyhából, a Jani ott feküdt, én meg itt, volt, ahol a dívány, nem rekamir, mert akkor így mondták, azelőtt meg volt egy asztal, az előtt meg egy iszkábe volt, és akkor így mint a kapura szokott rács, és az oroszok ahogy ittak, nekirugaszkodtak hárommal, és beestek, mert ez kicsúszott, ez az iszkábe. Jaj, azt a hét szentségit, mi van itt?

Ahh, hát ezek germánok, és feláltam rögtön én is ugye, nem mindegy volt, mert láttam, hogy részegek, és egynél volt, nem csak egynél, láttam, hogy volt gépfegyver, ez meg olyan részegen odajött az asztalhoz, és így tartsa, nézd a, nézd a germán. Mondtam ott neki valamit, mert ugye, az ember valamit fölvesz. Nem germán, nas terali robot.¹⁶¹ Akkor a másik azt mondta, hogy davaj, davaj, akkor behúztak az első szobába, az első szobába meg, gondold úgy, a sifonyér teteje, majdnem minden, hát vannak a tetején tányérok még most is, itt az első szobába, és ezeket fölfordították ugye, mert azt mondták, hogy valami el van bújva, a germán, mert germánnak mondták a németeket, felit föl, amikor fölfordították, azt gondoltuk, hogy a házat döntötték fel, a tányér meg az ott fönt a sifonyér tetején, kegyetlen volt ez a zörgés. Annak idején az drága volt. És nem mindegy volt annak idején ez, mert ezt át kellett élni, nem olyan volt, hogy majd jobb lesz, nem.

Szilágyi, 133.

ÉREZZÜK, NAGYON HIDEG VAN KINT

[– De hogy a Sztalin vagy aki indította őket, az jó fölötözte, az egy biztos, hogy jó fölötözte őket. Mer azok úgy föl vótak öltözködve, nem á, nem ám úgy, mint a magyar katonákat ki, kítették a ilyen, ho, honvédizébe. Az nem fölötözködés vót. Ezek fölötözködtek. Mikó a Sztálin út bent, oszt egyeztek,

¹⁶¹ Robotba hajtottak bennünket a németek.

oszt mondták nekije a többiek, mer ezt is a rádióba, tévébe mutatta az. Nem bírunk, nem bírunk, Szálin elvtárs, túlerőbe vannak, Amerika is ellenünk van. Azt mi, kinyitotta Sztálin a ablakot, nagyon hideg gyütt belürü. Kívürü be. Azt mondta, hogy érzitek tik ezt a hideget? Mondta a, mer azé nem kő gondóni, hogy az is éppen buta lehetett. Azt mondták azok, hogy érezzük, nagyon hideg van kint. Na, várjatok csak! Ez a mi szövetségesünk, ez a mi szövetségesünk. Ezek, ha ide, ezeket mind itt a hideg megeszi. És úgy is vót.]

Meg még azt akarom mondani, hogy mikó a anyámék ott főztek, soha hozzá nem fogtak a oroszok enni. Mindég azt mondta, hogy te egyé elébb. Akkó mondta anyám, má nem bírok ennyit enni. Megkeverték azt a ételt, na most merj. Akkó kimerte anya, mondta a gyerek, hogy csak egy-két kanállal egyen, Maris. Egy-két kanállá. Mindég fétek, hogy meg vannak, meg lesznek mérgezve. Dehogy merünk mink mérgezni, az anyátok basszon meg benneteket! No, ilyenek vótak, úgyhogy utólag ez érdekes vót, de akkó ám nem vót érdekes. Úgyhogy össze-összelopkodtak mindent, de, de mikó szegények elmesélték, hogy hány évig nem vótak otthun, meg, meg, meg mi vót, akkó az ember ugye gondóta, hogy mire is vitte őket ez a háború. Hát máma minden, minden, minden rosszon ártmentek, minden rosszon.

Bácskertes, 15.

ELVITT A OROSZ AZ ÓRÁSHÓ EGY VEKKERT

[– Vót, be köllött adni a bicikliket a községházára, nekünk is olyan két szép Girkop meg egy Vesta vót, be kellett vinni a községházára. Orosz tanút biciklizni, de mindig részegek vótak. Hát most hunnan szerezték, hát biztos a községházán vótak a biciklik, nem tudtak biciklizni, nagyon tanút biciklizni, nagyon árokba kikötött. Arra kigyün a licsilánc,¹⁶² oszt pöröt rá a őrmester, vagy mi... Az kigyütt árokbú, oszt nagyon nyakon vágta azt a tisztet, akkó ide hozzánk elhozták, itt vót húsfüstölő, oszt ide bezárták. Rugdalta az azt a ajtót, mi meg mondjuk, már a szárfát kiszakítod! Be vót zárva.]

Nem tudtak biciklizni se, akkó mondták, hogy elvitt a orosz az óráshó egy vekkert, hogy csinájjon belüle három kisebbet...

– Ez a órás Gradicska Józsi bácsi is mesélte.

– Persze. Há sokat én a Józsi bácsiva jártunk zenéni, akkó egymás mellett ütünk... mindég vele, me nagyon szerettem hallgatni a mesét, hogy... hun vót, merre járt Oroszországba. Öt évig vót Budapesten, mert onnan nem engették haza. Óragyárba járt dógozni munkára Pesten.

Bácskertes, 23.

¹⁶² Tiszt, lieutenant, leutnant, lietenant

AZ A ZSEBÓRÁM HIÁNYZIK MÉG MA IS

– Az oroszok bejövetele előtt apámék fölraktak bennünket nagyapám kocsjára, az egész család, akkor azt mondták, hogy menekülünk. Kimentünk apámnak az egyik gyerekkori barátjára, tanyájára, Viktor Vilmos tanyájára, kint van Gunaras környékén a tanya, ott voltunk kb. két hétig. Két hét múlva visszajöttünk, és akkor láttuk, hogy a bútoraink, nagybátyám, apám bátyja csinálta a bútorokat, asztalos volt Becsénél, be voltak a szekrények zárva, háromajtós szekrény, ásóval kifeszítették az ajtót. Akkor kipakolták az értékesebb fehérneműt, kézimunkát, mert anyám nagyon szépen horgolt, necceket csinált, szép kézimunkákat. Nekem egy nagybátyám, anyám testvéröccse a magyar időben Magyarországon, Győr környékén telepedett le, ott megnősült, és mikor utoljára itthon volt negyvenhárom végén, negyvennégy elején, akkor nekem adott egy nagyon szép zsebórát láncon, s a hátsó szobának, volt az ún első szoba, középső, hátsó szoba, a falra fölakasztottam, mikor menekültünk, nem vittem el, mire visszajöttem, nekem az a zsebóráim hiányzik még ma is. Van azóta másik, de az nagyon szép ezüstlánccal volt, kilógott az órazsebből, és ez az első emlékem, gondolom, a háború után.

Mohol, 76.

AZ ÓRÁKAT SZERETTÉK

[– Negyvenegyről nem tudok sokat, a negyvennégy–negyvenötösre igenis emlékszek. Az embereket elhurcolták. Moholi viszonylatban jó néhány száz embert. Én úgy tudom, hogy hétszáz-nyolcszáz közt volt a száma, akiket elhurcolták. A Zamurović Konstantin iskolaigazgató volt. Az úgynevezett Tisza-kerten keresztül kellett menni az első valamirevaló tanyáig, de az nem tanya volt, hanem egy szép épület, az az övé volt. Az én szüleim ott albérlők voltak. Az én apám szőlészettel foglalkozott. Mi ott laktunk lent, tehát a negyvenöt is ott ért bennünket. Szalmahordó kosarakat kirakott az apám a Tisza szélére, hogy mossa szüret után a víz, és Bánátból nagyon lövöldözték az oroszok. Nehéz gépfegyverből, szóval nem maradt kosár, tizenvalahány volt, azokat megsemmisítették.

Az oroszokkal nekem nincs rossz véleményem, meg a mesékből se, mert az oroszok minket, mivel ott lent laktunk, elleptek, lehet, hogy egy cseta¹⁶³ volt, hét-nyolc katona oda bejött az udvarba, kis gépfegyverek voltak, és egymásra raktak és fegyverkűlát¹⁶⁴ képezett az a néhány katona. Az egyik a nyakamba akasztotta azt a gépfegyvert, a másik meg, az én anyámnak voltak tömött kacsái, levágott egy szép nagy kacsát, hogy minden katona jóllakjon. Igen ám, de mire megfőtt az a vacsora, nem voltak hajlandók enni, hanem az én apámnak kellett néhány kanállal enni, mert becsinált rizsás kacsahús volt. Mindenki evett, és utána ők ettek, nehogy megmérgezzék őket. Annyi ész azért volt ott.]

¹⁶³ A cseta századot jelent, az adatközlő a kisebb létszámú rajra gondolhatott.

¹⁶⁴ Gűlát

Az órákat szerették. Nem tudom, miért, de szerették. De három-négyet is a kezén tartott. Meg állítólag azok idős katonák voltak, az mind olyan harmincévesek, ilyen munkaszolgálatosak azok az oroszok. Lovakkal jöttek ők. Volt két szürke meg két pej, volt elég nagy istálló lent, és azokat bekötték. Azelőtt ez itt határvidék volt, a magyar katonák őrségfélét adták, ahol van most az első gátőr, ott volt egy őrszem, amaz meg arrébb, a magyarok az ő lovaikat kötötték be nálunk az istállóba. De azok elmentek, mikor ezek jöttek. Ez az orosz bejövétel, nem láttam, de hogy egyik hajnali valami úgy bennem maradt, például egy szamarat vitt a víz. Meg volt dögölve, és vitte a víz, lehet, hogy ember is volt, de nem tudom. Hordót, mert nagyon át akartak ők jönni, pontonhidat is csináltak, de csak elmosta a víz. Ott nálunk három-négy nap ott voltak. Mikor megjött a rendelet, kaptak valami papírokat, és azonnal készülj, ott mosakodtak, borotválkoztak az udvaron, akkor még nem volt csapvíz, kútból. Elég mély kút volt a Tisza mellett nekünk, a vizet nem saját erődből, hanem kereken hoztuk föl. Utána el is mentek.

Mohol, 90.

KARÓRA, ZSEBÓRA, MINDEGY VOLT NEKIK...

– Itt volt az oroszok úgy két hétig, mikor ideértek, akkor májusban megint jött egy banda [orosz], május 1-je körül éppen, épp akkor a herét vágtuk, akkor lementem a Tiszára egyenest, egy kilométerre van ide, a lovakat is fürdették, meg ők is fürdöttek a Tiszán. Mert május eleje volt és kicsit jobb idő volt. Akkor is itt voltak pár napig. S ami jó ló volt, szedték össze, a rosszat itt hagyták, ha nem bírt menni, akkor cserélték ki. Meg az órákat összeszedték. Karóra, zsebóra, mindegy volt nekik. Csasz,¹⁶⁵ avval jött be az orosz. Az dicsőség volt, akinek volt egy karórája. Azokkal nem volt baj. Hát amelyikkel. Jól van, ha valahol ráakadtak borospincére, akkor ittak meg minden, meg a lányokat is megkecerészték.

Mohol, 96.

MIKOR ELKEZDETT CSÖRÖGNI AZ ÓRA, AKKOR MEGIJEDTEK

– Mentek házról házra, rakták az órákat a hátizsákba vagy a táskájuk, ami volt, mikor elkezdett csörögni az óra, akkor megijedtek, akkor dobálták szét mindenfelé.

Péterréve, 137.

HA ÓRÁT LÁTOTT EGY OROSZ KATONA, KIVÉGZETT, HA NEM ADOD ODA

– Negyvennégyben a front elérte Szabadkát.
 – Hát a szörnyű gaztettek. Hát ha órát látott egy orosz katona, kivégzett, ha nem adod oda. Az utcán lelőtt. Bejöttek a mi házunkba is, mindent, mindent elvittek,

nézték a sztelázsiról, hogy van-e ennivaló, szalonna vagy valami. A gyerekektől mindent elvettek, borzasztóan féltünk, mert kivégeztek. Na, barbárok voltak.

- Sokáig itt voltak, vagy vonultak tovább?
- Nem, nem. Vonultak, vonultak. Nem voltak sokáig.

Szabadka, 7.

AZ OROSZOK AZ ÓRÁKAT KERESTÉK NAGYON

– Amikor az oroszok bejöttek mi, lányok a padláson aludtunk. Egyszer láttunk egy orosz katonát, hogy átugrott a kerítésünkön. Aztán jött át a szomszédasszonyunk siránkozva, hogy ellopták a férje ünneplős csizmáját.

Dolgozott nálunk egy ember, a Szilvi bácsi, ő az első világháborúban volt kint Oroszországban, és megtanult oroszul, ő tudott velük beszélni. Voltak nálunk elszállásolva páran. Egyszer anyukám meg is vendégelte őket, még krémest is süttött, mert akkor a bátyám még Szlavóniában harcolt, és semmit nem tudtunk róla. Anyukám meg megsajnálta az orosz katonákat, meg arra gondolt, hogy ki tudja, az ő fiának ad-e valaki. Az oroszok az órákat keresték nagyon. Mindig mondták, hogy: Davaj csaszi! Negyvennégyben a partizánok bevitték a városházára a Szilvi bácsit többször is. De voltak neki jó ismerősei az itt született szerbek között, így mindig elengedték. De több ilyen eset is volt, hogy a szerb ismerősök közbenjártak. Viszont voltak, akik ottmaradtak.

Magyarkanizsa, 72.

FÖLHÚZTA ÍGY AZ UJJÁNAK A KABÁTJÁT, HÁT INNENTŐL IDÁIG MIND ÓRA VOLT

– Hát, amiket legjobban szerettek, azok a karórák voltak. Volt egy esetem, abba az időben úgy nevezték, hogy miting. Az a szombaton délután volt, én dolgoztam, mert én hat óráig dolgoztam, elfelejtettem azt mondani, hogy hat óráig volt kimenő a faluban. Aztán nem lehetett. Akkor aztán vagy bezárták, a hadsereg valamit csinált. Jöttem haza munkából és látom, hogy Hajnaléknál túl, ez egy kocsmá volt, és itt volt egy színpad, és itt volt egy kis miting. Nem voltam beöltözve, csak olyan, hátul bementem és megnéztem én is. És bejött egy orosz katona, és kérdi éntőlem, mert volt, akikkel tudtunk beszélni, akik ukránok voltak vagy oroszok, azokat megértettük, de nagyon vegyes hadsereg volt, voltak ott kirgizek, japánok meg kínaiak. És kérdezi, én mondom neki, hogy hát mi van. Kérdezi tőlem, hogy hány óra, mert őneki négy órára kint kell lenni a fronton. Mert itt volt a front a töltésen. Duna-töltésen. Nézem az órát és mondom neki, hogy fél négy van már. Azt mondja nekem, hogy nem-e cserélném el ezt az én órát az övével. Miért, hát, miért akarja elcserélni? Hát mert az övé nem jó. Hát mutassa meg! Ez úgy igaz, mint ahogy itt ülünk. Fölhúzta így az ujjának a kabátját, hát innentől idáig mind óra volt. Most hogy hány volt, nem olvastam. Hát mondom neki, van órád, miért akarod ezt? Hát

mert nem jó. Egy se jó. Én fogtam, föl húztam neki. Ez mind óra volt. Hát szegény katonák el voltak butítva nagyon. Nem ismert se embert, se istent, se semmit. Amit elrendeltek neki, mit köll tanulni, azt tanulták. Többet semmit nem tudtak. Meg az hogy, neked most ez háború, most ott lehet, hogy meghalsz, és aztat mind a Sztalinért csinálod, ezt nekem mind egy tiszt mesélte, egy katonatiszt. És úgy lettek kezelve, hogy ne mondjam, mint állatok, de majdnem. Úgy is viselkedtek. Ő nem tudott másképp viselkedni, sok mindent nem tudott, nem tudta, hogy mire való az a valami. Így viselkedtek.

Gombos, 115.

KÉT KARÓRÁT CSINÁLJON ABBÓL AZ EGY VEKKERÓRÁBÓL

– Igen, akitől bírták, elvették, akivel jóba voltak, azt nem bántották. Órát, azt mind összeszedték. Volt a lábán is, meg a karján is egész fölig, ameddig bírta, és mind tele volt izével. Az enyémet is elvitték, amit kaptam bérmákozásra. Amit nem tudott beállítani, azt fogta, betörte az üveget, és beállította. Elvitte a Lozsákhoz, óráshoz, egy nagy vekkerórát, hogy csináljon belőle kettőt, többi az övé marad. Két karórát csináljon abból az egy vekkerórából. Minden, minden házba, hogyha betörték, mindjárt, mindjárt gyufát kérték, mert mindjárt cigarettát, mindjárt dohányt kutattak, keresték, és kéregettek, kunyermátak, ha nem, akkor elvették, úgyhogy nem voltak olyan alapszerűen nagyon barátok az oroszok, rettentően műveletlenek emberek voltak, műveletlen volt az orosz hadsereg.

Nem mendemonda, igaz történet, hogy nálunk ott a szomszédságba a nagyanyáméknál, ott laktak az orosz katonák, ők megsütötték a libát, amit mondtam, lopva, hogy nem volt szabad levágni, ők levágták, és eldugták ki a fakupacba, farkásba, hogy ha az oroszok átjönnek, netán talán szagát megérik, akkor vetődve jönnek, és azok annyira berúgtak éjjel, és eszükbe jutott, hogy a szomszédba vannak fiatal lány, van fiatal lány, és éjszakának idején, a mai napig ott van az ajtón, nem hazudok, el van adva a ház, ki van cserélve, de a fejszével be, mert kint maradt a, fatágítónak mondták, a tuskót, ott maradt a fejsze, és azzal kifeszítették az ajtót, úgyhogy a nagymamám is meg az édesanyám is az ablakon menekültek. Ugrottak ki és akkor a másik szomszédságba mentek, onnan meg kizavarták őket, nem merték őket befogadni, mert ha az oroszok oda bemennek, akkor jaj nekik is, és akkor oda mentek, ahol az oroszok voltak, ott pártfogolták őket, mert ott nem bántotta már őket senki. És akkor, úgyhogy csináltak ők ilyen stikliket, és nem egy volt, hanem elég sok a... Megmagyarázták nekik, hogy mi asszonyaink, ezek a mi népünk, igen, ezek a mi embereink, nem bántuk őket.

Gombos, 120.

MEGLÁTTA AZ AJTÓ MELLETT A ZSEBÓRÁT

– Öregapám mesélte, mi egy tehenet elvezettünk magunkkal, mikor menekültünk, mikor hazajöttünk, kérjük, hol a borjú, olyan hat-nyolc hónapos borjú maradt itt-hon egy másik tehénnel. Azt mondja, bejött az orosz, olyan könnyen megegyeztünk, rám nézett, eloldozta és elvezette, már meg is volt az alku. Elvezették a szomszédba, ott levágták, főztek a katonáknak az asszonyok. Oda kellett.

Nem bántottak itt senkit. Hoztak hordót, nem a dugót vették ki, hanem belölttek, ott engedték a bort ki. Azt mondja öreganyám, mert akkor ő volt ott, mikor jöttek az oroszok, akkor öregapám a másik háznál volt, váltakoztak, jöttek be, meglátta az ajtó mellett a zsebórát, leakasztotta, és már el is vitte, a vekkeróra meg ott volt fönt a, rakott sparhelt volt, és a lerni tetején, ott volt, az meg elkezdett csörögni, rögtön körösztüllőtte. Mikor jöttek be vasárnap reggel, akkor öreganyám volt ott nálunk, és bedobtak egy égő rongyot az ablakon. Az volt a szerencse, hogy bent volt a szobában, észrevette és kidobta mindjárt.

Mohol, 77.

■

■

ERŐSZAKOLÁSOK ÉS AZOK KIKERÜLÉSE

Azok gorombák voltak, akik az első hullámban jöttek (501) • Felhúztuk a létrát, hogy ne bírjanak följönni (502) • De a nagyobbak mind e vótak bujztatva (503) • A lányok azok mindig mentek be a kemencébe (503) • Törtek-zúztak, mentek körösztü-kasú mindenem (504) • Aki nagyon erőszakos volt, agyonlőtte (504) • Szóval nem bántak vele valami kegyesen (505) • Azt mondták a Bözsire, hogy naccsága lött (505) • A tiszt kivette a pisztolyt, és fejbeltette (506) • Alacsony termetűek, alighanem tatárok voltak (506) • Féltek az emberek az oroszoktól (506) • Saját sírját ásatták azzal az orosz katonával (507) • Ha má zajt halottunk, akkó má a kerítésen ugrottunk

össze (508) • Mamka, csak te vigyázd a gyerekeket! (509) • Kiragasztották a tbc-papírt, hogy itt ez ragályos tüdőbetegség (510) • Azt mondták, hogy beteg vagyok (511) • Összekeresték az egész házat, áttapogatták a székeket (512) • Mindjárt oroszul beszélt hozzájuk (512) • Egy este begyűtt az orosz egy üzbégge... (513) • Bementek, oszt rögtön csizmákkal főfeküdtek a slingelt vánkusba (514) • Bizony sok hadiözveggy volt... (515) • Ahol észrevették, hogy férfi nincs ott, azok nagyon kutyák voltak (516) • Hát vótak itten asszonyok, nők, akik hát kikezdtek velük (516) • Sok katonáné, magyar honvéd katonáné volt (517)

AZOK GOROMBÁK VOLTAK, AKIK AZ ELSŐ HULLÁMBAN JÖTTEK

– Két csoportban jöttek, két hullámban, először azoktól menekültek a népek. Mink is legtöbbet a nagymamáméknál tartózkodtunk, de ott is a szomszéd kerítésen, mindenhol volt nyitott átjáró, hogy ha kell, tudjon menekülni. Azok gorombák voltak, akik az első hullámban jöttek. Hogy ez pont mikor volt, azt nem tudom. A második hullámban a házunkban tisztai konyhát rendeztek be. De az első hullámban a jószágot, ami volt, baromfit, disznó, azt mind leöldösték, hogy nem lett semmi. A második hullámban, akkor már otthon mertünk tartózkodni, nappal legalább anyukám, sőt engem még dajkáltak is. Az orosz tiszt, és magyarázta, hogy őneki is van otthon gyerekei, kettő, és megmutatta a fényképüket. Mondták, hogy lepisiltam az orosz tisztet, a többi jót nevetett rajta, de őtet az nem zavarta.

[– Az édesapja volt katona?

– Őtet elvitték a magyarok, munkaszolgálatos volt. Úgyhogy én nem ismertem édesapámat, csak hat és fél éves voltam. Magyarországon, nem volt ő hadseregben, nem mint katona vett részt, lényegében a fegyelem ugyanaz volt, mint a katonaságnál, de ő orosz fogságba is került. Azután Magyarorszáig hazajöhetett, szerencsére ott élt nagymamámnak a húga Magyarországon, és azoknál volt. Akkor nem tudtak levelezni, mégis jelt adni egymásnak. De tudom, hogy énnekem ez volt a legfájóbb pontom, hogy nincsen apám.

Akkor az nékem nagyon emlékezetes volt, hogy ott valahol Sándorban vagy hol, Szabadka környékén, ott volt, még mikor haza is jött, nem engedték mindjárt haza, három hétig vagy meddig volt ott, csak tudom, hogy a fölnök-tek nem mehettek be, el volt kerítve, őrök őrizték, s mikor anyukám mutatta, hogy ez az apukád. Voltunk, mehettünk látogatóba. Kerítésen keresztül a fölnök-tek is beszélgethettek, meg a gyerekeket beengedték. Be is mentem rögtön, mintha mindig is ismertem volna az édesapánkat.

– Mesélt-e az édesapja a hadifogságról?

– Nem. Legalábbis énnekem. Annyit tudok, hogy Harkovót nagyon emlegette, hogy most ott lehetett-e valahol, öntödében is köllött neki dolgozni minden fölszerelés nélkül, védőfölszerelés nélkül, meg Máramaroszigetet emlegette, ott fogták el a magyar katonák, amikor ugye az oroszok nyomultak előre, akkor széjjeleresztették őket, menjen, ki merre lát, és romániai magyarokkal, meg volt cigány is közöttük, úgyhogy ők próbáltak bújkálni meg jönni haza, de hát elfogták őket, és kivitték Oroszországba. Négy és fél évet volt kint fogságban. Addig nem tudtak semmi hírt róla.]

Én csak annyit hallottam, hogy a szomszédságban volt két lány, és azok állandóan bújkáltak, ilyen szárkúpok össze voltak rakva kint a kertben, vagy oda, vagy egy alkalom, amikor a diófára, volt egy hatalmas diófa, és oda futottak föl. Olyankor mindig ment a riasztás, inkább olyan portyázásnak vagy minek lehetett mondani. Mást nem tudok.

– Az orosz tisztek a második hullámban ott laktak maguknál, arról vannak-e történetek a családban?

– Csak ezt tudom, hogy dajkált az a tiszt, de mást nem. Nem tudom, miért, ez talán ilyen tabutéma volt, hogy gyerekek előtt nem nagyon.

– Mert ott Fölsőhegyen elég jól végigdúltak.

– Én azt se tudom. Azt tudom, hogy ott a nagymamáméknál végig, mert ott nagyon nagy porták vannak még a mai napig is, oszt olyan nem eldugottabb helyen, a kerítések mind ki voltak nyitva, nem kinyitva, de lényegében elmozdítható volt pillanatok alatt, hogy át tudtak menekülni. Meg volt egy, azt tudom, hogy az egyik szénaboglya alatt egy nagy pincyszerűség vagy mi, és az is egy ilyen menekülőhelyféle volt. Ezt gyerekkoromban már én emlékszek rá. Már akkor is megvolt, csak már nem arra használták. Ez kint volt, mi szerűnek neveztek, ott tárolták a jószágoknak ami köllött takarmány. Elöl volt egy kiskert, utána a jószágok, a jószágok után ez a szerű, ahol a takarmányt tárolták, és úgy a kert. Mert ez olyan, hát egy hold nagyságú a placc, méterre én azt nem tudom megmondani, de nagyon hosszú.

– Mikor az oroszok elmentek, akkor jöttek a szabadcsapatok?

– Amikor fölszabadultunk, akkor ilyen bandák járták a falut, úgy gondolták, hogy valami értékesebbet találnak. Végigjárták a falut, és akkor ahol nagyobb házak voltak, azt kirabolták. De ezeknél konkrétan éppen kis házacská volt, nem hiszem, hogy valami vagyonuk volt.

Zenta, 141.

FELHÚZTUK A LÉTRÁT, HOGY NE BÍRJANAK FÖLJÖNNI

– Orosz katonák voltak nálunk elszállásolva, de már a háború végén, amikor mentek haza. Nálunk tisztek voltak, talán öten, azok rendesek voltak. De anyukám jól el is látta őket. Disznót vágunk, mert mondták az emberek, hogy majd elviszik, és abból is megvendégeltük őket, bár nem kellett nekik főzni, máshol ettek.

Mi mindent elástunk ládádba, hogy nehogy ellopják az oroszok. Apukámnak a dohányát vitték el. Meg a lányokat is bántották. Mi sokáig a padláson aludtunk, felhúztuk a létrát, hogy ne bírjanak följönni.

Amikor tudtuk, hogy jönnek az oroszok, már előre készültünk, sok tésztát legyúrtunk, hogy ha elviszik a lisztet, legyen mit ennünk, meg vásároltunk előre sót. Cukor nem volt, apukám csinált cukorrépából melaszt.

Magyarkanizsa, 71.

DE A NAGYOBBAK MIND E VÓTAK BUJTATVA

– Az oroszokru csak rosszat tudok, mer a nőknek meneküni köllött elülük. Mán édesanyám mindig monta, hogy meg direkt búvóárkot ástak a lányoknak. Nálam. Én tudom, arra annyira emlékszek, hogy a nagylány... mind ott alutt. Éccaka. Mind a rokonság, mind ott alutt. El vótak bújva direkt. Jó van, én még fiatal vótam, édesanyámma én még ott vótam. De a nagyobbak mind e vótak bujttatva.

Magyarkanizsa, 62.

A LÁNYOK AZOK MINDIG MENTEK BE A KEMENCÉBE

– Igaz, hogy mi elmenekültünk, minket fölpackolt kocsira az én apám, és kimentünk Kavillóba ugye, az egy tanyavilág volt, egy sor ház volt csak, oda kimentünk, de én arra az egyre emlékszek, hogy jött egy motorbiciklis, és akkor anyukának a testvére mondta, hogy álljatok a falhoz, ne álljon senki az ajtóhoz meg az ablakhoz, nehogy lőjenek, és valakit eltaláljon. Meg a lányok, azok mindig mentek be a kemencébe, ha valami ilyesmi volt, nehogy elvigyék őket. Féltették nagyon a lányokat. Mert azok mindent megcsináltak. A Franci is nagyon sokat tud, mert ez a Borsi Franci ebben az utcában az utolsó ház. Mert ez mesélte énnekem is, mikor az Újfalun laktak ők is, és jöttek az orosz katonák, volt ott egy fiatal lány, mikor lementek a piacra, és valami ott volt szerb, akik megerőszakolták azt a kislányt, és akarták elvinni, nem akart, és fogta azt a karót, és egy gomb volt a karón, azt mondják, olyan hosszú haja volt, hogy egészen a faráig ért le, és rácsavarta a kezire a haját és azzal húzta, úgyhogy el is köllött neki, meg is halt utána nemsokára, mert az orosz katonák meg ezek a szerbek köröszkülmentek rajta, teljesen a méhét tönkretették neki. Fiatal lány volt. Ezt mesélte ez a Borsi Franci, valamikor összemertünk, mikor volt, mentünk a betegetek látogatni, meg volt ilyen projektvalami, a Joca rendezett mint nyugdíjasok, akkor ilyeneket elmesélgettek, azt a régieket, azért mondom, hallottunk ilyesmiket.

Meg az Újfalun ott nagyon sok asszony, vagyis lányokat fölakasztgatták a fára, ezt meg az én ányom mesélte, a testvéremnek a felesége mesélte, mert az ő férjét is eltették, és maradt neki két családja, aztán az én testvérem elvette, és akkor mesélte, hogy hát az erdőbe kivitték őket, és fölakasztgatták a fára. Milyen pártban is voltak ezek a lányok, jaj istenem, volt az imrédysta, a vak Ilka volt ott, másként én nem tudom, csak ő mondta, kiment, és a lányoknak ami függő volt a fülében, volt amelyiknek volt éppen valami ékszer is, azokat kiszaggatta mind a füléből, és szedte össze az ilyen aranyat. Az Újfaluban borzasztó sok minden ment. Ezt a mese után mesélem, különben nem tudom pontosan, mi volt vagy hogy volt, én kislány voltam.

Mesélték az asszonyok, akik lejártak a piacra, és ezt a szerbet, mit tudom én, oda akart menni, hogy majd odamegy és majd ott árul, és mondta ám, pakolj innen, mikor te a magyarokat végeztétek meg ütték, pakolj innen a magyarok közül, nem engedték oda őket.

Mohol, 97.

TÖRTEK-ZÚZTAK, MENTEK KÖRÖSZTŰ-KASÚ MINDENEN

– Ott nem vót kapu, semmi, mindent, ahun nem vót otthon, az a hordóba belelőttek, és neki, osztan ittak. Részegek vótak, cigarett, dohányt... Vodka je, ženska je.¹⁶⁶ Ezek mást nem. Ha vót, odaállították a lovakat a szénához, nem törődtek semmivel, itattak meg...

– Az asszonyokat meg a lányokat is kellett féltetni?

– Meg az asszonyokat, igen. Az Albrecht Katica, az a mi utcánkba, ott ahun a Szurop lakik mostan... Hát ugye, bejüttek az oroszok, kicsinosította magát, oszt ment be... Mikó ekapták ottan, menekűt hazaáig. Fötették a pallásra, tudod, ő hát nagylány. Nem vót kerítés, nem vót semmi. Törtek-zúztak, mentek körösztű-kasú mindenben. Ott nem vót. Etettek, ettek, ittak... Akkó utánuk, mikó azok ementek, akkó meg a bulgárok gyűttek fő. Azok fővették a harcot a fasizmus ellen itten Harkányná. Vagy hogy mondjam neked? Itt, mikó átértek a Dunán, akkó Harkánytó kezdve, hogy meddig mentek ottand...

[Mikó Harkányba vótam, akkó megnéztem ezet a bolgár temető vagy megemlékezés vagy nem tom én, micsoda. Vótak a bolgárok közt is, tisztán beszét magyarul. Most hogy ki vót, mi vót, azt nem tudom. De más izé itt nem maradtak, mentek. Na, egy hétig pihenő vót, vagy nemtom. Nem tudom úgy pontosan.]

Hát azok is találtak nőt is, tudod. Úgy gondolom, hogy talán férjhő is ment hozzá. Csak az kiment... Lenn a zsákutcába lakott.

Doroszló, 107.

AKI NAGYON ERŐSZAKOS VOLT, AGYONLŐTTE

– Hát sok mindenben keresztülestünk, azt nehéz elmesélni, az biztos. Abban a háború utáni években ezt nem lehetett hallani. Akkor megtörtént, még helyre nem állt a rend, a hatalom, mikor már elvonultak az oroszok, erre nem is volt partizán, aztán se, meg azelőtt se. Ezek kobojági¹⁶⁷ jöttek az oroszok megmutatni, hol van pálinka meg szép lány, oszt ők voltak a partizánok. Ez maradjon köztünk. De nem él már azokból senki, aki nálam öregebb volt, aki velem egyidős, az úgy emlékszik, mint én, hogy mit csináltak az oroszok.

Az orosz katonákkal nem volt különösebb baj, szerettek inni, meg a nőket. De volt egy magyar tiszt ott a szálláson, ahol mi laktunk közel, három házra tőlünk, magyarul beszélt, az apja magyar, azt mondja, az első világháborúban maradt kint, az anyja orosz, tud magyarul, ne csodálkozzunk, ezek nem úgy vannak, mint a magyar és német hadsereg, hogy egy hónapig a fronton vannak, és lecserélik má-

¹⁶⁶ Vodka, nőszemély.

¹⁶⁷ Szerb szlengből átvett szó, jelentése mintha, látszólag.

sikkal. Ezek elindultak, azt mondták, Berlinig meghalsz, ha visszafordul, le kell, hogy lőjem. A saját katonámat le kell lőnöm, ha véletlen visszafordul. Azért szabad nekik inni, a nőket nem szabad, mert egyet agyon is lőtt, ahogy hallottam, a sarkon lakott egy tiszt, nem tudták, hogy ott lakik a tisztjük, bementek, erőszakoskodtak, és ott két nagylány meg az asszony volt, annak is az urát elvitték katonának még a magyarok, mikor a tiszt hazaért, azok ríva panaszkodtak, hogy mi volt, hogy volt, akkor megkereste, kik azok és egyiket, aki nagyon erőszakos volt, agyonlőtte, ezt kapja mindenki, ha ilyet csinál, mondta a katonáknak. Ilyesmire emlékszek. De komolyabb valamire, őszintén mondom, nem emlékszek.

Mohol, 84.

SZÓVAL NEM BÁNTAK VELE VALAMI KEGYESEN

– Aztán volt ott még egy érdekes eset. Itt megint, sajnos vagy nem sajnos, de a realitás igazságról köll, hogy beszéljek. Már akkor az oroszok is bejöttek, és egy olyan sánta orosz katona ott az erdő alatt kint, valami Kopasz Roza néninek hívták [aki ott lakott], egy idős asszony, és bement oda, hogy adjon neki, ilyen kóbor orosz katona, enni. Ez meg hát, készített neki az öregasszony, egyedül volt, hatvanéves asszonyka, hát akart valamit, erőszakoskodott, emez lökdöste, mit tudom én, és akkor ez lelőtte azt az asszonyt az orosz katona, és állítólag mondják, hogy megerősakolta. Most ezt se nem látta senki, ezt se tudja bizonyítani. Én nem tudom, nem láttam.

De viszont tudom azt, hogy volt ott egy Šaco bácsi, egy idősebb ember, az rögtön ott megjelent, és ő lestoppolta azt az orosz katonát és megkötözte, mert őnekije volt fölhatalmazása mint partizánparancsnok, valami előljáró volt ottan a faluban, bevitték az iskolába, és utána értesítették a megfelelő oroszokat, az ún. GPU vagy minek nevezték akkor, azok kijöttek érte, és elvitték. De úgy megfogták és úgy bedobták az autóba! Szóval nem bántak vele valami kegyesen. No ez az, amire én emlékszem. Amit én tudok. Gondolom, valamennyire vissza tudok emlékezni. Ez volt. Ez történt. Ahogy mondtam, ilyen kölyök, tinédzserek, pofozkodások aztán utólag voltak, én teneked, s aztán volt olyan, hogy vissza is adták. Szóval ilyen gyerekes valami, ami már nem volt komoly dolog, amit a szülők is jóformán megpofozták a gyerekeiket, akik ilyen formába indultak. Csak ez a két-három eset volt Kelebián, ami ilyen volt. Ez annyira régen volt, közel hetven évvel ezelőtt. Mi vagyok, nyolcvan éves.

Kelebia, 39.

AZT MONDTÁK A BÖZSIRE, HOGY NACCSÁGA LÖTT

– Idegyütt öt-hat orosz, akkor ángyi szömbeszállt velük, mert követelőztek. Akkor verték, járt erre még egy orosz, mert szedték össze az asszonyokat mosni. Mikor hazagyüttem, mondja az asszony, voltak itt, köll neki mönni mosni Palicsra. Mondtam neki, te ne menj sehova. Mondjad neki, én oda vagyok, itt vannak a gyerekek

mög a jószág, sehova. Akkor nem is mönt. Akkor az asszonyra irigykedtek, azt mondták a Bözsire, hogy naccsága lött.

Ludas, 8.

A TISZT KIVETTE A PISZTOLYT, ÉS FEJBELÛTTE

– Bejöttek az oroszok, és ugye hát az oroszok, mint oroszok. És a, ugye a hírhedt dolog, ezt a muter tanúsította, őutána szaladgált egy valami orosz katona. Tup, beszökött az édesanya szobájába, tup be az ágy alá. Ez a szaralak meg észrevette az öregasszonyt. Feküdt. Na, majd kihasználja azt! Erre muter ki az ágy alú, és ki az udvarra. És a tisztet. Az orosz tisztet. És huzigája, huzogája, nem tudott oroszú, hát ugye honnan tudna? Gyerekek. Mennyik vótak? Hat-hét éves? Nyóc? És az orosz tisztet, és húzza, húzza, hát ugye, az valamit kapcsolt ugye, hogy valami nincs rendbe, és utána. És ez a faszkalap már rajta feküdt az öregasszonyon, és fogta, a tiszt kivette a pisztolyt, és fejbélÛtte [a katonát]. Aszongya a muter, hogy az, az vér, meg az a fröccsenés, meg az a, avva álmodik... Ott helybe, rajta fekszik, ez meg tupp. Szevasz! Tehát, ajde, hogy lelötte, ugye? Hogy védje a becsületit, há de ne rajta! Milyen traumát élt át így is az az asszony ugye, hogy a férjit elvitték, kivégezték, meg ugye anyám gyerek létire.

Szabadka, 27.

ALACSONY TERMETÛEK, ALIGHANEM TATÁROK VOLTAK

– Hát senki se nem értette, hogy idáig dicsőítettük, a leverhetetlen szovjet hadsereg minket az fölszabadított. Hát úgy egy kicsit meg is mosolyogtuk, fölszabadított. Elvitték a tyúkjainkat, ugye? El. Meg köllött főzni, meg olyan valami is vót, hogy anyukám meg a Maris ángyim, úgy hívtuk a nagybácsi feleségit, és jöttek valami alacsony termetűek, alighanem tatárok voltak. Olyan kreol bőrűek, és egyik, olyan kis kövér volt, az a Maris ángyi, úgy hívtuk. Elkapta így a derekát, és aszonta, jajj, Jani, Jani. Oszt vetköztette.

Zentagunaras, 56.

FÉLTEK AZ EMBEREK AZ OROSZOKTÓL

– Na, az orosz katonák. Ki volt az, akit megerőszakoltak, és lett. Hát a, azt köllött neked, hogy ismerd, a... néni ott lakott az utca végin. Annak a lánya, azt mondták, hogy kis orosz. Mer annak, annak orosz katona volt az apja. Igen, megerőszakolták, és meg úgy hívták a faluba, kis orosz, mert oroszú lett. Orosz katonák voltak a Gézának az öreganyjánál, oda voltak, hogy te, ott laktak, annak is köllött, hogy főzzön rájuk, meg vót nekik valami rózsás bilijük, és azt vitte el, és abbú evett, mert azt, azt, neki az tetszett, és nem merték neki megmondani, hogy az bili. [Nevetnek.]

Amikor a németek, a németek mentek ki Bogojevórol, még Erdődön voltak, az oroszok meg jöttek be. És voltak itt olyan, olyan kis hősök vagy, vagy mit mondjak, aki hát a, mentek saját eszükű, hogy a németeket hajtották ki. És a Duna-parton olyan kőrakások voltak, vagy mi, oda bújtak, és ők lőttek át Erdődre, a németek lőttek vissza, és az én anyámnak az urát úgy lőtték le, hogy itt eltalálták fejbe, itt hátú kiment a golyó, és rögtön meghalt. És akkó, amikó ő meghalt, akkó az oroszok mán itt vótak a faluba, és azok nincsenek, és a temetésin mind orosz katonák voltak, azok vitték a halottat, meg, hogy most orosz hős, vagy mit tudom én, de oroszok voltak a temetésin. Úgyhogy a, a, a, anyámnak az anyóssáék az oroszokkal nagyon jóban voltak. A, azok odamentek a házhoz, és hát azok olyan, olyan vendégnek lettek fogadva, vagy mit tom én. De viszont a Géza öreganyjáéknál meg azt mondta, hogy mindent, amit bírt, ezért mindent elvettek, minden, ami az övéké vót, elvettek. Ameddig ott voltak.

Féltek az emberek az oroszoktól. Féltek. Féltek, meg, meg, meg olyan primitívek meg olyan buták voltak. A lányokat azokat elbújtatták, mert féltették őket. Ez most nem csak mese, hogy az órákat összeszedték! Az tényleg igaz, hogy minden órát elloptak vagy elvittek. Mer nem volt nekik órájuk. És amikor idejöttek, akkor, akkor az az óra, az nagyon, az értéknek számított.

[Várjá, hun is vót a, Ángóékná volt a konyha, alighanem. Ott az Icuék szomszédjába, ott volt a konyha. Ott orosz katonák voltak. El voltak szállásolva, így a faluba, házaknál laktak. A németek az oroszokat innen ellútték. Láttad a temetőben aztat a, aztat a zsidó izét, azt a kapitányt, aki héber betűkkel van oda.

És akkó vótak itt előszó az oroszok, meg a partizánok is itt voltak. Egy időben voltak itt.

És a zsidó volt a partizán. Igen. Ott van a kapitány, héberül van a temetőbe, olvasd el. Van héber szöveg is, meg szerb szöveg is. És kapitányi rangja volt mint partizánnak.]

Gombos, 116.

SAJÁT SÍRJÁT ÁSATTÁK AZZAL AZ OROSZ KATONÁVAL

– Nem mondható, volt egy pár olyan, olyan meggondolatlan fiatal orosz katona, de az is nem, nem hiszem, hogy józanon csinálták azt, amit csináltak, kergették itt az asszonyokat, rendetlenkedtek, bezabáltak, és azt sem tudták, hogy hol vannak. Részeg, részeg fejjel mindent csináltak. Az asszonyokat zargatták, azoknak kellett bujkálni, mert ha rajtakapták, akkor volt áldozatuk, a Hodány András bácsinak az anyósa, az volt a házuk, ahol a Berkó Imre lakik, kint a Csángóknál. Abba a házba lakott a Nárai Márton bácsi. Úgy hívták. Annak a feleségét körülfogták, tudja a fene, tán hatan-heten, összekénozták, azt belehalt abba. Akkor itt a sarkon a Sörfőző Lajosnak a háza, itt laktak valami Buzásék, ilyen kőműves volt az ember. A hírneves Kacska Máténak a felesége aki volt, azt itten elcsípték az oroszok, azzal is rondán elbántak, csak az fiatal

volt, az átvészelte, született egy lány utánuk, az oroszok után, de az erőszak szülöttje volt. Még van. Ja, a Spangnak a felesége a Proletár utcában. Azt a Spang Katit, azok meg kint laktak a Bandi kocsmánál, volt a, ott lakott ennek a Spang Katinak a nevelőszülei, Geslerek voltak, azt a Katit meg ott elkapták. Nem tudom, hány közülük, ezekből az orosz legénykékből, katonákból, csak akkor már, abban az időben, vagy, hogy mondjam, volt egy, volt egy olyan, volt egy olyan parancs kiadva a katonáknak, amikor a huszonnégy óra, amikor be, megjelentek, huszonnégy órát csinálhattak ilyen akármit, amit csináltak, ittak, ettek, raboltak, bántották az asszonyokat. Huszonnégy óra, amikor lejárt, akkor beállt a tilalom, akkor reguláris hadsereg volt, többet nem volt szabadalom, ez az után történt, hogy ezt a Spangnak a feleségét, aztán az lett a Spangnak a felesége, azt a Katit, ott mikor összekínózták, persze akkor már ez a parancs létezett, lejárt a huszonnégy óra, huszonnégy óra lejárt. Na, felsorakoztatták, volt ott egy ilyen helyőrség, akiket felsorakoztattak, és rámutatott, hogy melyik volt az első, a kezdő, hogy melyik volt a fővezér, aki vezette rá a többit. Azt szépen rögtönítelő bíróság orosz parancsnoksága, lekísérték a kisállomáshoz, ide, itt, ahol a Kárász lakott, annak szembe állt, ott az illetőnek kellett ásnia a gödrét, saját sírját ásatták azzal az orosz katonával. Megunták várni, meg az is megunta csinálni, lelőtték, ráhúztak egy kis földet, csizmának az orra ki volt a földből, az volt a büntetése. Ez egy, hogy mondjam, a reguláris hadseregnek a jelenléte alatt történt ez. És akkor meg is szüntek, meg is szüntek az ilyen hajszák, akkor vége volt, még titokba se mertek rábátorodni, hogy ilyen valamiket csináljanak.

Gombos, 117.

HA MÁ ZAJT HALOTTUNK, AKKÓ MÁ A KERÍTÉSEN UGRÁTUNK ÖSSZE

– Az Illés is negyvennégy januárban született, és gondolom, az oroszok miközbe gyűttek, akkó... hát az asszonyoknak... bújni köllött, mer olyan szemtelenek vótak az oroszok. Úgyhogy éccaka nem aludtunk mink a saját izénkbe, hanem vót kint a... fészker alatt, oda lett úgy csináva, nemcsak nekem, mindenkinek, ha má, ha má zajt halottunk, akkó má a kerítésen ugrátunk össze, az asszonyok, mind az emberek, hát mind talpon vótak.

Úgyhogy... itt vót a sarkon... a csordás, ott vótak tehenek és az a csorda... egy örözte, egy orosz, de nagyon jólelkű vót. A... Vince... Vince Lacinak az édesapjának az anyja, az itt lakott. Meg az a csordás... és akkó... mer... mer mindig vinka, vinka, vinka... Bor, bor, bor... akkó... nálunk is vót pince, és akkó a pincét mindig izették, hogy akkó van lent bor. Akkó egyszer így a Dani bátyád elment nagybátyádhoz... mink maradtunk a... Én meg a... az Eszti, Illés. Az Illés vót olyan nyolc-kilenc hónap, hát így valahogy, hát most nem tom, mellik hónapba történt. Meg egy nagymamánk vót, mink maradtunk itthon, egyszé beállít egy orosz, hát majd összeszartuk magunkat. Jajj, nem kellett vóna ezt mondanom! Hát nem vót ám mindegy. No, elkezdett engemet ottan izéni, akkó a mama odagyűtt, az anyósom. Akkó odagyűtt,

akkó, mer én tartottam az Illést, mondom, kicsike vót. Egyszé kiveszi a pisztolyt, és odaadja az Illés kezibe. Az a hét-nyolc hónapos, nem tom, hány hónapos vót... Hát tudod az, az nem vót mindegy, akkó hát nem hagyott bennünket békit. A nagymama bement az első szobába, azt nem bántotta, hanem anyósom meg engemet. Hát ugye a gyereket bevitte az Eszti oda, az Illés a kezembe vót... Hát má most valaki, hova köll fohászzkodni, nem, nem gyütt a Dani haza. Úgyhogy a mama kiment a másik ajtón, és elment ehhő a Marishó, mer Marisnak hítták... A Vince Lacinak az édesanyjához. Akkó az együtt ide, akkó hát avvá, akkó minket hagyott békive, akkó avvá kínozta, de délután olyan négy órakkó, de bizony sötétbe, még este is. Na akkó gyütt a Dani... haza. Akkó, hát na, nyugottabbak vótunk ugye, mégis itt vót a Dani. Úgyhogy hát nem hagyott a Marisnak békit, de feküdjön le vele, de feküdjön le vele, de feküdjön le vele. Még a Marisnak a jegygyűrű vót a kezin. Akkó így hátratette a kezit. Vagy ezt nem, nem fontos ezt mondanom?... Akkó a Dani lehúzgáta a gyűrűket mind. Hát nem, lehúzgáta így, hátratette a kezit, a Dani lehúzgáta a gyűrűit. Na akkó hát má tényleg nem hagyott békit, akkó a Maris valahogy... mer... részeg vót, vagy a fene tudja... úgyhogy... elment szóni a... csordásnak.

Mer nagyon jó ember vót. Az is orosz vót, de nagyon jó ember vót. És akkó az együtt ide, de már a Maris a gyerekágy alá odabújt. Ő meg lefeküdt, vót egy olyan rekamír, oda lefeküdt, és akkó az az orosz elgyütt ide, az a csordás elgyütt, és akkor nagyon megijedt, úgyhogy ő már le vót vetkőzve. Pisztolya, mindene le vót izéve, úgyhogy, itt is hagyta. A pisztolyát. Úgyhogy a kerten menekült. Így... így menekültünk az oroszoktól. De mindenki.

Akkó, mikó gyüttek, vót olyan kislovuk nekik, az oroszoknak. És mikó azok kifáradtak, a lovak, akkó bementek a egyik házhó, másik házhó, és kicseréték, aztat otthatták, a rendes, a jó lovat meg elvitték. Innen Szilágyrú... a... Rozi nénéd... a Pisti bátyádnak a lovát vitték el, meg itt a sarkon ez a Franci bácsi lovát. Hát hogy most kiét, a többit, ezt nem tudom. Úgyhogy ők otthagyták a lovat... az övékét ezé.

Szilágyi, 130.

MAMKA, CSAK TE VIGYÁZD A GYEREKEKET!

[– Na most, mikó begyüttek ezek a oroszok, akkó hopp, talpára át, hopp, akkó még, még elébb az vót, hogy kihirdették a községháza előtt, hogy minden, aki mozogni bír, menjen a községháza elé. De a nem tom, hány éven alú, má én se mehettem, gyerekek otthun maradjanak.]

Akkó vótak olyan asszonyok, akiknek kisbabájaik vótak. Azokhó. Mer akkó ám összefogtunk, nem így, hogy mindenki maga vót rokony meg szomszéd, akkor összefogtunk. Akkó egy helyre be vótunk osztva, én nem is tudom, hogy mit csinát vóna az a asszony velünk. Ha, ha nem gyüttek vóna vissza. Mikó oda összehíttak bennünket a oroszok, mer azok értek ide előbb, szóval a szileinket. Hunnan is

kezdjem? Akkor öreganyám oda elvitt, oszt ami ruhánk vót, azt mind a kamrába elásta. És azt mondta, hogyha mink nem maradunk meg, nem gyüvünk öregapáva haza, akkor te tudd, hogy itt van, ami maradt, elásva. Ezt meg senkinek nem szabad megmondani. Tudod? Nem.

A öreganyám a lányokat fölöltöztették fekete kendőbe, így megcsináták a fejüket, hogy az mind. Nézték, hogy ööööö! Mind babka, mind babka. Hun vannak a curicák, hun vannak? Ááááá, nincsenek, ez mind babka, babka. Babka, tsss, kiabáta, hogy mi van ott. A, a babka vigyázza a gyerekeket, a legkisebb gyerek felizét, no, akkó oda nem ment a orosz be. A anyám meg pár harminc vala. Akkó még anyámnak az is nagyon nagy baja vót, szegény anyámnak, hogy én nagyon, szörnyen szép asszon vót. Nem bírta elgyugni magát, olyan szép vót. Mindenki meglátta. Akkó. Hiába lehúzta a fejit, meg treháná vót, meg minden, hát a szép az szép. No, akkor azt mondta, avva vótak szerencsések, hogy vót egy gyerek ott, az is úgy oda be vót, egymás feje tetején vótak azon a száláson... Meg a másikon is annyi. Meg minden annyi. Oszt ették azt, ami vót a gazdának, mer a züvéik meg itt maradt a, ahunnan elgyüttek. Azt mondta a, az a katona, az a, ez a gyerek, az tudott valahogy beszéni. Valami bunyevác, vagy azt se tudom, hogy mi vót. Fő, hogy tudott a oroszokka összebeszéni. Azt mondta az, hogy ne féljenek, majd ű kicsit tolmácsol. Kiabátak a anyámnak, Maris, gyűjön mer má, megen a lovat nézzék. Mond nekik, hogy vigyék, má vigyék, má ne haragítsanak avva a lóva. Maris, most a szerszám. Mindent vigyenek. Mindent vigyenek, mindent vigyenek má, csak hallgassanak! Mindent vigyenek! Hát ki vótak merúve a lovai.

Na most itt akarom a különbséget megmondani, hogy az retten le akart lúni. A partizán. Az, annak nem hogy most ez kő, hogy az oroszoknak csak asszon köllött, meg enni köllött, de az, ha már meglátta a gyerekeket, én úgy mondom, ahogy nekem meséték a szileim. Nem pártolom én azt a orosz. Az a rögtön, rögtön megenyhűt. Mamka, csak te vigyázd a gyerekeket! Mamka, csak te vigyázd a gyerekeket! Ez így vót.

Bácskertes, 15.

KIRAGASZTOTTÁK A TBC-PAPÍRT, HOGY ITT EZ RAGÁLYOS TÜDŐBETEGSÉG

– Én kikerültem Bogarasra, ott az öreg gazda az tudott oroszul, mert orosz fogságban volt az első világháborúban, és kiragasztották a tbc-papírt, hogy itt ez ragályos tüdőbetegség, és nem jöttek be az oroszok nagyobb része. Meg ha mentek, akkor küldték oda a Gazi bácsihoz, az leült és beszélgetett velük. Én mást nem tudok mondani az oroszokról. Mikor már mentek, mind Berlinbe akart menni, meg volt aki, oda nem jött be, ahova bementek katonák, és voltak fiatalabbak, és meglátták a családi képet vagy a szentképet, és sírtak meg köröszötöttek, hogy őneki is van családja, otthonhagyta a gyerekeket a feleségével. Én azt nem láttam, csak ahogy hallottam, oda nem jöttek be, az félreeső helyen volt.

Mohol, 88.

AZT MONDTÁK, HOGY BETEG VAGYOK

– Mikor jöttek az oroszok, megszakadt az iskolaév, és én kimentem Felsőhegyre, hazamentem, annyira féltünk az oroszok bejövetelétől, hogy nem mertünk a lakásban maradni éjjel, hanem kint egy kis tüzet gyújtva, ez október volt, ott éjszakáztunk kint a szabadban.

Egész éjszaka kint voltunk. Amikor virradt, akkor bementünk, féltünk a bombázástól, mivel a lakóhelye az édesanyáméknak a malomban volt, ez egy nagy épület, meg a szomszédok is. Mind összejött a társaság, és együtt vártuk a reggelt. Aludni nem nagyon bírtunk. Mikor megjelent az orosz hadsereg, az egy borzasztó élmény volt. Negyvennégyben, októberben, mivel itt nagy lakása volt a tulajdonosnak három-négy szobával, nekünk egy szobánk volt, meg egy konyhánk ott, mert ideiglenesen tartózkodtunk, vagyis laktak ott az édesanyámék. Oda betelepédtek az oroszok, teli volt az udvar kocsival, oroszokkal, és borzasztó nagy volt a forgalom. Édesanyám, mivel egy nagy udvara volt a malomnak, teli volt baromfival, édesanyám ápolta őket, tenyésztette, és reggeltől estig csak a baromfit pucolta és sütötte-főzte, készített az oroszoknak, mert oda jártak enni. Hát voltak nyolcan-tízen, akik állandóan a malomban tanyáztak, a többiek fönt a faluban.

Történt egy éjjel, hogy berugatták a házigazdát is meg az édesapámat is, mert muszáj volt velük pálinkát inni, én az édesanyámmal akkor a hálószobában az ágyban voltam éjjel, és egyszer berontottak ketten-hárman, és az volt a szerencsénk, hogy édesapám is bejött, és ő aztán rendet csinált. Kitesékeltte őket, én pedig úgy éltem át, tekintettel arra, hogy olyan bakfis lány voltam, hogy bent voltam állandóan a hálószobában, nem mozdultam ki hetekig, addig, míg ott tanyáztak az oroszok, azt mondták, hogy beteg vagyok. A szép élmény, hogy egy fiatal orosz tiszt minden nap bejött oda a hálószobába, anyukámnak volt egy régi tükörsztala, ahol volt kölni, minden nap bejött, bekölnizte magát és elment. De ez minden nap előfordult. Egy bácsi pedig, az udvarra nézett a hálószobánknak az ablaka, sajnált bennünket, és az ablakon körösztil beadott nekünk egy csomó cukrot. Hát tudva lévő, hogy abban az időben jegyrendszer volt, kaptuk az UNRRA-csomagokat,¹⁶⁸ és nagyon nehéz volt élelmiszerhez jutni. Sok minden történt ott a faluban, amit én, aztán eljöttem Zentára, nem hallottam, de egy-két kis orosz született. Erőszak. Ennyit tudnék az oroszok bejöveteléről.

– Meddig voltak ott Felsőhegyen?

– Körülbelül két hétig. Ez egy ilyen előzetes, valószínű nem kiképzett, barbár társaság volt, így igaz, mert nagyon sok mindent elkövettek, ahogy hallottuk a faluban, hogy erőszakosak voltak. De ez a malom tulajdonképpen Felsőhegynek a szélén van, de ott tisztak is voltak, meg szóval nyolcan-tízen tanyáztak ott állandóan.

Zenta, 143.

¹⁶⁸ A United Nations Relief and Rehabilitation Administration (UNRRA) csomagjai a világháború utáni időszak jelképei lettek: tartalmuk élelmiszer, ruha volt.

ÖSSZEKERESTÉK AZ EGÉSZ HÁZAT, ÁTTAPOGATTÁK A SZÉKEKET

– Na most ezekre, ezek az izé, ez egy Komáromi család volt. Elvitték a Pista bácsit, akkor a Pista bácsi volt, meg a két vejét elvitték. Ezt elvitték ez a tiverész¹⁶⁹ banda. Nem, nem, nem az oroszok. Az oroszok nem vittek el senkit, csak ezek. Engem megkértek, na, nem is engem, hanem a szüleimet, hogy hat nő volt a házba, az édesanya, a négy lánya meg az unoka. Az unoka az olyan kétéves volt. Ez mind egy helyen élt. Akkor nagyon félnek, mert zaklassák őket. Hogy nem-e mennék oda éjjelre hozzájuk aludni. Hát úgy is volt. Nekem mindegy, hogy hol alszok. Elmentem oda. Első éjjel, nem is éjjel, hanem este nagyon kezdték verni a kaput. A kapujuk olyan, mint a mienk, ilyen zárt. Ánfurtos,¹⁷⁰ igen. És tudták, hogy vagy az oroszok vagy a partizánok, hogy valamiért jöttek. És akkor volt egy ilyen létra, egy kettős létra. Áttemtem az egyik felét az iskolának az udvarán, és átraktam gyorsan őket, és akkor bejöttek, beengedtem a két orosz. Az egyik orosz volt, a másikat nem tudom. Avval nem tudtam beszélni, mer nem tudtam, mi volt, olyan kínai kinézése volt. És hol vannak az asszonyok, mert ők már voltak itt és tudják, hogy vannak itt asszonyok. És én mondtam, hogy nem tudom, és most értem haza, és nem tudom. Összekelesték az egész házat, áttapogatták a székeket, ahol ültek, hát meleg volt még, ugye. Hát kényszerítettek, hogy adjam őket elő. Sőt, elő is vette már a pisztolyt. Nem mondta, hogy agyon akarnak löni, de... megmutogatta, hogy van neki. Én mondtam, hogy nem tudom, az asszonyok, hogy hol vannak, keressék őket. És akkor kerestük a pincében, kerestük a padláson. Sőt, még a pisztolyát is belegyugta a zsebembe, hogy ő, ha valamit csinál, akkor lőjsem agyon. Meg ilyen. Ott voltak háromnegyed tizenegyig. Mert akkor kukkogott az izé, a villanytelep. Igen, mert egyig volt áram, utána már nem volt. És akkor nagy mérgesen elmentek. Szóval az oroszokkal csak ennyi bajunk volt.

A nőket zavargászták, sőt volt egy asszony, aki bele is halt, meg egy kislány. Egy olyan ötven év körüli asszony, meg volt egy kislány, aki egy német kislány volt, és gyugdosták, és megtalálták. És hogy azzal a kislánnyal mit csinálták, nem tudom. Mert a kislány meghalt, ennyit tudok biztosan.

Gombos, 115.

MINDJÁRT OROSZUL BESZÉLT HOZZÁJUK

– Elmentünk egy másik helyre az oroszoktól, mert megerőszakoltak nem tudom hány lányt itt Moholon, akkor mi is el voltunk bújva. De még mikor otthon voltunk is, az apánk volt orosz fogságban tizennyolcban, húszban, és hogy jött haza, mikor bejöttek az oroszok, mert mi bent voltunk, mikor megláttuk, hogy jönnek az oroszok, mentünk be a legbelső szobába. Apám meg elébük lépett, és mindjárt

¹⁶⁹ Szedett-vedett, tivornyázó¹⁷⁰ Két végén kapuval zárt kapualj

oroszul beszélt hozzájuk, és mindjárt lefegyverezte őket. Értett oroszul, és aztán nem is jöttek be a szobába. Ez a banda. A többi, hogy milyen lett volna, nem tudom. Féltünk tőlük. Nagyon köllött félni tőlük. Fiatalon elvitték őket, és bizony nagyon sokan ottmaradtak, azok közül is, de én mást nem tudok.

Mohol, 75.

EGY ESTE BEGYÜTT AZ OROSZ EGY ÜZBÉGGE...

– Októberbe amikor bejöttek, akkor oroszok is jöttek... Hát persze, hát akkor negyvennégybe vót. Na, én terhes vótam, és akkó bejöttek ide, én terhes vótam, engömet elkapott egy orosz, megijedtem, megfogtam, azt mondja [a férjem]: „Piroskám, vidd a gyerekeket anyádhoz, majd az oroszokat én elintézem.” Megfogtam a gyereket, elmentem, ő meg akkor italt hozott neki, főzött ez-az, valahogyan. A férjem ugye tudott velük bánni, igen ám, de amikor egy este begyütt az orosz egy üzbégge, az meg leült a földre, a puska a kezibe, akkor azt mondta az orosz, nem tudott ő szerbül, de az orosz tudott, az fehérorosz volt, úgy mondták...

Belorusz, azt mondta, hogy ha akárki bejön, csak azt mondjuk, feküdjek mingyá az ágyba, hogy tífusz van, attú nagyon félték. Úgyhogy akkó kiírtuk, hogy tífusz, na, akkor eljöttek az izék, ezök a... Hogy hívták, Anti, azokat a barna ruhás izéket? Milyen katonák vótak? Barna ruhások? Bolgárok? ...Bolgárok, a bolgárok még itt feküdtek a gang alatt, kítették, vót egy fekete bőrdíványom, azon feküdtek még akkó, mikó bementem szülni a kórházba, akko mög a padlón aludtak az oroszok benn a szobába. Az én uram az főzött is, meg itatta őket. Nem bántottak az oroszok, aztán mikor én hazaértem a kórházból, nekem a kicsim meghalt, me olyan piszkosan bántak ott a kórházba, és ugye meghalt a kicsim, és én is majdnem vérmérgezést kaptam.

De a legborzasztóbb vót, mikó menekültek a magyarok, az borzasztó volt, kinek a toll a hátán, mentek át a magyarokhon, az volt borzasztó...

– Az idevalósi magyarok menekültek?

– Persze, persze, amikó begyüttek a kommunisták, azok...

[...idefigyeljen, a Tito, azt mondják, jó volt a Tito alatt, mé vót jó, mi vót jó a Tito alatt, elrabolta a fődeket, gazdálkodott a más szegénységébű, elvette a buzát, elvettek mindent, mindent, az, hogy, az, hogy adott krediteket,¹⁷¹ az jó vót? Hát de ű már gazdag vót, a Tito. Nem úgy volt? Na, vagy a Milošević¹⁷² is mit csinált, nem politizálok, de én átéltem ezt mind, én tudom, hogy mi vót, én mindig a nyomorban éltem, meg az uram épp taxizott, addig vót valahogy, vót, de későbben a kis nyugdíj, meg elmentem, kilenc és fél évig így vittem a vödörket, mindön lépcsőházat takarítottam, és napot nem vótam beteg, nem hiányoztam, mert dogóztam, mint egy állat. Ennekem jó sorom nem volt. Soha. Most meg

¹⁷¹ Hitelt, hiteleket

¹⁷² Slobodan Milošević

még rosszabb. Meg az, hogy megöregedtem. Eszem van... mikó én jó vagyok, én kimosok a kádba, lavórba, mer nincs mosógépem, kimosok mindent...]

Szabadka, 28.

BEMENTEK, OSZT RÖGTÖN CSIZMÁKKAL FŐFEKÜDTEK
A SLINGELT VÁNKUSBA

– Hát mondom, hogy vót ez? Hát mán úgy van, hogy a öregapád, muszáj menni községházához, de no, ez nem baj. No, ekkor ez úgy vót. Öregapám vót beosztva, meg a Kotlár Pistinek az apja. Az is Janovics, meg a botosnak a apja a külteleken. Azt is úgy hívták, hogy Kilta István vagy János, vagy nem tudom, mit. Az öreg is. Ez a három ember még megmaradt, akik hazagyüttek az ukrainai hadifogságból. Ezek még megmaradtak. Meg hát nem tudom, a többit mért nem, nem mindenki volt ott Ukrajnában, akkor azok nem tudtak ugye úgy oroszul. Akkor, akkor gyüttek az oroszok. Gyüttek a községházához, innen a községházátú irányították itt eztet, ezt az egész mindent. Itt annyi vót a katona... a faluban. Annyi vót a katona, hogy itt nyüzsögtek mindenhun. Mert akkor még a tetejire...

– Minden nagyobb házban el voltak szállásolva?

– Nem, az utcán. Gyüttek-mentek, isten tudja, honnan, csak úgy gyüttek. Csak úgy itt vótak. Nem köllött őket szállásolni! Bementek, oszt rögtön csizmákkal főfeküdtek a slingelt vánkusba. Oszt mingyá mondta, hogy kokoska¹⁷³ meg jaja,¹⁷⁴ meg hun van cura,¹⁷⁵ ide nekik! Meg zszenszka treba.¹⁷⁶ Oszt no, mindig azt kellett. De azt, hogy lüvődözgettek vóna valakit? Nekik asszony kellett meg enni kellett meg ilyent. De elég baja vót, akit kergettek. De érted, olyan félbolondok vótak. Mindegy, hogy kit megsértek, de ez így vót.

[Na most, ez a öregapám, aki a mostohaöregapám, ez beszét oroszú. Ukrajnába vót, azt a helyet is tudtam a térképen, tunnám tán még máma is megmutatni, nagyon nagy gazdákná vótak hadifoglyok. Mer azoknak is a uraik katonák vótak. Két-három menyecske vót egy házná. Azok meg ott nagyon jó vótak. Meg a szép magyar hadifoglyok is ott vótak. Mikó a szép orosz gyerekeket látok, orosz embereket, ejj, az anyád, mind huszárok, mer a magyar katonák mind ott vótak hadifogságba. Ejj, az anyád, neked is valamit, huszár vót a apád! A dédöregapád. Mondom én így, csak magamba nekik. Na, ott vót a öregapa fogságba. Ott úgy megtanút oroszú azoktú, de azok is azt mondták, hogy eddig, semeddig. De azok olyan oroszok vótak, ahun az én öregapám is vót, hogy

¹⁷³ Tyúk

¹⁷⁴ Tojás

¹⁷⁵ Lány

¹⁷⁶ Nő kell.

mindennap muszáj vót no, menni templomba. Ortodoxok vótak. Templomba menni, oszt nem olyan, hogy most nincs ruhád, a gazda, a, a gazdának a ruháját rája adták. És úgy vót fölötözködve, mint űk. És a rénszarvasokat úgy hívták, hogy irangimok. Irangimek. Ott, Oroszországba. És akkó abba iran, abba, abba beleűtek, abba, amit az húzott, azt a szánkót, és akkó úgy mentek szépen templomba. Azoknak a irangimoknak, azok nagyon bírták a hideget is, meg minden. Hát azok úgy mentek, mondta öregapám.]

Bácskertes, 15.

BIZONY SOK HADIÖZVEGY VOLT...

– Egy kicsit talán az mentette meg a doroszlóiakat, gondolom, hogy nem volt semmiféle hajcihő, tekintettel arra, most ezt zárójelben mondom, nevet nem említek. Bizony sok hadiözvegy volt. Elment az ember katonának... Bizony, a partizánok rámáshkáltak az... [asszonyokra]. Nem egyre, hanem sok, több volt akire. Ez talán a partizánoknak jól jött, akiknek nem volt felesége, vagy mit tudom én, micsoda. Talán ez is hozzájárult, hogy nem csináltak nagyobb revolúciót itt.

[Nem december, november vége felé az oroszok itt voltak. A partizánok után mindjárt gyűttek az oroszok. És a zsákutcában például minden, nem minden háznál... A Traub-féle házat tudod? Ott például szabóműhely volt, tekintettel arra, hogy az öreg Traub. Ennek a Traub Imrének az öregapja szabó vót, és oda tették a szabóműhelyt. Illetve fótóztuk az orosz katonáknak az izéjét [egyenruháját], mert lehetett látni sok helyen, hogy kilyukasztotta a lövedék. A lövedék kilyukasztotta a ruhájukat. Meg gombokat varrni meg ilyen hasonlót. Gombot varrni, azt már gyerekkoromban megtanultam. Meg fótózni is, rá voltunk kényszerűlve. Úgyhogy elég jól fogadtuk az oroszokat. Az oroszoktól kaptam egy biciklit, hozták Militicsrűl, ez már akkoriban, azokban a napokban, mikor ideértek. Egy kerékpárt kaptam, és az orosz hozta onnan. Militicsrű szajré. Amit értek, mindent vittek. És odahozta, leszerelte a gumit, rátette az új katonakerékpárjára a gumit, passzolt rája, én meg megkaptam, de gumi nélkül, azt a biciklit. És mit csináltam? Szerettem volna hajtani, de szép bicikli volt, elmentem a kendergyárba... Láttad valamikor a kendergyárnak a pazderjarakását? A kendergyárnál egy hatalmas, ház nagyságú, mondjuk, mint a ház, olyan nagyságú pazderja. Tudod mi a pazderja? Pazderjarakás.¹⁷⁷ Odamentem, és a pazderjábú kiválogattam a kócot. Abbú csináltam kóckötelet és rátettem a biciklire. De azért hajtottam.]

Na most, azt, hogy a partizánok... Mondtam én neked a múltkor, ha jól emlékszek, azt a bizonyos dolgot, hogy némileg bizony hozzájárult az is, hogy az özvegy menyecskék, de ki köll, hogy fejezzem, de rá voltak szorulva, és odaadták magukat az

¹⁷⁷ Pozdorja, a kendergyártás során keletkező törek.

orosz katonáknak, vagyis a partizánoknak. Talán ez is hozzájárult ahhoz, hogy nem volt semmiféle atrocitás. Bár a faluban benn. Meg jól kijöttek.

Doroszló, 113.

AHOL ÉSZREVETTÉK, HOGY FÉRFI NINCS OTT,
AZOK NAGYON KUTYÁK VOLTAK

– A helybeli magyar lakossággal az orosz katonák gorombáskodtak?
– Hát mondjuk egy pár asszonyt megerőszakoltak, meg ittak. Némellik úgy berugott, hogy nem tudott elmenni aztán. De mi csak azért mentünk, hogy a mamát megvédjük. Bizony, nagyon nagy... ahol észrevették, hogy férfi nincs ott, azok nagyon kutyák voltak. De hát várjunk, az ember a másik oldalát, máma élek, holnap nem, amit birok kihasználok, esetleg.

[Mert itt aztán ők mentek a Batina felé, Duna felé mentek, ugye? Körülbelül meddig voltak itt? Két hónap? Körülbelül ugye október vége fele jöttek. Két hónapig, mert akkor aztán, mikor itt már látták, hogy tisztességes a nép, meg normális. Mondom, nálunk is volt valami, heten-nyolcan itt laktak, akkor mondták, hogy elmennek Prigrevicára.¹⁷⁸ Mert ott mind német ház volt. Ott be volt még rendezve minden. Elmennek oda Prigrevicára. Na, hát akkor el is mentek oda Prigrevicára, akkor aztán egyszer írt egy, nagyon tanult ember lehetett, de mivel nem tudtunk velük beszélni, oszt írt egy levelet, hogy mén a frontra, most mennek át Baranyába innen. Batinának. Hogy mikor ér haza, vagy haza-e ér, nem tudja. Még ennyire tisztességes volt, hogy írt levelet. De tudja, hogy milyen alapon? Az én apám ott volt, a gerendákat hordták vagy mit tudom én. Csinálták ezeket a skelákat,¹⁷⁹ mondják. Kompfajtákat. Beittak, tele volt az izé, mentek át, és közbe bele, valami hét-nyolc német volt csak fönt a hegyen, és azok tartották, aki beért a Duna közepére, tovább nem. Úgyhogy, mondják, hogy piros volt a víz, annyian meghaltak. Annyi vér volt a vízbe, hogy... Azok nem győzték [lőni őket], akkor gyűttek a német stukák, ezek a repülők, azok is ám betyárok voltak.]

Szilágyi, 128.

HÁT VÓTAK ITTEN ASSZONYOK, NŐK, AKIK HÁT
KIKEZDTEK VELÜK

[– Háború vót. Az külön mese. Az megint, tudod, különbséget köll azé tenni, mer én, hogy mondjam neked, megértem azt a orosz. Megértem. Hát, hogy mondjam, apám elég sokáig vót Oroszországba, és valamennyit, valamennyit konyított hozzá. És itt vót egy, és anyámnak mondja, hogy mamuka, mit

¹⁷⁸ Bácsszentiván (Bács-Bodrog váremegye)

¹⁷⁹ Komp, uszály

gondósz, ugye oroszú mondta, mit gondósz, három éve nem vótam otthun, és született a feleségemnek gyereke. Na most, ezt meg lehet érteni, igaz? Hogy az, az akkor, vagy itt vót egy, itt vót egy, gondolom, mikor má átmentek a Dunán, itt vót nálunk egy, a röptéren dolgozott, egy fiatal gyerek. Há mindég mosakodott, eccé mondta anyám neki, hogy gyere, majd én megmosom a fejedet. És mikor megfüröszttötte, akkó a fekete gyerekbű szőke lett.]

A oroszokka vót olyan dolog, hogy itt vótak a fehérfődiek, tudod? Itt vótak a fehérfődiek. És hát vótak itten asszonyok, nők, akik hát kikezdtek velük. Nem? Kikezdtek, na, a katonáva, és... Hát most ugye, az, hogy kapcsolat megvót köztük, én vótam a vezető... És mindég én vezettem őket el. Én vezettem őket, a oroszokat, meg a partizánokat is. Később, akik a partizánok, hát akkó ott vót a jugoszláv hadsereg... Itt vótak a röptéren, gyűttek ide, és ki magyarú, ki szerbú ugye, mindenki letette oda nekem aztat a tíz dinárt, vagy mennyit, és akkor vezettem Fehérfődre a, ahó a asszonyhó ugye, aki éppen szabad vót, én tudtam mindég, hogy melyik asszony szabad, és akkor az a asszony megen adott nekem tíz dínárt... Énnekem több pénzem vót, mint a szüleimnek. Érted? Szóval ezek történtek. De ez, ez nem, én eztet meg tudom érteni. Valahogy ez nekem nem olyan rettenetes nagy...

– Ez nem is vót erőszakos cselekedet.

– Nem. Nem. És akkor ugye, azt mondják, mer igen, azt a három asszonyt agyonlűtétek. Igen, oroszok. Aztat agyonlűtétek. Igen. Azokka akartak erőszakoskenni, azok nem adták meg magukat, orosz agyonlűte őket. Ez történt. Ez, ez, nincs mese, ott van a temetőbe, meg lehet nézni. Ez történt.

Bácskertes, 19.

SOK KATONÁNÉ, MAGYAR HONVÉD KATONÁNÉ VOLT

– No, de azé ezek a maradék oroszok, azé csak vótak. No, ezek vótak kicsit komiszabbak. Ezek a maradék oroszok. Hát vót ott a falu szélén két asszony, hát azok úgy befogadták őket. Hát má utóbb annyi ment oda, hogy má azok azt nem győzték. Na most, az is nagyon nagy baj, akinek nekiesnek, de, de úgy hogy most űk, o, ide oszt minden szó nekű lelüvődőzni, na meg ilyent a oroszok nem tettek akkó. Begyűttek hozzánk is, öregapám soha, gyerekek vótunk, oszt láttam, hogy oroszoknak tele vót a szája aranyfogakka. Olyan, olyan magosabb rangú vótak, mer nagyon, nagyon látszott ruluk, hogy nem olyan katonák vótak... Nem közkatonák. Akkó öregapám mondta nekik, hogy nem talátok ti itt asszont. Nincs itt asszony. Mondta, hogy de találunk. Ide gyűtt be hozzátok, ide gyűtt be. Hát mikó elmentek, oszt megvirradt, öregapám ement, jó körűnézte hátúrú a, a kertet. Hogyha, hova idement. Mikor elment a öregapám, megtanáta, hogy hun vótak. A hátú, a kertbe a szalma alá gyűtt oda két asszony elbújni. Jó mondták űk azt, hogy ott vót, jó mondták űk, de ki azt gondóta, hogy az ott vót ebujja. Hát mink bent vótunk. A nagyszobába mindent összeemegettek, mindent megnéztek, no, de akkó azokat el is vitték. Úgyhogy

elmentek jelenteni, mer minden utcába vót olyan orosz katona, aki fölügyelt a többire. Annak valamilyen másmyen sapkája vót. Osztt attú mindenki nagyon fét. A oroszok. Mindenki nagyon fét. De úgy, hogy minket, gyerekeket, vagy, vagy ilyen, ezt senki, senkit nem bántott. Nem. Én mondom. Ez így vót.

No mostan, hogy visszatérjek. Mikor begyüttek a, izé, ezerkilencszáznegyvennégy-negyvenötbe, a oroszok és a partizánok, mikó bejöttek ide, Kupuszinára, az oroszok mingyá az én édesapámat, a röptérné szántott, elvették túle a jó lovat, egy... Hát két gazdaság vót itten. Meg csikók vótak, hát öcskösöm, nem dicsekedni akarok, százötven fejős birka. Nyóc tehén... Hát jó át ez a ház. Nem azé mondom, hogy én... Na mostan. Ugye elvették a lovat, hát keserves vót, apám ugye hazagyütt, mikor hazagyütt ugye, itt má a harcok betelepettek, kertbe vótak ágyúk, lovak, satöbbi, satöbbi, mind minden más. No mostan, az oroszoknak olyan felhatalmazásuk vót itten a faluba, hogy pár napig, ami vót még valahun ló, aztat elvihették. És ugye még mi történt velük, hogy ő, a itt vótak pár hónapig, mer itt Kazukon hosszú harcok vótak, meg a bezdányi átkelés ugye, hogy is mondjam meg, a kiskőszegi, a batinai átkelés ugye, pár hónapot itten lehúztak, Kazukon, erre mentek a oroszok, itt partizánok mentek, és itt tovább itt vótak ugye, és nálunk is itt vótak oroszok, mint máshun is ugye, és akkor kitudósodott, hogy Kupuszinán, vagyis a elmúlt Bácskertest, ami, ahogy hívták sok katonáné, magyar honvéd katonáné van. És ezeket bizony zaklatták, hát. Sok katonáné vót. Nők. Magyar idő alatt a férjeik bevonútak a magyar hadseregbe. És ezek java része orosz hadifogságba vót. Mos például, mint a megboldogútt ereganyád, a édesanyádnak a anyja. Ilyen... Ilyenek vótak, öccse, százáva. Hát itt Duna uccába is, érted, még máma is megmondanám, hogy kik vótak. És bizony ezek, ezeket kényszerítették ágyba, meg minden vót velük. És annyira mentek utóbb az oroszok, hogy a orosz katonai hadbírótság egyet el is ítél, és a kápolnáná, kupuszini kápolnáná, akkó ott még nem vótak házak ugye, ott vót ilyen gödör, ott a hadbírótság halálra ítél, golyó által. Ki is végezték. Ez igaz vót. Ez egy példamutató volt, tudod, hogy ez nem lehet... Evve elcsitíjjék a dolgot...

ÁTKELÉS A DUNÁN

Szegények úgy néztek ki, hogy rossz vót rájuk nézni (521) ♦ Sokan kérdezték az orosz katonáktú, hogy milyen a Duna (521) ♦ Odamentek imádkozni a szentkép alá (521) ♦ Maris, mit gondósz, itt lesz a front (522) ♦ A falu népit kihajtották robotbú (523) ♦ Itt vót a ezredzászló a sarokba beállítva (524) ♦ Kazuk (525) ♦ Mindenki nagyon imádkozzon, hogy csak a víz föl le gyüjjön (526) ♦ Nem ott vót a Batinán a nagy ütközet, hanem Kazukon vót (527) ♦ Oroszokka, én nem mondom, hogy jó vót, de talán szerencsénk vót

(529) ♦ Csinátak a Dunán pontonhidat (530) ♦ Az egész iskola az mind kórház vót (531) ♦ Kinek a keze, kinek a lába (532) ♦ Hát oroszokat ápoltak (532) ♦ Ott vannak mai napig is, csak be vannak takarva (533) ♦ Ezek a csavargók lemaradtak valamelyik alakulattól (534) ♦ Belecsavarták egy pokróciba, és letették a pincébe (535) ♦ Egyszer voltak ilyen szökevény orosz katonák (535) ♦ Úgy harapták a szalonnát a levessel (536) ♦ A kanyaroknál, ott sok elesett... (538)

SZEGÉNYEK ÚGY NÉZTEK KI, HOGY ROSSZ VÓT RÁJUK NÉZNI

– No, most már odaértünk, hogy, hogy jöttek a partizánok meg az oroszok. Kik jöttek előbb? Együtt jöttek, közösen. Merrű jöttek? Merrű? Felűrű. Militics felű jöttek. Gyüttek gyalog is, meg ő olyan kocsikat, szegények úgy néztek ki, hogy rossz vót rájuk nézni. Nagyon szegény, nagyon szerencsétlenül néztek ki ezek az oroszok mikó, me azok az oroszok jöttek be előbb, aztán a partizánok... Civil kabát rajtuk, hát mondjuk, ezek katonák. Begyütt oda egy, vót olyan díványféle ott azoknak az öregeknek, csupa sár vót a csizmája, lefekütt, föl a lábokat, hát mondjuk, ez katonaság, hogy?! No, oszt akkó hát így, azután jöttek a tüzérek, lovak huzatták az ágyúkat, akkor, amikor odaértek a töltésre, akkó a németek már belátták onnan a hegyről...

– Az erdődi várból?

– ...és amikó odaértek a Bandi-féle kocsmá... akkó mán belűték őket ezek, vót négy-öt ágyú, de lovak huzatták, azok meg le a tötésre, ott vótak a cigányfalu... ottan, és beállították, úgy lőtték a várat, csak úgy porzott a vár, etaláták... azt gondóták, ott van a megfigyelő, pedig onnan elvették, két kilométerre vót egy nagy diófa, és ott vótak a megfigyelők, a németeké, akkó ide a falu alá, ide átok az ágyúkká... Odaátok, de oszt, meg hát azt szabad szemmel is meglátták. Ott ki is lőttek egy ágyút. No, akkor elhurcolkottak ide a temetőhő... Innen gyütt ezek az oroszok, és akkó azok meg, és azok meg a temetőbő vissza, mi utcánkat nagyon lőtték.

Gombos, 121.

SOKAN KÉRDEZTÉK AZ OROSZ KATONÁKTÚ,
HOGY MILYEN A DUNA

– Öregapám az tudott oroszul, mert hét évig volt az orosz fogságba, a tizennégyes háborúba volt, és ő tudott velük beszélni, és hát sokan kérdezték az orosz katonáktú, hogy milyen a Duna. És mondta, hogy hát azon nem lehet átgázolni, az nagyon széles és mély, és azok elfakadtak sírva, öregebb katonák voltak, és aszongya, akkor ők ott biztos meghalnak. Úgyhogy itt-ott volt nagy csatározás ugye, utána pedig hát átalakult a helyzet ugye, Jugoszláviához lettünk csatolva, és itt éltünk.

Szilágyi, 132

ODAMENTEK IMÁDKOZNI A SZENTKÉP ALÁ

– Énnkem abba a könyvbe, amit akartam neked mutatni, ott vót, akkó vót húszezer katona Kupuszinán. A katyusa a Sár utca végin, a Szurap Jancsinak a házat, ha tudod, ott vót fölállítta a katyusa, és innét a... Átlíték a erdőt a Nagy-Dunát, és valahun a bokrosi pumpáná, ott valahun a baranyai oldalon esett le... Negyvennégy őszén, meg negyvenöt január-februárba...

– Akkor volt az áttörés a Dunán?

– Följebb kicsit. Oszt ott sokan oda is fulladtak. Nem tudom én aztat a... nem hát, tél vót, az téli hónapba esik. Hát ki megy be a vízbe, hát megfagyik? Nem.

– De csónakokka... csónakokka, gondolom. És ez a húszezer katona, az, azt maga hunnan tudja, hogy annyi vót?

– Hát innen hordták tillem a lisztet. Tanító vót civilbe az a katona, aki írta alá. Hat hónapig dógoztam én velik, még vissza nem vonútak. A malomma komplett én velik együtt dógoztam. Madorovski századosi rangba vót. Meg... azt nem tudom fejbű, a nevit, annak vót két revolverje. Egyik így, a derékszíjná, ahogy van is, a másik meg oda vót kötve a nadrágba bent. Úgy meg vót csináva, hogy így, ha beszét veled, nem tudtá vele... törzsőrmesterféle rangja vót neki, orosz rang. Orosz. Oroszú.

– Maga tud oroszul?

– Há... együtt dógozunk, muszáj... Én kicsit beszélek, az írás, a betík mán nagyon hasonló itt.

Vót egy [gyerek] az oroszokkal, hat-hét éves vót, Nikolának hítták. De a nevit, a másik nevit soha nem mondták, csak... a szileit agyonlíték a oroszok vagy a németek... Agyonlíték, és ít hat-hét évesen fölkarolta a orosz hadsereg, s ment. Én minden héten, de vót, hogy kéccé is, vót, hogy csak eccé, kotlába melegíttem vizet, és be a teknyőbe, úgy szeretett engem ezé, hogy csuda. Fürdettem.

– És akkó mi lett a sorsa annak a kisgyereknek, Nikolának?

– Hát mikó mentek e, akkó ment tovább.

De mind a kettő, a százados meg az a törzsőrmester mindig azt mondták a Marisnak, hogy mikó buszoztak el, akkó a szentkép a falon vót, és odamentek imádkozni a szentkép alá a... oroszok. És azt mondták, hogy Marica, én nem fogok hazaérni, meg fogod látni, én meg fogok halni. Ezt mondták, ezek hittek istenbe, meg minden. Azt mondta a Júdásrú, azt mondta az a Madorovski, hogy: Prodo Hrista za trideset zlati!¹⁸⁰

Bácskertes, 18.

MARIS, MIT GONDÓSZ, ITT LESZ A FRONT

– Pont azon a napon, mikó gyüttek be a oroszok... Azt akarom mondani, mikó gyüttek be a oroszok... Igen negyvennégybe... akkó a apámma kukuricát szedtünk a országúttú vót harmadik féd. Egy kocsi elment tele katonák, emberekke, mikó gyütt a második kocsi, akkó kiabát, hogy öregem, fogjon be, oszt menjen haza, me elviszik, itt vannak a muszkák. Akkó a harmadik kocsi meg kiabát, hogy itt vannak a oroszok, oszt tudod, kigyittink a dílén, oszt a Kucsaki Pali, isten nyugosztalja, oda vót beáva a loval. Kiabált, hogy Gazsi bácsi, ne menjen haza, mer elviszik, tele van a falu oroszokka. Itt vannak, elviszik a lovat. Mondja ú, hogy én mán tudom, hogy mi a háború, én itt nem leszek, amit az isten ad, menjünk haza. Haza is gyittink, oszt nem gyittink be ide a Budzsákba, a faluba, hanem a Szigetvárra gyittink, oszt ere

¹⁸⁰ Harminc aranyért elárulta Krisztust.

gyittink Fehérfédnek, hogy nem mentünk be a faluba. Oszt akkó meg odaértünk a Szigetvárhoz, oszt mondja, Maris, mit gondósz, itt lesz a front. Má akkó húzták a telefonosok... a izét... a drótot. Mink akkó hazagyüttünk. Akkó nem sok, nem sok időre kellett menni robotba.

Bácskertes, 20.

A FALU NÉPIT KIHAJTOTTÁK ROBOTBÚ

– Huszonhat, október huszonhatodika negyvennégybe, mink is mentünk szedni kukoricát, hát kocsin, ugye. Ezt említem, oszt mentünk, oszt odaértünk, ahol most van a fodbalpálya,¹⁸¹ akkó láttuk, nagy küvesen mennek a katonaságok, oroszok mennek, innen látszott. Zombor felü mentek erre, Apatinra. Hát előbb arra mentek, de akkó ide is gyüttek, arra, arra is mentek, meg akkó ide is begyüttek, meg a faluba. Akkó mi nem mentünk kukoricát szedni, apám beállította a lovakat, ahun sántulnak, ahun a fóliák vannak, ott vót kukorica, több kocsi is behajtott oda, hát most vártunk, hogy mi lesz ugye, akkó eccé csak gyüttek errefelé is arrú a kocsikon, lovakat szedték, akitű...

– Igaz, hogy elkötötték a lovat a kocsitól?

– Igaz, igaz. Vagy kicserítik, tudom, az a Gyenes Palinak a apósa, a kőműves meg a apja, a Túrús Pista bácsi, azoknak de szép deres lovuk vót, oszt azt én láttam szabad szemmel... Azok is mentek kifelé, oszt akkó az oroszok megállították, űk le se gyüttek a kocsirú, megfogta, húzta le szerszámot rúla... Nekünk innen elvitték a háztú. Hát adtak egy vak szürkét, csupa seb vót a lába, az itt vótak valahol a falu végén bekvártélyozva, mert minden házná vótak, oszt mindég erre hajtották őket, nyergelték, úgy gyüttek vóna szegény lovak be ide... Négyévestű egy deres meg egy... Innen a háztú evitték. Úgyhogy akkó vótunk sütétig a lovakka kukoricába, most má muszaj hazamenni, mit, de a oroszok, a falu tele vót velük. Mikó ideérünk... a kapu elé, őrség áll, oszt nem enged beállni... nem enged be, mert napraforgó, ez a gang tele vót napraforgóva, szárítottuk, mert akkó vót lecsépöve. Nem enged be, mondja apám, ahogy tuggya, itt lakik, nem, nem e, nem is engedtek be, akkó Erdéliékhő ment a lovakka, meg akkó másnap gyütt haza, oszt akkó katonatisztekke egyezkedtek, hogy nem engennek be, mikó mink itt lakunk, e a mi hózunk, oszt akkó minden oroszok a zsebje tele vót napraforgóva, oszt addig nem is tuttuk, hogy összék a napraforgót, mindegyiknek a szájába tele...

– A pince tele vót borral.

– Az meg tele, akkó idegyüttek, oszt veszekettek azon is. Tudom, a Balazséktyú gyüttek izéve, nagy bádog kaniszterral, amive a benzint viszik, ketten gyüttek. Hát abba vitték... Tán kimosták, vagy mi a... mindég részegek vótak. Akkó még lövédeztek is itt egymásra, ezek nem aggyák a bort... Akkó az apám megharadudott, ement, oszt felajánlotta a parancsnokságra, hogy gyűjjenek, oszt vigyék el ezt a bort. Tele vót a pince, két sor, nagyon jó megtermett a bor, akkó együttek robotos kocsiva, oszt hordóstú, caklipakk evitték, nem lehetett tőlük megmeneküni, azok

¹⁸¹ Labdarúgópálya

onnan gyüttek, ezek meg nem adják, me az az üvéké, mit tudom én... Meg akkó elvitték ide, vót itt egy kórház... A betegeknek, a betegeknek tán, meg a oroszok megitták. Két hétig itt vótak, no este, egy este má lássuk, nagyon készíccsék a kocikat, de esett eső, mindég esett eső, este sötétbe má a lovakat fogják be, eccé csak a kapitány, me itt vót a irodájuk nekik, kigyün, ájde, ide mindenki sorba felállni. Mi lesz ez most, apám mondja, hogy idehallgass, ennek nem jó, gondoltuk, valakit akarnak kivégezni ugye, leszöktünk a barára én meg a apám, öregapám meg ezek az öregek otthun, merre egondótuk, hogy... de ementek, oszt mire főgyüttünk, oszt mondják, nagyon szépen kezet fogtak mindenkive, a, a házi néppe a oroszok, oszt ementek, de úgy szakatt a eső, éccakának idején.

– Mentek Batina irányába?

– Há erre mentek be, itt mentek keresztű, a népek ki vótak hajtva a robotra, oszt akkó, mert nagyon sok víz, oszt fokokbú akartak csináni hidat, oszt akkó erre akartak menni keresztű Erdélybe...

– De végül is nem arra mentek. Monostoron keresztű, oszt Bezdán, ugye?

– Arra, há arra. Egy része erre akart menni, de a nem, akkor nagy sár vót, akkó a falu népit kihajtották robotbú, oszt a sarat dobáták le a országuátrú, tisztára ledobáták a sarat, ilyen vastagon vót a két ódal, szóval vonútak arra a, hogy bírjanak menni... mer vótak itt autók is, nem bírtak abba a nagy sárba menni, akkó lepucóták a népek, kemény fédig mind a sarat, az egész falu ki vót hajtva.

Bácskertes, 23.

ITT VÓT A EZREDZÁSZLÓ A SAROKBA BEÁLLÍTVÁ

– ...tudom, hogy vót egy Szergej nevű fiatal katona, hát olyan húszéves lehetett, nagyon hidege vót nekije mindég. Tanító vót a szakmaja, az Kaukazusbú vót... ott meleg van, mit tudom én, azza. Akkó vót egy Miska bácsi, kicsit magyar, ő orosz... Magyarú tudott egy kicsit... Miska bácsinak, megismerkettünk vele, oszt há néhány szavat tudott, meg értett magyarú, akkó ertem, ertem, mikó valamit mondott, ezt nem ertem, meg így beszét, rendesen magyarú. Hát vót minden.

– A maguk háza volt a stáb?

– Itt vót a ezredzászló a sarokba beállítva, érség állandóan itt vót.

– A Tolbuhin marsall itt vót egy alkalomma maguknál?

– Itt vót. Itt vót, nagy katonatisztek, itt. Apám velük vacsorázott, akkor hozott be bort, oszt... nem akartak inni elészé ugye, igya, te, elészé... így mutatta.

– Nehogy megmérgezzék...

– Há biztos azé. Nagy tiszték, öten-hatan körülülték az asztalt, oszt apám vacsorázott velik, én meg hát lábatlankodtam kerülettük. Hát itt vótak, de ezek elmentek, oszt többet nem láttuk.

Mikó vót itt ez a átkelés, akkó itt állandóan rezegtek itt a ablakok, mehogy itt bombáztak, repülők is gyüttek itt bombázni a németek... Akkó egy nagy teherautó itt vót a Balog bácsi-féle kocsmába, ezek valami rádióleadók vagy mik, többiek

mind elmentek, ezek meg itt maradtak... Nem laktak nálunk, hanem ott, de hogy most rádióleadó vagy mi vót, de vótak valami négyen, idegyüttek bort inni, meg kacsákat köllött mindég, agyim varity, agyim zsarity¹⁸² ...Meksütni, agyim varics, agyim zsarity... Miden nap gyüttek a kacsaké, ez a négy ember, ezek tán egy hónapig itt vótak, mán alig vót kacsánk.

Első transzport két hétig vót akkó, akkó pár napig nem, akkó még egy transzport, akkó még egy-két hétig itt vótak megint, akkó ementek, tán a front is odament...

Bácskertes, 23.

KAZUK

– Negyvennégy őszén, október 13-án vagy hogy, nem vagyok benne biztos. Itt volt valami negyven ló, a kertünkben voltak ágyúk. Meg a kertünkben voltak lovak, meg a Franci néni háza mellett. Az ángyom nem engedett kinézni.

– Kupuszinán volt Tolbuhin marsall?

– Igen, igen. Kossuthéknál, de Szentiványon volt a főhadiszállás, milyen ravaszak voltak az oroszok! Hogy a német falut a németek nem fogják bombázni! Ott volt, csak a Kossuthéknál volt olyan átmeneti. Innét mentek ki a frontra, Kazukra. Hát innét kiment ezer, kétszáz visszagyütt.

– A Duna utcán keresztül?

– Igen, erre országút. Ezt mind dobálták el nekik a sarat a kupuszinaiak, meg Erdélybe is csinálták nekik az utat teherautóknak, meg az ágyúkat, ahogy húzták. Három Dunán itt mentek keresztül. A mi Dunánk, akkor a Duna–Tisza, akkor a Sárkányos, és akkor mentek ki a Nagy-Dunára. Úgy hívják, hogy Kazuk. És ez olyan volt, legjobban megfelelt az oroszoknak, hogy itt átmenjenek a túlsó oldalra. Hát hiába, nem lehet ilyen meredeken lovassággal. Kell ott idő, még azt lefaragják meg megcsinálják. Itt ment. Csuda sokan, ezrivel, ezrivel haltak meg.

[– A partizánok meg az oroszok együtt mentek?

– A partizánok azok úgy léteztek, hogy Szabadkáról a diákok, akik voltak magyar nyelvű diákok, azokat bevitték, hogy jelentkezzenek a moziban. Nem tudom, melyik moziban. Nem is láttak soha fegyvert. És akkor, ahogy gyüttek ki az ajtón, meg volt szervezve, mindjárt a fegyvert a kezibe, és akkor nyete. Harmonikával gyüttek a partizánok, énekeltek, gyüttek ezek a tizenhét, tizennyolc, tizenkilenc, húszéves gyerekek.

...Az oroszok nem túrték a partizánokat, mert a partizánok csak be, és lopni. Nem a vért ontani... De itt sok partizán elment. A sztapári szerbek, öcsém, úgy kicseszték a mi falunkkal, hogy azt megmondani nem lehet. A magyarok mikor begyüttek, a bácskertesiek, a kupuszinaiak nem mentek Sztapárra lovaké meg bicikliké, mert a sztapári szerbeket a lovak, kocsi, bicikli, ez érdekelte. Zsákok, szerszám, ez nagyon érdekelte. Bizony begyüttek, és az

¹⁸² Egyet főzni, egyet sütni.

én nagybácsimat, ahun a Gyura, aki a traktort javítsa, ott lakott, akkor vett új lovat, kocsit, szerszámot. Begyűttek, a sapkára rátettek ötágú csillagot rongybú, begyűttek és elvitték neki.]

Bácskertes, 24.

MINDENKI NAGYON IMÁDKOZZON, HOGY CSAK A VÍZ
FÖL LE GYÜJÖN

– No, egyszer csak öregapám ment oda, már jól ment a háború, már bent voltak a Kazukba, arra valahun színt. Akkor akik meg az első háborúban voltak, azok meg mondták, hogy: „Asszonyok, mindenki nagyon imádkozzon, hogy csak a víz föl le gyűjjön, a Duna ne áradjon! Hogy a jóisten segítse ezeket át, hogy menjenek oda, ahova akarnak.” Mert Berlinbe mentek. Erre mentek Németországba. Segítse őket át, mert ha ezek itt maradnak, ezek mindenünket... De ki is ettek. Nem maradt egy baromfi, egy semmi nem maradt. De hajtottak úk olyan falka teheneket meg isten tudja, mi mindeneket maguk után... Mert az úgy be volt az a háború szervezve... Hát persze, hát a katonáknak kellett. Hát vót ott olyan, nem vót mi enni, hegyekbe, ki hun, amerre mentek. Azt mondja, hogy úgy mentek keresztű, hogy ott fele ottmaradt. Örület, hogy mi vót! A robotosok meg mentek, vagdosták a fákat. Akkor azok valami motorfűrészek voltak, vagy mik voltak nekik ott. Csak azt a nagy szálfákat úgy vagdosták. Átmentek rajta. A csuda tudja, hogy hogy, átmentek. Valami ladi-kokat is raktak le, oszt arra vót téve valami deszkák. Átmentek rajta. Átmentek, no, ezeknek nem vót, hogy nem bírtak átmenni. Átmentek, itt is átmentek.

– Ez mindjárt itt van Kupuszinától egy öt-hat kilométerre?

– A Jozićokon túl, oszt akkó átmentek. Hát átmentek, oszt kész. Azt tudom, hogy ott annyi volt a halott, abba a erdőkbe...

– Ott is temették el?

– Ott ám. Civil népek mentek, voltak hajtva. Ez mindig robotbú vót... Kupuszinaiak is, meg mindenki. És a németek nagyon föl voltak öltözve, meg az oroszok is, de voltak olyanok, akiken alig volt ruha. Azokat nem küldték el úgy hazulról, mint az oroszot meg németet.

És oda vótak, kiizéték. Aki közel vót a vízhé, azt rögtön belökték, hogy vigye el a Duna. Oszt aki távolabb vót, mert már mállottak, omlottak, azt kiástak valamilyen gödröt, és oda rögtön bele. És úgy vót. Ez így vót szentül, azok mesélték. Akkor hazagyűttek szegények, hazatántorogtak onnan, akkor nem tudták, hogy hanyadán vannak.

– Minden este jöttek haza?

– Minden este haza. Reggel megint mentek, jelentkezni kellett nekik, oszt megint mentek. Most ha valaki kihúzta magát, az valahun majd... Ez az én öregapám ott volt, meg hát nagyon sokan voltak ott. Mert akkor már nagyon féltek, hogy gyün a tavasz majd, oszt el lesznek, oszt gyün a járvány. Oszt a járványtú nagyon féltek, tudod? Ha ez a sok mindenki föntmarad a víz tetején vagy a föld tetején.

Bácskertes, 15.

NEM OTT VÓT A BATINÁN A NAGY ÜTKÖZET, HANEM KAZUKON VÓT

– Onnan kezdem, hogy mikor a oroszok mentek át Dunán... Október nem tom hanyadikán vót, de én tudom, hogy hol mentek, pontosan a helyet keresztű, mer a apám elvezetett oda, megmutatta, hogy itt mentünk körösztű a Dunán. Én sokszó mondom, hogy ilyeneknek most, mint tik is, ilyen, néha azé köllene elvezetni eztet a fiatal gyerekeket oda. Az, az a Batináná jöttek kövesúton, ott mentek. Nem az vót a háború, a batinai háború, az azt mondják, hogy Batináhó van kötte. Kazukon vót. A nagy veszteség az Kazukon vót. Igen. Itt van, a Mihálynak a Sárkány ahogy mén ki, arra fölfelé a Kazuk. Ott vót a nagy háború. Meg a Tisina-torokná itt lent, Apatinná. Ott vót a nagy háború. Nem ott veszték a... Itt akartak, a oroszok itt mentek keresztű. Itt akartak átmenni. De, itt sikerűt nekik áttörés. Itt törtek is át. Itt törtek is át. Kazukon, meg itt a Tisina-torokná.

– Három helyen történt a átkelés.

– Igen, igen. Nem úgy történt, hogy ott, ott áttör[tek]. Nem. Nem. Itt vót Kazukon az egyik áttörés. Sajnálom, de hallottá orosz útrú a Szigába [szigetbe]? Mondta valaki a orosz utat?

–Nem mondta.

–Na most, mikó a oroszok begyűttek, akkor Kupuszináról nem mentek petőfistának, meg, meg partizánok nem vitték el űket, mer a oroszoknak köllött a utat csináni. Nagyon nagy sár vót. Szigán körösztű, a orosz út, a fákat mind vágták ki, egymás mellé így lerakták, és avva mentek, másképp, másképp nem mehettek a autók meg a kocsik. És akkor kihajtották a kupusziniakat oda Kazukra. Kocsiva, lóva, és ami orosz ott megsebesült, azt mind hozták be azon a rázós úton. Azon a nagy sáron.

[Iskolába vót a kórház. Kórház. Meg itt a Domrád Misa bácsiná, itt a Gábornak szembe. Ahun lakik most a Fridrih. Az a Fridrih fiatalember ahun lakik. Ott vót a kórház.

– És kik vótak a orvosok? Oroszok?

– Hát oroszok, valószínű. Itt vót a kórház. És ha úgy tunnánk, hogy ebbe gödörbe mennyi kéz van, meg vér... Hát gödör, mink gödörnek mondjuk.

– Na de ez a Žarko Zrenjanin utca...

– Végén van, végén, szóval most má ott nyincs gödör. Most má be van teme[tve]. Mikor én még idegyüttem, itt vót a házunk. Itt vót a házunktú nem messze. Véginé má, nem messze. Akkora gödrünk vót, hogy, hogy félelme[tes]. És oda kosárral lett behordva a, amit amputáltak. Bizony. Igen, ide, ott, de az, ott be is van temette, úgyhogy az így... Nagyon sok házná van ide behordva. Nagyon sok be van oda hordva. Úgyhogy ezek, ezek vótak. Innen kupusziniak, kétszáz ember ment vágni a erdőt, és rakták le a utat a oroszoknak, és ezek egészen mentek a ő, ment a legmagasabb pontjáhó, ahogy van a Szigának, úgy csavargott a út is, és kiment a komphó.]

Na most, ha tudod, hogy hun van ott a komp köröszű, ott mentek a Sárkányon keresztű. És akkor mentek a Sárkány Duna-partra, az a kis Duna-partta, mentek arra ki, mind tudjuk, hogy most má lehet, hogy nem is tunnák elmenni, de abba időbe nagyon sokat jártam arra, az pont Kazukra vezet. Oda mentek ki, Kazukra.

– Szóval ennek a útnak, megvan még a maradványa.

– Hát a útnak nincs, mer a fákat fölszedték. Az mind, háború után föl lett szedve, oda lett adva a népnek, hogy szedje föl. De az út megvan ugye, az nincs gond, orosz út. Úgy mentünk is, meg mindég az orosz út maradt is, és az marad is. Így, hogy ez, ez, ez oroszok nem ott vót a Batinán a nagy ütközet, hanem Kazukon vót. Meg itt a Tisinán, tudod, hogy bombáztak a német stukák? Mikó itt mentek köröszű, akartak köröszűmenni Tisina-torokná, itt a ház végibe átunk, a Makk Katica, az most még él, de aki nem tudja, mer akkó még nagyon kicsike vót, meg a Erzsi, a testvére, az még kisebb vót, itt átunk a a ház sarkán, és úgy bombáztak a német stukák, hogy itt mozgott a pantallód. Annyira verték itt a oroszokat...

Apám akkor, mondom, három ember is, Pógár Misa bácsi is, kocsiva el lettek hajtvva oda. Ide, űk itt vótak a Tisina-torokná, itt mentek köröszű. Az én apám a első oroszokka ment köröszű. A legelső oroszokka. S azt mondta, mindég meséte, hogy ugye kimentek a Duna-partra, ha valaki kiment a Duna-partra, azt menthetetlenül a németek lenyírták arrú a felürű. Azok lútek. Ott mese nem vót. És apám mondta ugye, hogy hozták a hajókat, bele, Duna közepire értem, druty, kész, ott mentek a oroszok, azok elsüllyesztik. És akkor ű mondta, hogy még nem sülyesztik el a Eppertnek a malmát, ott vót egy malom, vízimalom. Hogy még azt nem sülyesztik el, addig a Duna-partra ki nem mén senki. Mikor azt elsülyesztették, akkó lehetett kimenni a Duna-partra. Mer akkó má nem bíztak a másik felűre, a Dunának, má messze vót. Ugye?

És akkor űk átmentek. No most, mikor űk átmentek, pár napig ugye ott vótak, mentek, ameddig mentek, hazagyütt, hozott egy liter bort, amit hazúru vitt. Nem itták meg ottan. Hazagyütt, itt vótak partizánok, éppen akkor fogták be a lovakat, mennek, János bácsi mi van ottan, ugye fétek, hát fétek. Nincs ott német, nincs ott senki, csak nyugodtan ti mehettek. Látod, hoztam egy liter bort. Ó, hála istennek, azok úgy örűtek, azok a partizánok, hogy hála istennek, hogy nincs ott, nincs ott má semmi, ugye! Mikor akartak elmenni, mikor, má hogy most mennek, kezét fogtak apámma, akkó mondja apám annak a Jóskának, hogy de azé nem mindig van, ahogy mondtam, Jóska. Hát, hogy hogy van János bácsi, én ezt a bort hazúru vittem, csak abba félelembe nem ittuk meg, mondja, és nagyon halnak. De ha valamelliktek valamikor hazakerül, akkor nekünk jelentkezzen. De azok mind ottmaradtak azon a felin, nem jelentkezett egy se. Úgyhogy aki ezt, aki, aki mondjuk itt vót, közelbe, közlürű érezte eztet, az tudja, én tudom.

OROSZOKKA, ÉN NEM MONDOM, HOGY JÓ VÓT,
DE TALÁN SZERENCSÉNK VÓT

– A honvédokka se nekünk nem vót olyan rettentő. És a oroszokka, én úgy érzem, hogy a oroszokka, én nem mondom, hogy jó vót, de talán szerencsénk vót. Mert különben azt az embereket elintézték volna. És ezek mikó szidták a oroszokat, vagy szidják a oroszokat, akkó gondójanak arra, most azoknak a leszármazottjaik vagy családjaik, akik élnek, gondójanak arra, hogy ezt az embereket ezek mentették meg. Tudod?

Külön itt vót a orosz, itt vót a nagy orosz temető Kupuszinán is. Innen is vitték Batinára őket. Szlatyinátú mikó gyűsz be, ott a... jobb kéztű rögtön, arrú vót a orosz temető. Hát úgy... Hetet, hetet, hetet tettek egy sírba. De különben sok... Meg sok sír. Sok sír vót, de egy sírba hetet tettek. Hetet tettek, de nagyon érdekesen, az úgy vót ugye, az emberek, kupusziniak ásták. Koporsó nekü... majd meztelenü... ott a Csabának a házába, oda hordták őket. Ott úgy vótak keresztbe összerakva, mint a fa. Körösztebe vótak összerakva, rakásra. Jaj, istenem, édes istenem! Össze vótak rakva. Tél vót. Há ott megfagyott ugye, megfásút. Most má azok a kupuszini emberek nem élnek, akik vitték őket, feltettek a kocsira hetet-nyócat, és parasztkocsiva hozták ki. És úgy vitték végig a falun. Igen, oda vitték ki, a temetőbe, és akkó...

– Le vót takarva?

– Azt má én, tudod, hogy mondjam, azt tudom, hogy egyet elvesztettek, annyi bajuk vót nekik, azoknak, akik vitték ki, és akkor ott vót egy fehér lepedő, a sírt kiásták, és akkó így két oldalát kifaragták, hogy férjenek ugye, több férjen be. És akkor, mikor a lepedőbe betették azt a szegény, szerencsétlen meghalt embert, mikó befördítették ugye, a természetes, hogy az ember fújódik, és akkor fúf, ment ki az a levegő, vagy mi van belül, és akkor azok odaszótak, hogy na, mi az, tán nem is tetszik. Jaj, istenem! Ugye? Szóval ezek ilyen dolgok, és ez mind azé van, mer én itt vótam gyerek.

[Én oda, ott, odamentem, nem... Mikó szedték ki a oroszok, Batinára vitték. Odavitték. Há nem tom, hányba, ezt má, arra én se emlékszek. Hatvanas évekre. Hatvanas évekre valahogy szedték. Léghkoporsóba rakták a csontokat, és úgy vitték. Léghkoporsóba rakták a csontokat, úgy, söprűve söpörgették össze mind eztet... Elvitték őket oda, Batinára vitték, sőt még ami így vót széjjel, kit tudtak népek, hogy hun van eltemette, azt is elmentek, és kivették a, szépen elvitték a Batinára.]

Az, azt nem lehet, nem lehet azt mondani, hogy pfü, me milyenek vótak? Oroszok, oroszok vótak. Tudjuk. Mer azt mondják mindég, hogy a oroszok milyenek vótak. Oroszok olyanok vótak, amilyenek vótak, egy hadsereg, kiéhezett hadsereg, hiányzott nekik minden, de hogy mennyien meghaltak, azt csak a jóisten tudja. Jaj, nekem! Pisti, ez a utca amilyen széles, akkor is ilyen széles vót. Itt két nap, amennyi orosz bírt, amilyen széles vót a utca, mentek. Állandóan. Mentek a Kazuk felé. Itt az mese, hogy itt kétezer halott vót, mint ahogy írják a történelembé. Az csak me-

sébe van. Én hiszem, hogy tán még Sztálingrádba se annyi nem halt meg, mint itt. Hát itt két nap, éjjel-nappal amennyi, ezen meg a Sár utcába, ezek úgy mentek. Itt, ebbe a utcába, meg a Duna utcába, és nyomás, mentek kifelé. Hogy itt, ott mennyi halott vót, itt a Kazukon, csak el lehet képzelni. Negyvenötbe mentek az én szüleim meg a Jóska batya, a Kossuth, így mondom akkor, mer nem fogod tudni másképp, a Kossuth, vettek ott füvet. Na most, elmentünk kaszáni, és egyszer csak a ángyika meg a Ruzsi kiabának a apámnak, hogy jaj, sógor, sógor, gyűjön ide. Mit akartok? Itt van egy orosz! Istenem. Szegény... Ugye! Itt van egy orosz! Hát apám ugye oda. Hát mi van itt? A orosz a berekbe vót, így tartotta a puskát, felötözve csontváz vót. Csontváz. De hány olyan lehetett. Kezébe vót a puska, és így neki vót támaszkodva a bereknek. Hány olyan lehetett. A lónak én vertem le a fejít. Szegény ló! Így tartotta föl a fejít, a, megvót a ló, má csak csontváz vót. Én vertem le a fejít. Ott, isten tudja, hogy ott, ott, ott, hogy ott mennyi halott vót. Azt nem tudja senki. Még el lehet képzelni, mikó napokon keresztű, napokon keresztű azok a kupusziniak hordták a ide a Domrádhó, meg a sebesülteket, meg a iskolába. Napokon keresztű hordták. És az mind meghalt. És azé mondom, hogy ezt lehet elmondani? Hát ezt az embert mögmondja, fölakasztják. Azé mondom, hogy így lehet beszélgetni, de oda jok, azt nem lehet. Oda csak lehet mondnai, hogy isten, áldd meg a magyart, örűjünk, hogy itt vagyunk.

Bácskertes, 19.

CSINÁTAK A DUNÁN PONTONHIDAT

– A partizánok a faluba maradtak, mikor a oroszok kivonultak?
 – Nem. A reptéren vótak. A faluba nem vótak partizánok. Kazukná akartak átmenni a Dunán... Itt a partizánok akartak... Ara lejjebb. Kazuk, úgy híjják azt... Nem jártam még ott soha életembe... Nem, én nem vótam ott még soha, csak tudom, hogy Kazukná vót, hogy ott a partizánok csináltak a Dunán pontonhidat. És mikó a kezepire értek, mikó kész vót a híd, rámentek, mire a kezepire értek, felszerelésse, mindenne, akkó lebombázták íket valami háromszor megcsináták, mindég ott lebombázták íket. És annyira bombázták azt a hidat, hogy ott nekik az, nem mertink a házba bent lenni, így mozogtak a falak meg a ablakok meg minden. Ez borzasztó vót. Mindnyájan, az egész utca kint vótunk, meg hát máshun is, nemcsak ott... a mi utcánk mind kint vótunk ott a végin, de az úgy kiabátak... joj, mama, joj, jajgattak. A visszhang hozta azt a hangot. Elhallatszott. Mer a visszhangot viszi, ugye. Hogy ara folik a Duna, de... De később, mikó mán Batinánál átmertek, akkó itt is átmertek. Addig nem bírtak...

Hát mán ara Pesten, ott átmertek a oroszok. Itt nem bírtak Batináná. Nem bírtak, me vót két német oda be a hegyekbe be vót fészkeve gépfegyverekke, és egy bezdányi ember vót a kompos, aki hordta íket, a oroszokat, oszt mikó átértek, kiszátak... mindjár lenyírta íket. Túlsó ódalon megvárta, míg átviszi, de még megvárta azt is, hogy induljon vissza. A embert nem bántotta. Azt mind lenyírták, oszt annyi orosz meghalt, hogy az borzalom. Akkó a ember. Hát én azt nem tom, hogy éjje vót vagy nappa, de

elég az hozzá, hogy ez a ember belezavarodott, nem vót normális. A kompos ember. Most gondódd el, hogy tudja isten, hán komppa átment a Dunán, oszt azokat mind lelíték, és... ít nem. Hát í muszaj, hát nekitámasztotta azt a gépfegyvert, katyuskát. Nem katyuskát, hanem hogy híjják ezt a puskájukat? Az egész világon mán szétszórták. Kalasnyikov. Ráfogta, hogy muszájjá, nincs ott mese, hogy nem, meg mondani, hogy nem. Magyar ember, bezdányi. Míg élt utána sokáig, nem tom, hány évig. Hát én tudtam, mer a hogy mondjam meg? Ez a Birkás Janinak a anyósa. Itt lakik a kezbe. Az ott laktak a bezdányi szigetbe, és ík esmerték azt a embert. Ik esmerték. Hát í is meséte, meg mástú is hallotuk eztet. Oszt akkó a ángyink az mondta, hogy még mindég él az a ember. Még úgy jó pár évig élt. Igen, hát mondom, hogy mit csináltak... mikó átertek, akkó a parton azt ott mind lenyírták, azt mind a Duna elvitte. Mind. Itt meg a partizánokat nyírták. Me nem egy helen mentek, meg egyszerre mentek, nem. Nem is vótak egyszer... be vótak a házakhó izéve, laktatták íket, belaktatták íket, de a partizánok nem ott vótak, ahun a oroszok... nem.

Bácskertes, 21.

AZ EGÉSZ ISKOLA AZ MIND KÓRHÁZ VÓT

– Itt volt az iskolában a katonakórház a partizánoknak meg az oroszoknak. Nagyon sok kéz, láb le lett vágva, sebesültek...

– Ez a falu központjában volt?

– Nem, az öreg iskolában. Hát persze, hát mi nem jártunk iskolába az végett. Ott volt, nem tudom, hány hónapig.

– Az időben volt tanítás?

– Nem. Hát nem lehet. Hun? Az egész iskola az mind kórház vót. Százával lehet mondani...

– És ott amputálták is...

– Mindent. Akkori felszereléssel mindent ott végeztek. Vót, el vótak úk látva, akkori technikával el vótak úk látva. Meg, öcskös, azoknak, katonáéknak szép csizmájuk vót, finom ruha, téli. Nem, mint a magyar honvédek, hogy az a gyenge ruha, gyenge lábbeli, ráfagyott a cipő...

Bácskertes, 24.

KINEK A KEZE, KINEK A LÁBA

– Az a jajgatás, ami vót itt háború!

– Az ide behallatszott a faluba?

– Rengeteg. Az így zörgött, éjje-nappa zörgött. Hát hozták a halottakat meg a betegeteket, a sebesülteket. Azok ott jajgattak.

– Hozták ide a faluba?

– Persze, vótak kórházak Kupuszinán. Kupuszinán itt vót a kórház. És óriási jajgatás vót... hát fájdalom ugye, mer hát ugye... Kinek a keze, kinek a lába, kinek

a... hát nagy, nagy, nagy háború vót, sokáig... elég hosszú ideig el... akkó elmentek, mikó... valahogy átjutottak... de sok halott vót, rengeteg sok halott. Akkó valahogy el... elmentek a oroszok... elmentek, eccé csak visszagyűttek. Mer nem bírták bevenni a Székesfehérvárat. Székesfehérvárat... Me akkó óriási nagy háború vót sokáig. És azt nagyon erősen védték, és nem bírták bevenni a Székesfehérvárat, úgyhogy óriási sokáig háborúztak... No, mikó bevették a Székesfehérvárat, később bevették, me nagy-nagy eréve ugye, eréssek vótak, akkó bevették. Akkó visszagyittek a oroszok Kupuszinára. Ugyan vissza... De nem, nem csináltak semmi károkat. Úgyhogy mink is jók vótunk hozzájuk, ík is jók vótak hozzánk, úgyhogy semmi baj nem vót a oroszokka. Tisztelet, becsület... Semmi nem vót velük, semmi összeköttetés. Rossz szándékú, ilyenek nem vótak. Úgyhogy itt, itt, itt, itt nagyon szépen elvót.

Na, akkó későbben elmúlt a háború, akkó jöttek a partizánok... Nagy ünnepség vót, felszabadítás, ugye... De a partizánok nem háborúztak ezen a részen... Most lehet, hogy valahun máshun háborúztak, de ezen a részen, itt a Zombor kerí, ezen a részen nem háborúztak.

Bácskertes, 16.

HÁT OROSZOKAT ÁPOLTAK

– Hát öreg iskolában, már mondtam, amit most úgy hívunk, hogy gyerekiskola, ott kórház volt. Tudod, hogy mi a parasztkocsi? Parasztkocsizámra hordták ki az üres ampullásüvegeket, amit a katonákat ojtották, itt annyi vót a beteg. Kupuszini asszonyok mentek oda segíteni, már robotbú, a katonákat ápolni. És ott voltak, etették őket meg mindent. Voltak orvosok, azok felügyeltek, meg mondták, hogy mit kő. Mert mondtam, hogy mi vót. Az oroszok mondták, hogy nekik munkás kell, hát akkor volt is. Az asszonyok krumplikat pucoltak, meg amit kellett, mindent. Úgyhogy nagyon segítették a kupusziniak, mert nem is tehattünk mást. Nem tehetett az, aki nem tudom, hány éve már azt se tudta, hogy mi van otthon. Úgy voltak szegények, azok a katonák. Az ördög bújt volna bele abba, aki ezt eltalálta, hogy így legyen. De hogyha így volt, akkor így volt. No, akkor kimeszelték azt az iskolát, kifertőtlenítették, mert ott minden volt, minden. De rögtön a gyerekeket toborozták össze mindnyájunkat, és orvosi vizsga. A nőket is vizsgálták orvosok, kötelező volt menni, nem tudom, hova, és a nőgyógyászok vizsgálták, hogy nem-e valami baj. Úgyhogy gondoskodva vót a néprű. Én mondom, hogy így vót. Arra vót gondjuk. Az új hatalomnak. Úgy kezdődött. Én nem azt mondom, hogy másnap, hanem úgy kezdődött.

– Akkor be is indult a tanítás? Mentek iskolába?

– Nem indult be.

No, akkor itt rettentő nagy forgalom vót, ezekkel a katonákkal. Nem tudom, hány asszony krumplit pucóta ott, ohun a Dom¹⁸³ van, ott egy másik épület vót. Ott vót régen a óvoda. De mindjá utcafrontba, úgy ahogy a Dunai-ház van, tudod, csinálva. Akkó ott vót egy nagy zsidó bót, azt ki is van a neve írva: Fischer Zoltán.

¹⁸³ Kultúrotthon

Nagy konyhák vótak ottan. Akkó a iskola, a öreg iskola, az úgy tele vót katonákkal, hogy aki csak mozgott, kocsiikkal horadták vissza a sebesülteket. Iskolába. Ott vót a kórház. Ott olyan cirkusz vót, oda is vótak asszonyok beosztva. Katonaorvosok vótak. Tán oroszok. Hát oroszokat ápoltak. Azt mondják, ott olyan betegek vótak... Akkor a kupuszini asszonyok azokat a katonákat is etették, mert hát nem úgy vót ű beteg, hogy enni nem bírt, hanem úgy vót beteg, hogy meg vót lűve, oszt kezei, lábai bekötözve. Azok az asszony is alig hazatámolyogtak onnan. Nem vagyunk mi ugye olyanho szokva. Akkor a röptérre mentek gyalog, mindég. A röptér az egy akkora terület vót... Kupuszini asszonyok... Ott nem voltak sebesültek, bent voltak itt a sebesültek. Meg a kórházban, Zomborban voltak, meg itt. Akkor itt a kupuszini röptéren, itt csak főztek. Rengeteg nagy konyhák vótak. Oszt akkor ehetett ott mindenki. Főztek, úgy főztek, de a krumplit meg azt a húsokat, azt mindent meg kellett úgy csinálni, hogy az mehessen a nagy bográcsokba berakni.

Bácskertes, 15.

OTT VANNAK MAI NAPIG IS, CSAK BE VANNAK TAKARVA

– Most a pofontot mondtam, hogy elmesélem. Elmondom. Én meg a Krivda Jani bácsi mindennapos ministerek vótunk. Mindennap ministrátunk. Mink ketten. Több se egy gyerek nem ministrát negyvenötbe. Negyvennégy-negyvenötbe senki, csak mink ketten. Minden nap mentünk ministráni. Elég az hozzá, hogy egy alkalomma kigyüvünk a templombú, de én má mai napig se tudom, hogy mé gyüttem én akkó ki a nagy ajtón, meg a Krivda is. Hát mindég ugye a sekrestyén ki, de most a nagy ajtón gyüttünk ki. Megboldogútt Grida Péter bácsi. Az nekünk rokonyunk vót. Péter batya vót. Kigyüttünk a templombú, mit te gondótok, ti templomba fogtok jární? A másik meg dógozik, olyat beakasztott nekem, hogy az nem közönséges, most képzeld el, hogy erős ember vót, én meg tizenegy-két éves gyerek. Na most, akkó má tizenhárom vótam. Olyant leakasztott, hogy az nem közönséges.

És a Krivdáva iskolába, ott megtötöttek egy olyan kosarat, evvel az ujjakka, kezekke, ki, mi, hun mi vót, ide hoztuk a gödörbe. Ide köllött elhozni. Evve vótunk megbüntetve. Én meg a Krivda. Evve megbüntetett a Péter batya minket. Ugye? Mikor mi azt mondták ugye, majd mi e, majd elhordjátok tik mind oda. De ekkó mink visszamentünk, azok a oroszok, azok látták, hogy ez két gyerek. Ugye. Nem köllött elhozni.

[Na, most én akkó a Péter batyának mondtam, hogy ezt nem felejem, ezt vissza fogom adni. És hát ugye, mi, és má megnyilt, má akkó együtt vótunk a Annus néniva, egymás végibe vót a hajmánk. Így nyésézte¹⁸⁴ a hajmát, mink ott kint dógoztunk. Öcskös, hogy vagyunk, ugye? Péter batya, mondom neki, emlékszik maga arra, mikor. Hát hogy én ilyent csinátam vóna? Ugye? Igen. Akkó mondtam neki, hogy emlékszik arra, hogy maga engem hogy pofon vágott oda? Izéné. Hát hogy én ilyent csinátam? Má mondom, bizony csinát.

¹⁸⁴ Nyésőkapával földet gyomtalanítani.

És Péter batya, akkó megígértem, hogy én ezt magának vissza fogom adni. És most én erősebb vagyok, mint maga. Rám nézett, öcskös! Én erősebb vagyok, mint maga. Most vissza bírnám adni. De én nem vagyok olyan ember.]

Hát ott vótak beledobáva azok a, képzeld, még benne vótak, becsavarva abba! Valamibe. Fáslikba, meg ami vót. És a gyerekek vigyék el, nem... Nem elásni!... Nem elásni, ide a gödörbe. Mondták, hogy ide hozzák a gödörbe. Ide a gödörbe. Kiszórni, és kész. Jó éccakát! Há persze, minden. Hát mit számított az? Bizony. És akkó visszamenni ugye, mikó visszamentünk, azok a oroszok, azokat ott ugye, nem adtak többet, megint vinni. Ugye elküldtek minket. Na, mondom, most, aki ezt nem élte, aki ezt, akivel ez nem történt meg... Az nem tudhassa. Hunnan tudja, hogy milyenek vót, mondom, hogy, hogy milyenek vótak a oroszok? Olyanok vótak. Bizony, mind ezek a kézfejek, meg hát ujjak, meg ami vót így, nem mondom, hogy egész lábat vagy ilyen valamit, mer az ments isten, de ezeket a ki hunmikát. Elég. Meg a, azt ide hoztuk, ki a gödörbe, és ide kiszórtuk. És ott vannak mai napig is, csak be vannak takarva. Jézusom! Mer akkor, mikor elmentek a oroszok, mikor elmentek a oroszok, akkor a emberek, hát most, kicsoda vót, ezek a idevalósi emberek vagy akik itt vótak ugye, ezek tudták, hogy ott van. Ezek elmentek, és bedobáták. A gödörbe. Nem temették el, hogy kiástak vóna lukat, mer azok má büzlöttek, vót az mindenféle. Csak rádobáták a földet, oszt most is ott vannak. Valahun.

Bácskertes, 19.

EZEK A CSAVARGÓK LEMARADTAK VALAMELYIK ALAKULATTÓL

– Az oroszok mikor bejöttek, akkor itt volt nekik az ideiglenes front húzva az árokon, akkor voltak beszállásolva a népekhez. Minálunk is, tyúkot kellett vágni, egy hetet voltak itten. Aztán a vonal elhaladt, elmentek, akkor hátul megmaradtak a bitangok, ezek a csavargók lemaradtak valamelyik alakulattól. Bognár Antal bácsi vezette el hozzánk, két orosz, mert nem tudta hol altatni őket, én akkor oda voltam, mivel anyám meg apám volt, ketten, hogy ott van hely, részegek voltak meg még elmentek borért, berúgtak, aztán anyám lelépett, apámat durr, hason akarták ők löni, hogy biztos halál. Meglőtték szilánkokra, anyám a szomszédban aludt, az Adler bácsinál, reggel jön haza, én nem voltam idehaza, akkor oda voltam a magyarokkal, már akkor apám mondja, hol vagy, befogta ő szegény, ahol a golyó bement, de nem tudta, hogy emerről kijött, sok vér az ágyon, se lovak, se semmi, szegény Faragó Imre bácsi nem nagyon látott, idős volt, egy csikót beköttek mihozzánk, az ember Zentára elment, úgy vezette, meg úgy jött vissza is, elvitte apámat, több mint két hónapig ott volt a kórházban szilánkokkal, fizettük, nagy pénz volt akkor. Sokára jött helyre.

Eközben, mikor ez történt, ő oda volt, akkor a Berec Rudinak az öregapját, volt a Kuranja, az a főhajtó volt az oroszoknak mindenben, tán kétszáz magyart is kivégezett a Kuranja, a nőket keresték a Gránicon, mert a Kuranja tudta, hol van, azok meg elszökdöstek, bezörgettek oda Jóska bátyámnak, ahol laknak a Fülesek, na, az volt a Rudi öregapjának a háza, szegény hetvenéves volt, meg világtalan volt

majdnem, volt a családban több olyan, ment kinyitni a kaput, és a kapun körösztül rostává lótték. Kint van a neve a temetőben. Szegény, az nyitja ki a kaput, és egyből lelövöldözték. Ezt tudom. Az oroszok itten rendeset nem csináltak. Isten őrizz tőlük!

Mohol, 86.

BELECSAVARTÁK EGY POKRÓCBA, ÉS LETETTÉK A PINCÉBE

– Negyvenöt után, mikor a háborúnak vége lett, és menekültek az orosz katonák hazafelé, de nem az egész csapat, hanem kettő-három egy csapatban ment, és azok eldobálták a fegyvert, meg menekültek, meg bementek a házakban, és kértek civil ruhát. Aztán, hogy hogy keveredtek vissza, nem tudom. A szomszédunk mesélte, hogy ők elbújtak, minden el volt tüntetve a lakásból, csak a fabútor maradt bent, se élelem, se edény, semmi. El volt dugva a pincébe, vagy olyan helyen volt, ahol nem találtak rá, és kint a takarmány rá volt rakva arra a valamire, ahol ez mind el volt tüntetve. Egy néni, a szomszédasszony, idős asszony volt már, volt két lányunokája meg egy fiú, és szedték le a paradicsomot főzni, oda volt készítve az üvegek és mosta az üvegeket. Forrt a paradicsom, és bement három orosz katona, az asszony csak bunyevácul tudott, azok meg nem értették, és megfogták az asszonyt, és ráöntötték azt a forró paradicsomot, és otthagyták, ő elesett, a család meg látta, ahol el voltak húzódva, de nem mertek odamenni, mert azok hároman voltak, ott meg csak egy ember volt, akkor otthagyták, aztán azt a nénit nem bírták eltemetni, mert nem lehetett úgy mozogni a határban meg a világban, hogy most megfogom és elviszem a temetőbe. Mert nagyon messze volt a temető, belecsavarták egy pokrócba, és letették a pincébe, két-három hónapig ott volt a pincében, mire lehetett mozogni, most el lehet temetni azt a nénit.

Otthon volt, még nem lehetett elvinni a temetőbe, mert ha messze volt, akkor még régen, nem úgy volt, mint most, hogy itt van a betonút, és két oldalt sok ház van, hanem tanyák voltak kint, öt-hat holdas udvar egy tanyával, tele jószággal. Ha volt jószágjuk meg amennyi föld volt, a másik tanya meg olyan messze volt, hogy tíz-húsz hold föld volt az egyik tanya körül és a másik tanya körül, és nagyon messze volt az egyik szomszéd a másiktól. Akkor nem szóltak senkinek semmit, amikor valaki meghalt, hanem szép csöndesen letették egy olyan helyre vagy pincébe, hogy még föl nem szabadult ez a nagy gyűlölet, meg a háborús uszítás, hogy el lehetett vinni a temetőbe. Ott nem lehetett akkor eltemetni senkit se.

Ludas, 47.

EGYSZER VOLTAK ILYEN SZÖKEVÉNY OROSZ KATONÁK

– Be voltak szállásolva, ott nálunk is voltak az oroszokból is, de nem sok. Itt voltak, mindig mesélte az anyósom, hogy az első két helyiségben, de tisztak voltak, és akkor neki köllött főzni rájuk, itt voltak beszállásolva. De ottan talán mink is meg öreganyámékkal is nem sok hely volt, meg a bolgárok utána jöttek, akkor is vol-

tak. Gyerekek voltunk még akkor, még gyerekésszel voltunk, nem nagyon tudom. Egyszer voltak ilyen szökevény orosz katonák, akik már a frontról már visszafelé jöttek, és hát megszöktek valószínűleg, s akkor kiraboltak házakat, úgyhogy az én nagybácsimnál is kirakták a két szekrényt és elvitték, csak tudták, hogy hova jár, egy özvegyasszony volt a falu végén az utolsó ház, és akkor a csendőrökkel meg rendőrök vagy mik voltak akkor már, vagy milíciák-e, és akkor visszahozták a motyót, úgyhogy ott volt összekötve lepedőbe minden, ahogy bementek az ajtón, és nem gondolták, hogy elmennek a rendőrök érte. Szétfavartak bennünket, bejött, és akkor átmentünk a szomszédba, azok is rokonok voltak, mink gyerekek, aztán hogy a nagybácsi mit bírt velük, vagy mit nem bírt-e, nem tudom. Nem tudok róla, kapott-e verést tőle, vagy nem, hát ugye az öregeket azt talán nem bántotta, ott nem is sokat bírt keresni, de a fiataloknál, odament jobban, és a szekrényből, ugye két lány volt, ott volt ágyhuzat is meg mindenféle, ilyen ruhanemű meg alsónemű, úgyhogy egy nagy batyut a hátára fogta, és úgy mentek.

Regőce, 126.

ÚGY HARAPTÁK A SZALONNÁT A LEVESSEL

– Hanem gyüttek a menekültek, akik elmaradtak a hadseregtű, nem akartak menni háborúzni vagy a frontra. Azok vótak a kutyák! Azok éccaka gyüttek. Nappal mentek, és kilesték, hun vannak lányok vagy fiatal nők, akkó oda éccaka bementek, kopogtak. És így vasárnap délután begyün egy hozzánk. Hát édesapám tudott szerbül. Aki tudott szerbül, az megértette az oroszokat, tudott velük beszélni. És mondta, hogy, kérdezi, hány lányod van. Mingyá a nőket érdeklődte. Édesapám mongya, hallod, tünjete el, mert evvel nyilván meggyűlik a baj. Én megfogtam a kánát, hogy mék vízé. A testvérem, a nővérem, az meg elment máshova. És én letettem a kánát, és elmentem a barátnőmhön. Este, azt mondta édesapám, majd gyün szólni, mikó menjünk haza. Este, estefelé vót, megjelönt az a katona. A lányod még mindig nem jött a vízhordásbú? Azt mondja, a barátnőjivel elbeszélget. Az éccaka visszajövök, de ha nem lesz itthun a lányod, minnyájatokat megölöm. Aszonta. Édesapám meg aszonta, de baszom az anyádat. Az ajtón nem gyüssz be! Odakészítette a fejszét, aszongya, ha tényleg gyün, betöri az ajtót, fejbevágja a fejszéve. Gyütt is. Éccaka. Zörget. Akkó édesapám odaállt az ajtóba, nem nyitotta ki az ajtót. Addig zörgett... Eccó elment. Úgyhogy nem tört be, nem gyütt be. Úgyhogy nagyon-nagyon sokat kint aludtunk éccaka az árokba. Nagyon sokat. Mert gyüttek a katonák, és kíméletlenül... Akkó, mikó bent vótak mán... Várjál, mikó is gyüttek be? Összel gyüttek be, olyan szeptember-október körülbelül.

És édesapám oda volt egy hónapig szenni a cukorrépat, mikó hazagyütt, minekünk vót ott cukorrépánk ott a vasútoldalba, fönt. De nem bírtuk főszedni, mert a lovunkat elvitték a partizánok. Gyüttek a partizánok be a Dórót keresni. És akkó nagyon ismertek, ez a Gramača gyerek, a Pászó gyerek, a... No, milyen vót a harmadik? Nem jut az eszembe. Mindegy, három, olyan egytájbeliek vótak. Lóháton gyüttek, és begyüttek. Mán akkó édesapám otthon vót. És azt mondta, Szalma bácsi,

elvisszük a lovát. Vót egy nagyon szép, fiatal lovunk. Elvigyük a lovát, de legtöbb két hónap, visszahozzuk. Még mái napig is hozik. Nem hozták vissza. Elvitték a lovunkat, nem bírtuk fölszedni a cukorrépat, hanem úgy fogadtunk kocsit.

Akkó mentek édesapámék szedni a cukorrépat fő. Édesapám, édesanyám meg a nővérem. Én meg, mondták, maradjak otthon főzni. Begyütt három orosz katona. Ahogy azok begyüttek, én kimentem. És átmentem a szomszédasszonyhoz, mondom neki, gyűjjön át, itt van három orosz katona, nem merek otthon lenni magam. Át is gyütt, és ott beszélget. Ű tudott szerbű, tudott velük beszélni. Azok mingyá helyet foglaltak az asztalnál. Egy ekkora darab szalonnát hoztak, valahunnét csóréltak, füstölt szalonna. És odagyün, odahil engemet, hogy főzzek neki levest ebbű. Nem értettem meg, hogy mit mond. Elővett egy noteszt, és akkó olvasta: Kell hozzá víz, só, hús, répa, zöldség, kész húsleves. Ó, baszd meg az öreganyádat, egy ekkora darab szalonnábú húslevest három katonának?! Főtettem, megfőztem nekik. De mire megfőtt a leves, ők elmentek lefeküdni. Az Ilka néni, Ilka néninek hitták azt a szomszédasszont. Beszélgettünk, én főztem a levest, meg minekünk is főztem. És édesapám, mikó gyüttek, én már kint vártam őket. Mondom, gyűjjenek, mert itt van három orosz katona. Hun vannak? Bent alszanak. Ahogy begyütt édesapám, a szobaajtót így kivágta: „Mi az isten fasza van itt?” Így fogadta őket. Magyarul mondta. Azok leugráltak. Te, azok pillanat alatt felötöztek. Kezet fogtak, hogy ne haragudjon, de űk el vannak fáradva, és nem alszanak napokat, nagyon fáradtak... Úgyhogy nem vótak rossz szándékkal, nem rossz szándékkal gyüttek. És mondom édesapámnak, mondja meg nekik, itt van a leves, kész van, az asztalra tettem. Azt mondja egy, kóstoljam meg. Képzeld el, hát ennyire állt a zsír a levesen. Hát nem tudom, azt a zsírt, hogy kóstoljam meg. Akkó valahogy elbaszogattam a zsírt, akkó megkóstolom egy keveset. Akkó leültek. De én a szalonnát kivettem belüle, és odatettem egy tányérba. Odaadom nekik a kést, mindegyiknek. Akkó levágták. Nem köllött neki, úgy harapták a szalonnát a levessel. Borzasztó vót nézni, képzeld el! Jóllaktak, otthagytak mindent, elmentek. És ez vót... Összel gyüttek... körülbelül úgy februárig.

No, februárba akkó gyüttek a feljebbvalók, és szedték őket össze. Meg gyütt a teherautó utánuk. És akkó minden házhó mentek be, hogy van-e szökevény. Meg mikó vótak, mikó láttuk őket, merre mentek, mindent kérdeztek. Akkó összeszedték őket, és akkó elvitték. No, aztán lecsendesedett a helyzet.

Akkó, mikó mán mentek kifelé az oroszok, akkó mán nem csináltak semmit, akkó mán mentek nyugodtan, de akkó mán a partizányok átvették az izét, és akkó mán azok vótak a gazdák, nem a... Akkó mán a Tito vót. Akkó a Tito. Mer kipakótak az oroszok minden malmot, Szabadkárú elvittek. És mikó pakoltak kifelé, akkó a Tito azt mondta, hogy mos mán elég, pucoljatok hazafelé. És akkó ők lettek az urak, a Tito lett az úr az országban.

Képzeld el, azok a katonák, akik innen hazamentek, me gyüttek, me aszonta, hogy kell eztet a Szerbiát fölszabadítani, me Szerbia vót azelőtt, hogy fő kő szabadítani. Amikó a magyarok gyüttek, akkó a magyaroktú, hogy fő kő szabadítani minket. És mikó hazamentek, akkó nagyon fölázadtak, hogy nem minket kő fölszabadítani, hanem űket. Me űnáluk vót kolhoz meg ilyen. Tudod, az a kolhoz olyan vót, hogy

dógoztak, és egy helyen kaptak enni. Olyan moslékot adtak enni nekik. És ez ellen fellázadtak. Hogy milyen élet van únáluk, meg milyen minálunk.

Me nagyon sok, aki olyan jóhiszeműleg vót a katona, olyan jobb lelkű vót, begyütt hozzánk, odament a falhöz, és kaparta, mert virágos volt a fal. Olyan pingálás vót. Oszt le akarta venni a virágot. És akkó mondta, hogy a Sztalin mondta, hogy mi nagyon szegények vagyunk, meg izé. Tik burzsujok vagytok, ilyen házatok van. Mink, aszongya, mink fönt alszunk, alul meg a kecskék meg a disznók. Olyan házban lakunk, aszongya. Tik, aszongya, tik vagytok a burzsujok. És titeket köll fölszabadítani? Úgyhogy ilyenek is vótak abba az időbe. Akkó, mikó visszamentek azok a katonák, föllázadtak. Képzeld el, mind kivégeztette a Sztalin, mind. Még saját lányát is, mert az is ellene folrdult, Sztalin ellen, hogy pártolta a katonákat, hogy... Még azt is kivégezte, kivégeztette. A Tito, az is sokat lecsukatott, nagyon sokan oda voltak a... Oli otokba,¹⁸⁵ magyarok is. Nagyon sokan vótak, akik bűnösök vótak. Ott vót az izé is... Na, gyorsan ki akartam mondani... Ki vót Horvátországnak az elnöke abba az időbe? Jaj, minek hívták? Az is ott vót a Oli otokon. Meg az izé, az is elnök vót abba az időbe, mikó mán fölszabadultak. Mi a fenének hítták? Látod, egyik se jut az eszembe. Az a Boszniának vót az elnöke vagy mi az apjafasza. A Horvátországnak meg, jaj, minek hítták? Olyan sokáig... Na mindegy, mind a kettő oda vót az Oli otokon, me olyanokat csináltak, hogy a Tito, mikó gyüttek be a partizánok, azt érdemölték. Sokat levittek a magyarok közül is, nagyon sokan meg is haltak. Aztán, tudod, mikó mán lezajlott a helyzet, mán évekre után, akkó írta az újság, hogy kik haltak meg magyaroctú az Oli otokba. Mer az egy szigeten vót, és onnan elmenekülni nem lehetett. Ott, olyan helyen. Oda vitték, de vissza nem. Úgyhogy nagyon sokat lehetne mesélni.

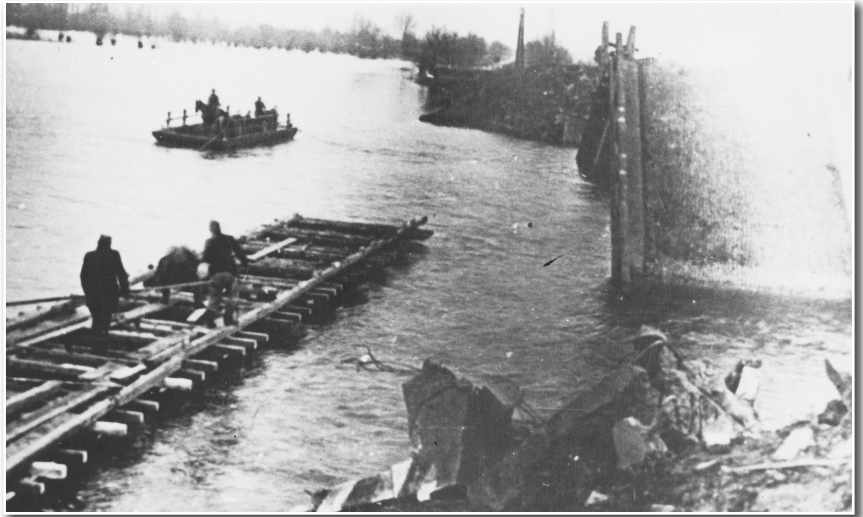
Szalatornya, 49.

A KANYAROKNÁL, OTT SOK ELESETT...

– Akkor már mentek ezek a petőfisták, volt szerbek közt önkéntes is, a Don-kanyarnál is hallatszott, hogy mennyi elesett. A kanyaroknál, ott sok elesett. Az oroszok, így akik kikapcsolódtak a századtól, nem akartak menni harcba, elmaradtak, így csavarogtak, azok közt volt becsületes is meg nem becsületes. Biztos az életét féltette, nem akart menni a háborúba. Az oroszok talán nem fosztogattak, voltak, akik, de nem.

Azok nem voltak foglyok, hanem, mondom, elmaradtak a századuktól, hát biztos nem akartak menni harcolni. Némettel harcoltak ők. Még idősebbek, mint például az én apámék, ha élne, azok tudnának mesélni erről, mi fiatal gyerekek voltunk. Én is emlékszek, mikor jöttek az oroszok, de ott volt a konyha nálunk, főztek, de nem vettek el semmit, hát voltak, ahol elvették. Mára is úgy van, egyik ember ilyen, másik olyan.

A dédszülőktől hallottam, hogy a tatának az anyjáiék, mikor bejöttek az oroszok és éhesek voltak és mondták, enni akarnak, kiment, hogy vág nekik baromfit, készít valamit, mire kiment, addig lelőtték az összes baromfit puskával.

Pontonhíd építése a dunai átkeléshez (SZTL, 176.64.780)

Lovas partizánok (SZTL, F 176.63.711-08)

Átkelés a Dunán komppal. A háttérben a hajómalmok
(Magángyűjtemény)

Május 9-ei sokadalom az Ifjúsági Otthon – korábban Leventeotthon – előtt (Magángyűjtemény)

A Vörös Hadsereg tisztje és a partizánok 1944-ben Szabadka főterén (SZTL, F-176-63-680)

A Vörös Hadsereg tisztje, a zsákmányolt kerékpár és az elvtársnő (SZTL, F-176-63-662)

Az ukrán I. hadsereg egy osztagának 1944-es emlékfotója (SZTL, F-176-63-390)

■

■

KÉNYSZERMUNKA

Hagyjátok ezt a népet itt, ahun van,
 mennyi munkás kell? (545) ♦ Szolid
 ember vót a Gyuri bácsi is (546) ♦
 Mikor begyüttek az oroszok, akkor ű
 közvetítő vót (547) ♦ Az itteni népet
 toborozták, hajtották répát szedni (547) ♦
 A nyolcvanévesen fölű otthun maradnak
 (548) ♦ Mamka, te ne sírj... te ereg vagy,
 a gyevuska meg fiatal (548) ♦ A népek
 mentek a reptérre, dógozni, robotóni
 (549) ♦ A lemaradt kukoricákat kellett

szenni le (549) ♦ Hallgass, aszongya, itt
 vannak az oroszok az ajtóban (550) ♦
 Kötelező volt menni robotba (550) ♦
 Apám elment, elvitték, itt köllött
 jelentkezni neki fogattal (555) ♦ Mikó
 kikerültünk Srembe, főtt ételt nem
 kaptunk (556) ♦ Vegyétek, mintha
 katonaság volna (556) ♦ Kilföldrű is
 segítették ezt a Jugoszlóviát, me ítélet nagy
 rombolás vót (557)

HAGYJÁTOK EZT A NÉPET ITT, AHUN VAN, MENNYI MUNKÁS KELL?

Na, egyszer csak elhajtották őket, a Orosz Gyuri bácsi, akit úgy híttak, hogy Popov Gyergy, az is egy szökevény vót még a első világháborúbú. Oszt az itt letelepedett Kupuszinán.

– Az tudott velük beszélni?

– Há persze. Az az üvéjük vót. Még állítólag, azt mondták, hogy még rokonyokra is talát. Nem tom. Ez nem, hát ezt most így a nép mondta. Ez, ez, ez felű nem tudok. És akkor a Gyuri bácsi azt mondta, hogy mi köll nektek, szólt a oroszoknak. Hát hogy nekik munkás kell. Hagyjátok ezt a népet itt, ahun van, mennyi munkás kell? Hát akkor itt mondták, hogy mennyi. A röptérre. Van itt olyan is, több is, mint én. Tudnak itt oroszú. Majd elleszünk mink, csak hagyjátok ezt a népet. Akkó azt mondta. Popov, Popov Gyergy a neve nekije. Hogy űk munkást akarnak, mer nekik a reptéren kell fézni a katonákra, mer mondta nekünk, hogy mennyi-mennyi nagyon sok... Azok előbb a reptéren zsidó hadifoglyok vótak. Akkor azokat a zsidókat valahova elvitték, oda, ahova a Hitler gondóta tán. Akkor hozták a németeket. A, olyan csoportokat hoztak. Szentiványrú, mindenhunna a németeket kihajtották a házbú, vissza, úgy, ahogy űk csinátak a zsidókka. A németeket kihajtották, oszt ide reptérre. Állítólag, így mondták, hogy röpülőbe rakták őket, oszt valahova vitték. De, hogy most e, ebbű mi vót a igaz. Az egész kupuszinai asszonyok, aki csak bírt, meg a lányok, a fölnyöttek, szóval azok mind mentek röptérre, naponta, röptérre, oda meg vissza, krumplit pucótak, készítettek, takarítottak a katonák után. Ott annyi vót a katona, hogy ott látni nem lehetett, mondták azok, akik ott vótak.

A öregapám Janovics Lukácsnak hítták, aki a első háborúba vót a Ukrajnába. A öregapám, meg a kotlár,¹⁸⁵ hogy híjják? Janovics Mihály meg a Krivda, Krivda János, meg most hopp, több nem gyün eszembe. Valami öt-hat tolmácsok voltak a reptéren, a... községházáná. Nem lehetett mindig az a egy Popov Gyuri bácsi ott, hanem ezek vótak. Éjjel-nappal, felváltva vótak. Mikó má gyütt a orosz be, akkó má öregapa lépett eléje. Kezet fogni. Zdrasztvujte. Tud? Tudok. Honnan tud? Első háborúbú. Há ez a igazság. Erre meg erre vótam fogságba ugye, megmondta. Ejjj, összeölel... (Pedig ellenségek vótak első világháborúba űk.) Hát nem bírt, nem bírt öregapám mást mondani. Menné jobban hazudsz ilyenkor, anná rosszabb, ugyehogy? Mondta, hogy így vót.

Mondja neki a öreganyám, hogy de te Lukács, me Lukács vót a neve, hát ennyire azt a oroszokat ott fogadod. Hát nem tudsz kérni tőlük gyufát, gyújtót vagy egy kis sót?

– Nem vót maguknak?

– Pisti, só? Gyufa? Hát semmi. Parazsat hordtunk, egy meggyújtotta, há de akkó végigvitték a, ugye a rossz edénybe a parazsat. Ez olyan igaz, innen ne tudjak

¹⁸⁵ A kotla jelentése kazán, üst, az ebből képzett szó a kazános vagy üstös.

elmozdúni. Mönt embör szántani, avva drizga¹⁸⁶ lovakka, amit itt hattak a oroszok, mer ám kukorica se vót! Ment az ember szántani, oszt hátúrú tapló, égett, oszt füstöt a kocsi, oszt úgy ment szántani, mer nem bírta ki é, kiáni, hogy ne, az nem ám cigaretta, meg ilyen, meg olyan, hanem a Szilágyon termeték a dohányt, oszt összesodorták amilyen vót, de azok meg így reszkettek, mer megfogták őket a finácok ugye, el ne kapják, no oszt így vót. Gyufát, ketten vótunk testvérek, a testvérem egyik bót előtt állt sort, én a másik bót előtt álltam sort. A testvérem hordta a gyufát, én hordtam a élesztőt. Mire hazagyüttünk, má újbú megin valahun valami. Na így vót, ez vót háború után.

A magyar idő alatt nagyon rossz vót. Minden, mindent elvittek a háborúba. Készütek a háborúra. Persze, hát akkó készütek a háborúhú. Az a Hitler míve vót, vagy mit tudom én, kijé, akik vótak akkó. Mindent elvittek. Úgyhogy mire gyüttek a oroszok, má alig maradt nekik valami, mit enni. Erőve gyüttek, oszt mindég nagyon éhesek vótak szegények, mer azt mondták, hogy már nem tom hány nem vótak otthun, meg, no, ki, ki hogy hunnan, minden olyan. Na, akkor öregapám hazahozott a oroszú, kapott egy darab sót. De amikó hazahozta azt a sót, akkó öreganyám úgy megí...

– Nem is vót fehér. Fehér vót?

– Nem, olyan csúnya színe vót neki. Mondták, hogy nem baj, csak só legyen, mert ugye tudjuk, hogy só nékü nem bírunk lenni. Akkó öreganyám maj rosszú járt, hogy jaj, ha most ezt valaki megtudja, te kaptá oroszú, mer ű vót a orosz barátja.

Majd akkó így mondom, ez a Popov Gyuri bácsi megmentett bennünket, mindnyájunkat, akkó csak mentek robotra ki, a izébe, oda. Meg ott is vótak, a röptéren is nagyon sok német hadifoglyok. Még ezt el is felejtem mondani. Nagyon sok hadifogoly vót a még akkor, mindjá itt, a orosz idő alatt, nem tudom, hogy vót-e. Mer akkó nem is nagyon mertünk menni sehova. Hát az örület. Annyi vót a katoná, hogy látni nem lehetett. Hogy ez mennyi millió vót, átment itt a falun, én magam se tudom. Oszt ám nem hogy kis, hunmi ruhácskákba vótak, hanem olyan vastag csizmájuk vótak, meg látod, ilyen vastag kabátjuk vótak, amit úgy ledobtak magukrú, meg mi. Meg akkora sapka, ahogy látod, hogy abba a Szibériába föl vannak öltözködve. Úgy kütte a Sztalin őket ide. Úgy kütte őket. Nem olyan, mint a Mussolini. Elküldte úgy, mint a tengerpartra őket. Oszt mikó odaértek a, még a Kaukázushó se vagy a Uralhó se értek, mind megfattak. Há milyen esze van egy uralkodónak, úgy küdeni Oroszországba.

Báckertes, 15.

SZOLID EMBER VÓT A GYURI BÁCISI IS

– Volt olyan orosz, aki itt maradt a faluba?

– Nem. Ezek közül nem. Ezek közül nem, mer a régiekbü vótak. Abbü vótak, mink mondtuk, hogy Orosz Jóska, ugye mi is vót ennek a Jóska bácsinak a neve? Nem

¹⁸⁶ Sovány, gebe

tudom, hogy mi vót a neve. Meg a Popov Gyuri bácsi... Hát ezek, tudod, olyanok vótak, hogy ezek nem sok vizet zavartak. Ezek egy olyan részeges, szóval a Jóska, az nem vót olyan részeges, de a, mi vót a másik neve, nem, de mi is lehet a másiknak a neve! Az olyan elitta magát, olyan. De itt megnősütek Kupuszinán, itt megnősütek. Gyuri bácsi ez meg, vén ember vót az mán. Az a malom vót neki, az a paprikamalma, szolid ember vót a Gyuri bácsi is, ez, de nem bántották a oroszok üket, ugye. Sőt, még a Gyuri bácsi vót a elnök akkor, mikor a oroszok itt vótak.

Bácskertes, 19.

MIKOR BEGYÜTTEK AZ OROSZOK, AKKOR Ő KÖZVETÍTŐ VÓT

– Visszatérve a Popov Gyuri bácsira...

– Ez fiatal gyerek volt az első világháború alatt, és mondták, hogy a fehérek meg a vörösök... Igen, ezeknek a szülei jól álltak, és üldözték őket...

– Lenin csapatai?

– Igen, és akkor ez fiatal gyerek volt, és itt kötött ki Kupuszinán, Bácskertesén, akkor Bácskertes volt. Persze megházasodott, de család nem lett neki. Ő nem volt a fronton, nem volt. Mikor begyűttek az oroszok, akkor ő közvetítő vót, mert ő fehérorosz vót. Érted, hogy hogy mén? Nem volt katonája egyiknek se, de a famíliája! Mondjuk hogy nagyon nemes család vót, ezt csak én így feltételezem. És akkor így félt a bőrit, nehogy izé legyen. No, ő biztos nem mondta, hogy tíz méter búzát vagy kukoricát ez meg ez adjon be... de ő is ott volt. Tudod, hogy milyen piszokságok itt mentek a faluban, öcsém? Bocsánat a kifejezésért, de a pór kanásznép. az irányította a falut. A te öregapád is vót kifutó, csak példának mondom. Ő hordta ezeket a nehéz adatokat. Meg a Kis ángyi mellett a kis Kossuth apósa, meg a Makk apósom mellett, akkor a Gruda Péter... Érted, ez a községházánál meg volt szervezve, és ők is negyven százalékban bent voltak ebbe a...

– Valakinek kellett kivinni, hogy mennyit kell beszolgáltatni.

– Persze itt még nagy hatalmuk volt nagyon. Nagyon nagy hatalmuk. Ez igaz volt, ekkora hatalma volt a te öregapádnak. Gruda Péternek, Makkoknak. Hát ezek voltak Apatinban vigyázni a sváb falut, hogy ne lopják ki a falut.

Bácskertes, 24.

AZ ITTENI NÉPET TOBOROZTÁK, HAJTOTTÁK RÉPÁT SZEDNI

Azután amikor megfordult itt a politika, a magyaroknak el kellett, vissza kellett vonulni, azok elmentek. De mielőtt elmentek, ősz volt, akkor ezt az itteni népet toborozták, hajtották répát szedni. Még az akkori tisztelendőt is, papot, azt is zavarták ezzel a néppel, hogy menjen, mert a hívőknek kell, hogy legyen papjuk, gúnyoskodásból.

– Ezt a magyarok csinálták?

– Emezek a tetvesek. Azt a papot is üldözték, az valami paksi származású magyar gyerek volt, kis Stók¹⁸⁷ tisztelendőnek neveztük. Annak is kellett menni a miacsodát, répát szedni. Aztán ki volt egyszer adva parancsba, hogy akik magyarországiak, azok kocsikra, és irány az állomásra, és elkergették őket. Tanítókat, akkor akik magyarországi tanítók voltak itt, meg akik hát valami köze volt a magyarsághoz.

Gombos, 117.

A NYOLCVANÉVESEN FÖLŰ OTTHUN MARADNAK

Az oroszok kihirdették, mikó begyüttek, hogy menni... Édesanya pakóta a kinyeret, kötötte be. A Marist hagyjuk itt a öreganyáná... A nyolcvanévesen fölű otthun maradnak, meg a gyerekek otthun, csak a... Akkó hogy a Marist hagyjuk itt. Oszt édesapám mondta, isten nyugosztalja, hogy nem hagyjuk sehogy. Akkó én fővettem a hátamra, anya meg a batyut, meg a apu, oszt akkó így... Mikó begyüttek, nem tudták, hogy ennyi nép van. Ugye a Dunára kellett menni át. És mikó meglátták, hogy mennyi nép van, meg mennyi emberek, meg ilyenek... akkó rögtön mondták, hogy menjenek haza, nem kő menni.

Bácskertes, 20.

MAMKA, TE NE SÍRJ... TE EREG VAGY, A GYEVUSKA MEG FIATAL

Kihirdették, hogy mindenki háromnapos élelemme a kezségháza elé menjen, akkó az én anyám nagyon sírt, átment a szomszédba, mondom, hogy ott vót egy... Megvót, hogy hány évtí meddig. Az a korbéli mindenki menjen a kezségháza elé háromnapos kosztta, oszt átment anyám, oszt nagyon sírt. Oszt mondta ez a orosz neki, hogy mamka, te ne sírj... te ereg vagy, a gyevuska meg fiatal. Menj haza! Oszt akkó hazagyitt a anyám. El akart a tyúkot levágni, megsiti, mit vigyink enni? Akkó hát otthun maradtunk, de alvás nem vót, má hunnaj! Alunni? Sírunk egész éjje. De nem lett ebbí semmi, de aztán aztat a orosz nék csináták, me ugye elgyittek ide, oszt itt kerínéztek, hogy itt mennyi hunmi¹⁸⁸ ruha van, és ez piszkáta íket. Akkó mondták a tisztjiknek, hogy csak két napra lakótassa ki Kupuszinát, csak két napra. De nem akarták. Odamentek, mentek oda népek, de mindenki menjen haza, ezek a isterbáciak meg esszeszedték íket, oszt ez, akit én mondom, hogy a testvéremnek a, hogy mondjam, a ángyimnak a testvéreinek a ura vót. Azt is elvitték, oszt hát híves vót,

¹⁸⁷ Stock Szent Simon Angliában született a XIII. században. Sokáig remeteként élt. (A neve angolul fatörzset jelent.) Az ő személyéhez kötődik a karmeliták Mária-tiszteletének a jele, a szent vállruha (skapuláré), amelynek helyi liturgikus kultusza a XIV. században kezdődött, és a következő évszázadban az egész rendben elterjedt. Általánosan május 16-án ünnepelték.” http://www.karmelitarend.hu/sites/default/files/fajlok/zsolozsm__k.pdf

¹⁸⁸ Holmi, ruha

oszt a fiát, az olyan tizenet éves gyerek vót, mondta neki, hogy Pista, vidd a apádnak a kabátot, mer hideg van éccaka, ki tudja, hogy hun lesznek. Azt is oda belökték. Azt is oda belökték, oszt akkó agyonlítették íket, akkó nem szabadott se odamenni, vót ott, aki nem is halt meg, úgy jajgatott éccaka. De nem mert senki odamenni. Nem mertek odamenni. És ez a asszony, ez a testvéremnek a tetájuk, vagy hogy mondjam, ángyimnak a testvére belezavarodott. Oda harmadnapra kiüzették íket, hogy akinek hiányzik valakije, az menjen oda, oszt ott forgatták azt a halottakat.

– Nem vótak elhantóva?

– Má hunnaj! Nem szabadott ott odamenni senkinek. Úgy maradtak három nap... Gyitt a orosz, a orosz gyitt, oszt nagyon kiabáltak, akkó mán ezeket lelítették. Akarta megállítani a orosz, hogy ne lőjjék íket. Mer eztet a partizánok lítették, nem... A partizánok lítették...

– A oroszokra nem lehetett nagyon panaszkodni...

– Hát azok átmentek rajtunk, annak ami tetszett, azt elvitte, de a németek is elvitték, varrógépet, ami... Hunnaj ké neki varrógép? Még azt is esszeszedték, oszt elvitték. Németek. Hát mikó a... úgy vót, hogy a Horthy kiugrik a háborúbú, oszt megtudta, akkó megszállt minket is, megszállta Magyarországot, mindenkit. Akkó nem vót, mink is ellenségek lettink. Biciklit is, mindent esszeszedtek, ki hova bedobták oda a sáncba, a varrógép is vót ott meg minden, úgyhogy... Hát persze. Nem bírta átvinni, hát nem kellett neki. Csak azé elvitte, hogy ne legyen.

Bácskertes, 21.

A NÉPEK MENTEK A REPTÉRRE, DÓGOZNI, ROBOTÓNI

A népek mentek a reptérre, dógozni, robotóni.

– Mikor a partizánok bent vótak?

– Persze. Meg a oroszok is. A partizánok meg a oroszok. Igen, a röptérre is, meg a erdébe is. Erdébe csinátak a utat. Olyan nagy sárba leengedték a fákat, akkó valahogy lebiztosították, s akkó száraz fédet dobáltak bele, így csináták a utat, hogy teherautókka is tudtak menni, kezelkenni.

– Nagyon nagy munka lehetett az.

– Az nagy. Nagy. Nagy vót. De hát... És nem nem mertek elszökni, mer ha megfogta a orosz, hogy elszökött, akkó megmondta a fölöttevalóinak, s bizony azok gondoskodtak rulla, hogy evigyék.

Bácskertes, 18.

A LEMARADT KUKORICÁKAT KELLETT SZENNI LE

Annyi, hogy köllött a reptérre menni dolgozni, jöttek, akkor a lemaradt kukoricákat kellett szenni le, me emenekültek a szomszéd kösségbű, a németseg még, aki, aki még itt maradt, azt lágerbe dobták, úgyhogy akkor az már mind állami lett akkó. Úgyhogy kényszermunka az ment. Akkor repülőtérre, Zomborba köllött menni a

repülőtérré, ottan hogy hívják, akkó, aki már a birtokról lépett, gyalog jöttek oda Zomborba, Apatinbú gyalog jöttünk haza, Apatinba vittek minket sorozásra, úgy 44 novemberébe. No, de éngem kiszuperáltak, mer, hogy hívják, beteges voltam, tudod, gyerekkoromba, és ne, a komisszió kiszuperált.

Gombos, 118.

HALLGASS, ASZONGYA, ITT VANNAK AZ OROSZOK AZ AJTÓBAN

Minket elvittek a zombori röptérre munkára. Én is voltam, anyám is volt. Meg gyalog gyüttünk. Megszöktem, éjjel megszöktünk! Kényszerítettek, muszáj volt odamenni. Ilyenkor, ilyen havas... Öntötték a betont, meg téglát hordtuk talicskával... A Ferit, az uramat elvitték Kis-Sztapárra dolgozni, meg az Etus urát is. Igen, a szomszéd. Kis-Sztapárra, azt sem tudom, hol van. Ott szedték a kukoricát vagy mit. Oda vittek dolgozni. Minket, fiatalabb asszonyokat mind a röptérre. Mind ott voltunk. És akkor aludtunk lent a szalmán. Feküdtünk a földön, szalmán. Édesanyám feküdt mellettem. Húzza rám a pokrócot, húzza rám így. Én meg így lelököm, mondom neki, ne takarja be a fejemet! Hallgass, aszongya, itt vannak az oroszok az ajtóban. Jézus Máriám! Akkor oszt bújtam a pokróc alá. Hogy ne lássák. Mert csak tizenhat éves vótam. A Vitus néni is velünk volt.

– Meddig voltak?

– Hát nem tudom. Hazudnák ha, mert mondom, megszöktem. Gyütt a hír, hogy az emberek meggyütték onnan, Kis-Sztapárrú. Jaj, mink meg nem vagyunk otthun! Jaj, istenem! Próbáljuk meg, szökjünk meg!

– És akkor, hogy szöktek meg?

– Éjjel. Mit gondolsz? Az a Király Imre, aki most, nem tudom, él biztos Amerikában. Az vezetett bennünket egy darabon, oszt útra térített, oszt mondta, hogy lesz nagy árok, azon köll majd köröszülmenni, meg vigyáznunk. Sötét van, éjjel van. Oszt az a nagy kaszárnya, az mind orosz, tele vót. Voltak ilyen kis ablakok, mindenhun világ volt. Mi meg bújtunk, hogy nehogy az ablaknál meglássák, hogy valaki mén. És megtettük, és hazaértünk. Mikor nem mertünk begyünni a faluba, akkor anyósom ott lakott [falu végén], ahol most a Diósi Imre. Ott a kertem, felgyüttem, oszt anyósom gyütt a Ferinek szólni, hogy itt vagyok náluk. Akkor ő este elgyütt értem, oszt elgyüttünk haza, de addigra az oroszok innen elmentek, mert olyan gyorsan köllött nekik menni Apatinba. Apatinba mentek, és ott mentek át a Dunán. És ott rengeteg orosz meghalt.

Doroszló, 110.

KÖTELEZŐ VOLT MENNI ROBOTBA

No, akkor mondom. Utána kihirdették, hogy minden tizennégy-tizenöt évtől föl-felé, mindenki emberek, akik nem mentek katonának, vagy itthun vótak, kötelező volt menni robotba. Ez a robot annyit jelent, hogy minket kivezényeltek oda, kive-

zettek a sztapári meg brestovaci repülőtérre, és ott csináltuk az úgynevezett álcázott állásokat a repülőknél. Közben farepülők voltak. Ezek az emberek, akiket kivezényeltek, nagyon sokan voltak, nemcsak doroszloíak, hanem a környékbeli meg a helybeli sztapáriak is meg brestovaci is. És ástunk, mintha valódi repülők lettek volna, és ilyen védőrészeket, sáncokat a repülőknél. Majd amikor az oroszok is odábálltak, java része már elment innen, akkor ez már december elején, december 10. táján lehetett, amikor szintén Apatinba lettünk irányítva. Az apatini hajógyártól a harcsási csárdáig ott van egy sziget. A hajógyártól végig, egészen kifelé. Na, ott, pont ahun van ez a motel, pontosan ott. A Nagy-Duna itt megy, és itt van egy ág, ami megy a hajógyárhoz. Ezen az ágon köröszkül, ez egy csatorna, olyan széles lehet, mint a mi csatornánk. Ezen odaállt egy slepp.¹⁸⁹ Oda a vízbe, odavontatták és erre a sleppre gerendákat, fosznikat, deszkákat, és ezen mentünk át. Mikor ez elkészült, akkor átmentünk a túlsó felire, átvezényeltek. Egy pár napig dógoztunk ott, mindég bementünk. Akkor, amikor átértünk a túlsó felire, a túlsó felin a partra, vagyis a szigetnek a partjára átértünk, akkor bent a szigeten csináltunk utat. Ilyen Z alakokban, hogy ne lehessen keresztüllátni egyenesen. Ilyen Z alakokban csináltuk, és ezeket a fákat, amik útba estek, ezeket, nem vótak vastag fák, tizenöt-húsz centiméter vastagságúak. Le lettek döntögetve, majd melllette futóárok lett csinálva, jobbról is, balról is rá lett dobálva a föld. Utána jött valami nyomtató, legázolták. És ezen mentek volna be az oroszok a zárt állásra. Amikor elkészült az út, egészen a Nagy-Duna széléig, a Nagy-Duna partjáig, akkor a Dunán, szintén odaállt egy nagy slepp. És ezen a sleppen volt gőzkalapács. Ez a gőzkalapács levert ott nem tudom hány cölöpöt, és erre a úgynevezett hídfőt csináltak, ami azért, arra szolgált, hogy ha jönnek az oroszok, elkezdnek átszállni, illetve áttörni a Dunán, akkor odaáll egy slepp, és az viszi őket ki a túlsó felire majd. Hát mikor elkészült az út, meg ez a slepp is elkészült, akkor megindult a vonulás, az oroszoknak az átkelése megindult. Az oroszok azok rengetegen voltak, mint az oroszok. Akkor arra az időre minket, a civileket, akik voltak, dolgoztak, mindenkit kitereltek onnan. És a Gyszi barátom egyre azt mondja, gyerünk, menjünk át, nézzük meg ezt a micsodát, hogy hogy áll, mikor megindultak már, hogy átkelnek. Az oroszok majdnem mind részegek [voltak]. Káromkodtak. Hogy is kiabálták? Hitler, Hitler jebem ti dušu mater, baszom az édesanyádat. Ne haragudj, hogy így... Elég az hozzá, hogy majdnem mind részeg volt. És mikor elkezdtek, megindult az egész sereg. De azok, akik mentek, vagyis azok az oroszok, akik nem szívesen mentek, volt, akit kísérték, nem volt, hogy meggondolja magát, oszt visszazökik. Mellettük minden három lépésre volt igazi orosz. Mert ezek állítólag nem is oroszok voltak. Mongolok, vagy fene tudja, micsodák.¹⁹⁰ Akkor az én Gyszi barátom azt mondja, jó volna átmenni, odamenni megnézni, mit csinálnak, hogy már megindultak, mert a hajók odajöttek. Hajók, motoros hajók, csónakok meg dereglye meg uszály. Amire szálltak be, és megindult az átkelés. Már

¹⁸⁹ Teherszállító uszály

¹⁹⁰ Építkezésről

egy jó félórája, ha nem tovább tart az átkelés. No most, ha mondom a Dunát, hogy tudod-e ezt a fogalmat, hogy megérted. Mondjuk, itt vagyunk mi, erre folyik a Duna, illetve arra. Itt mikor beszállunk, hogy átmenjenek, nem bírnak átmenni. Azt tudod? Egyenesen. De miért nem? No, várjál, most azért mondom, hogy megérted miről van szó. Az árral szemben mentek fölfelé, és ide akartak érní. Akkor mikor felértek egy fél kilométerre, akkor megereszkedtek. És mindig ilyen V alakban. És mikor ide közel értek az oroszok, iszonyatos, iszonyatos géppfegyvertűz elkezdődött. Közben mink már a Gyuszival át akartunk menni előbb. És az első őr, akibe beleütköztünk, nem engedett, hogy odamenjünk nézni a partra. Ide a partra, hogy nézzük, hogy mit csinálnak. No, nemsokára gyün a... Mondom, gyerünk, menjünk, hagy a fenébe. No, nem sikerült bemenni, az őr nem engedett be bennünket. Egyszer csak jön, gyere, most leváltották az ört, másik őr van. Kieszelte ez a sógor, kieszelte, hogy felvettünk ilyen keskeny, ha mondom foszni, deszka, nagy vastag deszka. Fölvettük a vállunkra, és odaérünk. Az őr megint mondja: nazad, nazad, nazad!¹⁹¹ A nevét mondja annak, aki a munkavezetőnk volt, az orosz katona volt, vagy tiszt, vagy mérnök, vagy ilyen valami. Hogy az mondta, hogy vigyük oda ki. Akkor mondta, na period,¹⁹² előremehet. És mi ott álltunk, ahol szálltak be a járműbe, ladikok, csónakok, motorcsónakok meg sleppek meg ilyen hasonlók. Mindenféle vízi jármű. És még ott állunk, már ideértek, báméskodtunk egy darabig. És mikor ideértek, elkezdődött a túlsó feléről a géppuskarűz. De iszonyatos géppuskarűz. Az elkezdett, hogyha azt mondom, daráló? Ahogy elkezd bekapcsolni a darálót, megállás nélkül... Az állandan drrr, drrr, ropogott. Odaugrott egy orosz, mikor elkezdtek lövöldözni, hogy is mondta oroszul, nem tudom már, oroszul, hogy lefelé. Beurottunk a futóárokba, ami az út mellett volt, és irány vissza az izébe. Ez addig tartott, míg az összes orosz, aki megindult abban az ezredben, hogy átszáll, azt még mind be nem küldték, be nem vagonírozták. Mind be nem szálltak a... Mindig löttek, löttek, löttek. Mikor meghiúsították a németek az átkelést, akkor megszűnt a, hogy hívják, de akkor már nem volt. De akkor meg kezdődött azok, akiknek sikerült, mondjuk időközben megsebesült vagy esetleg kiúszott a vízbű, mert ott rengeteg beleesett a Dunába. Rengeteg meghalt, rengetegen behaltak. Mikor mi átértünk a túlsó felére, akkor színén az egész bandát, a többi munkásokat, minket is egy helyre tereltek, a töltésnek a védelmére. Ha lőnek onnan esetleg valamivel, ne érnének. De nem volt más választás, hallgatni kellett, az volt a parancs. Mikor nem löttek tovább, már estefelé volt. Nem is engedtek aznap el bennünket, nem engedtek haza Apatinba, hanem hoztak a katonák enni nekünk valamit. Hideget, nem tudom, de nem az a fontos. Valamit kaptunk enni, és ott egy helyre letelepedtünk. Szárkupacok voltak ott nem messze tőlünk, az árterületen, ahol volt kukorica meg nádkupacok. Oda húzódtunk bele, de nagyon sokan voltunk. Összebújtunk. A szárkupacban hárman voltunk a Sanyi a bátyámmal meg a Korhanek Gyuszival. Emezek meg másik szárkupacba mentek be, tettünk egy kévét, oszt oda. Reggel, mikor fölébredünk, mikor világosodott,

¹⁹¹ Vissza, vissza, vissza!

¹⁹² Szakaszt jelent, vélhetően a napred (előre) szót hallotta félre az adatközlő.

észrevettük, hogy valami két kamion van. Két kamion, az egyik olyan, az egyik kamionon volt katyuska. Tudod, mi a katyuska? Az olyan rakétafegyver, mit tudom én, háromszor négy, tizenkettő, tizenhat cső egymásba van, mint a kályhacső. Azokba bele vannak téve izék. Sztalin-orgonának hívták. Azokat leszedték, ez lehetett nyolc óra, mire elkészültek vele, meg a két tűzérési ütegágyú. Olyan rövid csövű ágyúk voltak. És amikor nyolc órakor elkezdődött, a túlsó felét löni elkezdték. Azt egy óra hosszat állandóan keresztűz alá vették, ami annyit jelent, egyet ide, egyet oda, egyet ide, egyet oda. Löttek. No, mikor befejezték déltájba, megint irány a túlsó felire. Gondoltuk, hogy... De mi siettünk nagyon a Gyuszival, hogy legelől legyünk, hogy hátha találunk esetleg bakancsot, cipőt. Azok be voltak kerítve homokzsákokkal, és akkor, amikor elvégezték a dolgukat, mindjárt föl az autóra, és illa berek! Úgyhogy fűfők. Tudod, mi a fűfők? Nem tudod. Az a kilőtt lövedéknek, ami megmarad. Ilyen hosszú a lövedék, és ami kiment ez erre, ez a fűfők meg ilyen hosszan, ilyen vastagon vót. Annyi lövedék, annyi fűfők, hogy rettenetes. Mikor átértünk ilyen sleppfélével, valami nagyobb ladik vagy hasonló, mikor átértünk a túlsó felére, és igyekeztünk mennél hamarább, hogy hozzájussunk, hátha a sebesülteknél órát vagy ilyesmit. Semmit. Egyetlen egy katonát, egyetlen csöpp vért nem láttunk, semmit. Ellenben a fák azok úgy össze voltak tépázódva, hogy azokat a fákat nekünk köllött, hozták a kézi, nagybögőnek mondják azt a fűrészt abba az időbe, és vagdálni az ágakat, és kiszabadítani az utat. Lehetett körülbelül olyan hatvan-hetven méter az útnak a hossza, amit meg kellett csinálni. A fát a partizánok részére, meg kórházak meg mit tudom én mi részére vágtuk a fát. Egy hétig ott voltunk. Ottan persze a Szentiványba jártunk aludni, be voltunk szállásolva olyan németeknél, akik még visszamaradtak. Ezek a németek mind olyanok voltak, mert tudtak magyarul, majdnem minden szentiványi tudott magyarul, mind. Ki hogyan, de tudott magyarul. Jó kosztot kaptunk, ahova be voltunk szállásolva, voltunk hatan vagy nyolcan.

Persze ott volt az Oravec Pista bátyád, az öreg Oravec, a trombitás. Az egy, hogyan mondjam, nagyon, nagyon, nagyon érdekes ember volt. Ez mindenhol ott volt, és akkor, amikor befejezték a munkát délután vagy két órakor, ameddig dolgoztunk, akkor bementünk, és kaptuk a vacsorát. Majd... De útközben hazafelé mindig az volt, hogy pjesme, vagyis nóták. És milyen nótát? Magyar nótás nem volt egyáltalán. Szerb az egyik ilyen nótát, másik ilyen nótát. Abban az időben történt ez, amikor a Sándor királyt... Sándor király a háború után elmenekült Angliába, és elvitte az összes vagyonát, illetve amit összeharácsolt a néptű. És az itteni vezetőség követelte, hogy adja vissza a pénzt, sőt azt skandáltuk: „Na sud kralja, na sud kralja!”¹⁹³ De ezt megelőzően az volt a parola, nóta. Mikor vége volt a nótának: „Živeo centralni komitet komunističke partije Jugoslavije! Živeo SKOJ! Živeo AFŽ! Živeo Staljin! Živeo Hitler!”¹⁹⁴ Nem, Hitlert nem! Hát ezeket a fejeseket, na. Ezeket éltették.

¹⁹³ Bíróságra a királyt!

¹⁹⁴ Éljen a Jugoszláv Kommunista Párt Központi Bizottsága! Éljen a Jugoszláv Kommunista Párt Ifjúsági Szövetsége! Éljen a Nők Antifasiszta Frontja! Éljen Sztálin! Éljen Hitler!

Persze amikor ezt elkezdtek kiabálni: Na sud... Akkor, amikor befejezték az izét, a nótát, azután kezdődött az éljenzés. Az éljenzés után meg az, hogy: Na sud kralja! Tömeg, legalább pár százan voltunk. Szerbek, magyarok, doroszlaiak, szilágyiak, szentiványiak, akik voltak szerbek, sztapáriak. Na sud kralja, na sud kralja, na sud kralja! No, egyszer az Oravec Pista bácsi, mivel ilyen nagy hogyhíjják volt, azt mondja, most majd más[képp] fogjuk kiabálni. Figyeljete ide, először úgy kezdjük, hogy na sud kralja. Kicsit zsíros,¹⁹⁵ nem annyira, de azért... Egyszer az Oravec Pista bácsi elkezd kiabálni: „Na sud kralja, na sud”... De mindannyian. És aztán mi óvatosan áttértünk, hogy: „Basszunk rája, basszunk rája!” Mivel jól rímelt, basszunk rája, basszunk... Ez nagyon érdekes. Ez megismétlődött több alkalommal, mert másnap vagy harmadnap, amikor ezt befejeztük, vagy negyedik nap, a favágást befejeztük, nem tudom, mennyit kellett kivágni, akkor, amikor mentünk répát szedni, meg kukoricát szedni. A németeknek, hogy itt hagyták, a kukorica nem volt leszedve, meg a répa nem volt kiszedve, mentünk szedni. De minden alkalommal volt ez a nóta, a pesme. És utána volt egy elől, és elkezd: Družo Tito, ilyen nótákat, Družo Tito mi ti se kunemo,¹⁹⁶ meg mit tudom én, micsodák. Meg megint az éljenzés. Az éljenzésnek, ha vége van, akkor megint a na sud kralja. Közben mink meg mindig úgy. Az Oravec Pista minket doroszlóiak meg szilágyiak összefogtunk, és kiabáltunk. De nem értette egyik sem, miről volt szó. No, nagyon sokat voltunk. Voltunk Szentiványon a répát szedni. Meg a Mladi borac, hallottál róla? Az egy szálláscsoport Apatin meg Szonta között, ott is voltunk, a Kandlinak nevezik ezt a részt németesen. Kandli. Most mit jelent, nem tudom. Ott is voltunk kukoricát szedni. Mikor én már ezt a sok hogyhíjjákot meguntam, volt Doroszlón egy ember, úgy hívták hogy Kocsis Pali bácsi. Az, valami színdarabot kaptunk, azt mondja, máma te nem mész sehová se. Jösz velünk, odaülsz a malomba! Ő gépész volt a malomba. Engemet odavett melléje fűtőnek meg kenőnek. Favágónak, tüzelőnek meg ilyen hasonló. Az odavett melléje, akkor megszűnt a részemre ez a hogyhíjják. No, az ott kezdődött, ez már március elején volt, amikor az öreg magához vett, a Pali bácsi. Azt mondta, odagyüssz, és akkor már, március elsején, negyvenöt március elsején kezdtem el dógozni papíron is. Be is lettem jelentve. Negyvenöt, akkor tizenhat, nem is voltam még tizenhat éves. És elismerték mind. No, ezután találkoztam az egyik jó ismerősömmel, még a negyvenhármas-negyvennégyes években játszottunk futballt Sztapáron ilyen fiatalabb, omladinac,¹⁹⁷ kisebb csapat, fiatal csapat, ificsapat. Megismerkedtem egy úgynevezett Staničkov Nebojšával. És ez a Staničkov Nebojša szintén ott volt ezen az akción. Mint omladinac, ezeken az akciókon. Apatinban is volt a röptéren, meg Szontán is, Brestovacon meg Sztapáron is. Már jóval később, amikor én már összeszedtem az éveimet, és beadtam a munkakönyvem, és be lett írva, és ez meg kimaradt, üneki háromszorosan elismerték decembertű március elsejéig. Vagy nem is, decembertű március vagy április, elismerték duplán. Három

¹⁹⁵ A zsíros pajzán, erotikus vagy éppen közönséges (szaftos) történetet jelent.

¹⁹⁶ Tito elvtárs, néked esküszünk!

¹⁹⁷ Ifjú

hónapot, részvét a háborúban. És mikor elmeséltem neki eztet, azt mondja, mért nem adtad be, kaptál volna háromszor három hónapot. Nohát, ennyit mondok ezekről a micsodákról.

Doroszló, 113.

APÁM ELMENT, ELVITTÉK, ITT KÖLLÖTT JELENTKEZNI NEKI FOGATTAL

És utána ugye háború, a háború jót nem tesz. Ugye jött a fölszabadulás, köllött a fogat. Apám elment, elvitték, itt köllött jelentkezni neki fogattal. És december elsejétől április huszonhetedikéig Baranyába vót.

– A fronttal együtt?

– Igen, a partizánoknál mint az 51. divízióba vótak mint kocsisok, vótak Stanišićrú¹⁹⁸ tizenegyen. Németek vótak, magyarok vótak. De magyarok csak ketten vótak, németek vótak kilencen. Azokat el is vitték onnan a lágerba. No, és aztán a fogat ottmaradt, minden. Kocsival, lóval ment el, és egyedül jött. Odjával,¹⁹⁹ szóval ő el lett engedve. De volt olyan, aki megszökött.

Hát a Krammel Imre öregapja. János bátyád, de nem ismerted. Apósommal második unokatestvér volt. János volt a neve. És apám meg Krizsák István vót. No, és akkó ő hazajött odjával, de valamilyen úton-módon össze lettek keverve. Akkor ők keresték a Krizsák Stevant, István. Akkor ez az öreg bement... Az idősebb vót... ez kapott odjavát, hát hatvanéves vót abban az időben, negyvenötben a Krizsák János. Hát bement, nem ez az ember szökött meg, hanem ő. Hát ugye apám megmutatta az odjavát, hazaengedték. Jól van, ha ű szökött meg, akkor legyen itt, nem tudom, hány órára reggel, és akkor vitték hadbírószágra. Igen, negyvenöt áprilisában... Elvitték Mariborba az öreget. Vótak, akik hadkötelesek vótak. Tőlem aki egy évvel öregebb vót, az mán hadköteles vót. És akkor nem úgy vót, hogy behíjják és besorozzák, vagy nem tom mi, az utcán, akit megfogták, igazoltatták, és ha abba a korba esett, be a községházához egy heti gyalogsági kiképzésre, és akkó a baranyai frontra vele.

– És akkor mindenkit vittek Bolmánra?

– Akit elfogtak. Nem vótak ők Bolmányon, odáig mentek, de ott a németek, ahogy apám mesélte, közübük vertek az ágyúval, akkor visszamaradtak. És április huszonhetedikén jött haza, de hogy mondjam neked, a háború alatt is ugye, állandóan bombáztak. Mikor elkezdtek bombázni, a Sztalin-orgonát mikor ledobták hát valahol Szivacnál a Dunára, az bevilágította az egész környéket. És a madarasiba is ledobtak egyet, hát a második reonba,²⁰⁰ a bajmoki úton vót öregapám tanyája, mink ott vótunk. Az úgy bevilágította, azt hittük, a szalmakazalba dobta. És mikor kimentünk, áá, az arra messze égett. Hát ki tudja?

Őrszállás, 123.

¹⁹⁸ Őrszállás hivatalos szerb neve.

¹⁹⁹ Elbocsátólevéllel

²⁰⁰ Övezetbe

MIKÓ KIKERÜLTÜNK SREMBE, FŐTT ÉTELT NEM KAPTUNK

Csak enni egy-két hétig főtt ételt, mikó kikerültünk Srembe, főtt ételt nem kaptunk. Ott is én... Egy ötkilós kenyeret kaptunk, húszfelé költött kétszer naponta igazságosan elosztani. Oszt én vótam az, nagykéssel vagdostam szét, hogy mindenkinek egyformán jusson. Meg két-három hétig vizet csak inni kaptunk. Úgyhogy mosakodás vagy borotválkozás az nem vót. Aztán hoztak eldobott zsilettek, oszt nagyjábú megborotválkoztunk, ahogy tudtunk, de hát nem... Az volt a legkisebb baj. Kosz volt a legnagyobb baj. Aztán vót két... fejenként két deka zsírt kaptak az izére, személyenként. Bab vót mindig, más nem vót. De hát az is csak így, mit tudom én, ott úszkált benne, nem olyan sűrű bab volt. No, de mindegy. Sokan meghaltak ott a lágérba is, a vasútépítésen... mert a németekkel együtt vótunk ottan.

– De ez épp Újvidéken volt?

– Nem, nem. Mitrovicán. Srem, Srem. Bačinci, Kuzmin, Kukujevci. Ott ért bennünket a háború vége is május kilencedikén. Akkó úgy örültünk, úgy... Negyvenötben. De utána jobb is lett, mer addig nem is vótunk nyilvántartva. Nem volt névsor vagy valami, hogy hányan vagyunk. Mikó a háborúnak vége lett, akkó fölirkáltak bennünket, nyilvántartásba vettek.

Topolya, 3.

VEGYÉTEK, MINTHA KATONASÁG VOLNA

Mikor bejöttek, levittek a kompra bennünket Adán, két hétig ott voltam, vágtuk az erdőt, a pontonhidat csinálták, a két hét lejárt, eleresztettek bennünket haza. Azt mondta a parancsnok, hogy te meg te fűrészt viszel, te meg te baltát viszel, mikor indultunk. Mikor eljöttünk haza, ide figyeljetek fiúk, ez katonaság, ezt úgy vegyétek, ha nem jöttök vissza, már megmonda, melyik este 6-ra legyünk ott, addig másik csoport volt. Volt kettő, aki nem jelentkezett este hatig, éjfél felé feküdtünk ott a Bara-parti iskolában a szalmán, egyszer ehun jönnek a partizánok, hozza a két fiút, és ott előttünk megverték őket. Akkor mondta az öreg, ezt úgy vegyétek, mintha katonaság volna. Még egy hetet voltunk, két hetet dolgoztam, két hetet otthon voltam, a harmadik héten egy hetet dolgoztunk. Akkor adott egy papírt, tinektek most nem muszaj berukkolni, mert úgy vegyétek, mintha katonaságban voltatok. Egyszer elkezdtek ám szedni a szökevényeket. Gyertyaszentelő napján ülök a széknél és borotválkozok, de nézek a moholi oldalra, onnan jön egy lovas, mire én lehúztam a szappant, se megborotválkozva, se semmit, mire megyek ki, hogy majd megyek föl, a fészernek a padlásán aludtam, mikor odaértem, ott áll a lóval az ember, hova menjek most már, azt mondja, stani brate, nemoj bežati.²⁰¹ Na, ott a szállás körül még kettőt összeszedtek, gyerünk át Adára, egy tanyára, majd visznek bennünket Szabdkára. Mentünk, már beláttunk a moholi állomásra a szállásoktól, de láttuk arról,

²⁰¹ Állj meg, testvér, ne rohanj!

Pecellőről jön ki a vonat, odaértünk, ahol most a Korhecz szállása van, a vodnik²⁰² elkezdte verni a lovakat, hogy odaérjünk. Hiába vered, mondja egy magyar katona, azok nem állnak, azok csak mennek. Innen meg fölvettek százvalahányat Moholról, és addig állt a vonat, és mentek. Bemegyünk az állomásra, bezártak bennünket. Elment a csendőrlaktanyára, hol most a helyi közösség van, ott volt a laktanyájuk a partizánoknak, és jelenti. Jön, tíz órakor lesz vonatunk Szabadka felé. Mindjárt föl, volt a két sor pad meg fülkék, és bezárt bennünket. Innen Adáról magunkra zárta az ajtót. Átértünk Zentára, azt mondja az állomásfőnök neki, nem ment el a vonat, csak mikor indul, azt mondja három órakor hajnalban, addig tüzeltek, fűtötték a mozdonyt. Hát ő, szegénykém, biztos egész éjszaka azelőtt patrolozott,²⁰³ szedegette őket, elaludt, és a lába közé vette a puskát, hortyog. Egyszer bele is vágta az arcát a puskacsőbe. Akkor ez, aki katona volt, ez megfordította a puskát, hogy ne vágja már bele a fejét. Úgy tizenegy óra után, halljátok, gyerünk mi le a restibe, itt hideg van. Hát lementünk, rázártuk az ajtót, levittük a puskát, ez mindjárt kiszedte a golyókat, fél háromkor jön az állomásfőnök jelteni, hogy aki indulni akar a vonattal, az menjen ki, mert mindjárt indul a vonat. Kimegyünk, kizárjuk az ajtót, hej družę; ha valaki tudott pöntyögni szerbül, mondja neki, ne félj, itt a puskád, itt vannak a golyók is, lent voltunk a restiben, te addig aludtál, vigyáztunk rád, hogy aludj. Hu, mogli bi me ubiti.²⁰⁴ Hát jól van. Aztán nem törődött velünk, hogy lementünk-e az állomásokon, mikor megállt, annyit büntetett bennünket, mikor mentünk hároman, mert ő volt a negyedik, ott két bűnöző elöl, a harmadik be a fal mellé, ő ment mellettük, de a puska csak a vállán volt. Na, akkor ott voltunk Szabadkán három hétig, vittek a kaszárnyákat meg az összerombolt épületeket pucolni, akkor elvittek egy hétig Zomborba. Ötszáz személyt beraktak egy akkora épületbe, mint itt volt a moholi terem, egymás hegyén-hátán feküdtünk, fölszaladt kettő-háromnak a vérhas, fuj, mindjárt ki hova való, szedték, írkálták az objavát, és haza. Onnan Zomborból hatan elindultunk gyalog haza. Nem bántottak, 46. október 23-án kaptam a behívót, akkor elvittek katonának. Akkor, mikor ez a trieszti eset volt, visszatartottak majd másfél hónapig, nem engedtek haza bennünket. Ez volt az én katonaságom.

Mohol, 92.

KILFÖLDRŰ IS SEGÍTETTÉK EZT A JUGOSZLÓVIÁT,
ME ÍTÉLET NAGY ROMBOLÁS VÓT

Mostarban vót kényszer munkán. Onnaj a semmibe...

- A maga apja?
- Az én apám. De nem csak ű. Több kupuszini ember.
- De miért voltak Mostarba?

²⁰² Szakaszevezető

²⁰³ Őrjáratozott

²⁰⁴ Meg is ölhattetek volna!

– Azér, me nagyon nagy vót a építkezés. Tudom, kilföldrű is segítették ezt a Jugoszlóviát, me ítélet nagy rombolás vót. Oszt akik Prištinába mentek, Prištinába is vótak. Azt tudom, meg az...

– Büntetésbű?

– Nem büntetésbű. Csak azé mentek, ez úgy vót odamentve, hogy önkéntesek. De nem önként mentek, hova mentek vóna? Akkor oda beálltak...

– És mennyi ideig vót Mostarba a maga apja?

– Hát nem is tudom, hallod, jó fél évig is vagy meddig aztán vót. Akkó jó kikín-lódtuk magunkat. Építkeztek ott, nagyon nagy építkezés vót a országba, oszt akkó nemcsak Kupuszinán, mindenhunna. De ezek bezárta vótak obaveza²⁰⁵ miatt, ezek, akit mondtak, hogy a Rózsának aj öregapja, meg valami Dubac ember, meg nem tudom, úgy mindenkit nem tudok. Ezek bezárva vótak Đerdapon. A Ruzsi néni, a lánya, a Rózsi anyja, az vót is a apja a Đerdapon. Mondta Ruzsi néni, hogy nagyon messze vót az. Mentek megnézni, meg más is, akié ott vót. Ez, ez, oszt ennek mindnek az vót a célja, hogy menjenek be a kolhozba. Oszt abba kolhozba nem nagyon akartak menni. Senki nem akart menni.

– És a gyerekek is dolgoztak ott, abba a kolhozba?

– Azt hiszem. A Imre batyátok hajtotta utcán a disznókat. Kolhoz disznójait. Imre batya.

– Ű maga? Vagy mások is?

– Tán még valaki vót, mert neki az vót a dóga. Nem köllött összeszedni, a, csak a kolhoz disznóját hajtották. A kendergyárná kint vót a kolhoz. Tudod, hun? Ott, a Kerekes Róza mögött. Ott még át a kendergyár. Az vót a Péter orvos apjéé meg a Kocsmáros Örzse nénié a apjéé. Az a kendergyár, azt űk építették. Hát akkó ott vót a kolhoz, ott vótak a lovak, mer akkó nekik meg tehenek, akkó asszonyok...

– És a lovakat azt ki hajtotta?

– Akkó, ha valahun elhagyták véletlenű a lovakat, akkó a ló hazament oda, ahol lakott. Akkó az olyan sírás vót otthon, hogy ítet, hogy má megint hazagyüttek a lovak. Me a ló tudta, hogy hol lakik, oszt nem akart a kolhozba menni, hazagyütt. Ez igaz! A Kossuthéknak nem egyszer hazamentek a lovai.

– Meg hogy mentek az a úton a, Duna utcán leig a lovak, és akkó mindig akartak befördüni hozzájuk.

– Meg a, meg a másé is úgy akart hazamenni. Akkó elárverezték a lovakat itt. Mert akkó szétment a kolhoz.

Bácskertes, 15.